

การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม
ทางอาญา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ENFORCED DISAPPEARANCE IN THAILAND: LEGAL AND CRIMINAL JUSTICE SYSTEM
EXPERIENCES AND PERSPECTIVES

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Criminology and Criminal Justice

Department of Sociology and Anthropology

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2019

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสพการณ์และมุมมอง ในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
โดย	นายปณิธาน พิมลวิชยากิจ
สาขาวิชา	อาชญวิทยาและงานยุติธรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.เอก ตังทรัพย์วัฒนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐิติยา เพชรมณี)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ปณิธาน พิมลวิชัยากิจ : การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองใน
เชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา. (ENFORCED DISAPPEARANCE IN
THAILAND: LEGAL AND CRIMINAL JUSTICE SYSTEM EXPERIENCES AND
PERSPECTIVES) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ผศ. ดร.ศิริพงษ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา

การศึกษาเรื่อง “การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและ
กระบวนการยุติธรรมทางอาญา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์ในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม
ทางอาญา รวมถึงมุมมองหรือทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย สำหรับ
การศึกษารุ่นนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยเทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้
ข้อมูลสำคัญจำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย และสมาชิก
ครอบครัวของผู้สูญหาย โดยผลการศึกษาพบว่า การบังคับสูญหายในประเทศไทยอยู่ในสถานะที่ไม่มีบทกฎหมาย
ฉบับใดกำหนดคำนิยามและกำหนดว่ามีความผิด จึงส่งผลให้เกิดปัญหาด้านบทบัญญัติทางกฎหมาย กล่าวคือ
สังคมไทยไม่เข้าใจถึงความหมายของการบังคับสูญหายอย่างถ่องแท้ และส่งผลให้การบังคับสูญหายไม่มีสถานะ
เป็นอาชญากรรม ดังนั้นจึงทำให้มีการนำกฎหมายอื่นที่ระบุถึงฐานความผิดที่เกี่ยวข้องซึ่งยังมีอัตราโทษที่ไม่
เหมาะสมมาบังคับใช้แทน นอกจากนี้ยังส่งผลให้เกิดปัญหาทางด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เช่น การ
สืบสวนสอบสวนที่ไม่น่าเชื่อถือ การที่ครอบครัวของผู้สูญหายไม่สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม หรือ
การช่วยเหลือเยียวยาที่ไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนและเหมาะสมกับความเสียหายที่เกิดขึ้น ดังนั้น รัฐบาลจึงควร
บังคับใช้กฎหมายสำหรับการบังคับสูญหายเป็นการเฉพาะ เพื่อทำให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาการบังคับสูญ
หายอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งกำหนดมาตรการอื่น เช่น การช่วยเหลือเยียวยาด้านการเงินแก่
ครอบครัวผู้สูญหายในระหว่างการดำเนินคดี การจัดตั้งกลุ่ม/เครือข่ายสำหรับกรณีปัญหาการบังคับสูญหาย
โดยเฉพาะ เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สาขาวิชา อาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ลายมือชื่อนิสิต

ปีการศึกษา 2562 ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

6080956824 : MAJOR CRIMINOLOGY AND CRIMINAL JUSTICE

KEYWORD: Enforced Disappearance, State Authorities

Panitan Pimolvichayakit : ENFORCED DISAPPEARANCE IN THAILAND: LEGAL AND CRIMINAL JUSTICE SYSTEM EXPERIENCES AND PERSPECTIVES. Advisor: Asst. Prof. SIRIPONG PALAKAWONG-NA-AYUDHYA, Ph.D.

The study of "Enforced Disappearance in Thailand: Legal and Criminal Justice System Experiences and Perspectives" aims to study the legal and the criminal justice system experiences and the perspectives or the attitudes towards the enforced disappearance in Thailand. The study is qualitative research using in-depth interviews to collect data from the three groups of key informants including the representatives of the related organizations, the legal experts, and the family members of the missing person from enforced disappearance. The research found that there is no applicable law in Thailand providing the definition and determining the enforced disappearance as an offense. The phenomenon shows the legal provision problem, makes people do not understand the true meaning of the enforced disappearance and results in making the enforced appearance not to be a crime which leads to enforcing other laws with the inappropriate penalty for related offenses instead. Also, it causes the problems of the criminal justice system; for instance, the unreliable investigation, the non-participation of the family members of the missing person in the criminal justice system, the inappropriate and inconclusive compensation for injuries. Thereby, the government should directly enforce laws for enforced disappearances to establish the appropriate and effective process for the solution of enforced disappearance; for example, the financial remedy for the family members of the missing person during the prosecution, the establishment of the group/network for the enforced disappearance case specifically and so on.

Field of Study: Criminology and Criminal Justice
Student's Signature

Academic Year: 2019
Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาอย่างสูงจากท่านทั้งหลาย ในโอกาสที่ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้กรุณาให้คำปรึกษา ชี้แนะทางด้านวิชาการและด้านองค์ความรู้ต่างๆ รวมทั้งคอยให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลในการจัดทำ ปรับปรุง และแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐิติยา เพชรมณี ผู้เป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ที่ได้ให้เกียรติสละเวลามาเป็นคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รวมทั้งให้คำชี้แนะในการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ เพื่อให้การจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีคุณค่าต่อการศึกษาในภายภาคหน้ามากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบคุณกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหลาย ได้แก่ ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ผู้แทนจากแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสมาชิกครอบครัวของผู้ที่สูญหาย ที่ได้สละเวลาให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการให้สัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการจัดทำวิทยานิพนธ์ รวมทั้งให้คำแนะนำและความรู้ในด้านอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อตัวผู้วิจัยเอง

ผู้วิจัยขอขอบคุณเพื่อนๆ ทั้งเพื่อนร่วมรุ่นปริญญาโทและเพื่อนในที่ทำงาน ที่ได้คอยช่วยเหลือและให้คำแนะนำต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา และพี่สาวเป็นอย่างยิ่งที่คอยเป็นกำลังใจอยู่ไม่ห่าง และให้การสนับสนุนแรงกายแรงใจอย่างเต็มที่เสมอมา ทำให้ผู้วิจัยมีความพยายาม มุ่งมั่น และมีความอดทนต่ออุปสรรคต่างๆ จนกระทั่งการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้สำเร็จอย่างสมบูรณ์ในที่สุด

ปณิธาน พิมลวิชยาภิจ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหาวิจัย.....	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	5
1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย.....	5
1.4 ขอบเขตการวิจัย	6
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	8
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม.....	10
2.1 แนวคิดเรื่องความเป็นอาชญากรรม.....	10
2.2 แนวคิดเรื่องอาชญากรรมโดยรัฐ.....	15
2.3 แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน.....	17
2.4 แนวคิดเรื่องการบังคับสูญหาย.....	24
2.5 แนวคิดเรื่องเหยื่ออาชญากรรม.....	39
2.6 แนวคิดเรื่องกระบวนการยุติธรรมทางอาญา.....	52
2.7 แนวคิดเรื่อง การชดเชยเยียวยาความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม.....	61
2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	73
2.9 กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย	76

บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย	78
3.1 รูปแบบและวิธีดำเนินการวิจัย	78
3.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	78
3.3 เครื่องมือและเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	83
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	85
3.5 จริยธรรมทางการวิจัย	85
บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	87
4.1 กลุ่มที่ 1 ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย	88
4.2 กลุ่มที่ 2 สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีการบังคับสูญหาย ในประเทศไทย.....	134
4.3 การเปรียบเทียบผลการศึกษา.....	155
4.4 การอภิปรายผลการศึกษา	158
บทที่ 5 สรุป ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ	165
5.1 สรุปสาระสำคัญของการศึกษาวิจัย.....	165
5.2 สรุปผลการศึกษา	168
5.3 ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัย.....	172
5.4 ข้อเสนอแนะ	172
ภาคผนวก.....	175
ภาคผนวก ก แนวคำถามการสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มที่ 1 ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย.....	176
ภาคผนวก ข แนวคำถามการสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มที่ 2 สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีการบังคับสูญหายในประเทศไทย.....	177
ภาคผนวก ค อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance)	178

ภาคผนวก ง รายชื่อประเทศที่ลงนามหรือให้สัตยาบันในอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการ คุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance).....	202
ภาคผนวก จ ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญ หาย พ.ศ.....	206
บรรณานุกรม.....	215
ประวัติผู้เขียน.....	221

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหาวิจัย

ปัจจุบันสิทธิมนุษยชนนั้นกลายเป็นประเด็นที่ทั่วโลกต่างให้ความสนใจและให้ความสำคัญในลำดับต้นๆ เห็นได้จากการที่มีบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรต่างๆ ออกมาเคลื่อนไหวเพื่อร่วมกันรณรงค์ให้เกิดมาตรการเพื่อปกป้องคุ้มครองและหยุดยั้งการละเมิดสิทธิมนุษยชนในรูปแบบต่างๆ โดยในปี พ.ศ.2491 หลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง องค์กรสหประชาชาติ (United Nations: UN) ได้กำหนดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (The Universal Declaration of Human Rights: UDHR) เพื่อเป็นกรอบในการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน และยังมีการรับรองกติกาหรืออนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนหลายฉบับ ซึ่งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนนี้ได้ถูกใช้เป็นรากฐานของกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศทุกฉบับ (Amnesty International Thailand, 2561: ออนไลน์)

ในประเทศไทยเองก็ได้มีการบัญญัติข้อความที่รับรองถึงสิทธิเสรีภาพไว้เช่นกันในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศทุกฉบับมาจนถึงฉบับที่ 20 ในปัจจุบัน (ฉบับ พ.ศ.2560) โดยกำหนดไว้ในบทบัญญัติมาตรา 4 วรรคหนึ่ง ซึ่งบัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง” และรัฐก็มีหน้าที่โดยตรงในการปกป้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชนภายใต้การปกครอง ให้พ้นจากการกระทำอันเป็นการละเมิดทั้งหลาย ถึงกระนั้น การละเมิดสิทธิมนุษยชนก็ยังคงเกิดขึ้นอยู่หลายครั้งในประเทศไทยด้วย เช่น ปัญหาการบังคับใช้แรงงานข้ามชาติในอุตสาหกรรมประมงไทย ปัญหาการเลือกปฏิบัติทางเพศในการรับสมัครงานหรือการห้ามผู้หญิงเข้าไปในสถานที่บางแห่ง หรือปัญหาอาชญากรรมต่างๆ เช่น การข่มขืน การทำร้ายร่างกาย การฉ้อโกง รวมถึงการบังคับสูญหาย (Enforced Disappearance) ซึ่งเป็นการกระทำในลักษณะของการควบคุมตัวบุคคลให้พ้นจากการคุ้มครองของกฎหมาย และเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนรูปแบบหนึ่ง

การบังคับสูญหายเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยมาเป็นเวลานานแล้ว โดยประเทศไทยมีการบังคับสูญหายปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2495 คือ นายเตียง ศิริขันธ์ ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากจังหวัดสกลนคร เป็นแนวร่วมกับนายปรีดี พนมยงค์ และเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ข้อมูลจากสำนวนการสอบสวนของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ณ ขณะนั้น ระบุว่า ในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ.2495 นายเตียง ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับตัวไปไว้ที่บ้านหลังหนึ่งและทรมานจนเสียชีวิต (มูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ, 2558: 18) และหลังจากนั้นก็

กรณีการถูกบังคับสูญหายอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมักจะเป็นกรณีเกี่ยวกับปัญหาความมั่นคง ความสงบเรียบร้อย หรือเป็นข้อพิพาททางการเมือง และผู้กระทำมักจะเป็นผู้ใช้อำนาจรัฐ หรือกลุ่มบุคคลอื่นที่กระทำตามที่ได้รับคำสั่งจากรัฐ (เมธาวิ คงพิกุล, 2556: 1) และบุคคลที่ถูกทำให้เป็นผู้สูญหายมักจะเป็นบุคคลที่แสดงเจตจำนงหรือแสดงออกอย่างชัดเจนว่าตนนั้นเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ หรือมีความคิดเห็นหรือจุดยืนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตรงข้ามกับรัฐ รวมทั้งไม่เห็นด้วยกับวิธีการที่รัฐใช้ปกครองประเทศ เช่น นักสิทธิมนุษยชน นักเคลื่อนไหวทางการเมือง ผู้นำชุมชน รวมทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยการบังคับสูญหายจึงเป็นวิธีการที่รัฐใช้เพื่อสร้างความหวาดกลัวหรือข่มขู่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือสังคม เพื่อมิให้เกิดการเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ

จากข้อมูลที่ทางคณะทำงานสหประชาชาติว่าด้วยการบังคับบุคคลให้สูญหายหรือการสูญหายโดยไม่สมัครใจ (UN Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances: UNWGEID) ได้บันทึกไว้ พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ.2523 จนถึงปี พ.ศ.2559 มีผู้ถูกบังคับสูญหายในไทยจำนวนมากถึง 82 คน และส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคลื่อนไหวด้านสิทธิต่างๆ (สุนัย ผาสุก, 2561: ออนไลน์) อย่างไรก็ตาม ไม่มีคดีการสูญหายใดเป็นที่รู้จักของสังคมมากกว่าการหายตัวของนายสมชาย นีละไพจิตร ทนายความด้านสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่า สาเหตุที่นายสมชายหายสาบสูญไปนั้นเกิดจากการเปิดโปงเจ้าหน้าที่ตำรวจว่ามีการใช้กำลังซ้อมและทรมานผู้ต้องหาเพื่อให้ยอมรับสารภาพว่ากระทำความผิดจริง และในวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2547 นายสมชายได้หายตัวไปอย่างลึกลับ โดยมีพยานเห็นว่านายสมชายได้ถูกชายฉกรรจ์ประมาณ 4-5 คน จับขึ้นรถของกลุ่มชายฉกรรจ์แล้วขับออกไป และไม่มีใครได้พบเห็นเบาะแสหรือทราบชะตากรรมของนายสมชายอีกเลย ซึ่งปัจจุบันศาลฎีกาได้มีคำพิพากษายกฟ้องคดีของนายสมชายแล้ว เนื่องจากไม่พบหลักฐานที่เชื่อมโยงได้ว่า จำเลยในคดีมีส่วนเกี่ยวข้องกับการหายตัวของนายสมชาย (MRG Online, 2558: ออนไลน์)

นอกจากกรณีของนายสมชาย ยังมีกรณีการหายตัวของนายพอลละจี รักจงเจริญ หรือบิลลี่ หนึ่งในผู้นำชาวกะเหรี่ยงบ้านบางกลอย อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี และเป็นหนึ่งในพยานคดีที่ชาวบ้านโป่งลึก-บางกลอยยื่นฟ้องนายชัยวัฒน์ ลิมลีชิตอักษร หัวหน้าอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ในข้อหาเผาบ้านและขังฉางของชาวบ้านจนได้รับความเสียหาย ซึ่งนายพอลละจีได้หายตัวไปในวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2557 (ThaiPublica, 2560: ออนไลน์) หรือเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ซึ่งมีการชุมนุมโดยนักศึกษาและประชาชน ซึ่งได้รวมตัวกันประท้วงการเดินทางกลับเข้าประเทศของจอมพล ถนอม กิตติขจร ซึ่งเคยถูกขับไล่ออกไปเมื่อปี พ.ศ.2516 รวมถึงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในระหว่างวันที่ 17-20 พฤษภาคม พ.ศ.2535 ซึ่งประชาชนและนักศึกษาไม่พอใจการแต่งตั้งให้พลเอกสุจินดา คราประยูร ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี (เมธาวิ คงพิกุล, 2556: 2) ซึ่งเป็นตัวอย่างของเหตุการณ์ที่ถูกบันทึกไว้ว่ามีการบังคับสูญหายเกิดขึ้น และเป็นกรณีที่สืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมือง

แม้จะเป็นที่รับรู้โดยทั่วกันว่า การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง ไม่เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสร้างความหวาดกลัวให้กับสังคม โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลผู้มีความคิดเห็นต่างจากผู้มีอำนาจและกลุ่มคนรอบข้างกลุ่มบุคคลดังกล่าว แต่ในปัจจุบันกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหายในไทยก็ยังคงเกิดช่องว่างขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาข้อเท็จจริงและการดำเนินคดีเพื่อให้เกิดความยุติธรรม โดยในเบื้องต้น แม้การบังคับสูญหายจะมีลักษณะราวกับว่าเป็นอาชญากรรมประเภทหนึ่ง แต่ยังไม่อาจเรียกการบังคับสูญหายว่าเป็นอาชญากรรมได้ เนื่องจากในประเทศไทยยังไม่มีบทบัญญัติใดที่กำหนดให้การบังคับสูญหายนั้นเป็นการกระทำความผิดอันขัดต่อบทกฎหมายอาญาหรือกฎหมายอื่นใด อันจะทำให้การบังคับสูญหายมีสถานะเป็นอาชญากรรม ส่งผลให้ไม่สามารถดำเนินคดีกับผู้กระทำในฐานความผิดการบังคับสูญหายได้ตามหลักประกันพื้นฐานในทางอาญา (เมธาวิ คงพิกุล, 2556: 2) ภาษาละติน เรียกว่า “nullum crimen, nulla poena, sine lege” แปลว่า “ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ หากไม่มีกฎหมาย” ซึ่งหมายความว่า การกระทำใดๆ ที่เป็นผลให้ผู้กระทำต้องรับโทษทางกฎหมายนั้น ต้องได้ความว่า เป็นการกระทำที่ผิดต่อกฎหมาย และการกระทำใดๆ จะผิดต่อกฎหมายได้นั้น ก็ต้องมีกฎหมายได้กำหนดไว้ว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษ หลักประกันดังกล่าวมีขึ้นเพื่อเป็นการป้องกันมิให้รัฐใช้อำนาจตามอำเภอใจในการลงโทษบุคคลใดๆ โดยไม่มีบทบัญญัติใดมารองรับว่าการกระทำของบุคคลนั้นเป็นความผิด ทั้งนี้ การบังคับสูญหายที่เกิดขึ้นอาจเป็นเพียงความผิดอื่นๆ ตามประมวลกฎหมายอาญาเท่านั้น เช่น การฆ่าผู้อื่น การทำร่างกาย หรือการกักขังหน่วงเหนี่ยว เป็นต้น

ปัจจุบันมีอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (The International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance: ICCPED) โดยองค์การสหประชาชาติ ซึ่งประเทศไทยเองก็ได้ลงนามในอนุสัญญาแล้ว แต่ยังมีได้มีการให้สัตยาบันเพื่อเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาดังกล่าว การลงนามในอนุสัญญาส่งผลให้ประเทศไทยต้องมีการศึกษาเตรียมความพร้อมของมาตรการภายในประเทศ เพื่อป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหายตามเจตนารมณ์ของอนุสัญญา เป็นที่มาของการจัดทำร่างกฎหมายเพื่อใช้กำหนดแนวทางการดำเนินกระบวนการยุติธรรมสำหรับกรณีการบังคับสูญหาย ปัจจุบันคือ “ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำทำให้บุคคลสูญหาย” อย่างไรก็ตาม ร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวยังมีเนื้อหาที่คลุมเครือไม่ชัดเจนในหลายส่วน อีกทั้งยังไม่ได้มีการบังคับใช้เป็นกฎหมาย เนื่องจากการพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้ได้ถูกถอนออกจากระบวนการพิจารณา จากเดิมที่จะมีการพิจารณาหารือในวันที่ 7 มีนาคม 2562 โดยสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ในขณะนั้น ซึ่งไม่ปรากฏสาเหตุของการถอยถอนดังกล่าว จึงกล่าวได้ว่าประเทศไทยยังขาดมาตรการป้องกันปราบปรามและการดำเนินกระบวนการยุติธรรมที่เหมาะสมสำหรับการบังคับสูญหาย

การขาดมาตรการดังกล่าวเปรียบเสมือนการขาดผู้พิทักษ์ที่คอยปกป้องผู้คนจากการถูกบังคับสูญหาย ส่งผลให้ทุกคนมีโอกาสตกเป็นเหยื่อหรือได้รับผลกระทบจากการบังคับสูญหายในทางใดทางหนึ่ง โดยปราศจากกลไกทางสังคมและกฎหมายที่จะเข้ามาอำนวยความสะดวกหรือคุ้มครองให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบนั้น กรณีที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ การหายตัวไปของนายสมชาย นีละไพจิตร ที่มีการสืบสวนคดีเป็นเวลานานกว่า 10 ปี แต่สุดท้าย กรมสอบสวนคดีพิเศษ (Department of Special Investigation: DSI) ได้เห็นสมควรยุติการสอบสวนเนื่องจากไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่าบุคคลใดเป็นผู้กระทำความผิด ประกอบกับคำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 10915/2558 ซึ่งพิพากษาว่า นางอังคณา นีละไพจิตร ภริยาของนายสมชาย ไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหาย อันจะมีสิทธิฟ้องคดีได้ตามกฎหมาย หรือคดีของนายพลเชษฐ ไร่จวงเจริญ หรือบิลลี่ ที่เข้าข่ายเป็นการบังคับสูญหายจากกรณีมีข้อพิพาทกับเจ้าหน้าที่เขตอุทยาน แต่ DSI เพิ่งจะรับคดีดังกล่าวเข้ามาอยู่ในความดูแลในฐานะคดีพิเศษ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ.2561 ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นเวลากว่า 4 ปีนับแต่ที่เกิดเหตุสูญหายเมื่อปี พ.ศ.2557 (ประชาไท, 2561: ออนไลน์) ส่งผลให้กระบวนการสืบสวนอาจเกิดความล่าช้าและไม่เป็นธรรมต่อครอบครัวผู้สูญหายได้ ทั้งนี้ ในกรณีของบิลลี่นั้น ปัจจุบันได้มีพยานหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าเสียชีวิตแล้ว จากการพบกระดูกกะโหลกศีรษะที่ตรวจพบสารพันธุกรรมตรงกับมารดาของบิลลี่ และอยู่ในระหว่างการดำเนินคดีกับ นายชัยวัฒน์ ลิ้มลิขิตอักษร หัวหน้าอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ในฐานะเจ้าหน้าที่รัฐผู้ต้องสงสัยอันดับหนึ่ง

จากเหตุการณ์ดังกล่าว คำถามที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ ครอบครัวของผู้สูญหายจะเชื่อมั่นในสิทธิความปลอดภัยของตนและบุคคลรอบข้าง และการดำเนินกระบวนการยุติธรรมของรัฐได้อย่างไร เมื่อผู้กระทำความผิดในการบังคับสูญหายนั้น คือเจ้าหน้าที่รัฐ หรือบุคคลอื่นที่ได้รับคำสั่งหรือความเห็นชอบจากเจ้าหน้าที่รัฐเสียเอง หรือมีแนวโน้มที่บุคคลดังกล่าวจะเป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งรวมถึงกรณีที่รัฐเพิกเฉยไม่ดำเนินการแก้ไข หรือดำเนินการแก้ไขล่าช้า ไม่ครบถ้วนตามกระบวนการ อันพึงต้องทำ ก่อให้เกิดความอยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรม และก่อให้เกิดความทุกข์ทรมาน โดยเฉพาะกับครอบครัวผู้สูญหาย ที่ไม่อาจทราบได้เลยว่า สมาชิกครอบครัวที่สูญหายไปนั้นมีชะตากรรมเช่นไร ทั้งที่ครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหายควรจะได้รับความเป็นธรรมในฐานะที่เป็นเหยื่อของการบังคับสูญหายเช่นเดียวกับผู้ที่ถูกบังคับสูญหายไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย ในอดีตที่ผ่านมามักจะมุ่งศึกษาไปยังตัวบทบัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทั้งอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำทำให้บุคคลสูญหาย, กฎหมายอาญาในส่วนที่เกี่ยวข้อง และบทบัญญัติในประเทศอื่นที่มีการบังคับใช้กฎหมายป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหาย รวมถึงการเปรียบเทียบกับตัวบทบัญญัติในประเทศอื่นเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม การศึกษาตัวบทกฎหมายต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นนั้น ก็เป็นการศึกษาจากเอกสารและตัวอักษรเป็นหลัก ซึ่งเป็นการศึกษา

ในเชิงนิติศาสตร์เท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรมีการศึกษาจากมุมมอง ทศนคติ และประสบการณ์ ในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหายด้วย เนื่องจาก ประสบการณ์และทศนคติของผู้ที่ได้รับผลกระทบจะสามารถถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหาของการบังคับ สูญหายได้ดีซึ่งกว่าการศึกษาข้อความในบทบัญญัติต่างๆ เพียงอย่างเดียว

ด้วยเหตุผลข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาประสบการณ์และมุมมองในเชิง กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย โดยจะศึกษาจากมุมมองและ ประสบการณ์ของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหาย ทั้งหน่วยงานภาครัฐและ ภาคเอกชน ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย และครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมาย ว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย ประกอบกับการศึกษาบทบัญญัติต่างๆ ทั้งอนุสัญญาระหว่าง ประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ร่างพระราชบัญญัติป้องกัน และปราบปรามการทรมานและการกระทำทำให้บุคคลสูญหาย และกฎหมายอาญาหรือกฎหมายฉบับอื่น ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนามาตรการในเชิงบทบัญญัติทางกฎหมายและการดำเนิน กระบวนการยุติธรรมอันเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหายต่อไป

1.2 คำถามการวิจัย

ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย กับครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจาก การที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย มีประสบการณ์และมุมมองในทาง กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทยอย่างไรบ้าง

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ของผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหาย และผู้เชี่ยวชาญ ทางด้านกฎหมาย

1.3.2 เพื่อศึกษาประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ของครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับ สูญหายในประเทศไทย

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตทางด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยศึกษา “การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” โดยมีเนื้อหาตามที่ปรากฏในวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย คือ เพื่อศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ทั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาทบทวนคดีและมาตรการอันเกี่ยวกับการบังคับสูญหายทั้งบทบัญญัติในประเทศไทยและในต่างประเทศประกอบกันด้วย

1.4.2 ขอบเขตทางด้านประชากร

สำหรับกลุ่มประชากรซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) นั้น ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย

ในส่วนของกลุ่มประชากรกลุ่มที่ 1 นี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกให้เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในฐานะที่เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญหรือมีบทบาทในการปฏิบัติหน้าที่ในกรณีการบังคับสูญหาย ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อยดังนี้

ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านการบังคับสูญหาย ในการศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งสิ้น 5 หน่วยงาน ดังนี้

1) กรมสอบสวนคดีพิเศษ

เนื่องจากการบังคับสูญหายถูกจัดให้เป็นคดีพิเศษ จึงอยู่ในอำนาจสืบสวนสอบสวนของกรมสอบสวนคดีพิเศษ กรมสอบสวนคดีพิเศษจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในด้านของขั้นตอนและกระบวนการสอบสวน รวมทั้งประสบการณ์ที่ได้เคยปฏิบัติหน้าที่ในคดีที่อาจเกี่ยวเนื่องเป็นการบังคับสูญหาย

2) กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

เนื่องจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือเยียวยาผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิให้ได้รับความเป็นธรรม รวมถึงสร้างหลักประกันสิทธิ

มนุษยชน และยกระดับสิทธิเสรีภาพตามบริบทของประเทศไทยให้ทัดเทียมกับหลักสิทธิมนุษยชนสากล กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจึงสามารถให้ข้อมูลและความคิดเห็น รวมถึงมุมมองต่างๆ ที่มีต่อสถานการณ์การบังคับสูญหายในประเทศไทย และมาตรการการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจากการกระทำดังกล่าว

3) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

เนื่องจากการบังคับสูญหายเป็นการกระทำต่อชีวิตร่างกายของผู้อื่น ซึ่งแม้จะยังไม่เป็นความผิดในประเทศไทย แต่ก็ถือเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในฐานะองค์กรอิสระที่ปฏิบัติงานด้านการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยตรง

4) แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย

แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organization: NGO) ที่ปฏิบัติงานเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนทั้งในประเทศไทยและนอกประเทศร่วมกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน อีกทั้งยังปฏิบัติงานร่วมกับสำนักงานสาขาต่างๆ ของแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนลที่ตั้งอยู่ในประเทศอื่น แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย จึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในฐานะองค์กรภาคเอกชนที่ปฏิบัติงานด้านนโยบายเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และข้อมูลที่ได้รับอาจเป็นมุมมองที่แตกต่างไปจากหน่วยงานภาครัฐ

5) ศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา

ศูนย์ข้อมูลคนหายเป็นหน่วยงานภายใต้มูลนิธิกระจกเงา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะงานด้านการติดตามหาบุคคลผู้สูญหาย และงานด้านสิทธิมนุษยชน ศูนย์ข้อมูลคนหายจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายที่มีบุคคลสูญหายเป็นลักษณะสำคัญ และอาจรวมถึงขั้นตอนการช่วยเหลือครอบครัวของผู้สูญหาย หรือการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐในการติดตามหาผู้สูญหายด้วยเช่นกัน

ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย

เนื่องจากการบังคับสูญหายเป็นความผิดที่ยังมิได้มีบทบัญญัติใดในประเทศไทย บังคับใช้อย่างเป็นทางการ และปัญหาในกระบวนการยุติธรรมต่างๆ ก็มีสาเหตุมาจากช่องโหว่หรือการตีความบทบัญญัติทางกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบัญญัติหรือมาตรการต่างๆ อันเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย โดยผู้วิจัยได้เลือกผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอาญาและกระบวนการยุติธรรมเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มที่ 2 สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย

เนื่องจากในปัจจุบัน ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่กำหนดให้การบังคับสูญหายมีความผิด เมื่อการบังคับสูญหายยังไม่ถือว่าเป็นความผิดต่อกฎหมาย จึงกล่าวไม่ได้ว่ามีผู้เสียหายจากการบังคับสูญหาย อย่างไรก็ตาม การบังคับสูญหายก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม และที่ผ่านมาก็มีกรณีบุคคลสูญหายที่เข้าข่ายว่าเป็นการบังคับสูญหาย นำไปสู่การต่อสู้เรียกร้องให้มีการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย โดยเฉพาะจากครอบครัวของผู้ที่สูญหายที่ต้องการเรียกร้องความยุติธรรม

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า แม้ครอบครัวของผู้ที่สูญหายในกรณีข้างต้นจะยังไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย แต่ก็เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสูญหายไปของสมาชิกครอบครัว และได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย ครอบครัวของผู้ที่สูญหายจึงสามารถเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาวิจัยนี้ได้ โดยผู้วิจัยได้เลือกครอบครัวจำนวน 1 ครอบครัวที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการดำเนินการเพื่อค้นหาผู้สูญหายและเข้าร่วมกระบวนการดำเนินคดีต่อผู้ที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำความผิดทั้งครอบครัวดังกล่าวเป็นครอบครัวเดียวที่ได้ต่อสู้เรียกร้องความยุติธรรมจนคดีสิ้นสุด นำมาซึ่งการค้นพบปัญหาทางด้านบทกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม และการที่ได้ต่อสู้คดีทำให้เกิดแนวคิด มุมมอง และทัศนคติที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาปัญหาการบังคับสูญหายได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.5.1 การบังคับสูญหาย หมายถึง การจับ ชัง ลักพา หรือกระทำด้วยประการอื่นใดให้ผู้อื่นปราศจากเสรีภาพในร่างกาย โดยผู้กระทำหรือมีส่วนร่วมในการกระทำคือ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ปฏิเสธว่ามีได้กระทำการดังกล่าว หรือไม่ให้ทราบว่าคุณคนนั้นเป็นตายร้ายดีอย่างไร หรืออยู่ที่ใด

1.5.2 กระบวนการยุติธรรมทางอาญา หมายถึง การดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ในการบังคับใช้กฎหมายทางอาญา เช่น ตำรวจ อัยการ ศาล เพื่ออำนวยความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม

1.5.3 ผลกระทบ หมายถึง ผลที่เกิดเนื่องมาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งที่ไม่ใช่เรื่องที่ดี ซึ่งในที่นี้เป็นผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย เช่น ผลกระทบทางจิตใจ (ความรู้สึกหวาดกลัวในชีวิตและความเป็นอยู่), ผลกระทบทางสังคม (สังคม

อยู่ในสภาวะไร้มาตรการคุ้มครอง) หรือผลกระทบทางด้านกระบวนการยุติธรรม (การไม่มีกระบวนการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา หรือการที่การบังคับสูญหายยังไม่เป็นความผิด)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้ทราบถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ของผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหาย และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย

1.6.2 ได้ทราบถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ของครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย

1.6.3 ได้ข้อเสนอแนะสำหรับเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการปรับปรุงบทบัญญัติทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมให้เหมาะสมต่อสถานการณ์การบังคับสูญหายในประเทศไทย

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” เป็นการศึกษาวิจัยถึงเรื่องราวประสบการณ์ ทิศนคติ มุมมอง และความคิดเห็นในเชิงบทกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย ของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากกรณีดังกล่าว ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย และครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการติดตามหาผู้สูญหาย การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินการดังกล่าว นำไปสู่การศึกษาถึงมุมมองที่ถกเถียงมาจากประสบการณ์เช่นนั้น โดยมีการวางกรอบแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาศึกษา ดังนี้

2.1 แนวคิดเรื่องความเป็นอาชญากรรม

แนวคิดเรื่องความเป็นอาชญากรรมในที่นี้ หมายถึง การให้ความหมายหรืออธิบายลักษณะของการกระทำที่เป็นอาชญากรรม เนื่องจากการกระทำที่เป็นอาชญากรรมนั้นจะแตกต่างจากการกระทำทั่วไป คือ เป็นการกระทำที่มีบทลงโทษผู้กระทำ โดยปัจจุบันมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่าอาชญากรรมไว้ในหลากหลายแง่มุม ซึ่งผู้วิจัยจะขอหยิบยกตัวอย่างการให้ความหมายใน 2 แง่มุมขึ้นมาใช้ คือ การให้ความหมายในแง่มุมของกฎหมาย และการให้ความหมายในแง่มุมทางสังคม ดังนี้

2.1.1 ความหมายของอาชญากรรมในแง่มุมของกฎหมาย

Cesar Beccaria (1764) ได้กล่าวถึงอาชญากรรมไว้อย่างกว้างๆ ว่า “เป็นการกระทำที่มีกฎหมายกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นความผิด ทั้งนี้ เพื่อให้บุคคลทราบว่าการพฤติกรรมประเภทใดที่เป็นความผิดและมีบทลงโทษ ซึ่งตัวบทกฎหมายจะต้องเขียนเป็นสายลักษณ์อักษรให้ชัดเจนมากพอที่บุคคลทั่วไปจะเข้าใจได้” (Beccaria, 1819)

Mortimer J. Adler และ Jerome Michael (1933) ให้ความหมายว่า “เป็นพฤติกรรมที่ต้องห้ามตามกฎหมายอาญา” (Adler and Michael, 1933: 5)

Edwin Sutherland (1966) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “อาชญากรรม คือ การกระทำที่ละเมิดกฎหมายอาญา การกระทำใดๆ ไม่ว่าจะนำประณามหรือนำลงโทษแค่ไหน ไม่ว่าจะผิดศีลธรรมหรือ

เลวทรามต่ำช้าเพียงใด ก็ไม่ถือว่าเป็นอาชญากรรม หากไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายห้ามไว้” (Sutherland, 1966: 4)

Hermann Mannheim (1973) ให้ความหมายว่า “เป็นพฤติกรรมต่อต้านสังคมที่ระบุไว้ในกฎหมายอาญา” (Mannheim, 1973)

ดังนั้น การให้ความหมายของคำว่า “อาชญากรรม” ในแง่มุมของกฎหมาย จึงเป็นการให้ความหมายที่ยึดถือตัวอักษรในบทบัญญัติทางกฎหมายอาญาเป็นส่วนสำคัญ ทั้งนี้ จากตัวอย่างของการให้ความหมายโดยนักวิชาการข้างต้นจึงสามารถสรุปได้ว่า การกระทำใดที่จะเรียกว่าเป็นอาชญากรรมได้นั้น จะต้องมิบทบัญญัติทางอาญากำหนดไว้อย่างชัดเจน การกระทำผิดในแง่มุมนี้จึงง่ายต่อการตีความว่าเป็นอาชญากรรมหรือไม่ แม้จะเป็นการกระทำที่รุนแรงน่ากลัวเพียงใด หากไม่ปรากฏว่าได้มีบทบัญญัติฉบับใดระบุว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดทางอาญาแล้ว ก็ไม่อาจถือได้ว่ากระทำนั้นเป็นอาชญากรรม การให้ความหมายในแง่มุมนี้เป็นไปตามหลักกฎหมายอาญาสากล “nullum crimen, nulla poena, sine lege” ซึ่งเป็นภาษิตกฎหมายภาษาละติน แปลว่า ไม่มี ความผิด ไม่มีโทษ หากไม่มีกฎหมายกำหนดไว้ อย่างไรก็ตาม การตีความอาชญากรรมโดยอาศัยถ้อยคำในตัวบทบัญญัติทางกฎหมายนี้ก็อาจทำให้เกิดอาชญากรรมที่ไม่สมควรเป็นอาชญากรรมได้ เช่น หากมีการกำหนดให้การเลี้ยงสุนัขมีความผิดทางอาญา ต้องรับโทษทางกฎหมาย การเลี้ยงสุนัขก็จะกลายเป็นอาชญากรรม การให้ความหมายของอาชญากรรมในทางกฎหมายนี้จึงก่อให้เกิดผลเสียมากกว่า หากผู้มีอำนาจได้บัญญัติกฎหมายตามอำเภอใจ และกฎหมายที่บังคับใช้นั้นไร้ซึ่งประสิทธิภาพหรือไม่เป็นธรรมเพียงพอ

2.1.2 ความหมายของอาชญากรรมในแง่มุมทางสังคม

Willem Adriaan Bongers (1916) ให้ความหมายว่า “เป็นพฤติกรรมต่อต้านสังคม เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นในกลุ่มของบุคคลที่รวมกันเป็นสังคม และเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อส่วนรวม หรือผู้มีอำนาจในสังคม อันเป็นผลให้ผู้ประกอบอาชญากรรมต้องถูกลงโทษโดยกลุ่ม หรือโดยเครื่องมือลงทัณฑ์ซึ่งมีความรุนแรงกว่ามาตรการด้านศีลธรรม” (Bongers, 1916: 23, 25)

Emile Durkheim (1951) ให้ความหมายของอาชญากรรมว่า “เป็นการกระทำที่สร้างความเสียหายต่อความรู้สึกของส่วนรวม” (Durkheim, 1951)

Thorsten Sellin (1938) ให้ความหมายของอาชญากรรมว่า “เป็นพฤติกรรมที่ละเมิดบรรทัดฐานความประพฤติ มิใช่ละเมิดกฎหมาย บรรทัดฐานความประพฤตินี้จะพบได้ในทุกสังคม ซึ่งไม่เป็นบรรทัดฐานที่สร้างขึ้นเพื่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง และไม่อยู่ภายในขอบเขตทางการเมือง และไม่จำเป็นต้องปรากฏอยู่ในกฎหมาย” (Sellin, 1983)

การให้ความหมายของคำว่า “อาชญากรรม” ในแง่มุมทางสังคมนี้จะแตกต่างจากการให้ความหมายในแง่มุมทางกฎหมาย แม้จะมีหลักเกณฑ์ที่ใช้ชี้วัดความเป็นอาชญากรรมให้แตกต่างกันไปจากการกระทำอื่นๆ เช่นเดียวกัน แต่การให้ความหมายในแง่มุมทางสังคมนี้ได้ให้ความสำคัญกับถ้อยคำในบทบัญญัติทางกฎหมายแต่อย่างใด แต่มองถึงการกระทำที่ละเมิดบรรทัดฐานในสังคม และสร้างความเสียหายให้กับผู้อื่น นั่นคือ การกระทำใดๆ แม้จะไม่มีบทบัญญัติไว้ในบทบัญญัติที่เป็นลายลักษณ์อักษรว่าการกระทำนั้นมีความผิดทางอาญาหรือเป็นอาชญากรรม แต่หากเป็นการกระทำที่ละเมิดกฎเกณฑ์บรรทัดฐานที่สังคมนั้นสืบต่อกันมา และสร้างความเสียหายหรือความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น การกระทำนั้นก็ถือว่าเป็นอาชญากรรมแล้ว การให้ความหมายของอาชญากรรมในแง่มุมทางสังคมนี้จึงมีข้อดีอย่างหนึ่ง คือ ในการทำความผิดบางอย่างที่ยังไม่มีการบัญญัติไว้อย่างชัดเจนนั้น ผู้กระทำไม่อาจปฏิเสธได้ว่าไม่เป็นอาชญากรรมโดยใช้เหตุผลว่าไม่มีบทบัญญัติใดเขียนไว้ แต่อย่างไรก็ตามการให้ความหมายในแง่นี้ก็ยังมีข้อเสียอยู่เช่นกัน คือ การตีความว่าการกระทำใดเป็นอาชญากรรมขึ้นอยู่กับความเป็นมาของสังคมและความรู้สึกของบุคคลในสังคมนั้นๆ ซึ่งสังคมแต่ละสังคมก็มีความแตกต่างกันไป หลักเกณฑ์การตีความหมายของอาชญากรรมของแต่ละสังคมจึงอาจแตกต่างกันด้วยการกระทำที่เป็นอาชญากรรมในสังคมหนึ่ง อาจไม่เป็นอาชญากรรมในอีกสังคมหนึ่ง การตีความโดยใช้บรรทัดฐานสังคมเป็นเกณฑ์จึงมีขอบเขตที่กว้างกว่าการตีความโดยใช้บทกฎหมายเป็นเกณฑ์ และในบางครั้ง บรรทัดฐานในสังคมใดสังคมหนึ่งก็อาจขัดต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น เช่น การสมรสกันระหว่างเพศทางเลือก ที่ในบางประเทศยังไม่ให้การยอมรับและกำหนดให้มีความผิด

2.1.3 ความหมายของอาชญากรรมในประเทศไทย

การให้ความหมายของคำว่าอาชญากรรมนั้นมีหลากหลายแง่มุม ซึ่งนอกจากในแง่มุมของกฎหมายหรือแง่มุมทางสังคมวิทยาแล้ว ก็ยังมีการให้ความหมายในแง่มุมอื่นๆ อีก เช่น ในแง่มุมของรัฐศาสตร์ ในแง่มุมของจิตเวชศาสตร์ หรือในแง่มุมของศาสนา แต่เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้มุ่งศึกษาสถานะของการกระทำผิดที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ดังนั้น จึงต้องพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “อาชญากรรม” ในประเทศไทยด้วยว่าได้ยึดถือการให้ความหมายในแง่มุมใด

อรรถ สุวรรณบุปผา (2518) ให้ความหมายของอาชญากรรมไว้ว่า “เป็นปรากฏการณ์หนึ่งทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของบุคคล ซึ่งการกระทำนั้นๆ กฎหมายบัญญัติเป็นข้อห้ามและถือว่าเป็นความผิดซึ่งผู้กระทำผิดจะต้องได้รับโทษ” (อรรถ สุวรรณบุปผา, 2518: 3)

อานนท์ อภาภิรม (2521) ให้ความหมายของอาชญากรรมว่า “เป็นภาวะขัดแย้งหรือการฝ่าฝืนระเบียบของสังคมไม่ใช่เฉพาะการประพฤติดีศีลธรรมหรือผิดขนบธรรมเนียมประเพณีเท่านั้น หากยังหมายถึงการกระทำผิดต่อกฎหมายอีกด้วย และการกระทำผิดบางอย่างที่ขัดหรือฝ่าฝืนต่อกฎหมาย เราเรียกการกระทำนั้นว่าอาชญากรรม” (อานนท์ อภาภิรม, 2521: 35)

โสภา ซปีลมันน์ (2537) ให้ความหมายของอาชญากรรมว่า “การกระทำความผิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งขัดต่อกฎหมายอันได้บัญญัติเป็นข้อห้ามไว้ ฉะนั้น ผู้ที่ประกอบอาชญากรรมหรือผู้ที่กระทำความผิดจะต้องได้รับโทษ” (โสภา ซปีลมันน์, 2537: 6)

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2551) ให้ความหมายของอาชญากรรมไว้ว่า “อาชญากรรมหมายถึงการกระทำต่างๆ ที่กฎหมายบัญญัติเป็นความผิดและได้กำหนดโทษไว้” (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2551: 78)

อรรถพร ชูบำรุง และอุนิษา เลิศโตมรสกุล (2555) ได้ให้ความหมายของอาชญากรรมไว้โดยสรุปว่า “อาชญากรรมเป็นพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อบุคคลและสังคม จะต้องได้รับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติ” (อรรถพร ชูบำรุง และ อุนิษา เลิศโตมรสกุล, 2555: 3)

จากตัวอย่างการให้ความหมายของคำว่าอาชญากรรมของนักวิชาการข้างต้น ทำให้เห็นไปในแนวทางเดียวกันว่า การกระทำใดๆ จะมีสถานะเป็นอาชญากรรมได้ก็ต่อเมื่อมีการบัญญัติไว้ในกฎหมายว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด และผู้ที่กระทำจะต้องได้รับโทษทางอาญา ทั้งนี้ เป็นไปตามแนวคิดการให้ความหมายในแง่มุมของกฎหมายเป็นหลัก และเมื่อพิจารณาตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 พบว่า คำว่าอาชญากรรม หมายถึง การกระทำความผิดทางอาญา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554, 2554: ออนไลน์) ซึ่งหมายถึงการกระทำความผิดตามกฎหมายอาญา ความหมายของอาชญากรรมตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 จึงสอดคล้องกับการให้ความหมายของนักวิชาการในไทยข้างต้น ซึ่งเป็นการตีความโดยยึดถือการบัญญัติในกฎหมายเป็นสาระสำคัญ จึงสรุปได้ว่า ในประเทศไทยนั้น การกระทำที่จะเป็นอาชญากรรมได้จะต้องมีการบัญญัติไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจน รวมทั้งบัญญัติ การกระทำความผิดกล่าวส่งผลให้ผู้กระทำต้องรับโทษแค่ไหน อย่างไร ทั้งนี้ เป็นไปตามหลักกฎหมายอาญาสากล “nullum crimen, nulla poena, sine lege” คือ ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ หากไม่มีกฎหมายกำหนดไว้ ตัวอย่างของการกระทำที่มีบทกฎหมายกำหนดไว้ให้เป็นความผิดจึงเป็นอาชญากรรมในประเทศไทย เช่น การลักทรัพย์ การฆ่าผู้อื่น การค้ามนุษย์ หรืออาชญากรรมยาเสพติด เป็นต้น

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 334

“ผู้ใดเอาทรัพย์สินของผู้อื่น หรือที่ผู้อื่นเป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วยไปโดยทุจริต ผู้นั้นกระทำความผิดฐานลักทรัพย์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี และปรับไม่เกินหกหมื่นบาท”

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 228

“ผู้ใดฆ่าผู้อื่น ต้องระวางโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุกตั้งแต่สิบห้าปีถึงยี่สิบปี”

พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551 มาตรา 6

“ผู้ใดเพื่อแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

(1) เป็นฐานะจัดหา ชื่อ ชาย จำหน่าย พามาจากหรือส่งไปยังที่ใด หน่วงเหนี่ยวกักขัง จัดให้อยู่อาศัย หรือรับไว้ซึ่งบุคคลใด โดยข่มขู่ ใช้กำลังบังคับ ลักพาตัว ฉ้อฉล หลอกลวง ใช้อำนาจโดยมิชอบ หรือโดยให้เงินหรือผลประโยชน์อย่างอื่นแก่ผู้ปกครองหรือผู้ดูแลบุคคลนั้น เพื่อให้ผู้ปกครองหรือผู้ดูแล ให้ความยินยอมแก่ผู้กระทำความผิดในการแสวงหาประโยชน์จากบุคคลที่ตนดูแล หรือ

(2) เป็นฐานะจัดหา ชื่อ ชาย จำหน่าย พามาจากหรือส่งไปยังที่ใด หน่วงเหนี่ยวกักขังจัดให้อยู่อาศัย หรือรับไว้ซึ่งเด็กผู้นั้นกระทำความผิดฐานค้ามนุษย์”

พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ.2522 มาตรา 65

“ผู้ใดผลิต นำเข้า หรือส่งออกซึ่งยาเสพติดให้โทษในประเภท 1 อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา 15 ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สิบปีถึงจำคุกตลอดชีวิต และปรับตั้งแต่หนึ่งล้านบาทถึงห้าล้านบาท

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำเพื่อจำหน่าย ต้องระวางโทษจำคุกตลอดชีวิต และปรับตั้งแต่หนึ่งล้านบาทถึงห้าล้านบาท หรือประหารชีวิต

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นการผลิตโดยการแบ่งบรรจุ หรือรวมบรรจุต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สี่ปีถึงสิบห้าปี หรือปรับตั้งแต่แปดหมื่นบาทถึงสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคสาม เป็น การกระทำเพื่อจำหน่าย ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สี่ปีถึงจำคุกตลอดชีวิต และปรับตั้งแต่สี่แสนบาทถึงห้าล้านบาท”

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองหรือทัศนคติในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย ผู้วิจัยจึงเห็นควรวิเคราะห์ถึงสถานะของการกระทำที่มีลักษณะเป็นการบังคับสูญหายเสียก่อน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การบังคับสูญหายนั้น แม้จะเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนเพียงใด แต่จากสถานการณ์ปัจจุบันของประเทศไทย พบว่า มีเอกสารทางกฎหมายเพียงฉบับเดียวที่กำหนดให้การกระทำที่มีลักษณะเป็นการบังคับสูญหาย เป็นความผิด คือ ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหาย ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่มีขึ้นเพื่อบังคับใช้สำหรับกรณีการบังคับสูญหาย อย่างไรก็ตามร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวยังมีได้มีการบังคับใช้อย่างเป็นทางการ จึงเป็นกรณีที่ดีว่ายังไม่มียกเว้นบทบัญญัติใดกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นความผิดและผู้กระทำต้องได้รับโทษทางอาญา ดังนั้น จึงยังไม่อาจถือได้ว่าการบังคับสูญหายเป็นอาชญากรรม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมทั้งการดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด และการเยียวยาผู้เสียหาย

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงความเป็นอาชญากรรมของการบังคับสูญหายในมิติทางสังคม ก็สามารถกล่าวได้ว่า การบังคับสูญหายนั้นเข้าข่ายเป็นอาชญากรรม เนื่องจากการกระทำที่ละเมิดบรรทัดฐานทางสังคม และสร้างความเสียหายแก่ผู้อื่น โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงการถูกบัญญัติไว้ในกฎหมายว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษทางอาญาหรือไม่

2.2 แนวคิดเรื่องอาชญากรรมโดยรัฐ

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า การบังคับสูญหายนั้น เมื่อพิจารณาถึงความเป็นอาชญากรรมในมิติทางสังคม โดยพบว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีบุคคลที่เกี่ยวข้องฝ่ายหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วยเหตุนี้ จึงต้องมีการทบทวนวรรณกรรมและกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับอาชญากรรมโดยรัฐด้วย เพื่อให้เห็นภาพปรากฏการณ์การบังคับสูญหายในเชิงอาชญาวิทยามากขึ้น

สำหรับแนวคิดเรื่องอาชญากรรมโดยรัฐนี้จะมุ่งค้นหาลักษณะของการกระทำที่เรียกว่าเป็นอาชญากรรมโดยรัฐ โดยศึกษาจากการให้คำนิยามหรือความหมายโดยนักวิชาการเช่นเดียวกับการให้ความหมายของคำว่าอาชญากรรมในส่วนแรก ในเบื้องต้นพิจารณาได้ว่า คำว่า “อาชญากรรมโดยรัฐ” นั้น เกิดจากการรวมกันของคำ 2 คำ คือคำว่า “อาชญากรรม (Crime)” ซึ่งหมายถึงการกระทำที่เป็นความผิดทางอาญา และผู้กระทำได้รับโทษตามกฎหมาย

ส่วนคำว่า “รัฐ (State)” นั้น ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 หมายถึง แคว้น เช่น รัฐปาหัง, บ้านเมือง เช่น กฎหมายสูงสุดของรัฐ, ประเทศ เช่น รัฐวาติกัน ส่วนความหมายในเชิงวิชาการนั้น รัฐ หมายถึง กลุ่มคนที่รวมกันอยู่ในดินแดนอันมีอาณาเขตแน่นอน และมีรัฐบาลซึ่งมีอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการดำเนินกิจการของรัฐทั้งในและนอกประเทศโดยอิสระ องค์ประกอบของรัฐนั้นมีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ ดินแดน ประชากร รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย อย่างไรก็ตาม คำว่ารัฐในที่นี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในความหมายที่หมายถึงรัฐบาล ซึ่งเป็นคณะบุคคลที่มีอำนาจในการบริหารปกครองประเทศ ดังนั้น จึงอาจสรุปได้พอสังเขปว่า “อาชญากรรมโดยรัฐ” คือ การกระทำความผิดต่อบทกฎหมายอาญา ซึ่งกระทำโดยคณะบุคคลที่มีอำนาจในการบริหารปกครองประเทศ

ในส่วนของการให้คำนิยามหรือความหมายของอาชญากรรมโดยรัฐ โดยนักวิชาการนั้น ผู้วิจัยจะขอหยิบยกเอาตัวอย่างที่นักวิชาการบางท่านได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

Richard Quinney (1979) ได้กล่าวถึงลักษณะของอาชญากรรมโดยรัฐไว้อย่างกว้างๆ ว่า “อาชญากรรมโดยรัฐนั้นคืออาชญากรรมที่กระทำขึ้นโดยรัฐ หรือผู้ที่ปฏิบัติงานให้กับรัฐนั้น ซึ่งก็คือเจ้าหน้าที่ของรัฐ” (Quinney, 1979: 164)

Eugene McLaughlin (2001) ได้กล่าวถึงอาชญากรรมโดยรัฐไว้อย่างสั้นๆ ว่า “เป็นการกระทำความผิดโดยรัฐ” โดย McLaughlin ได้แบ่งประเภทของอาชญากรรมโดยรัฐออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้ (Tutor2u, 2017: online)

- 1) อาชญากรรมที่ใช้กำลังเจ้าหน้าที่รัฐหรือกำลังทหาร เช่น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ การทรมาน หรือการบังคับสูญหาย
- 2) อาชญากรรมการเมือง เช่น การคอร์รัปชันในการเลือกตั้ง

3) อาชญากรรมทางเศรษฐกิจ

4) อาชญากรรมที่เกี่ยวกับสังคมหรือวัฒนธรรม เช่น การเหยียดผิว

Penny Green and Tony Ward (2005) ได้ให้ความหมายอาชญากรรมโดยรัฐว่า “เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายหรือเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนที่กระทำขึ้นโดยรัฐ หรือกับการสมรู้ร่วมคิดกันของหน่วยงานของรัฐ” (ReviseSociology, 2016: online)

Nabiollah Gholami and Mahmoud Abbasi (2017) ให้ความหมายว่า “เป็นพฤติกรรม การดำเนินการของรัฐบาลที่ขัดแย้งหรือเพิกเฉยต่อสิทธิของประชาชน” (Bioethics Journal, 2017: online)

จากตัวอย่างการให้ความหมายโดยแนวคิดของนักวิชาการข้างต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า อาชญากรรมโดยรัฐ คือ การกระทำผิดต่อบทกฎหมายอาญาโดยรัฐ หน่วยงานของรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งการกำหนดลักษณะของอาชญากรรมโดยรัฐนั้นแตกต่างจากอาชญากรรมประเภทอื่น ซึ่งเป็นการกำหนดประเภทของอาชญากรรมจากเป้าหมายและลักษณะของการกระทำผิด เช่น อาชญากรรมคอมพิวเตอร์ที่เป็นการกระทำผิดโดยอาศัยคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือหรือใช้วิธีการอื่นอันมีลักษณะเป็นวิธีการในทางคอมพิวเตอร์ การคอร์รัปชัน ซึ่งหมายถึงการกระทำความผิดโดยมีเจตนาให้เกิดผลประโยชน์บางประการซึ่งไม่สอดคล้องหรือถูกต้องตามภารกิจของเจ้าหน้าที่ และไม่สอดคล้องกับสิทธิของผู้อื่น หรืออาชญากรรมที่เกิดจากความเกลียดชัง ซึ่งเป็นการกระทำความผิดต่อบุคคล ทรัพย์สิน หรือสังคม โดยผู้กระทำมีแรงจูงใจที่เกิดจากอคติหรือความเกลียดชังต่อเป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา หรือรสนิยมทางเพศ ซึ่งทั้งอาชญากรรมคอมพิวเตอร์หรือการคอร์รัปชันนั้นมีลักษณะสำคัญที่วิธีการลงมือกระทำความผิดหรือเป้าหมายในการกระทำความผิด ในขณะที่อาชญากรรมที่เกิดจากความเกลียดชังนั้นมีลักษณะสำคัญอยู่ที่เหยื่ออาชญากรรม

สำหรับอาชญากรรมโดยรัฐนั้น เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างแนวคิดของนักวิชาการข้างต้น จึงเห็นว่าลักษณะที่สำคัญของอาชญากรรมประเภทที่นิยามได้ว่าเป็นอาชญากรรมโดยรัฐนั้น มิใช่การพิจารณาจากลักษณะของการกระทำความผิด เป้าหมายในการกระทำความผิด หรือจากเหยื่อของการกระทำความผิดแต่อย่างใด แต่เป็นการพิจารณาจากตัวผู้กระทำผิดเป็นสำคัญ ซึ่งผู้กระทำผิดนั้นต้องมีสถานะเป็นรัฐ หน่วยงานของรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ และอาจรวมถึงบุคคลทั่วไปซึ่งกระทำความผิดตามคำสั่งของรัฐ หรือโดยรัฐมีส่วนรู้เห็นเกี่ยวข้องในการกระทำความผิดดังกล่าว ดังนั้น อาชญากรรมโดยรัฐอาจแสดงออกมาในรูปแบบที่ทับซ้อนกับอาชญากรรมประเภทอื่นก็ได้ เช่น การคอร์รัปชัน อาชญากรรมการเมือง อาชญากรรมทางเศรษฐกิจ เป็นต้น และเมื่ออาชญากรรมโดยรัฐเป็นอาชญากรรมที่ผู้กระทำความผิดจะต้องมีสถานะเป็นรัฐ ซึ่งในที่นี้คือผู้มีอำนาจในการบริหารปกครองประเทศ ย่อมหมายความว่าเหยื่อหรือผู้เสียหายจากอาชญากรรมโดยรัฐก็คือประชาชนทั่วไปที่อยู่ภายใต้การบริหารปกครองของรัฐ

ดังกล่าว ซึ่งสถานะของเหยื่ออาชญากรรมโดยรัฐนี้สืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำความผิดและเหยื่ออาชญากรรม ทั้งนี้ อาชญากรรมโดยรัฐในอดีตนั้นเกิดขึ้นมากมายทั่วโลก ยกตัวอย่างเช่น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวโดยกองกำลังทหารนาซีเยอรมนีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งนำทัพโดยอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ หรือเหตุการณ์ “ทุ่งสังหาร” ในช่วงปี พ.ศ.2518 ซึ่งกองทัพเขมรแดงได้สังหารชาวเขมรด้วยกันไปเป็นจำนวนมาก (The Guardian, 2014: online) สำหรับประเทศไทย เหตุการณ์ความรุนแรงที่เข้าข่ายเป็นอาชญากรรมโดยรัฐตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันนั้นก็เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่เหตุการณ์ความรุนแรงที่ถูกจดจำมากที่สุดเหตุการณ์หนึ่งคือ เหตุการณ์จลาจลและปราบปรามนักศึกษาและผู้ประท้วง เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ซึ่งเหตุเกิดในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ บริเวณหน้ามหาวิทยาลัย และท้องสนามหลวง ขณะที่นักศึกษาจากหลายมหาวิทยาลัยกำลังชุมนุมประท้วงการเดินทางกลับประเทศของจอมพลถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรี หรือกรณีเหตุการณ์ตากใบ เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2547 ที่เจ้าหน้าที่ทหารเข้าปิดล้อมพื้นที่ชุมนุมของชาวบ้าน ซึ่งมาชุมนุมเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านจำนวน 6 คนที่ถูกจับกุมตัว ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถออกจากพื้นที่ได้ และมีการสลายการชุมนุมด้วยแก๊สน้ำตา จากเหตุการณ์นี้มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก และผู้รอดชีวิตบางส่วนก็ถูกดำเนินคดีทางอาญา (ThaiPublica, 2555: ออนไลน์)

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย ซึ่งยังไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายฉบับใดกำหนดให้เป็นความผิดทางอาญา และผู้กระทำผิดต้องได้รับโทษการบังคับสูญหายจึงยังไม่มีสถานะเป็นอาชญากรรมในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ และร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหายในเบื้องต้น พบว่าการบังคับสูญหายตามความหมายของบทบัญญัติทั้ง 2 ฉบับนี้ มีลักษณะเป็นการกระทำความผิดโดยรัฐอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรที่จะวิเคราะห์ถึงลักษณะและความหมายของการกระทำที่เป็นอาชญากรรมโดยรัฐควบคู่ไปด้วย แม้จะยังไม่มีบทบัญญัติใดกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นอาชญากรรมก็ตาม

2.3 แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้กล่าวถึงการบังคับสูญหาย ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วว่า เป็นการกระทำที่ละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรที่จะต้องมีการทบทวนวรรณกรรมและกล่าวถึงแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน เพื่อให้เห็นถึงความรุนแรงของการบังคับสูญหายมากยิ่งขึ้น

2.3.1 ความหมายของคำว่า “สิทธิมนุษยชน”

คำว่า “สิทธิมนุษยชน” ตามความหมายที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 หมายความว่า “สิทธิพื้นฐานที่มนุษย์พึงมี” ซึ่งหมายถึง สิทธิของมนุษย์ทุกคนบนโลกที่มีติดตัวมาตั้งแต่เกิดและมีความเป็นสากล ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ เพศ สีผิว ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ความสามารถ หรือฐานะทางเศรษฐกิจ ที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี มีอิสระ เสรีภาพ เสมอภาค มีชีวิตที่ดี มีสิทธิแสวงหาวัตถุประสงค์จรรยาบรรณวิชาชีพ ได้รับการยอมรับจากสังคมและการปฏิบัติจากรัฐอย่างเหมาะสม

เดิมทีประเทศไทยได้มีการบังคับใช้พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งได้กำหนดคำนิยามของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ไว้ในมาตรา 3 โดยหมายถึง “ศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรอง หรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหรือตามกฎหมายไทย หรือตามสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม” อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันประเทศไทยได้มีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2560 ซึ่งได้มีผลยกเลิกพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2542 และกำหนดคำนิยามของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ไว้เช่นกัน ดังนี้

“มาตรา 4 ในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้.....

“สิทธิมนุษยชน” หมายความว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคล บรรดาที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมาย หรือตามหนังสือสัญญาที่ประเทศไทยเป็นภาคีและมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม”

ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) ซึ่งเป็นเอกสารหลักด้านสิทธิมนุษยชนฉบับแรก โดยองค์การสหประชาชาติ แม้จะไม่ปรากฏคำนิยามของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” แต่การพิจารณาข้อความในปฏิญญาก็สามารถเห็นได้ถึงหลักแนวคิดของสิทธิมนุษยชนได้ ยกตัวอย่างเช่น

“ข้อ 1 มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาอิสระเสรี และเท่าเทียมกันทั้งศักดิ์ศรีและสิทธิ ทุกคนได้รับการประสิทธิประสาทเหตุผล และมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันอย่างฉันพี่น้อง”

“ข้อ 2 บุคคลชอบที่จะมีสิทธิและเสรีภาพประดาที่ระบุไว้ในปฏิญญานี้ ทั้งนี้โดยไม่มีการจำแนกความแตกต่างในเรื่องใด ๆ เช่น เชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความเห็นทางการเมืองหรือทางอื่นใด ชาติหรือสังคมอันเป็นที่มาเดิม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่นใด

นอกจากนี้การจำแนกข้อแตกต่างโดยอาศัยมูลฐานแห่งสถานะทางการเมืองทางคุณาณาหรือทางเรื่องระหว่างประเทศของประเทศ หรือดินแดนซึ่งบุคคลสังกัดจะทำมิได้ ทั้งนี้ไม่ว่าดินแดนดังกล่าวจะเป็นเอกราช อยู่ในความพิทักษ์มิได้ปกครองตนเองหรืออยู่ภายใต้การจำกัดแห่งอธิปไตยอื่นใด”

จากตัวอย่างเนื้อหาในปฏิญญาข้างต้น อาจกล่าวถึงแนวคิดของสิทธิมนุษยชนได้โดยสรุป ได้แก่

- (1) ความอิสระเสรี มีศักดิ์ศรีและสิทธิที่เท่าเทียมกัน
- (2) การปฏิบัติต่อกันอย่างพี่น้อง
- (3) การมีสิทธิและเสรีภาพประดาที่ระบุไว้ในปฏิญญานี้ โดยไม่มีการจำแนกความแตกต่างในเรื่องใดๆ ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความเห็นทางการเมือง ชาตินิยม ทรัพย์สิน หรือสถานะอื่นใด
- (4) การจำแนกข้อแตกต่างโดยอาศัยมูลฐานแห่งสถานะทางการเมือง หรือทางเรื่องระหว่างประเทศ หรือดินแดนซึ่งบุคคลสังกัดจะทำมิได้

อย่างไรก็ตาม การที่ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนมิได้ให้คำนิยามของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ไว้อย่างชัดเจน ก็ทำให้เกิดข้อโต้แย้งถึงความหมายที่แท้จริงและขอบเขตของสิทธิมนุษยชน และทำให้มีการตีความออกเป็นหลายทางขึ้นอยู่กับบริบท สถานการณ์ในขณะนั้น และตัวผู้กล่าวเอง ไม่ว่าจะเป็นนักปรัชญานักกฎหมาย หรือนักสังคมวิทยา เนื่องจากเนื่องจากสิทธิมนุษยชนเป็นผลจากกระบวนการเรียกร้องของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่อ้างความชอบธรรมของประโยชน์นั้นๆ ว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อความเป็นมนุษย์ คำว่าสิทธิมนุษยชนในยุคปัจจุบันจึงมีความหมายที่ค่อนข้างกว้าง และทำให้เกิดการเรียกร้องสิทธิใหม่ๆ โดยกล่าวอ้างว่าสิทธินั้นเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน (ภิรมย์ ศรีประเสริฐ, 2551: 11-12)

2.3.2 หลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชน หมายความว่า สิทธิที่มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรอง ทั้งในทางความคิดและการกระทำ โดยได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและสนธิสัญญาระหว่างประเทศ โดยมีหลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน 6 ประการ ดังนี้ (บุรณ์ ฐาปนดุลย์, 2560: 47)

(1) ทุกคนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) หมายถึง เป็นสิทธิติดตัวทุกคนตามธรรมชาติตั้งแต่เกิด เป็นคุณสมบัติและสิทธิเฉพาะตัวที่พึงสงวนของมนุษย์ทุกคน การถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการคุ้มครองและได้รับความยุติธรรมจากรัฐ

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) เป็นคำที่อธิบายความหมายของสิทธิมนุษยชนในแง่ที่ว่าทุกคนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชนที่กำหนดสิทธิมาตั้งแต่เกิด

ใครจะละเมิดไม่ได้และไม่สามารถถ่ายโอนให้แก่กันได้ ซึ่งรวมไปถึงสิทธิในการมีชีวิตและความมั่นคงปลอดภัยในการมีชีวิตอยู่ ด้วยเหตุที่ทุกคนมีศักดิ์ศรีของการเป็นมนุษย์ การปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคมจึงต้องเคารพความเป็นมนุษย์ ห้ามทำร้ายหรือทรมานอย่างโหดร้าย ตลอดจนการกระทำใดๆ ที่ถือเป็นการเหยียดหยามความเป็นมนุษย์ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้ได้รับการรับรองอยู่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศ อนุสัญญา และปฏิญญาระหว่างประเทศหลายฉบับ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์คือการให้คุณค่าความเป็นคนตามธรรมชาติไม่ว่าจะเกิดมาเป็นผู้ชาย ผู้หญิง เพศที่สาม คนพิการทางร่างกายหรือสติปัญญา หรือผู้ที่มีฐานะยากจน ต้องถือว่าทุกคนมีคุณค่าเท่ากัน ต้องปฏิบัติต่อกันเยี่ยงมนุษย์อย่างเสมอภาค

(2) ทุกคนมีความเสมอภาคและห้ามการเลือกปฏิบัติ (Equality and Nondiscrimination)

ความเสมอภาคและการเลือกปฏิบัติ (Equality and Discrimination) คือเกณฑ์ในการชี้วัดสังคมหนึ่งสังคมใดว่ามีการละเมิดหรือเคารพสิทธิมนุษยชนหรือไม่ รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงความเสมอภาคหรือการปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเท่าเทียมกันหรือไม่เท่าเทียมกัน

(3) สิทธิมนุษยชนเป็นของคนทุกคนโดยไม่เลือกเชื้อชาติ ศาสนา เพศ อายุ อาชีพ สถานะทางเศรษฐกิจ หรือสังคม สุขภาพ และความคิดเห็นด้านต่างๆ (Universality)

(4) สิทธิมนุษยชนเป็นองค์รวม พึ่งพิงกัน และจะออกแยกเป็นส่วนๆ ไม่ได้ (Indivisibility & Interdependently)

(5) การมีส่วนร่วมและการเป็นส่วนหนึ่งของสิทธินั้น (Participation & Inclusion) หมายถึงประชาชนทุกคนย่อมมีส่วนร่วมอย่างในการเข้าถึงและได้รับประโยชน์จากสิทธิพลเมืองและการเมือง และสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

(6) ตรวจสอบได้และใช้หลักนิติธรรม (Accountability & the Rule of Law)

2.3.3 ประเภทของสิทธิมนุษยชน

จากการพิจารณาเนื้อหาตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน สามารถแบ่งประเภทของสิทธิมนุษยชนได้ ดังนี้

(1) สิทธิพลเมือง (Civil Rights) เป็นสิทธิของประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองแห่งรัฐเป็นสิทธิที่เกี่ยวข้องตามกฎหมายของรัฐ ได้แก่ สิทธิในชีวิตและร่างกาย เสรีภาพและความมั่นคงในชีวิต ไม่ถูกทรมาน ไม่ถูกทำร้ายหรือฆ่า สิทธิในความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย สิทธิที่จะได้รับสัญชาติ เป็นต้น

(2) สิทธิทางการเมือง (Political Rights) ได้แก่ สิทธิในการมีส่วนร่วมกับรัฐในการดำเนินกิจการที่เป็นประโยชน์สาธารณะ เสรีภาพในการรวมกลุ่มเป็นพรรคการเมือง เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ สิทธิในการเลือกตั้งอย่างเสรี เป็นต้น

(3) สิทธิทางสังคม (Social Rights) ได้แก่ สิทธิในการได้รับการศึกษา สิทธิในการได้รับหลักประกันด้านสุขภาพ ได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างเต็มที่ ได้รับความมั่นคงทางสังคม มีเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง และสร้างครอบครัว เป็นต้น

(4) สิทธิทางเศรษฐกิจ (Economic Rights) ได้แก่ สิทธิในการประกอบอาชีพหรือมีงานทำ ได้เลือกงานอย่างอิสระ และได้รับค่าจ้างที่เหมาะสม สิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน เป็นต้น

(5) สิทธิทางวัฒนธรรม (Cultural Rights) ได้แก่ การมีเสรีภาพในการใช้ภาษาหรือสื่อความหมายในภาษาท้องถิ่นของตน มีเสรีภาพในการแต่งกายตามวัฒนธรรม การปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของตน การปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาโดยไม่มีใครมาบีบบังคับ เป็นต้น

2.3.4 สิทธิในร่างกาย

สิทธิในร่างกายนับเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ถูกจัดอยู่ในประเภทสิทธิพลเมือง (Civil Rights) สิทธิในร่างกายจึงเป็นสิทธิมนุษยชนประเภทหนึ่ง สิทธิในร่างกายนี้ หมายความว่า มนุษย์ทุกคนเป็นเจ้าของร่างกายของตนเอง และมีอิสระเสรีในร่างกายนั้น ใครจะมาล่วงละเมิดหรือจำกัดเสรีภาพในร่างกายของผู้หนึ่งมิได้ เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติให้เจ้าหน้าที่รัฐมีอำนาจในการจำกัดเสรีภาพในร่างกายของผู้อื่นได้ เช่น การจับกุม คุมขัง หรือการควบคุมตัวให้อยู่ในความดูแลของเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น

สิทธิในร่างกายเป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ทุกคนย่อมเกิดมามีร่างกายเป็นของตนเองตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ได้กล่าวถึงความสำคัญของสิทธิในร่างกายไว้ ดังนี้

“ข้อ 3 บุคคลมีสิทธิในการดำรงชีวิตในเสรีธรรมและในความมั่นคงแห่งร่างกาย”

สำหรับประเทศไทยนั้น ปัจจุบันได้มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ที่ได้กล่าวถึงสิทธิในร่างกายไว้ในมาตรา 28 ดังนี้

“บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย

การจับและการคุมขังบุคคลจะกระทำมิได้ เว้นแต่มีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ

การค้นตัวบุคคลหรือการกระทำใดอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิหรือเสรีภาพในชีวิตหรือร่างกายจะกระทำมิได้ เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายบัญญัติ

การทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรมจะกระทำมิได้”

จากบทบัญญัติข้างต้น จะเห็นได้ว่า สิทธิในร่างกายเป็นสิทธิที่ได้รับการปกป้องคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุด ผู้ใดจะกระทำละเมิดมิได้ เว้นแต่เป็นกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้มีการจับ คุมขัง ค้นตัว หรือกระทำการการอื่นอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิเสรีภาพในร่างกายของผู้หนึ่งได้ เช่น ในการจับกุมผู้ใดก็ตาม ย่อมเป็นการกระทำที่มีลักษณะเป็นการจำกัดซึ่งเสรีภาพในร่างกายของผู้ใด

ผู้หนึ่งไว้ ไม่ให้เคลื่อนไหวหรือให้อยู่ภายในความควบคุมของผู้กระทำ อันเป็นการละเมิดสิทธิในร่างกาย อย่างไรก็ตาม กฎหมายก็ได้มอบอำนาจหน้าที่ให้มีการจับกุมบุคคลใดๆ ที่เป็นผู้กระทำความผิดหรือ นำเชื่อว่าอาจมีการกระทำความผิดทางอาญา ซึ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กำหนดให้เป็นอำนาจของเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ ประกอบกับต้องมีหมายจับในการจับกุม เว้นแต่จะเข้ากรณีที่สามารถจับกุมได้โดยไม่ต้องมีหมายจับ ดังนี้

“มาตรา 2 ในประมวลกฎหมายนี้....

(16) “พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ” หมายความว่าถึงเจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายให้อำนาจ และหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ให้รวมทั้งพศติเจ้าพนักงานกรมสรรพสามิต กรมศุลกากร กรมเจ้าท่า พนักงานตรวจคนเข้าเมือง และเจ้าพนักงานอื่น ๆ ในเมื่อทำการอันเกี่ยวกับการจับกุมปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมาย ซึ่งตนมีหน้าที่ต้องจับกุมหรือปราบปราม”

“มาตรา 78 พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจจะจับผู้ใดโดยไม่มีหมายจับหรือคำสั่งของศาล นั้นไม่ได้เว้นแต่

(1) เมื่อบุคคลนั้นได้กระทำความผิดซึ่งหน้าดังได้บัญญัติไว้ในมาตรา 80

(2) เมื่อพบบุคคลโดยมีพฤติการณ์อันควรสงสัยว่าผู้นั้นน่าจะก่อเหตุร้ายให้เกิดภัยอันตรายแก่บุคคลหรือทรัพย์สินของผู้อื่นโดยมีเครื่องมือ อาวุธ หรือวัตถุอย่างอื่นอันสามารถอาจใช้ในการกระทำความผิด

(3) เมื่อมีเหตุที่จะออกหมายจับบุคคลนั้นตามมาตรา 66 (2) แต่มีความจำเป็นเร่งด่วนที่ไม่อาจขอให้ศาลออกหมายจับบุคคลนั้นได้

(4) เป็นการจับผู้ต้องหาหรือจำเลยที่หนีหรือจะหลบหนีในระหว่างถูกปล่อยชั่วคราวตามมาตรา 117”

อย่างไรก็ตาม ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็ได้ให้อำนาจแก่ประชาชนทั่วไป ในการจับกุมผู้อื่นได้เช่นกันในบางกรณี ดังนี้

“มาตรา 79 ราษฎรจะจับผู้อื่นไม่ได้เว้นแต่จะเข้าอยู่ในเกณฑ์แห่งมาตรา 82 หรือเมื่อผู้นั้นกระทำความผิดซึ่งหน้า และความผิดนั้นได้ระบุไว้ในบัญชีท้ายประมวลกฎหมายนี้ด้วย”

“มาตรา 82 เจ้าพนักงานผู้จัดการตามหมายจับ จะขอความช่วยเหลือจากบุคคลใกล้เคียง เพื่อจัดการตามหมายนั้นก็ได้แต่จะบังคับให้ผู้ใดช่วยโดยอาจเกิดอันตรายแก่เขานั้นไม่ได้”

จากการพิจารณาบทบัญญัติทั้งหลายข้างต้น อาจกล่าวได้โดยสรุปว่า สิทธิในร่างกายนั้นเป็น สิทธิมนุษยชนที่ติดตัวมนุษย์ทุกคนมาตั้งแต่เกิดและมีความสำคัญไม่ต่างจากสิทธิในชีวิต การจำกัด เสรีภาพในร่างกายผู้ใดก็ตามย่อมเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน อย่างไรก็ตาม ก็ได้มีกฎหมายกำหนด ข้อยกเว้นในการจำกัดเสรีภาพในร่างกายดังกล่าวไว้เช่นกัน ซึ่งกฎหมายเช่นว่านั้นจะต้องมีเนื้อหาที่เป็น

ธรรมและชัดเจนถึงหลักเกณฑ์ในการยกเว้นให้มีการจำกัดเสรีภาพของบุคคลอื่นได้ รวมถึงการกำหนดตัวผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการกระทำเช่นนั้น เพื่อป้องกันมิให้การละเมิดสิทธิในร่างกายเกิดขึ้นเสมือนเป็นเรื่องที่พบเห็นได้ทั่วไปในสังคม จึงกล่าวได้ว่า แม้สิทธิในร่างกายจะมีความสำคัญ แต่ก็อาจถูกจำกัดได้ภายใต้อำนาจของกฎหมาย ซึ่งกลไกดังกล่าวย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุขของสังคม

2.3.5 สิทธิมนุษยชนในประเทศไทย

ประเทศไทยมีการต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กันมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่การเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในเหตุการณ์ ร.ศ.130 การปฏิวัติในปี พ.ศ.2475 ที่มีหลัก 6 ประการของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งกล่าวถึงหลักสิทธิเสมอภาคและความเป็นอิสระเสรีภาพ จนถึงยุคของระบบปฏิวัติของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2501 แม้ประเทศไทยจะให้การรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนตั้งแต่ปี พ.ศ.2490 แต่ก็ยังเกิดการต่อสู้เรียกร้องสิทธิและเสรีภาพ เช่น ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 และเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ต่อมา มีการก่อตั้งคณะกรรมการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชนขึ้นเพื่อศึกษากฎหมายหรือ ร่างพระราชบัญญัติที่มีเนื้อหาขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชนในสมัยของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี พ.ศ.2535 ซึ่งชัยชนะของประชาชนมีผลผลักดันให้เกิดการจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญขึ้นภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางและยังมีบทบัญญัติว่าด้วยสิทธิมนุษยชนอย่างเด่นชัด และมีบทบาทในด้านการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย รวมถึงองค์กรอิสระและมูลนิธิอื่นๆ เช่น ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง ศาลยุติธรรม ผู้ตรวจการแผ่นดิน มูลนิธิเพื่อพัฒนาเด็ก มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก มูลนิธิปวีณาหงสกุลเพื่อเด็กและสตรี (บุรณัฐ ปนดูลย์, 2560: 50) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 จึงถูกกล่าวว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ให้ความสำคัญกับหลักสิทธิมนุษยชนอย่างยิ่ง

ปัจจุบัน ประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนได้ถูกประกาศให้เป็นวาระแห่งชาติ โดยในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2561 พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และหัวหน้า คสช. ได้เป็นประธานงานวันสิทธิมนุษยชนสากลและกล่าวปาฐกถาพิเศษเพื่อประกาศ "วาระแห่งชาติ: สิทธิมนุษยชนร่วมขับเคลื่อน Thailand 4.0 เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน" โดยกล่าวว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 มีนโยบายลดความเหลื่อมล้ำ มีการประกาศกฎหมายหลายฉบับ การประกาศใช้แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติฉบับที่ 3 ส่งเสริมและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และสิทธิมนุษยชน (ไทยโพสต์, 2561: ออนไลน์)

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองที่มีต่อปัญหาการบังคับสูญหาย ซึ่งหากพิจารณาในมุมมองทางสังคมย่อมถือได้ว่าเป็นอาชญากรรมอย่างหนึ่ง เนื่องจากการกระทำที่ละเมิดต่อบรรทัดฐานของสังคม และสร้างความเสียหายแก่ผู้อื่น ทั้งนี้ องค์การสหประชาชาติได้มีอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อปัญหาการบังคับสูญหายซึ่งเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง จึงเห็นสมควรต้องมีการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนี้เป็นส่วนหนึ่งประกอบการวิจัย เพื่อเป็นการอธิบายให้เข้าใจถึงความหมายและลักษณะสำคัญของสิทธิมนุษยชน รวมถึงการกล่าวถึงสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย เพื่อให้เห็นแนวโน้มที่อาจเกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนในอนาคต ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญอันนำมาสู่การศึกษาวินิจฉัยในครั้งนี

2.4 แนวคิดเรื่องการบังคับสูญหาย

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้มุ่งเน้นไปที่ปรากฏการณ์ “การบังคับสูญหาย” เป็นหลัก ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมจึงสามารถอธิบายถึงความหมาย สาเหตุการกระทำ ความผิด สิทธิและมาตรการในการเยียวยาผู้เสียหายในกรณีการบังคับสูญหายได้ ดังนี้

2.4.1 ความหมายของคำว่า “การบังคับสูญหาย”

คำว่า “การบังคับสูญหาย” นั้น สามารถแยกออกได้เป็น 2 คำ คือ คำว่า “บังคับ” และคำว่า “สูญหาย” โดยคำว่า “บังคับ” นั้น ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้ความหมายไว้หลายความหมาย หนึ่งในความหมายเหล่านั้น คือ “ใช้อำนาจสั่งให้ทำหรือให้ปฏิบัติหรือให้จำต้องทำ” ส่วนคำว่า “สูญหาย” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้ความหมายว่า “หายไป” ดังนั้น เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า “การบังคับสูญหาย” จากความหมายของทั้ง 2 คำที่มารวมกันแล้ว อาจแปลความหมายได้ว่า “การใช้อำนาจสั่งให้หายไป”

ส่วนคำว่า “การบังคับสูญหาย” หรือ “การอุ้มหาย” นั้น หากแปลความหมายโดยง่ายคือ การทำให้บางคนหายไปโดยคนนั้นไม่เต็มใจ แต่ในประเทศไทยยังไม่ปรากฏคำนิยามทางกฎหมายที่ชัดเจน เนื่องจากยังไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายใดที่กล่าวถึงเรื่องการบังคับสูญหาย ซึ่งหากพิจารณาถึงการกระทำที่เป็นความผิดทางอาญาอื่นๆ แล้ว จะเห็นว่า ความผิดเหล่านั้นมีการนิยามความหมายหรือลักษณะการกระทำ ซึ่งเป็นองค์ประกอบอันทำให้เป็นการกระทำความผิดไว้อย่างชัดเจน โดยหมายถึงการรองรับในทางกฎหมายว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด และมีบทลงโทษกำหนดไว้ ยกตัวอย่างเช่น ความผิดฐานลักทรัพย์ ตามประมวลกฎหมายอาญาได้บัญญัติความหมายไว้ในมาตรา 334 ดังนี้

“มาตรา 334 ผู้ใดเอาทรัพย์สินของผู้อื่น หรือที่ผู้อื่นเป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วยไปโดยทุจริต ผู้นั้นกระทำความผิดฐานลักทรัพย์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี และปรับไม่เกินหกหมื่นบาท”

จากบทบัญญัติมาตราดังกล่าว การกระทำความผิดลักทรัพย์ จะต้องเป็นกรณีที่บุคคลหนึ่งเอาทรัพย์สินของผู้อื่น หรือทรัพย์สินที่ผู้อื่นเป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วยไปโดยทุจริต ซึ่งคำว่า “ทุจริต” หมายความว่า “มีเจตนาเพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มีควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือผู้อื่น” หมายถึง เอาไปเป็นของตนเอง หรือของผู้อื่นที่ไม่ใช่เจ้าของแท้จริงในทรัพย์สินนั้น ซึ่งหากการกระทำครบองค์ประกอบเหล่านี้ ถือว่าผู้นั้นกระทำความผิดฐานลักทรัพย์ ซึ่งจะต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้ในมาตราดังกล่าว จึงเห็นได้ว่า การที่สังคมจะระบุว่า การกระทำใดเป็นความผิดหรือเป็นอาชญากรรม ต้องมีกฎหมายระบุหรือรองรับไว้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม เมื่อกลับมาพิจารณาถึงการบังคับสูญหายกลับไม่มีบทบัญญัติใดๆ ในประเทศไทยที่กำหนดค่านियามหรือองค์ประกอบทางกฎหมายไว้ จึงต้องอาศัยค่านियามที่ปรากฏอยู่ในบทบัญญัติระหว่างประเทศ ทั้งอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ (Rome Statute of the International Criminal Court) และอนุสัญญาแห่งทวีปอเมริกาว่าด้วยการบังคับบุคคลให้สูญหาย (Inter-American Convention on Forced Disappearance of Person) มาพิจารณาถึงความหมายและลักษณะของการบังคับสูญหาย ดังนี้

ก. ค่านियามตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (The International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance)

“เพื่อความมุ่งประสงค์ของสัญญานี้ คำว่า การหายสาบสูญโดยบังคับ หมายถึง การจับกุม กักขัง ลักพาตัว หรือการกระทำรูปแบบใดๆ ก็ตาม ที่เป็นการลิดรอนเสรีภาพโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือบุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งดำเนินการโดยได้รับอนุญาต การสนับสนุนหรือการยอมรับโดยปริยายของรัฐ ตามมาด้วยการปฏิเสธที่จะยอมรับว่าได้มีการลิดรอนเสรีภาพ หรือการปกปิดชะตากรรมหรือที่อยู่ของบุคคลที่หายสาบสูญ ซึ่งส่งผลให้บุคคลดังกล่าวตกอยู่ภายนอกการคุ้มครองของกฎหมาย” (กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, 2557: ออนไลน์)

ข. ค่านियามตามธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ (Rome Statute of the International Criminal Court)

“การบังคับบุคคลให้สูญหายนั้น หมายถึง การจับ การกักขังหรือลักพาตัวโดยบุคคล หรือที่ได้รับการอนุญาต ให้การสนับสนุนหรือนิ่งเฉยจากรัฐ หรือองค์กรทางการเมือง ตามมาด้วยการปฏิเสธ

ความรู้เห็นถึงการลิดรอนเสรีภาพหรือปฏิเสธให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นอยู่หรือสถานที่อยู่ของบุคคล โดยมีเจตนาทำให้บุคคลพ้นจากการคุ้มครองของกฎหมายเป็นระยะเวลาที่ติดต่อกันยาวนาน” (เมธาวิ คงพิกุล, 2556: 14-15)

ค. คำนิยามตามอนุสัญญาแห่งทวีปอเมริกาว่าด้วยการบังคับบุคคลให้สูญหาย (Inter-American Convention on Forced Disappearance of Person)

“การบังคับบุคคลให้สูญหายเป็นการกระทำที่ลิดรอนเสรีภาพของบุคคลคนเดียวหรือบุคคลหลายคน ไม่ว่าโดยวิธีการใดๆ อันเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ได้รับอนุญาต ให้การสนับสนุน หรือการยอมรับโดยปริยายจากรัฐ ตามมาด้วยการไม่มีข้อมูลข่าวสารหรือการปฏิเสธถึงการลิดรอนเสรีภาพหรือการให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่อยู่ของบุคคล เป็นเหตุให้บุคคลไม่ได้รับการเยียวยาทางกฎหมายรวมถึงการดำเนินคดีตามกฎหมาย” (เมธาวิ คงพิกุล, 2556: 14)

นอกจากความหมายตามบทบัญญัติข้างต้นแล้ว ปัจจุบันประเทศไทยได้มีร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหาย แม้ร่างพระราชบัญญัตินี้จะยังมีได้มีการใช้บังคับใช้อย่างเป็นทางการ แต่ก็สามารถพิจารณาถึงความหมายของการบังคับสูญหายจากข้อความในร่างพระราชบัญญัติได้ในเบื้องต้น โดยร่างพระราชบัญญัตินี้ใช้คำว่า “การกระทำให้บุคคลสูญหาย” ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับการบังคับสูญหาย และได้กำหนดนิยามของการบังคับสูญหายไว้ในมาตรา 3 ดังนี้

“การกระทำให้บุคคลสูญหาย” หมายความว่า การจับ ชัง ลักพา หรือกระทำการด้วยประการใดให้ผู้อื่นปราศจากเสรีภาพในร่างกาย โดยผู้กระทำการปฏิเสธว่ามีได้กระทำการดังกล่าวหรือไม่ให้ทราบว่าบุคคลนั้นเป็นตายร้ายดีอย่างไร หรืออยู่ที่ใด”

จากความหมายที่ปรากฏทั้งในบทบัญญัติระหว่างประเทศและร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหายข้างต้น แม้คำนิยามของแต่ละบทบัญญัติจะมีถ้อยคำที่แตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็สามารถแยกองค์ประกอบของการบังคับสูญหายได้โดยสรุป ดังนี้

- 1) มีการจับกุม กักขัง ลักพาตัว หรือกระทำรูปแบบอื่นใด ที่มีลักษณะเป็นการลิดรอนเสรีภาพของบุคคล
- 2) การกระทำความดังกล่าวกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือบุคคลอื่นๆ ซึ่งกระทำโดยได้รับอนุญาต สนับสนุน หรือยอมรับโดยปริยายจากรัฐ
- 3) รัฐปฏิเสธการกระทำดังกล่าว หรือปกปิดความเป็นอยู่หรือข้อมูลสถานที่ของผู้สูญหาย

ทั้งนี้ เมื่อได้แยกองค์ประกอบของการบังคับสูญหายออกมาตามที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่าการบังคับสูญหายมีลักษณะพิเศษที่ชัดเจน คือ ผู้กระทำจะต้องเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือ บุคคลที่รัฐได้อนุญาต หรือสนับสนุนการกระทำนั้น นอกจากนี้ รัฐยังต้องปฏิเสธด้วยว่า รัฐมิได้กระทำการลักพาตัว กักขัง ลักพาตัว หรือกระทำในรูปแบบอื่นๆ ที่เข้าข่ายการลิดรอนเสรีภาพนั้น หรือรัฐไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการหายไปของบุคคลดังกล่าวแต่อย่างใด ซึ่งในส่วนนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการบังคับสูญหาย

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบระหว่าง “บุคคลที่หายสาบสูญ” กับ “บุคคลที่ถูกบังคับสูญหาย” กล่าวได้ว่า บุคคลที่ถูกบังคับสูญหาย มีลักษณะแตกต่างจากบุคคลที่หายสาบสูญ หรือบุคคลสาบสูญ (Missing person) แม้ทั้ง 2 กรณีจะมีลักษณะเป็นการหายไปโดยไม่ทราบชะตากรรมเหมือนกัน แต่สำหรับบุคคลที่สาบสูญนั้น หมายถึงกรณีที่บุคคลดังกล่าวได้มีเจตนาหลบหนีหายไปจากสังคม หรือ ตกอยู่ในสถานการณ์ผิดปกติบางอย่าง เช่น ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ภาวะสงคราม หรือเหตุอื่นใดที่มีได้ เกี่ยวข้องกับการถูกเจ้าหน้าที่รัฐจับกุมหรือลักพาตัวไป ทั้งนี้ ในทางกฎหมายได้มีการบัญญัติถึงเรื่อง บุคคลสาบสูญไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 61 ดังนี้

“มาตรา 61 ถ้าบุคคลใดได้ไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ และไม่มีใครรู้แน่ว่าบุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ตลอดระยะเวลาห้าปี เมื่อผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการร้องขอ ศาลจะสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญก็ได้

ระยะเวลาตามวรรคหนึ่งให้ลดเหลือสองปี

(1) นับแต่วันที่มีการรบหรือสงครามสิ้นสุดลง ถ้าบุคคลนั้นอยู่ในการรบหรือสงคราม และหายไปในทางการรบหรือสงครามดังกล่าว

(2) นับแต่วันที่ยานพาหนะที่บุคคลนั้นเดินทาง อับปาง ถูกทำลาย หรือสูญหายไป

(3) นับแต่วันที่เกิดอันตรายแก่ชีวิตนอกรวมที่ระบุไว้ใน (1) หรือ (2) ได้ผ่านพ้นไป ถ้าบุคคลนั้นตกอยู่ในอันตรายเช่นว่านั้น”

ในขณะที่การบังคับสูญหาย ต้องเป็นกรณีที่บุคคลนั้นสูญหายไปเพราะการถูกจับกุม คุมขัง หรือลักพาตัวโดยเจ้าหน้าที่รัฐ หรือบุคคลอื่นซึ่งกระทำโดยได้รับอนุญาต สนับสนุน หรือยอมรับโดยปริยายจากรัฐ อย่างไรก็ตาม บุคคลสาบสูญก็อาจกลายเป็นกรณีบุคคลที่ถูกบังคับสูญหายได้เช่นกัน หากปรากฏข้อเท็จจริงหรือมีแนวโน้มว่า บุคคลนั้นได้สูญหายไปเนื่องจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งในปัจจุบัน วันที่ 30 สิงหาคมของทุกปี ได้ถูกกำหนดให้เป็น “วันผู้สูญหายสากล” เพื่อรำลึกถึงบุคคลที่สูญหายจากการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน ภาวะสงคราม การปราบปรามจากรัฐ หรือการก่อการร้ายที่เกิดขึ้นอยู่ในหลายประเทศ จึงแสดงให้เห็นว่า การบังคับสูญหายเป็นปัญหาที่มีความสำคัญในระดับนานาชาติ

2.4.2 ที่มาและสาเหตุของการกระทำผิดความผิดในกรณีการบังคับสูญหาย

ปัญหาเรื่องการบังคับสูญหายเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งพรรคนาซีโดยอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ (Adolf Hitler) ได้มีการออกคำสั่ง นาคต์ อุนด์ เนเบล (the Nacht und Nebel decree หรือ Night and Fog decree) ซึ่งเป็นคำสั่งที่มีเพื่อใช้กับทั้งผู้ที่มีพฤติกรรมต่อต้านพรรคนาซี และผู้ที่เป็นชาวยิว บุคคลทั้งหลายที่ถูกออกคำสั่งดังกล่าวจะถูกจับกุมและส่งตัวไปยังประเทศเยอรมนีอย่างลับๆ ในเวลากลางคืน ซึ่งส่งผลให้บุคคลที่ถูกส่งตัวไปนั้นหายตัวไปอย่างไร้ร่องรอย และไม่ปรากฏข้อมูลใดๆ ที่จะระบุถึงชะตากรรมหรือที่อยู่ของผู้ถูกจับกุมนั้นได้ เนื่องจากหลักฐานและข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลเหล่านั้นจะถูกกลบฝังทั้งหมด มาตรการดังกล่าวจึงกลายมาเป็นต้นแบบให้ประเทศอื่นนำวิธีการบังคับสูญหายมาใช้ในเวลาต่อมา เช่น ประเทศกัวเตมาลา ประเทศชิลี หรือประเทศอาร์เจนตินา (สิริรัตน์ ศรีลักษณ์ภรณ์, 2552: 15-16)

สำหรับสาเหตุที่ต้องใช้วิธีการบังคับสูญหายนั้น เนื่องจากในอดีต เจ้าหน้าที่ของรัฐมักใช้วิธีการทรมานบุคคล เพื่อเอาถ้อยคำหรือข้อมูลที่รัฐต้องการ แต่การทรมานมักก่อให้เกิดรอยบาดแผล อันกลายเป็นหลักฐานที่ถูกนำมาใช้ฟ้องร้องดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ หลังจากที่ผู้เสียหายนั้นถูกปล่อยตัวเป็นอิสระ ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการบังคับสูญหายแล้ว จึงเห็นได้ว่า การบังคับสูญหายมักถูกนำมาใช้ในการกำจัดบุคคลที่มีผลประโยชน์หรือมีแนวคิดเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ ซึ่งได้ก่อให้เกิดความสั่นคลอนในการใช้อำนาจปกครองหรือเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของรัฐมากกว่าการกระทำความรุนแรงโดยตรงอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการรักษาความมั่นคงในการปกครองหรือด้วยเหตุผลอื่นใดก็ตามแต่ เนื่องจากด้วยลักษณะของการบังคับสูญหายมักไม่ปรากฏหลักฐาน และไม่ปล่อยให้ผู้เสียหายมาฟ้องร้องดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่รัฐในภายหลัง (ปกป้อง ศรีสนิท, 2556: 122) ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลักของการบังคับสูญหาย เมื่อเป็นเช่นนี้ การพิสูจน์ความผิดของเจ้าหน้าที่รัฐจึงเป็นเรื่องที่ยาก เนื่องจากการบังคับสูญหายนี้เจ้าหน้าที่รัฐจะต้องปฏิเสธที่จะยอมรับว่าได้มีการลิดรอนเสรีภาพ หรือปฏิเสธว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการหายสาบสูญ เช่นดังกล่าว ดังนั้น เมื่อไม่มีพยานหลักฐานมาประกอบการพิจารณา ศาลก็ไม่อาจพิพากษาให้เจ้าหน้าที่รัฐรับผิดชอบในความผิดการบังคับสูญหายได้

2.4.3 สิทธิและมาตรการในการเยียวยาผู้เสียหายในกรณีการบังคับสูญหาย

ผู้สูญหายถือเป็นผู้เสียหายโดยตรงจากการถูกบังคับสูญหาย เนื่องจากเป็นผู้ถูกละเมิดสิทธิหลายประการ ทั้งสิทธิในร่างกาย เสรีภาพ และความปลอดภัย นอกจากนี้ ตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับยังได้กำหนดมาตรการคุ้มครองถึงบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ผู้เสียหาย แต่ได้รับความเสียหายอันเป็นผลโดยตรงจากการบังคับสูญหายนั้นด้วย (สิริรัตน์ ศรีลักษณ์ภรณ์, 2552: 34-35) อย่างไรก็ตาม การชดเชยเยียวยาผู้เสียหายก็อาจใช้

หลักเกณฑ์ตามบทกฎหมายที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทย รวมถึงร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำทำให้บุคคลสูญหาย

เมื่อบุคคลใดตกเป็นผู้เสียหายจากการกระทำความผิดทางแพ่งหรืออาญาแล้ว บุคคลดังกล่าวย่อมมีสิทธิต่างๆ ที่จะดำเนินการใดๆ ต่อผู้กระทำผิดได้ ซึ่งสิทธิดังกล่าวนั้นเป็นสิทธิพึงได้ที่กฎหมายได้กำหนดเอาไว้ การที่ผู้เสียหายจะมีสิทธิใดบ้างนั้น ต้องเป็นไปตามกรณีที่บทกฎหมายต่างได้กำหนดไว้ด้วย เช่น สิทธิในการเป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญา สิทธิในการฟ้องเรียกค่าเสียหายจากจำเลย หรือสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาความเสียหายนั้น

จากการพิจารณาค้นคว้าเอกสารทางกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและมาตรการเยียวยาผู้เสียหาย ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์และสรุปถึงสิทธิและมาตรการในกรณีของผู้เสียหายจากกรณีการบังคับสูญหาย โดยในส่วนของสิทธิของผู้เสียหายจากการถูกบังคับสูญหายนั้น อาจแบ่งได้เป็น 2 กรณี คือ ในกรณีที่ผู้เสียหายนั้นยังมีชีวิตอยู่ กับกรณีที่ผู้เสียหายเสียชีวิตไปแล้ว ซึ่งแต่ละกรณีอาจพิจารณาถึงสิทธิและมาตรการในการเยียวยาได้ ดังนี้

1) กรณีที่ผู้เสียหายจากการถูกบังคับสูญหายยังมีชีวิตอยู่

1.1) สิทธิตามกฎหมายในปัจจุบัน

กรณีที่ผู้เสียหายจากการถูกบังคับสูญหายนั้นยังมีชีวิตอยู่และยังสามารถดำเนินการใดๆ ได้ด้วยตนเอง ผู้สูญหายคนดังกล่าวก็จะเป็นผู้เสียหายเพียงคนเดียวตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และเป็นผู้เดียวที่สามารถฟ้องร้องดำเนินคดีอาญากับเจ้าหน้าที่รัฐที่กระทำการบังคับสูญหายได้ และหากเมื่อการบังคับสูญหายนั้นมีลักษณะเป็นการลิดรอนเสรีภาพโดยการกักขังหรือลักพาตัว ก็อาจเป็นความผิดฐานกักขังหน่วงเหนี่ยว ทำให้ผู้เสียหายมีสิทธิได้รับ “ค่าตอบแทนผู้เสียหาย” ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 ด้วย หรือหากปรากฏว่าผู้สูญหายยังมีชีวิตอยู่แต่ได้รับบาดเจ็บจากการถูกบังคับสูญหายจนไม่สามารถดำเนินการเองได้ ในกรณีนี้ กฎหมายบัญญัติให้มีบุคคลที่มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 5(2)

นอกจากกรณีข้างต้น การที่เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินการใดๆ อันกระทบต่อร่างกายหรือเสรีภาพของผู้สูญหาย ย่อมเป็นการกระทำละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 อันมีผลให้ผู้เสียหายมีสิทธิได้รับ “ค่าสินไหมทดแทน” ซึ่งผู้เสียหายอาจยื่นคำร้องขอค่าสินไหมทดแทนไปพร้อมกันกับคำฟ้องในคดีอาญา

1.2) สิทธิตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคน จากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ

ในอนุสัญญาได้กล่าวถึงสิทธิของผู้เสียหายที่ถูกบังคับสูญหายไว้ค่อนข้างกว้าง ทั้งนี้เพื่อให้รัฐภาคีนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะของแต่ละรัฐ ซึ่งในอนุสัญญาได้กล่าวไว้ในข้อ 24 วรรคสี่ ว่า ต้องมีการรับรองในระบอบกฎหมายของประเทศว่าเหยื่อการบังคับสูญหายมีสิทธิที่จะได้รับการชดเชยค่าเสียหายและค่าสินไหมทดแทนอย่างยุติธรรม เพียงพอ และในทันที และในวรรคห้า ได้กล่าวถึงรูปแบบของการเยียวยาหรือชดเชยค่าเสียหายไว้ ดังนี้

(1) การทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิม (Restitution) กรณีที่ผู้ถูกบังคับสูญหายยังมีชีวิตอยู่ การทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมนั้น คือการได้รับการปล่อยตัวเป็นอิสระในทันที

(2) การฟื้นฟู (Rehabilitation) คือการได้รับการรักษาเยียวยาทั้งทางร่างกายทางจิตใจ และทางสังคม โดยรัฐเป็นฝ่ายรับผิดชอบค่าใช้จ่ายสำหรับการฟื้นฟูนั้น ส่วนครอบครัวของผู้สูญหายที่ได้ติดตามค้นหาตัวผู้สูญหายก็มีสิทธิที่จะได้รับการฟื้นฟูดังกล่าวด้วยเช่นกัน

(3) การทำให้พึงพอใจ (Satisfaction) และการคืนศักดิ์ศรีและชื่อเสียง (Restoration of dignity and reputation) ในส่วนนี้อาจหมายถึงการเปิดเผยความจริงเกี่ยวกับการบังคับสูญหายดังกล่าวต่อสาธารณะ การสอบสวนและลงโทษผู้กระทำความผิดตามขั้นตอนของกฎหมาย กล่าวคือ ต้องทำให้ผู้กระทำความผิดได้รับความเสียหายไม่น้อยไปกว่าผู้ที่ถูกบังคับสูญหาย

(4) การให้ประกันว่าจะไม่เกิดเหตุดังกล่าวขึ้นอีก (Guarantees of non-repetition) คือการมีมาตรการต่างๆ เพื่อป้องกันการเกิดเหตุบังคับสูญหายนั้นอีก ไม่ว่าจะกับบุคคลใด มาตรการดังกล่าวอาจจะเป็นการจัดให้มีการสืบสวนสอบสวนเพื่อค้นหาความจริง การกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นอาชญากรรมที่ร้ายแรง มีบทลงโทษที่รุนแรงเหมาะสม การกำหนดหลักเกณฑ์ที่ทำให้เชื่อว่าผู้กระทำความผิดจะถูกนำตัวมาดำเนินคดีโดยเร็ว รวมถึงมาตรการการคุ้มครองพยานอันเกี่ยวข้องกับคดีบังคับสูญหายด้วย

2) กรณีผู้เสียหายจากการถูกบังคับสูญหายเสียชีวิต

2.1) สิทธิตามกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน

ในกรณีที่ผู้เสียหายคนนั้นไม่สามารถดำเนินการได้เนื่องจากได้เสียชีวิตไปแล้ว กฎหมายก็ได้กำหนดให้บุตรหรือสามีภริยาของผู้เสียหายสามารถจัดการแทนผู้เสียหายนั้นได้ เช่นเดียวกับกรณีผู้เสียหายจากการถูกบังคับสูญหายยังมีชีวิตอยู่ แต่บาดเจ็บจนไม่สามารถดำเนินการเองได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 5(2) เช่นนี้ ผู้จัดการแทนจึงมีสิทธิฟ้องร้องเป็นคดีอาญาและเรียกค่าเสียหายต่างๆ ในคดีอาญาแทนผู้เสียหายที่เสียชีวิตได้

ส่วนกรณีทางแพ่งจะแตกต่างไปจากกรณีคดีอาญา คือ ไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดให้ บุตรหรือสามีภริยาดำเนินคดีเพื่อเรียกร้องสิทธิต่างๆ ที่ผู้เสียหายพึงได้รับแทนผู้เสียหายที่แท้จริง เช่น จะไปฟ้องผู้กระทำผิดต่อศาลแพ่งเพื่อเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนในคดีละเมิดแทนตัวผู้เสียหายไม่ได้ อย่างไรก็ตาม กฎหมายก็ให้สิทธิครอบครัวของผู้เสียหายที่จะสามารถเรียกเอาค่าสินไหมทดแทน ในส่วนอื่นตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 443 ได้ เช่น ค่าปลงศพ ค่าขาดไร้อุปการะ เป็นต้น

ประเด็นหลักที่กลายเป็นปัญหาข้อกฎหมายในปัจจุบัน คือ กรณีที่เกิดการบังคับ สูดุหาย แต่ไม่สามารถพิสูจน์หรือตรวจสอบให้ปรากฏได้อย่างแน่ชัดว่า ผู้สูดุหายนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ ในกรณีเช่นนี้หากตีความตามตัวอักษรในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 5(2) จะกลายเป็นว่า ผู้เสียหายที่มีสิทธิดำเนินคดีอาญาจะยังคงเป็นผู้สูดุหายเท่านั้น เนื่องจากตาม บทบัญญัติมาตราดังกล่าวกำหนดให้บุคคลตามที่กำหนดจะมีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายได้ก็ต่อเมื่อ เป็นกรณีที่ผู้เสียหายได้เสียชีวิต หรือบาดเจ็บจนไม่สามารถดำเนินการเองได้เท่านั้น แต่เมื่อข้อเท็จจริง ไม่ปรากฏว่าผู้ที่ถูกบังคับสูดุหายได้เสียชีวิตไปแล้วหรือไม่ หรือหากยังไม่เสียชีวิตแล้วจะได้บาดเจ็บ จนไม่สามารถมาดำเนินการฟ้องคดีเองได้หรือไม่ ครอบครัวของผู้เสียหาย ไม่ว่าจะเป็นบิดามารดา สามีภริยา หรือบุตร ก็ไม่มีสิทธิเป็นผู้จัดการแทนเพื่อดำเนินการฟ้องคดีแทนผู้สูดุหายได้ หรือจะให้ บุคคลเหล่านี้ไปพิสูจน์ถึงชะตากรรมหรือความเป็นไปของผู้สูดุหายก็เป็นเรื่องยาก

หากเป็นกรณีทางแพ่ง การที่ยังไม่ปรากฏว่าผู้สูดุหายยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ ก็จะมีผล เพียงทำให้ครอบครัวของผู้เสียหายมีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอให้มีการสืบหาผู้สูดุหายกลายเป็น บุคคลสาบสูญ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 61 เพื่อให้สามารถจัดการทรัพย์สินมรดก ของผู้สูดุหายต่อไปได้เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การมีคำสั่งให้บุคคลใดกลายเป็นบุคคลสาบสูญ ก็หมายความว่าบุคคลนั้นได้เสียชีวิตไปโดยผลของกฎหมาย มิใช่การเสียชีวิตตามความหมายของ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ที่จะให้ผู้จัดการแทนสามารถเข้ามาดำเนินคดีแทนได้ ดังนั้น แม้ผู้เสียหายจะกลายเป็นบุคคลสาบสูญตามคำสั่งศาล ก็ไม่อาจทำให้สามีภริยา บุตร หรือบิดามารดา เข้ามาดำเนินคดีแทนผู้สูดุหายได้

2.2) สิทธิตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ

เนื่องจากลักษณะของการบังคับสูดุหายมักเป็นกรณีที่ผู้เสียหายที่ถูกบังคับสูดุหาย ได้หายตัวไปอย่างเกือบจะไร้ร่องรอย ส่งผลให้การพิสูจน์ชะตากรรมความเป็นไปของผู้สูดุหายเป็น เรื่องยากอย่างมาก ดังนั้นอนุสัญญาฉบับนี้จึงมีเนื้อความที่ค่อนข้างจะกล่าวถึงสิทธิของครอบครัวผู้สูดุหาย ไว้ด้วย ซึ่งสิทธิที่ครอบครัวของผู้เสียหายสามารถมีได้ คือ สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลตามที่ระบุในข้อ 18

แห่งอนุสัญญาดังกล่าว เช่น ทราบถึงข้อมูลเจ้าหน้าที่รัฐที่ออกคำสั่งให้มีการลิดรอนเสรีภาพ วัน เวลา และสถานที่ซึ่งบุคคลนั้นถูกลิดรอนเสรีภาพ หรือข้อมูลเกี่ยวกับสภาพร่างกายของบุคคลที่ถูกลิดรอนเสรีภาพ เป็นต้น

ในข้อ 24 ของอนุสัญญานี้ได้กล่าวไว้ถึงสิทธิและการเยียวยาที่เหยื่อพึงได้รับจากการบังคับสูญหาย โดยในวรรคหนึ่งมีข้อความโดยสรุปว่า เหยื่อ หมายถึง “บุคคลที่หายสาบสูญ และบุคคลที่ได้รับความทรमानจากภัยอันเป็นผลโดยตรงของการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ” ซึ่งหากพิจารณาจากข้อความดังกล่าวแล้ว คำว่า “บุคคลที่ได้รับความทรमानจากภัยอันเป็นผลโดยตรง” จะหมายถึงครอบครัวของผู้สูญหายที่ได้รับความทรमानทางจิตใจจากเหตุการณ์ที่เกิดกับสมาชิกในครอบครัวที่สูญหายไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ครอบครัวของผู้สูญหายเองก็มีสิทธิต่างๆ ตามที่อนุสัญญานี้กำหนดไว้ในข้อ 24 ด้วย ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วสิทธิที่ครอบครัวผู้เสียหายพึงได้รับการบังคับสูญหายอาจสรุปได้ดังนี้

(1) สิทธิในการรู้ความจริง หมายถึง สิทธิในการรับรู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับผู้สูญหาย ใครบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงชะตากรรมของผู้สูญหาย เป็นต้น ซึ่งในข้อ 24 วรรคสอง กล่าวไว้ว่า “เหยื่อแต่ละรายมีสิทธิที่จะรู้ความจริงเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ความก้าวหน้าและผลการสืบสวน และชะตากรรมของบุคคลที่หายสาบสูญ” เมื่อพิจารณาจากข้อความดังกล่าวแล้วจะเห็นว่า สิทธิในการรู้ความจริงนี้ เหมือนจะเป็นสิทธิที่มีขึ้นเพื่อครอบครัวผู้สูญหายที่จะได้รับรู้ถึงชะตากรรมของบุคคลที่หายสาบสูญมากกว่า

(2) การติดตามหาตัวผู้สูญหาย เป็นมาตรการพื้นฐานเมื่อมีบุคคลใดที่น่าเชื่อได้ว่าสูญหายไป ไม่ว่าจะเป็นการกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐหรือไม่ ก็ต้องมีการออกค้นหาตัวผู้สูญหายนั้น โดยเร็ว ซึ่งอนุสัญญานี้ได้กำหนดให้รัฐภาคีต้องดำเนินการที่เหมาะสมในการค้นหาตัวผู้สูญหาย และกรณีที่พบว่าผู้สูญหายได้เสียชีวิตแล้ว ยังกำหนดให้มีการแสดงความเคารพต่อศพของผู้สูญหายนั้นด้วย

(3) การเยียวยาต่างๆ เช่นเดียวกับกรณีผู้สูญหายที่จะต้องได้รับการเยียวยา (กรณียังมีชีวิตอยู่) ครอบครัวหรือญาติของผู้สูญหายก็สมควรที่จะได้รับการเยียวยาจากตามอนุสัญญานี้ เช่นเดียวกัน เช่น การฟื้นฟูตามกฎหมายจากการได้ติดตามค้นหาตัวผู้สูญหาย หรือการได้รับประกันว่าจะไม่มีเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอีก ไม่ว่าจะกับสมาชิกคนอื่นในครอบครัว หรือกับบุคคลอื่นใด

2.4.4 พัฒนาการของร่างกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ในปัจจุบันประเทศไทยได้พยายามกำหนดมาตรการสำหรับแก้ไข ปัญหาการบังคับสูญหายด้วยการผลักดันให้มีกฎหมายบังคับใช้กับกรณีการบังคับสูญหายเป็นการเฉพาะ อย่างไรก็ตาม มาตรการดังกล่าวยังคงมีสถานะเป็นเพียงร่างกฎหมายที่ยังไม่ผ่านการพิจารณา เพื่อบังคับใช้เป็นกฎหมายอย่างเป็นทางการ อีกทั้งร่างกฎหมายดังกล่าวยังผ่านการปรับปรุงแก้ไข เนื้อหาภายในอยู่หลายครั้ง

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ตั้งแต่ที่มีการเริ่มต้นร่างกฎหมายเพื่อใช้สำหรับกรณีการ บังคับสูญหายจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีร่างกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายออกมาแล้ว 3 ฉบับ ในปี พ.ศ.2557 ปี พ.ศ.2558 และปี พ.ศ.2559 ซึ่งทั้ง 3 ฉบับ อาจสรุปสาระสำคัญอันแสดงถึงความ เปลี่ยนแปลงของเนื้อหาภายในร่างกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายได้ ดังนี้

ตารางที่ 2.1 สรุปเนื้อหาที่สำคัญของร่างกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายในประเทศไทย

ประเด็น	ฉบับแรก (พ.ศ.2557) ¹	ฉบับที่สอง (พ.ศ.2558) ²	ฉบับที่สาม (พ.ศ.2559) ³
1. ชื่อร่างกฎหมาย	“ร่างพระราชบัญญัติ ป้องกันและปราบปราม การทรมานและการบังคับ บุคคลให้สูญหาย”	“ร่างพระราชบัญญัติป้องกัน และปราบปรามการทรมาน และการบังคับ บุคคลให้สูญหาย”	“ร่างพระราชบัญญัติ ป้องกันและปราบปราม การทรมานและการกระทำ ให้บุคคลสูญหาย”
2. คำนิยามของ “การบังคับสูญหาย”	การจับกุม คุมขัง ลักพา หรือกระทำการด้วย ประการใดที่เป็น การ ลิดรอนเสรีภาพในร่างกาย ต่อบุคคล ซึ่งกระทำโดย เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดย บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ ได้รับคำสั่ง การสนับสนุน	การจับกุม คุมขัง ลักพา หรือ กระทำการด้วยประการใดที่ เป็นการลิดรอนเสรีภาพ ในร่างกายต่อบุคคลซึ่ง กระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือโดยบุคคลหรือกลุ่ม บุคคลที่ได้รับคำสั่ง การ สนับสนุน หรือการรู้เห็น	การจับ ขัง ลักพา หรือ กระทำด้วยประการใดให้ ผู้อื่นปราศจากเสรีภาพใน ร่างกาย โดยผู้กระทำ ปฏิเสธว่ามีได้กระทำการ ดังกล่าว หรือไม่ให้ทราบ ว่าบุคคลนั้นเป็นตายร้ายดี อย่างไร หรืออยู่ที่ใด

¹ เอกสารดังกล่าว ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านหนึ่งซึ่งเคยมีส่วนร่วมในการร่างพระราชบัญญัติ ฉบับนี้ เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ.2562

² สืบค้นจาก <https://voicefromthais.files.wordpress.com/2016/01/e0b8a3e0b988e0b8b2e0b887e0b89e0b8a3e0b89a-e0b8a5e0b988e0b8b2e0b8aae0b8b8e0b894-e0b8a7e0b8b1e0b899e0b897e0b8b5e0b988-e0b991e0b998.pdf> [วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2561]

³ สืบค้นจาก <http://www.lawamendment.go.th/index.php/component/k2/item/1274-2018-07-20-10-08-55> [วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2561] และสามารถดูเพิ่มเติมได้ที่ภาคผนวก จ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกร่างกฎหมายฉบับนี้เป็นภาคผนวก เนื่องจากเป็นร่าง กฎหมายฉบับล่าสุดที่มีการเผยแพร่

ประเด็น	ฉบับแรก (พ.ศ.2557) ¹	ฉบับที่สอง (พ.ศ.2558) ²	ฉบับที่สาม (พ.ศ.2559) ³
	หรือการรู้เห็นเป็นใจจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และมีการปฏิเสธว่ามีได้มีการจับกุม คุ่มขัง ลักพา หรือกระทำด้วยประการใดที่เป็นการลิดรอนเสรีภาพในร่างกายของบุคคลนั้น หรือปกปิดชะตากรรมหรือที่อยู่ของบุคคลนั้น	เป็นใจจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และมีการปฏิเสธว่ามีได้มีการจับกุม คุ่มขัง ลักพา หรือกระทำด้วยประการใดที่เป็นการลิดรอนเสรีภาพในร่างกายของบุคคลนั้น หรือปกปิดชะตากรรมหรือที่อยู่ของบุคคลนั้น	
3. คำนิยามของ “เจ้าหน้าที่รัฐ”	ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการหรือพนักงานส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีตำแหน่งหรือเงินเดือนประจำ พนักงานหรือบุคคลผู้ปฏิบัติงานในรัฐวิสาหกิจหรือหน่วยงานของรัฐ ผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นซึ่งมิใช่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เจ้าพนักงานตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ และให้หมาย ความรวมถึงกรรมการอนุกรรมการ ลูกจ้างของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานของรัฐ และบุคคลหรือคณะบุคคลซึ่งใช้อำนาจหรือได้รับมอบให้ใช้อำนาจทางการปกครองของรัฐในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งขึ้นในระบบราชการ	ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการหรือพนักงานส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีตำแหน่งหรือเงินเดือนประจำ พนักงานหรือบุคคลผู้ปฏิบัติงานในรัฐวิสาหกิจหรือหน่วยงานของรัฐ ผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นซึ่งมิใช่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เจ้าพนักงานตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ และให้หมาย ความรวมถึงกรรมการอนุกรรมการ ลูกจ้างของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานของรัฐ และบุคคลหรือคณะบุคคลซึ่งใช้อำนาจหรือได้รับมอบให้ใช้อำนาจทางการปกครองของรัฐในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งขึ้นในระบบราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือกิจการอื่นของรัฐ	บุคคลซึ่งใช้อำนาจรัฐหรือได้รับมอบอำนาจหรือได้รับแต่งตั้ง อนุญาต การสนับสนุน หรือการยอมรับโดยตรงหรือโดยปริยาย ให้ใช้อำนาจรัฐในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งตามกฎหมาย

ประเด็น	ฉบับแรก (พ.ศ.2557) ¹	ฉบับที่สอง (พ.ศ.2558) ²	ฉบับที่สาม (พ.ศ.2559) ³
	รัฐวิสาหกิจ หรือกิจการอื่น ของรัฐ		
4. คำนิยามของ “ผู้เสียหาย”	บุคคลที่ได้รับ ความ เสียหายจากการทรمان หรือการบังคับบุคคลให้ สูญหาย และหมายความ รวมถึง บุพการี ผู้สืบสันดาน สามี ภรรยาของบุคคล ดังกล่าวด้วย	บุคคลที่ได้รับความเสียหาย จากการทรมานหรือการ บังคับบุคคลให้สูญหาย ตาม ประ ม ว ล ก ฎ ห ม า ย วิ ธี พิจารณาความอาญา และ หมายความรวมถึงบุพการี ผู้สืบสันดาน สามี ภรรยา ของบุคคลดังกล่าว รวมทั้งผู้ ได้รับผลกระทบโดยตรงด้วย	บุคคลที่ได้รับ ความ เสียหายแก่ชีวิต ร่างกาย หรือจิตใจจากการทรมาน หรือการกระทำให้บุคคล สูญหาย
5. อัตราโทษ	จำคุกตั้งแต่ 5 ปี ถึง 20 ปี และปรับตั้งแต่ 1 แสนบาท ถึง 4 แสนบาท	จำคุกตั้งแต่ 5 ปี ถึง 15 ปี และปรับตั้งแต่ 1 แสนบาท ถึง 3 แสนบาท	จำคุกตั้งแต่ 5 ปี ถึง 15 ปี และปรับตั้งแต่ 1 แสน บาทถึง 3 แสนบาท
6. ผู้บังคับบัญชา	ผู้บังคับบัญชาที่จงใจ เพิกเฉย ไม่ดำเนินการที่ จำเป็นตามอาจของตนเพื่อ ป้องกันการทำความผิด ของผู้ใต้บังคับบัญชา หรือไม่ดำเนินการให้มีการ สอบสวนตามกฎหมาย ต้องรับโทษกึ่งหนึ่ง	ผู้บังคับบัญชาที่จงใจเพิกเฉย ไม่ดำเนินการที่จำเป็นตาม อาจของตนเพื่อป้องกันการ กระทำ ความ ผิด ข อ ง ผู้ใต้บังคับบัญชา หรือไม่ ดำเนินการหรือส่งเรื่องให้มี การสอบสวนตามกฎหมาย ต้องรับโทษกึ่งหนึ่ง	ผู้บังคับบัญชาที่ทราบถึง การกระทำความผิดของ ผู้ใต้บังคับบัญชา แต่ไม่ ดำเนินการป้องกันหรือส่ง เรื่องให้มีการสอบสวนตาม กฎหมาย ต้องรับโทษ กึ่งหนึ่ง
7. ผู้ร่วมกระทำ ผิด/ผู้สมคบ	-	-	ผู้ที่ “สมคบ” เพื่อกระทำผิด ต้องรับโทษ 1 ใน 3 ของความผิด ส่วนผู้ที่ “มีส่วนร่วม” ต้องรับโทษ เช่นเดียวกับผู้กระทำ
8. อายุความ	30 ปี	20 ปี	-

ประเด็น	ฉบับแรก (พ.ศ.2557) ¹	ฉบับที่สอง (พ.ศ.2558) ²	ฉบับที่สาม (พ.ศ.2559) ³
9. การสืบสวน	ดำเนินการสืบสวนจนกว่าจะพบบุคคลที่สูญหาย	ดำเนินการสืบสวนจนกว่าจะพบบุคคลที่สูญหายหรือปรากฏหลักฐานน่าเชื่อว่าบุคคลนั้นถึงแก่ความตายแล้ว	ดำเนินการสืบสวนจนกว่าจะพบบุคคลที่สูญหายหรือปรากฏหลักฐานน่าเชื่อว่าบุคคลนั้นถึงแก่ความตายแล้ว
10. การคุมขัง	ต้องคุมขังในสถานที่ที่เปิดเผย ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ สามารถถูกตรวจสอบได้ และต้องบันทึกข้อมูลของผู้ถูกคุมขัง	การจำกัดเสรีภาพของบุคคลใดตามกฎหมาย ต้องไม่กระทำในสถานที่ลับ และต้องบันทึกข้อมูลของผู้ถูกจำกัดเสรีภาพ	ต้องจัดให้มีการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกจำกัดเสรีภาพ
11. การเยียวยาในเบื้องต้น	1. ให้พบญาติ ทนายความหรือบุคคลอื่นที่ไว้วางใจ 2. เยียวยาด้านการเงิน 3. การรักษาพยาบาล ฟันฟูร่างกายและจิตใจ 4. เปิดเผยเอกสาร บันทึกหรือข้อมูลอื่นๆ	1. ให้พบญาติ ทนายความหรือบุคคลอื่นที่ไว้วางใจ 2. เยียวยาด้านการเงิน 3. การรักษาพยาบาล ฟันฟูร่างกายและจิตใจ 4. เปิดเผยเอกสาร บันทึกหรือข้อมูลอื่นๆ	1. ให้พบญาติ ทนายความหรือบุคคลอื่นที่ไว้วางใจ 2. การรักษาพยาบาล ฟันฟูร่างกายและจิตใจ 3. เปิดเผยเอกสาร บันทึกหรือข้อมูลอื่นๆ
12. การแจ้งความ	ผู้พบเห็นหรือทราบถึงเหตุการณ์ที่ได้แจ้งความโดยสุจริต ได้รับความคุ้มครอง	ผู้พบเห็นหรือทราบถึงเหตุการณ์ที่ได้แจ้งความโดยสุจริต ได้รับความคุ้มครองไม่ต้องถูกดำเนินคดีอาญา คดีแพ่ง หรือคดีปกครอง	-
13. การสอบสวน	คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหาย มีอำนาจสั่งการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นพนักงานสอบสวน	คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหาย มีอำนาจสอบสวนเอง หรือมอบหมายให้พนักงานอัยการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีอำนาจเป็นพนักงานสอบสวนได้	เจ้าหน้าที่กรมสอบสวนคดีพิเศษ หรือพนักงานสอบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
14. คดีพิเศษ	-	-	กำหนดให้เป็นคดีพิเศษตามกฎหมายว่าด้วยการสอบสวนคดีพิเศษ

ประเด็น	ฉบับแรก (พ.ศ.2557) ¹	ฉบับที่สอง (พ.ศ.2558) ²	ฉบับที่สาม (พ.ศ.2559) ³
15. ศาลที่มีอำนาจ	ศาลอาญา	ศาลอาญา	ศาลอาญาคดีทุจริตและ ประพฤติมิชอบ

จากการพิจารณาข้อแตกต่างระหว่างร่างกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายทั้ง 3 ฉบับนี้ สามารถสรุปถึงประเด็นที่สำคัญได้ว่า ร่างกฎหมายทั้ง 3 ฉบับ ได้กล่าวถึงการทรมานและการบังคับสูญหายรวมอยู่ในฉบับเดียวกันทั้งสิ้น โดยในส่วนของ การบังคับสูญหาย ร่างกฎหมายฉบับแรกและฉบับที่สองได้ใช้คำว่า “การบังคับบุคคลให้สูญหาย” และได้กำหนดค่านิยามไว้ว่าต้องเป็นการกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือโดยบุคคลที่ได้รับคำสั่งหรือการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่รัฐ กล่าวคือ ต้องมีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม ในขณะที่ร่างกฎหมายฉบับที่สามได้ปรับเปลี่ยนจาก “การบังคับบุคคลให้สูญหาย” เป็นคำว่า “การกระทำให้บุคคลสูญหาย” และได้กำหนดค่านิยามโดยไม่ปรากฏว่าต้องเป็นการกระทำโดยมีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องแต่อย่างใด

ในส่วนของค่านิยามอื่น ร่างกฎหมายฉบับแรกและฉบับที่สองได้กำหนดค่านิยามของ “เจ้าหน้าที่รัฐ” ไว้ค่อนข้างละเอียด โดยกล่าวถึงตำแหน่งของผู้เป็นเจ้าหน้าที่รัฐเป็นสำคัญ แต่ในร่างฉบับที่สามได้ปรับเปลี่ยนค่านิยามให้มีลักษณะที่กว้างขึ้น คือ บุคคลใดก็ได้ที่ใช้อำนาจรัฐหรือได้รับอนุญาตให้ใช้อำนาจของรัฐในการดำเนินการตามกฎหมาย นอกจากนี้ ในส่วนของค่านิยามของ “ผู้เสียหาย” นั้น มีการปรับปรุงเนื้อหาทุกฉบับ โดยในร่างกฎหมายฉบับแรกและฉบับที่สอง ได้ระบุอย่างชัดเจนให้ครอบคลุมถึงครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหายด้วย เพียงแต่ในฉบับที่สองได้นำหลักเกณฑ์ของผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาเป็นเงื่อนไขด้วย กล่าวคือ ผู้เสียหายจะต้องไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดที่เกิดขึ้น หรือเป็นผู้เสียหายโดยแท้ แต่ในร่างกฎหมายฉบับที่สามได้ตัดค่านิยามในส่วนของครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหายออกไป และได้ระบุให้ครอบคลุมไปถึงผู้ได้รับความเสียหายทางจิตใจแทน

สำหรับประเด็นเรื่องความรับผิดในการบังคับสูญหาย ในร่างกฎหมายฉบับแรกได้กำหนดอัตราโทษสำหรับการบังคับสูญหายไว้ คือ จำคุกตั้งแต่ 5 ปีถึง 20 ปี และปรับตั้งแต่ 1 แสนบาทถึง 4 แสนบาท แต่ต่อมาในร่างกฎหมายฉบับที่สองและสาม ได้ปรับลดอัตราโทษสูงสุดลง เหลือจำคุกสูงสุด 15 ปี และปรับสูงสุด 3 แสนบาท โดยร่างกฎหมายทั้ง 3 ฉบับระบุให้ผู้บังคับบัญชาที่เพิกเฉยไม่กระทำการที่จำเป็นเพื่อป้องกันการกระทำความผิดของเจ้าหน้าที่รัฐได้บังคับบัญชาต้องรับโทษด้วยกึ่งหนึ่ง แต่ในส่วนของผู้ร่วมสมคบกระทำความผิดด้วยนั้น กลับพบว่ามิระบุไว้ในร่างกฎหมายฉบับที่สามเท่านั้น ทั้งที่ประเด็นดังกล่าวเป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งในเรื่องการกระทำความผิด

ทางอาญา อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงเรื่องอายุความของการกระทำความผิดแล้ว กลับพบว่าในร่างกฎหมายฉบับที่สามไม่ได้กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวไว้

ในกระบวนการทางอาญานั้น ร่างกฎหมายทั้ง 3 ฉบับได้กำหนดเนื้อหาอันเป็นประเด็นสำคัญในเรื่องการบังคับสูญหายไว้ คือ ต้องมีการสืบสวนจนกว่าจะพบบุคคลที่สูญหาย แต่ในร่างกฎหมายฉบับที่สองกับฉบับที่สามได้ระบุเพิ่มเติมว่าสืบสวนจนกว่าจะปรากฏหลักฐานว่าผู้สูญหายได้เสียชีวิตแล้ว และในเรื่องของการคุมขังตามกฎหมาย ร่างกฎหมายฉบับแรกและฉบับที่สองได้กำหนดห้ามคุมขังในสถานที่ลับอย่างเด็ดขาด และต้องมีการบันทึกข้อมูลของผู้ที่ถูกคุมขังหรือจำกัดเสรีภาพตามกฎหมายนั้นด้วย ในขณะที่ร่างกฎหมายฉบับที่สามมิได้ระบุถึงข้อห้ามในการคุมขังในที่ลับแต่อย่างใด ทั้งในเรื่องของการเยียวยาเบื้องต้น ร่างกฎหมายฉบับที่สามก็ได้ตัดเนื้อหาเรื่องการเยียวยาทางการเงินออกไปด้วย

สำหรับการสอบสวนคดีการบังคับสูญหายนั้น ร่างกฎหมายฉบับแรกและฉบับที่สองได้กำหนดให้มีมาตรการคุ้มครองผู้ที่ได้แจ้งความโดยสุจริต แต่ร่างกฎหมายฉบับที่สามได้ตัดมาตรการดังกล่าวออกไป และในส่วนของผู้มีอำนาจสอบสวนนั้น ร่างกฎหมายฉบับแรกได้กำหนดให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหายสามารถสั่งการให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินการสอบสวนได้ แต่ไม่ได้ระบุให้คณะกรรมการฯ มีอำนาจดำเนินการสอบสวนเอง ส่วนร่างกฎหมายฉบับที่สองให้อำนาจคณะกรรมการฯ ในการสอบสวนเองได้ แต่ในร่างกฎหมายฉบับที่สามได้ระบุเพิ่มขึ้นมาอย่างชัดเจนให้คดีการบังคับสูญหายมีสถานะเป็นคดีพิเศษตามกฎหมายเรื่องการสอบสวนคดีพิเศษ ส่งผลให้เจ้าหน้าที่จากกรมสอบสวนคดีพิเศษเป็นผู้มีอำนาจสอบสวน เว้นแต่กรณีเจ้าหน้าที่จากกรมสอบสวนคดีพิเศษเป็นผู้ถูกกล่าวหาเสียเอง

ประการสุดท้าย คือ ร่างกฎหมายฉบับแรกและฉบับที่สอง กำหนดให้คดีการบังคับสูญหายอยู่ในอำนาจของศาลอาญา ซึ่งใช้ระบบการพิจารณาคดีแบบกล่าวหา ในขณะที่ร่างกฎหมายฉบับที่สามกำหนดให้คดีดังกล่าวอยู่ในอำนาจของศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ ซึ่งใช้ระบบการพิจารณาคดีแบบไต่สวน

เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย ดังนั้น จึงเห็นควรต้องมีการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องการบังคับสูญหาย เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะ ที่มาและสาเหตุของการบังคับสูญหายในเบื้องต้นเสียก่อน รวมทั้งทบทวนถึงร่างกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย เพื่อให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและข้อปัญหาในเบื้องต้นของมาตรการที่อาจมีการบังคับใช้กับกรณีการบังคับสูญหายในอนาคตด้วย

2.5 แนวคิดเรื่องเหยื่ออาชญากรรม

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กล่าวถึงผู้ได้รับผลกระทบจากการบังคับสูญหายและการที่ไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย รวมถึงครอบครัวของผู้ที่สูญหายไปด้วย ซึ่งหากพิจารณาในมิติทางสังคมและมุมมองทางอาชญาวิทยาแล้ว ถือว่าครอบครัวนั้นก็เป็เหยื่ออาชญากรรมในลักษณะหนึ่งด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการทบทวนวรรณกรรมและกล่าวถึงแนวคิดเรื่องเหยื่ออาชญากรรมด้วย

2.5.1 ความหมายของคำว่า “เหยื่อ”

คำว่า “เหยื่อ” (Victim) มีรากศัพท์มาจากคำว่า “Victima” ซึ่งเป็นภาษาละติน แปลว่า สัตว์ป่าสำหรับบูชา (อันณพ ชูบำรุง และ ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด, 2538: 3) เป็นคำที่มีความหมายค่อนข้างกว้าง ประกอบกับมีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น เหยื่อจากอุบัติเหตุ เหยื่อจากภัยพิบัติธรรมชาติ เหยื่อจากโรคระบาด รวมถึงเหยื่อจากอาชญากรรม โดยคำว่า “เหยื่อ” นั้น ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้ความหมายไว้ 3 ความหมาย ได้แก่ อาหารที่ใช้ล่อสัตว์ เครื่องล่อ และตัวรับเคราะห์

เมื่อลองพิจารณาถึงนิยามของคำว่า “เหยื่อ” จากพจนานุกรมในระดับนานาชาติอย่าง Black’s Law Dictionary หรือ The American College Dictionary พบว่า Black’s Law Dictionary ได้อธิบายความหมายของคำว่า “เหยื่อ” ไว้ โดยหมายถึง “ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากอาชญากรรม การกระทำละเมิด หรือการกระทำผิดอื่น ๆ (Victim: Person harmed by a crime, tort, or other wrongs)”

ในขณะที่ The American College Dictionary ได้ให้ความหมายของคำว่า “เหยื่อ” ไว้ 4 ความหมายด้วยกัน ได้แก่

- 1) ผู้ได้รับความทุกข์อันเกิดจากการถูกทำลาย ถูกทำร้าย หรือการกระทำอันเป็นปฏิปักษ์กัน เช่น ผู้ได้รับความทุกข์จากเชื้อโรค หรือการกดขี่ข่มเหง
- 2) ผู้ถูกล่อลวง เช่น เหยื่อคนโกง
- 3) บุคคล หรือสัตว์ที่ถูกบูชา
- 4) สัตว์ที่ถูกนำไปบูชาในพิธีกรรมทางศาสนา

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงการให้คำนิยามโดยนักวิชาการคนอื่นๆ พบว่ายังมีการให้คำนิยามของคำว่า “เหยื่อ” ที่แตกต่างออกไป ยกตัวอย่างดังนี้

Roger Meiners (1978) ได้อธิบายว่า “เหยื่อ หมายรวมถึงเหยื่อต่างๆ คือ เหยื่อจากภัยธรรมชาติ (Victims of Natural Force) เหยื่อจากอุบัติเหตุ (Victims of Accidents) เหยื่อจาก

การถูกรังแก ละเมิดทางแพ่ง (Victims of Civil Wrongs) และรวมถึงเหยื่อที่เกิดจาก ภัยอาชญากรรม” (Meiners, 1978)

สุดสงวน สุธีสร (2543) ให้คำนิยามของคำว่าเหยื่อว่า หมายถึง “บุคคลที่ได้รับความเสียหาย ความสูญเสีย ความลำบากเดือดร้อนจากการกระทำต่างๆ ซึ่งอาจเกิดจากคนหรือธรรมชาติ เหยื่อจาก ไร้อภัยไข้เจ็บ เหยื่อจากภัยสงคราม เหยื่อจากการเมืองการปกครอง เป็นต้น” (สุดสงวน สุธีสร, 2543: 2)

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า คำว่า “เหยื่อ” มีความหมายค่อนข้างกว้างและสามารถให้ความหมาย ได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับบริบทที่เกี่ยวข้อง ซึ่งหากกล่าวโดยทั่วไปอาจจะคิดถึงเหยื่อในรูปแบบของ สัตว์ที่ถูกล่าเป็นอาหารตามธรรมชาติ แต่ในที่นี่ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเหยื่อในรูปแบบของ “เหยื่อ อาชญากรรม” เท่านั้น และคำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” ก็สามารถแบ่งออกได้หลายประเภท ขึ้นอยู่กับ แนวคิดและปัจจัยในการแบ่ง

2.5.2 ความหมายของคำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” และ “ผู้เสียหาย”

คำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” และ “ผู้เสียหาย” เป็นคำที่สื่อถึงผู้ที่ได้รับผลกระทบจาก อาชญากรรมเหมือนกัน และมีความหมายที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งจากการค้นคว้าความหมายของทั้ง 2 คำนี้ สามารถยกตัวอย่างของนักวิชาการที่ได้ให้ความหมายของคำดังกล่าว โดยแบ่งเป็นการให้ความหมาย ในมุมมองเชิงอาชญาวิทยา และในมุมมองเชิงกฎหมาย ดังนี้

1) มุมมองในเชิงอาชญาวิทยา

Stephen Schafer (1977) อธิบายว่า “เหยื่ออาชญากรรม” คือ “บุคคลผู้ได้รับ ผลกระทบจากความเบี่ยงเบนของสังคม หรือการประกอบอาชญากรรม และไม่มีอาชญากรรมใด ที่ปราศจากเหยื่ออาชญากรรม” ทั้งนี้ Schafer ได้กล่าวถึงความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ระหว่าง อาชญากรกับเหยื่ออาชญากรรม โดยได้แบ่งเหยื่ออาชญากรรมออกเป็น 7 ประเภท ดังนี้ (Schafer, 1977: 45-47)

1) เหยื่ออาชญากรรมที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาชญากร (Unrelated Victims) เหยื่ออาชญากรรมประเภทนี้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ใดๆ กับอาชญากร เป็นเพียงผู้ที่ รับเคราะห์จากอาชญากรรมเท่านั้น ดังนั้น บุคคลในสังคมสามารถตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้ทั้งสิ้น การตัดสินใจที่จะก่ออาชญากรรมขึ้นอยู่กับความนึกคิดของอาชญากรเพียงฝ่ายเดียว

2) เหยื่อที่กระตุ้นให้เกิดอาชญากรรม (Provocative Victims) เหยื่ออาชญากรรม ประเภทนี้ได้กระทำบางสิ่งบางชั้ใจอาชญากร เมื่ออาชญากรถูกยุยงส่งเสริม ก็จะทำร้ายเหยื่อ

3) เหยื่อที่จงใจให้เกิดอาชญากรรม (Precipitative Victims) เหยื่อประเภทนี้มิได้ ทำสิ่งใดที่กระตุ้นหรือขัดใจต่อตัวอาชญากร แต่พฤติกรรมที่แสดงออกโดยมิได้ตั้งใจของเหยื่อเป็นสิ่งที่

จูงใจให้เกิดอาชญากรรม และตนเองต้องตกเป็นเหยื่อ เช่น การเดินอยู่ในที่มืดเปลี่ยว หรือการแต่งตัวที่ไม่มีมิติซิด เป็นต้น

4) เหยื่อที่มีความอ่อนแอทางชีวภาพ (Biologically Weak Victims) เหยื่อประเภทนี้เป็นเหยื่อที่มีความอ่อนแอทั้งร่างกายและจิตใจ ทำให้อาชญากรรมมองเห็นโอกาสที่จะก่ออาชญากรรมต่อบุคคลเหล่านี้ เช่น ผู้สูงอายุ เด็ก บุคคลวิกลจริตหรือมีอาการเจ็บป่วยทางจิต บุคคลเหล่านี้จึงตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้โดยง่ายจากลักษณะทางกายภาพ เหยื่อประเภทนี้จึงต้องได้รับการสอดส่องดูแลจากสังคม

5) เหยื่อที่มีความอ่อนแอทางสังคม (Socially Weak Victims) เหยื่อประเภทนี้มักจะมีได้รับการยอมรับว่าเป็นสมาชิกของชุมชน เช่น กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาใหม่ในสังคม กลุ่มคนที่นับถือศาสนาบางนิกายซึ่งแตกต่างจากบุคคลส่วนใหญ่ในสังคม หรือพวกชนกลุ่มน้อย กลุ่มคนเหล่านี้ล้วนมีความอ่อนแอในทางสังคม และอยู่ในฐานะที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากอาชญากรเมื่อใดก็ได้

6) เหยื่อที่ตกเป็นเหยื่อของตนเอง (Self-Victimizing Victims) เหยื่อประเภทนี้หมายถึงเหยื่อจากการกระทำของตัวเองเท่านั้นเอง กล่าวคือ บุคคลนั้นเป็นทั้งเหยื่อและอาชญากรในเวลาเดียวกัน ในกรณีนี้ ตำราบางเล่มเรียกว่าเป็นอาชญากรรมที่ไม่มีเหยื่อ หรืออาชญากรรมที่ปราศจากเหยื่อ (Victimless Crimes) ตัวอย่างของเหยื่อประเภทนี้ เช่น ผู้ที่ติดยาเสพติด หรือผู้ที่สมัครใจค้าประเวณี เป็นต้น

7) เหยื่อการเมือง (Political Victims) เหยื่อประเภทนี้เป็นเหยื่อจากการเป็นปฏิปักษ์ในทางการเมืองกับผู้ใดผู้หนึ่ง เหยื่อการเมืองคือบุคคลที่เป็นคู่แข่งในการรณรงค์เพื่อตำแหน่งที่มีอำนาจทางการเมือง แต่ถูกฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าเจาะจงว่าเป็นผู้ที่กระทำความผิด

Albert J. Reiss (1981) ได้กล่าวว่า “เหยื่ออาชญากรรม หมายถึง ตัวบุคคลและองค์การต่างๆ ที่ต้องประสบเคราะห์กรรมจากการกระทำของอาชญากร” (Reiss, 1981: 705-710)

Hans Von Hentig (1977) ได้แบ่งประเภทของเหยื่ออาชญากรรมไว้มากถึง 13 ประเภท โดยยึดปัจจัยทางจิตใจ สังคม และลักษณะทางกายภาพเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังชี้ให้เห็นถึงเหยื่อที่เป็นมาโดยกำเนิดกับเหยื่อที่เกิดขึ้นเพราะสังคมเป็นเหตุ ดังนี้ (Hentig, 1977: 36-40)

1) ผู้เยาว์ (The Young) เป็นเหยื่ออาชญากรรมที่อ่อนแอและขาดประสบการณ์ และยังมีความรู้สึกในทางศีลธรรมไม่เพียงพอ ดังนั้น นอกจากจะตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้โดยง่ายแล้ว ผู้เยาว์ยังอาจกลายเป็นผู้ก่ออาชญากรรมเองได้เช่นกัน เนื่องจากวุฒิภาวะที่ยังไม่เพียงพอ จึงตกเป็นเครื่องมือในการก่ออาชญากรรมของอาชญากรได้

2) ผู้หญิง (The Female) หญิงที่เป็นผู้หญิงนี้มักจะตกเป็นเหยื่อในอาชญากรรมทางเพศเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะหญิงวัยรุ่น ในขณะที่เดียวกัน หญิงสูงอายุก็ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมเกี่ยวกับทรัพย์สิน เนื่องจากมีฐานะร่ำรวย

3) คนแก่ (The Old) เหยื่อประเภทนี้มักเป็นเหยื่อในอาชญากรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทอง เนื่องจากมีฐานะที่ค่อนข้างร่ำรวย และอยู่ในช่วงอายุที่ถือครองตำแหน่งต่างๆ มีความมั่งคั่งและชื่อเสียง เมื่อประกอบกับสภาพร่างกายที่เริ่มเข้าสู่ช่วงถดถอย คนแก่จึงตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้โดยง่าย

4) คนที่บกพร่องทางจิตและวิกลจริต (The Mentally Defective and Other Mentally Deranged) เหยื่อประเภทนี้เป็นผู้ที่อยู่ในฐานะเป็นเบี้ยล่างของอาชญากร ตัวอย่างของเหยื่อประเภทนี้ เช่น ผู้ติดยาเสพติด บุคคลวิกลจริตหรือมีปัญหาทางสภาพจิต ผู้ที่อยู่ในอาการเมาสุราหรือเป็นโรคพิษสุราเรื้อรัง

5) พวกที่อพยพมาจากที่อื่น (The Immigrants) เหยื่อประเภทนี้มักจะมีอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับกับสังคมและวัฒนธรรมแบบใหม่ ซึ่งอาจต้องพบเจอกับการไม่ยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจากผู้ที่อยู่อาศัยมาก่อน หากผู้อพยพใหม่ได้แสดงพฤติกรรมอันเป็นการต่อต้านหรือแข่งขันกับผู้ที่อยู่มาก่อน ก็อาจนำไปสู่การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้ นอกจากนี้ การที่อพยพเข้ามาใหม่ทำให้ผู้อพยพยังขาดความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ในการอาศัยอยู่ในสังคมนั้นๆ ผู้อพยพจึงอาจตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมได้โดยง่าย

6) พวกชนกลุ่มน้อย (The Minorities) เหยื่อประเภทนี้มีความคล้ายกับเหยื่อประเภทผู้อพยพมาจากที่อื่น ซึ่งอาจไม่ได้รับความเท่าเทียมกับประชากรส่วนใหญ่ทั้งในด้านกฎหมายและความเป็นจริง และชนกลุ่มน้อยนี้ยังมีโอกาสตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมจากอคติในเรื่องเชื้อชาติอีกด้วย

7) คนโง่โดยกำเนิด (The Dull Normals) เหยื่อประเภทนี้จะมีพฤติกรรมคล้ายกับพวกที่อพยพมาจากที่อื่นและพวกชนกลุ่มน้อย โดย Hentig มองว่า อาชญากรรมที่เกิดขึ้นจนเป็นผลสำเร็จนั้น อาจมิใช่เพราะอาชญากรมีทักษะหรือเฉลียวฉลาด แต่อาจเป็นเพราะเหยื่ออาชญากรรมนั้นด้อยสติปัญญา

8) คนมีใจหดหู่ (The Depressed) เหยื่อประเภทนี้ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมด้วยสาเหตุจากสภาพจิตใจของตนเอง โดยเฉพาะอาการสิ้นหวัง ซึ่งนำไปสู่สภาพร่างกายและจิตใจที่ตกต่ำ ขาดคุณสมบัติในการต่อสู้เพื่อเอาชีวิตรอด กลุ่มบุคคลเหล่านี้จึงตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้โดยง่าย เนื่องจากไม่มีการต่อต้านอาชญากร

9) คนโลภ (The Acquisitive) คนโลภนี้อาจเป็นได้ทั้งเหยื่อและอาชญากร เนื่องจากบุคคลที่มีความโลภมักจะแสวงหาหนทางให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ รวมถึงวิธีได้มาโดยการ

ก่ออาชญากรรม ในขณะที่เดียวกันคนที่โลกก็สามารถตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้โดยง่าย เนื่องจากขาดการใช้สติไตร่ตรองและระมัดระวัง

10) คนเสเพล (The Wanton) บุคคลพวกนี้มักเป็นพวกที่ไม่มีความรับผิดชอบ ทั้งต่อตนเองและต่อสังคม ไม่มีเป้าหมายในชีวิต และออกนอกกลุ่มนอกทาง จึงเข้าสู่ภาวะการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้โดยง่าย เนื่องจากขาดความระมัดระวัง ไม่ตระหนักว่าสิ่งใดควรหลีกเลี่ยง

11) คนโดดเดี่ยวและคนอกหัก (The Lonesome and Heartbroken) การตกเป็นเหยื่อของบุคคลเหล่านี้มักเกิดจากความต้องการที่จะมีความสุขและเพื่อนร่วมทาง เนื่องจากมีความเปราะบางทางสภาพจิตใจจากภาวะโดดเดี่ยวและอกหัก เหยื่อประเภทนี้สามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับอาชญากรรมได้หลายประเภท เช่น การฆาตกรรม การโจรกรรม หรือการฉ้อโกง เป็นต้น

12) คนที่ตกอยู่ในความทุกข์ทรมาน (The Tormentor) เหยื่อประเภทนี้มักจะมีปมที่เจ็บปวดภายในครอบครัว Hentig กล่าวว่าเหยื่อประเภทนี้มักจะขาดไหวพริบอย่างเช่นคนธรรมดาสามัญ และมักจะก่อให้เกิดสถานการณ์ที่ตึงเครียดจนตนเองกลายเป็นเหยื่ออาชญากรรมที่เกิดจากบรรยากาศตึงเครียดนั่นเอง

13) คนที่ถูกตัดโอกาส ถูกละเลย และต่อสู้เพื่อศักดิ์ศรี (The Blocked, Exempted, and Fighting) เหยื่อที่ถูกตัดโอกาสคือบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์ที่ประสบความสูญเสีย ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อดำรงชีวิตอยู่ต่อไป เช่น ผู้ที่โกงเงินของผู้อื่นเนื่องจากตนเองนั้นไม่มีเงินเลี้ยงชีพตนเองอย่างเพียงพอ ส่วนเหยื่อที่ถูกละเลยนั้น คือ บุคคลที่ไม่เป็นที่สนใจในสังคม จึงตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้โดยง่ายเนื่องจากไม่มีผู้ใดให้ความสำคัญและปกป้องคุ้มครองสิทธิ เช่น คนจรจัด คนไร้ที่อยู่ตามสังคมต่างๆ

ในขณะที่เหยื่อที่ต่อสู้เพื่อศักดิ์ศรี คือ บุคคลที่ตัดสินใจต่อสู้ขัดขืนอาชญากร เป็นเหตุให้ตนเองต้องตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม เช่น ผู้ที่ถูกจี้ชิงทรัพย์แต่ขัดขืนไม่ส่งมอบทรัพย์สินให้อาชญากร จึงถูกอาชญากรทำร้ายหรือถูกฆาตกรรมในที่สุด

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2551) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เหยื่ออาชญากรรม หมายถึง บุคคลหรือคณะบุคคลที่ได้รับอันตรายแก่ร่างกายและจิตใจ หรือได้รับความเสียหายต่อทรัพย์สิน หรือได้รับผลกระทบใดๆ จากอาชญากรรม หรือเสื่อมเสียสิทธิจากการกระทำหรือละเว้นการกระทำอันเป็นความผิดต่อกฎหมายอาญา เช่น ถูกทำร้ายร่างกาย ถูกฆ่า ถูกข่มขืน ถูกลักทรัพย์ หรือปล้นทรัพย์ เป็นต้น” (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2551: 160)

วัชรินทร์ ปัจเจกวิญญูสกุล (2542) กล่าวว่า “เหยื่ออาชญากรรม” หมายถึง เหยื่อที่เกิดจากการกระทำผิดอาญาและการกระทำผิดนั้นจะต้องเกิดความเสียหายรุนแรงต่อเหยื่อ เช่น ถูกฆ่า ถูกทำร้าย ถูกข่มขืน ถูกลักทรัพย์ หรือปล้นทรัพย์ เป็นต้น และที่สำคัญคือ เหยื่อจะต้องไม่มี

ส่วนร่วมในการกระทำผิดด้วย หรือเรียกว่า เหยื่อหรือผู้เสียหายที่แท้จริง (Innocent Victims) (วิชรินทร์ ปัจเจกวิญญูสกุล, 2542: 3)

ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์ (2535) ให้ความหมายของคำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” ว่า “บุคคลที่ได้รับความเสียหายทางชีวิต ร่างกาย จิตใจ หรือทรัพย์สิน จากการประกอบอาชญากรรม ดังนั้น คำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” จึงครอบคลุมถึงคำว่า “ผู้เสียหาย” ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา รวมถึงบุคคลอื่นที่ได้รับผลกระทบทั้งในทางตรงและทางอ้อม ซึ่งอาจไม่ใช่ผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา” (ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์, 2535: 389-390)

พงษ์กฤษณ์ มงคลสินธุ์ (2529) ได้จัดระดับความหมายของเหยื่ออาชญากรรม ออกเป็น 5 ระดับ ตามวัตถุประสงค์การนำไปใช้ ดังนี้ (พงษ์กฤษณ์ มงคลสินธุ์, 2529: 25)

ระดับที่ 1 เหยื่ออาชญากรรม หมายถึง บุคคลที่ถูกกระทำโดยพฤติกรรมที่ละเมิดกฎหมายอาญา

ระดับที่ 2 เหยื่ออาชญากรรม หมายถึง บุคคลที่ถูกกระทำโดยพฤติกรรมที่ละเมิดกฎหมายอาญาและผู้กระทำถูกจับกุม

ระดับที่ 3 เหยื่ออาชญากรรม หมายถึง บุคคลที่ถูกกระทำโดยพฤติกรรมที่ละเมิดกฎหมายอาญาและผู้กระทำถูกฟ้องร้องต่อศาล

ระดับที่ 4 เหยื่ออาชญากรรม หมายถึง บุคคลที่ถูกกระทำโดยพฤติกรรมที่ละเมิดกฎหมายอาญาและผู้กระทำถูกพิพากษาลงโทษ

ระดับที่ 5 เหยื่ออาชญากรรม หมายถึง บุคคลที่ถูกกระทำโดยพฤติกรรมที่ขัดต่อบรรทัดฐาน ไม่จำเป็นต้องเป็นการละเมิดกฎหมายอาญา หรือไม่จำเป็นต้องมีการดำเนินการตามกฎหมายแก่ผู้กระทำผิดนั้น

เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างการให้คำนิยามคำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” ของนักวิชาการข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า เหยื่ออาชญากรรมคือผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือความเสียหายจากอาชญากรรมหรือการกระทำผิดใดๆ ซึ่งจากการให้ความหมายของนักวิชาการบางท่าน เหยื่ออาชญากรรมอาจหมายถึงความรวมถึงครอบครัวหรือสังคมนรอบข้างก็ได้ เพียงแต่ปรากฏว่าเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายหรือผลกระทบในทางใดทางหนึ่งจากอาชญากรรมนั้น

2) มุมมองในเชิงกฎหมาย

คำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” นั้นเป็นศัพท์ในทางอาชญาวิทยา ในขณะที่ในทางกฎหมาย เรียกเหยื่ออาชญากรรมว่า “ผู้เสียหาย” ซึ่งมีคำนิยามในบทบัญญัติทางกฎหมาย 2 ฉบับ คือ

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 ดังนี้

2.1) ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

เมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “ผู้เสียหาย” ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พบว่า ได้กำหนดความหมายและขอบเขตของความเป็นผู้เสียหายไว้ดังนี้

“มาตรา 2 ในประมวลกฎหมายนี้.....

(4) “ผู้เสียหาย” หมายความว่าบุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่ง รวมทั้งบุคคลอื่นที่มีอำนาจจัดการแทนได้ตั้งบัญญัติไว้ในมาตรา 4, 5 และ 6”

“มาตรา 4 ในคดีอาญาซึ่งผู้เสียหายเป็นหญิงมีสามีหญิงนั้นมีสิทธิฟ้องคดีได้เองโดยมิต้องได้รับอนุญาตของสามีก่อน

ภายใต้บังคับแห่งมาตรา 5(2) สามีมีสิทธิฟ้องคดีอาญาแทนภริยาได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตโดยชัดแจ้งจากภริยา”

“มาตรา 5 บุคคลเหล่านี้จัดการแทนผู้เสียหายได้

(1) ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาล เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อผู้เยาว์หรือผู้ไร้ความสามารถซึ่งอยู่ในความดูแล

(2) ผู้บุพการีผู้สืบสันดาน สามีหรือภริยาเฉพาะแต่ในความผิดอาญา ซึ่งผู้เสียหายถูกทำร้ายถึงตายหรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจะจัดการเองได้

(3) ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่น ๆ ของนิติบุคคล เฉพาะความผิดซึ่งกระทำลงแก่นิติบุคคลนั้น”

“มาตรา 6 ในคดีอาญาซึ่งผู้เสียหายเป็นผู้เยาว์ไม่มีผู้แทนโดยชอบธรรม หรือเป็นผู้วิกลจริตหรือคนไร้ความสามารถไม่มีผู้อนุบาล หรือซึ่งผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาลไม่สามารถจะทำการตามหน้าที่โดยเหตุหนึ่งเหตุใด รวมทั้งมีผลประโยชน์ขัดกันกับผู้เยาว์หรือคนไร้ความสามารถนั้นๆ ญาติของผู้นั้น หรือผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้องอาจร้องต่อศาลขอให้ตั้งเขาเป็นผู้แทนเฉพาะคดีได้

เมื่อได้ไต่สวนแล้วให้ศาลตั้งผู้ร้องหรือบุคคลอื่น ซึ่งยินยอมตามที่เห็นสมควรเป็นผู้แทนเฉพาะคดีเมื่อไม่มีบุคคลใดเป็นผู้แทนให้ศาลตั้งพนักงานฝ่ายปกครองเป็นผู้แทน

ห้ามมิให้เรียกค่าธรรมเนียมในเรื่องขอตั้งเป็นผู้แทนเฉพาะคดี”

2.2) พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544

เมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “ผู้เสียหาย” ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 พบว่า ได้กำหนดความหมายของความเป็นผู้เสียหายไว้ดังนี้

“มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้...

“ผู้เสียหาย” หมายความว่า บุคคลซึ่งได้รับความเสียหายถึงแก่ชีวิตหรือร่างกายหรือจิตใจเนื่องจากการกระทำผิดอาญาของผู้อื่น โดยตนมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดนั้น”

เมื่อพิจารณาถึงการให้ความหมายของคำว่า “ผู้เสียหาย” จากกฎหมายทั้ง 2 ฉบับ คือ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 สามารถสรุปได้ว่า ผู้ที่จะเป็นผู้เสียหายในทางกฎหมายนั้น ต้องปรากฏว่าเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือความเสียหายจากการกระทำผิดทางอาญาฐานใดฐานหนึ่ง และผู้นั้นจะต้องไม่มีส่วนเกี่ยวข้องใดๆ ในการกระทำความผิดนั้น โดยในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้กำหนดขอบเขตของความเป็นผู้เสียหายครอบคลุมไปถึงผู้ที่มีอำนาจจัดการแทนในกรณีที่ผู้ได้รับความเสียหายโดยตรงไม่สามารถดำเนินการใดๆ เองได้ด้วย

3) สรุปความเหมือนและความแตกต่างของคำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” และ “ผู้เสียหาย” ในมุมมองเชิงอาชญาวิทยา และในมุมมองเชิงกฎหมาย

จากการพิจารณาการให้ความหมายของคำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” และ “ผู้เสียหาย” ทั้งในเชิงอาชญาวิทยาและเชิงกฎหมาย สามารถสรุปได้ว่า แม้คำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” กับคำว่า “ผู้เสียหาย” จะมีความหมายที่ใกล้เคียงกัน แต่ในทางกฎหมายนั้น คำว่า “ผู้เสียหาย” จะมีขอบเขตที่แคบกว่า ซึ่งคำว่า “ผู้เสียหาย” ตามที่ถุกนิยามไว้ในกฎหมาย ไม่ว่าจะประกอบประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หรือพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 จะหมายความถึงผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำผิดทางอาญา โดยที่ตนเองไม่มีส่วนเกี่ยวข้องใดๆ กับการกระทำผิดนั้นเท่านั้น ซึ่งในทางกฎหมายเรียกว่า “ผู้เสียหายโดยนิตินัย” หรือ “ผู้เสียหายแท้จริง” ในขณะที่ “เหยื่ออาชญากรรม” ซึ่งเป็นศัพท์ทางอาชญาวิทยานั้น จะมีความหมายที่กว้างกว่า กล่าวคือ แม้ผู้ที่ได้รับความเสียหายหรือผลกระทบจากอาชญากรรมนั้นจะมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดไม่ว่าทางใดทางหนึ่ง แต่หากปรากฏว่าผู้นั้นได้รับความเสียหายจากอาชญากรรม ก็ถือว่าผู้นั้นเป็นเหยื่ออาชญากรรมเช่นเดียวกัน

2.5.3 เหยื่ออาชญากรรมโดยตรง (Direct Victims) และเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม (Indirect Victims)

ตามแนวคิดของ Stephen Schafer อาชญากรรมทุกประเภทจะต้องมีเหยื่ออาชญากรรมเสมอ แม้จะเป็นเหยื่อในอาชญากรรมที่ตนเองก่อขึ้นก็ตาม เหยื่ออาชญากรรมจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในวงจรของอาชญากรรม อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องเหยื่ออาชญากรรมมิได้ถูกกล่าวถึงเพียงแค่ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อจากอาชญากรรมนั้นเท่านั้น แต่แนวคิดดังกล่าวยังได้ถูกขยายออกไปครอบคลุมถึงบุคคลอื่นซึ่งมิได้ตกเป็นเหยื่อในขณะนั้น หากแต่ยังได้รับผลกระทบหรือความเสียหายจากอาชญากรรมนั้นในอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งบุคคลเหล่านั้นถูกจัดให้เป็นเหยื่ออีกประเภทหนึ่งเช่นกัน การจำแนกประเภทของเหยื่อในลักษณะนี้มีใช้การจำแนกตามลักษณะภายนอก วิถีชีวิต หรือความสัมพันธ์ที่มีต่ออาชญากรแต่อย่างใด หากแต่เป็นการจำแนกตามระดับของความเสียหายหรือผลกระทบที่ได้รับ

สุดสงวน สุธีสร (2543) ได้แบ่งลักษณะของเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายออกเป็น 2 ลักษณะ คือ (สุดสงวน สุธีสร, 2543: 3)

1) ผู้เสียหาย/เหยื่อโดยตรง (Direct Victims) คือ บุคคลที่ได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำอันผิดกฎหมายนั้น เช่น ผู้ที่ถูกทำร้ายร่างกาย หรือเจ้าของทรัพย์สินที่เสียหาย เป็นต้น

2) ผู้เสียหาย/เหยื่อโดยอ้อม (Indirect Victims) คือ บุคคลที่สามที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำผิดกฎหมาย แม้การกระทำดังกล่าวจะไม่ได้เกิดขึ้นกับบุคคลดังกล่าวโดยตรง เช่น ครอบครัวของผู้เสียหายโดยตรง หรือสังคมโดยรอบ เป็นต้น

ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์ (2535) ได้กล่าวโดยสรุปว่า “เหยื่ออาชญากรรมนั้นครอบคลุมไปถึงคำว่า “ผู้เสียหาย” ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ตลอดจนบุคคลหรือนิติบุคคลอื่นที่ได้รับผลกระทบทั้งในทางตรงและทางอ้อม โดยอาจไม่ใช่ผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาอีกด้วย” โดยได้แบ่งประเภทของเหยื่ออาชญากรรมออกเป็น 3 ประเภทดังนี้ (ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์, 2535: 391-394)

1) เหยื่อปฐมภูมิ หมายถึง บุคคลผู้ได้รับผลร้ายโดยตรงจากอาชญากรรม เช่น หญิงที่ถูกข่มขืน เจ้าของทรัพย์สินที่ถูกลักทรัพย์ บุคคลที่ถูกทำร้ายร่างกายหรือฆาตกรรม เป็นต้น เหยื่อปฐมภูมิสามารถแบ่งออกได้อีก 2 ประเภท คือ เหยื่อที่ไม่มีความสัมพันธ์กับผู้กระทำความผิด หรือไม่ได้มีส่วนในการกระทำความผิด และเหยื่อที่มีความสัมพันธ์กับผู้กระทำความผิด หรือมีส่วนร่วมในการกระทำความผิด

2) เหตุอภัยโทษ หมายถึง ญาติพี่น้องและบุคคลใกล้ชิดของผู้ที่ตกเป็นเหยื่อปฐมภูมิ เช่น บิดามารดา สามีภรรยา บุตรธิดา เป็นต้น ซึ่งในสภาพสังคมที่มีความผูกพันในลักษณะเครือญาติอย่างใกล้ชิด เหตุอภัยโทษย่อมได้รับผลของความเสียหายทั้งในทางรูปธรรมและนามธรรมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสียหายในทางจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกอับอายหรือโกรธแค้น และเสื่อมเสียชื่อเสียง ทั้งบางครั้งยังต้องแบกรับภาระการเลี้ยงดู จ่ายค่ารักษาพยาบาล และค่าใช้จ่ายต่างๆ ของเหยื่อปฐมภูมิ

3) เหตุอภัยโทษ หมายถึง บุคคลที่ไม่ใช่ทั้งญาติพี่น้องหรือผู้ที่ใกล้ชิดกับเหยื่อปฐมภูมิโดยตรง แต่มีความสัมพันธ์ในลักษณะของเพื่อนร่วมงาน หรือเป็นเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกัน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับเหยื่อปฐมภูมิอาจก่อให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อเหตุอภัยโทษได้เช่นกัน โดยเฉพาะการสร้างควมหวาดกลัวให้แก่ผู้อยู่ในชุมชนแห่งเดียวกับเหยื่อปฐมภูมิ

จากมุมมองของประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งได้แบ่งประเภทของเหยื่ออาชญากรรมเป็น 3 ประเภทข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า เหยื่อปฐมภูมิตามความหมายของประชัย มีลักษณะเช่นเดียวกับเหยื่อโดยตรง และการแบ่งเหยื่อปฐมภูมิออกได้อีก 2 ประเภท แสดงให้เห็นว่า เหยื่อปฐมภูมิอาจเป็นผู้เสียหายในมุมมองของกฎหมายได้เช่นกัน หากปรากฏว่าเหยื่อผู้นั้นไม่มีความสัมพันธ์กับผู้กระทำความผิดหรือไม่ได้มีส่วนในการกระทำความผิด ในขณะที่เหตุอภัยโทษและเหตุอภัยโทษนั้น หมายถึงบุคคลอื่นใดที่ไม่ใช่ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากอาชญากรรมโดยตรง แต่ก็ได้รับผลกระทบบางประการจากอาชญากรรมนั้นเช่นเดียวกัน เหตุอภัยโทษและเหตุอภัยโทษจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับเหยื่อโดยอ้อมนั่นเอง

จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย (2551) ได้แบ่งประเภทของเหยื่ออาชญากรรมออกเป็น 2 ประเภท โดยใช้หลักเกณฑ์ตามที่ถูกบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(4) (จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย, 2551: 160-162) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ผู้เสียหายโดยตรง หรือเหยื่ออาชญากรรมโดยตรง หมายถึง บุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดฐานใดฐานหนึ่ง หรือผู้ที่ถูกล่วงละเมิดและได้รับความเสียหายโดยตรงจากการกระทำความผิดกฎหมายนั้น

2) ผู้เสียหายโดยอ้อม หรือเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม หมายถึง บุคคลอื่นที่มีอำนาจจัดการแทนได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 4, มาตรา 5 และมาตรา 6 ซึ่งก็คือบุคคลที่สามที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำความผิดกฎหมาย แม้ว่าการกระทำนั้นจะมีได้เกิดขึ้นแก่ผู้นั้นโดยตรงก็ตาม ได้แก่

2.1) ครอบครัว ญาติพี่น้อง ผู้ใกล้ชิดของเหยื่ออาชญากรรม ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องกับชีวิต และการทำงานของเหยื่ออาชญากรรม เหยื่อกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ได้รับความเสียหาย

หรือผลกระทบทางด้านจิตใจหรือทรัพย์สิน เนื่องจากญาติพี่น้องผู้ใกล้ชิดของตนตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม เช่น มารดาที่สูญเสียบุตรของตนจากเหตุฆาตกรรม

2.2) พยานผู้เห็นเหตุการณ์ หรือประจักษ์พยาน ซึ่งอยู่ในที่เกิดเหตุเหยื่ออาชญากรรมเหล่านี้หมายถึงพลเมืองดี หรือเป็นผู้ได้พบเห็นอาชญากรรมโดยบังเอิญ และยินยอมให้ความช่วยเหลือแก่เจ้าหน้าที่รัฐในกระบวนการยุติธรรม อย่างไรก็ตาม บุคคลดังกล่าวอาจได้รับความเดือดร้อนหรือสูญเสียเวลาอันมีค่าในการให้ความช่วยเหลือเจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งอาจต้องเสี่ยงอันตรายต่อการถูกข่มขู่หรืออาจต้องตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมเพื่อปิดปากพยานเสียเอง

2.3) ประชาชน สังคม หรือชุมชนที่ถูกล่วงละเมิดต่อกฎเกณฑ์เหยื่ออาชญากรรมกลุ่มนี้เป็นผู้คนกลุ่มใหญ่ที่ต้องประสบกับความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินในฐานะผู้อาศัยในสังคมนั้น ซึ่งไม่อาจคาดเดาได้ว่า ตนเองและครอบครัวจะตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมในวันใดวันหนึ่งหรือไม่ อย่างไร

จากแนวคิดในการแบ่งประเภทของเหยื่ออาชญากรรมข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า นอกจากเหยื่ออาชญากรรมนั้นจะเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายโดยตรงแล้ว เหยื่ออาชญากรรมก็อาจจะเป็นบุคคลอื่นซึ่งได้รับผลกระทบหรือความเสียหายจากอาชญากรรมนั้นเช่นกัน ซึ่งเหยื่อที่ถูกกระทำความผิดหรือได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมโดยตรง เรียกว่า เหยื่ออาชญากรรมโดยตรง ในขณะที่เหยื่อที่มีได้ถูกกระทำโดยตรง แต่ได้รับผลกระทบหรือความเสียหายจากอาชญากรรมเช่นกัน เรียกว่า เหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม

เมื่อพิจารณาในมุมมองทางกฎหมายนั้น ได้พบว่ามี การแบ่งประเภทของเหยื่ออาชญากรรมไว้เช่นเดียวกัน ปรากฏตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เพียงแต่ในทางกฎหมายนั้น เหยื่ออาชญากรรมจะถูกเรียกว่า “ผู้เสียหาย” ซึ่งได้กล่าวไปแล้วว่า ผู้เสียหายตามกฎหมายนั้นจะต้องไม่มีส่วนเกี่ยวข้องใดๆ ในอาชญากรรมที่เกิดขึ้น เรียกว่า “ผู้เสียหายโดยนิตินัย” หรือ “ผู้เสียหายที่แท้จริง” เช่น ผู้ที่ยั่วยุผู้อื่นจนเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน ผู้ที่ยั่วยุนั้นไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย หรือผู้ที่ขับรถด้วยความเร็วเกินกำหนด เป็นเหตุให้เกิดอุบัติเหตุ ก็ไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหายเช่นกัน เมื่อพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้ว อาจแบ่งประเภทของผู้เสียหายได้ดังนี้ (ชนะรัตน์ ผกาพันธ์, 2561: 5-7)

1) ผู้เสียหายโดยตรง (มาตรา 2(4)) คือ มีการกระทำความผิดทางอาญาเกิดขึ้น และบุคคลนั้นเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดนั้น โดยที่ไม่มีส่วนร่วมใดๆ ในการกระทำความผิดนั้น หรือเป็นผู้ยินยอมให้มีการกระทำความผิดต่อตน หรือการกระทำความผิดนั้นมีได้มีมูลเหตุมาจากการที่ตนเองมีเจตนาฝ่าฝืนกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน กล่าวคือ บุคคลนั้นจะต้องเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัย หรือผู้เสียหายที่แท้จริง

2) ผู้เสียหายโดยปริยาย หรือผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย (มาตรา 4, มาตรา 5 และมาตรา 6) คือ ผู้ที่กฎหมายได้บัญญัติให้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ดังนี้

2.1) ผู้มีอำนาจจัดการแทนโดยต้องได้รับอนุญาต (มาตรา 4)

หญิงมีสามีซึ่งเป็นผู้เสียหายมีสิทธิฟ้องคดีได้เองโดยไม่ต้องได้รับอนุญาตจากสามี แต่สามีจะมีสิทธิร้องทุกข์หรือฟ้องร้องดำเนินคดีแทนภริยาได้นั้น ก็เมื่อปรากฏว่าได้รับอนุญาตชัดแจ้งจากภริยา เว้นแต่เป็นกรณีที่ภริยาถูกทำร้ายจนเสียชีวิต หรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจัดการเองได้ (มาตรา 5(2)) ซึ่งการเป็นสามีภริยาในที่นี้ หมายถึง สามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น และหากเป็นความผิดต่อสามี ภริยาไม่มีอำนาจจัดการแทนตามมาตรา 5

2.2) ผู้มีอำนาจจัดการแทนโดยไม่ต้องรับมอบอำนาจ (มาตรา 5)

บุคคลที่มีอำนาจจัดการแทนตามมาตรา 5 ได้แก่

2.2.1) ผู้แทนโดยชอบธรรม ได้แก่ บิดา มารดา หรือผู้ปกครองของผู้เยาว์ ซึ่งเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมโดยถูกต้องตามกฎหมาย และผู้อนุบาล คือ บุคคลที่มีหน้าที่จัดการกิจการงานทั้งหลายแทนคนไร้ความสามารถ ซึ่งคนไร้ความสามารถ หมายถึง บุคคลวิกลจริต ซึ่งศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ แต่กรณีนี้ไม่รวมถึงผู้พิทักษ์ของคนเสมือนไร้ความสามารถ

2.2.2) บุพการี ผู้สืบสันดาน สามี หรือภริยา เฉพาะในความผิดอาญาที่ผู้เสียหายถูกทำร้ายจนเสียชีวิต หรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจัดการเองได้ โดยคำว่า บุพการีและผู้สืบสันดาน ในที่นี้ถือตามความเป็นจริง ส่วนกรณีสามีภริยานั้น จะต้องปรากฏว่า เป็นสามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมาย

2.2.3) ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่นๆ ของนิติบุคคล (คณะบุคคล องค์กร หรือสถาบันที่ก่อตั้งขึ้นตามกฎหมาย มีฐานะเป็นบุคคลเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ) ส่วนผู้จัดการหรือผู้แทน ก็คือบุคคลซึ่งตามกฎหมายก่อตั้งนิติบุคคลระบุให้เป็นผู้ที่จะแสดงเจตนาแทนนิติบุคคล และดำเนินกิจการต่างๆ ในนามของนิติบุคคลนั้น

2.3) ผู้มีอำนาจจัดการแทนโดยต้องได้รับการแต่งตั้งจากศาล (มาตรา 6)

บุคคลเหล่านี้ เรียกว่า ผู้แทนเฉพาะคดี ซึ่งจะมีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายที่แท้จริง เฉพาะในคดีที่ตนได้รับการแต่งตั้งเท่านั้น โดยผู้แทนเฉพาะคดีอาจเป็นญาติหรือผู้อื่นที่มีประโยชน์เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหนี้ ผู้อุปการะเลี้ยงดูผู้เสียหาย หากไม่มีบุคคลเหล่านี้ ศาลอาจแต่งตั้งพนักงานฝ่ายปกครองให้เป็นผู้แทนเฉพาะคดีก็ได้

3) ผู้เสียหายในกรณีพิเศษ เป็นกรณีที่มีกฎหมายอื่นได้บัญญัติไว้ถึงเรื่องผู้เสียหายในคดีอาญาโดยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไม่ได้กล่าวถึง และบุคคลเช่นนี้ถือว่า

เป็นผู้เสียหายตามนัยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาอาญา โดยมีอำนาจแจ้งความ ร้องทุกข์ ฟ้องคดี และดำเนินคดีจนถึงที่สุด เช่น ความผิดฐานหมิ่นประมาทตามกฎหมายอาญา

“มาตรา 333 ความผิดในหมวดนี้เป็นความผิดอันยอมความได้

ถ้าผู้เสียหายในความผิดฐานหมิ่นประมาทตายเสียก่อนร้องทุกข์ ให้บิดา มารดา คู่สมรส หรือบุตรของผู้เสียหายร้องทุกข์ได้ และให้ถือว่าเป็นผู้เสียหาย

จากการพิจารณาถึงการแบ่งประเภทของเหยื่ออาชญากรรมและผู้เสียหายทั้งในแง่ของกฎหมายและในแง่ของอาชญาวิทยา สามารถสรุปได้ว่า ทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้เสียหายนั้น ต่างก็หมายความว่าผู้ได้รับความเสียหายหรือผลกระทบจากอาชญากรรมเหมือนกัน ซึ่งการกล่าวเช่นนั้น เป็นเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายตามกฎหมาย จำต้องดูว่าเป็นไปตามเงื่อนไขที่กฎหมายได้กำหนดไว้ ด้วยหรือไม่ กล่าวคือ ทุกคนสามารถตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้ทั้งสิ้น แต่ไม่ใช่เหยื่ออาชญากรรมทุกคนที่จะเป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย

นอกจากขอบเขตที่แตกต่างกันแล้ว ทั้งเหยื่ออาชญากรรมและผู้เสียหายยังถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภทเช่นเดียวกัน โดยเหยื่ออาชญากรรมนั้น สามารถแบ่งได้เป็นเหยื่ออาชญากรรมโดยตรง และเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม ในขณะที่ผู้เสียหายซึ่งเป็นศัพท์ในทางกฎหมาย สามารถแบ่งได้เป็นผู้เสียหายโดยตรง และผู้เสียหายโดยปริยาย (ผู้มีอำนาจจัดการแทนตามกฎหมาย) รวมถึงผู้เสียหายในกรณีพิเศษ อย่างไรก็ตาม การแบ่งประเภทของเหยื่ออาชญากรรมนั้น เป็นการแบ่งตามระดับของผลกระทบที่ได้รับในความเป็นจริง ในขณะที่การแบ่งประเภทของผู้เสียหายนั้น เป็นการแบ่งโดยที่มีกฎหมายกำหนดขอบเขตและเงื่อนไขไว้ ซึ่งสรุปได้ว่า ผู้เสียหายตามกฎหมายจะต้องเป็นเหยื่ออาชญากรรมโดยตรงเท่านั้น สำหรับเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อมอาจเป็นผู้เสียหายโดยปริยายได้ หากเป็นไปตามเงื่อนไขที่กฎหมายได้กำหนดไว้

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับปัญหาบังคับสูญหายในประเทศไทย ซึ่งจะศึกษาข้อมูลจากประสบการณ์ของครอบครัวของผู้ที่สูญหายในกรณีที่เขาเข้าไปเป็นการบังคับสูญหายด้วย แม้สาเหตุทางด้านบทกฎหมายจะส่งผลให้ยังไม่มีเหยื่อหรือผู้เสียหาย แต่หากพิจารณาได้ว่าการบังคับสูญหายนั้น เป็นอาชญากรรมในมุมมองทางสังคมแล้ว ก็ย่อมถือได้ว่าครอบครัวของผู้สูญหายนั้นก็อาจเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อมได้เช่นกัน ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงแนวคิดที่เกี่ยวกับเหยื่ออาชญากรรมด้วย ทั้งความหมายของคำว่า “เหยื่ออาชญากรรม” การจำแนกประเภทของเหยื่อทั้งการจำแนกโดยอาศัยลักษณะทางกายภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างเหยื่อกับอาชญากร และระดับของผลกระทบที่ได้รับ

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยจะไม่กล่าวถึงครอบครัวของผู้สูญหายว่าเป็นเหยื่ออาชญากรรมหรือเป็นผู้เสียหายแต่อย่างใด แต่จะกล่าวถึงในฐานะที่เป็นครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทยเท่านั้น

2.6 แนวคิดเรื่องกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา แม้การบังคับสูญหายในปัจจุบันจะยังไม่มีกฎหมายฉบับใดที่กำหนดว่ามีความผิดและกระบวนการขั้นตอนไว้โดยเฉพาะ แต่การศึกษาถึงประสบการณ์ดังกล่าวสมควรศึกษาหลักแนวคิดพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาควบคู่กันไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการทบทวนวรรณกรรมและกล่าวถึงแนวคิดเรื่องกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในที่นี้

2.6.1 ความหมายของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

คำว่า “กระบวนการยุติธรรมทางอาญา” อาจพิจารณาความหมายโดยแยกออกเป็น 2 คำ คือคำว่า “กระบวนการยุติธรรม” กับคำว่า “อาญา” โดยคำว่า “กระบวนการยุติธรรม” นั้นตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 หมายถึง ขั้นตอนและวิธีดำเนินการในการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายเพื่ออำนวยความยุติธรรม คุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ส่วนคำว่า “อาญา” หมายถึง อำนาจ หรือ โทษ เมื่อนำมาพิจารณาความหมายรวมกัน “กระบวนการยุติธรรมทางอาญา” หมายถึง การขั้นตอนและวิธีดำเนินการของหน่วยงานต่างๆ ในการบังคับใช้กฎหมายทางอาญา เช่น ตำรวจ อัยการ ศาล เพื่ออำนวยความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม

2.6.2 แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

เมื่อมีการกระทำความผิดทางอาญาเกิดขึ้น ผู้กระทำความผิดย่อมต้องถูกดำเนินคดีภายใต้กฎหมายระเบียบ และมาตรการในการลงโทษของรัฐ เรียกว่า กระบวนการยุติธรรมทางอาญา ได้แก่ การสืบสวน การสอบสวน การฟ้องร้องเป็นคดีความต่อศาล ไปจนถึงการที่ศาลมีคำพิพากษาให้ลงโทษผู้กระทำความผิดในฐานะจำเลย หรือปล่อยตัวจำเลยหากได้ความว่าจำเลยมิได้กระทำความผิดเป็นต้น ทั้งนี้ กระบวนการยุติธรรมทางอาญาเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของมาตรฐานและควมมีประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายโดยรัฐ

แต่เมื่อสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ส่งผลให้การกระทำความผิดมีความหลากหลายมากขึ้นเช่นกัน ซึ่งรัฐก็ได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการบัญญัติกฎหมายที่มีการกำหนดโทษทางอาญามากขึ้น (เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์, 2538: 6) อย่างไรก็ตาม วิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนำมาซึ่งผลกระทบต่อสังคมไทย โดยเฉพาะปัญหานักโทษล้นเรือนจำที่ยังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบัน จึงเกิดคำถาม

ว่ากระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้นเป็นวิธีการที่ดีที่ในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมแล้วหรือไม่ และมีการทบทวนถึงแนวคิดในการดำเนินคดีอาญาเพื่อตอบคำถามเหล่านั้น ทั้งนี้ แนวคิดในการดำเนินคดีอาญาอาจแบ่งได้เป็น 2 แนวคิด คือ แนวคิดกระบวนการแบบแก้แค้นทดแทน และแนวคิดกระบวนการแบบสันติวิธี ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ (ชนะรัตน์ ผกาพันธ์, 2561: 10-16)

1) แนวคิดกระบวนการแบบแก้แค้นทดแทน (Retributive Justice)

การแก้แค้นทดแทน เป็นแนวคิดการลงโทษผู้กระทำความผิดแบบดั้งเดิมในยุคแรก ของกฎหมายอาญาที่มีการลงโทษผู้กระทำความผิดอย่างรุนแรง (ประเสริฐ เมฆมณี, 2525: 2-20) เป็นการตอบโต้ผู้กระทำความผิดในลักษณะตาต่อตา ฟันต่อฟัน ตามหลักในประมวลกฎหมายฮัมมูราบี (Code of Hammurabi) เพื่อให้ผู้กระทำความผิดได้รับรู้ถึงความเจ็บปวดหรือทุกข์ทรมาน เช่นเดียวกับเหยื่อหรือผู้ได้รับความเสียหาย ซึ่งในอดีต มาตรการดังกล่าวนี้จะดำเนินการโดยผู้เสียหายเอง หรือโดยครอบครัวของผู้เสียหายหากผู้เสียหายเสียชีวิต จึงกล่าวได้ว่า การลงโทษผู้กระทำความผิด จึงแยกไม่ออกจากการแก้แค้นผู้กระทำความผิด ซึ่งอาจมองว่าเป็นการชดใช้ความเสียหายในลักษณะของการแก้แค้น (อมรรรัตน์ กริยาผล, 2527: 50)

ต่อมา แนวคิดการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนนี้ได้เริ่มเสื่อมถอยลง เนื่องจากได้มีการมองถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าความพึงพอใจของผู้เสียหายหรือญาติของผู้เสียหายเพียงกลุ่มเดียว และมองว่ากฎหมายควรถูกใช้เพื่อป้องกันและควบคุมการกระทำที่ไม่ถูกต้องเท่านั้น แนวคิดในการลงโทษจึงได้เปลี่ยนมาเป็นแนวคิดที่ว่า ผู้กระทำความผิดต้องถูกลงโทษเนื่องจากได้กระทำความผิดผู้อื่น ซึ่งหมายความว่าได้กระทำความผิดต่อสังคมโดยรวม

อย่างไรก็ตาม แนวคิดแบบการแก้แค้นทดแทนก็ยังคงมีอยู่ และได้กลายเป็นแนวคิดพื้นฐานที่สนับสนุนการลงโทษประหารชีวิต เพื่อเป็นการแสดงถึงความโกรธแค้นที่สังคมมีต่อการกระทำอันโหดร้ายของผู้กระทำ ประกอบกับเหตุผลที่ว่าสังคมเริ่มไม่เชื่อมั่นในการลงโทษเพื่อยับยั้งป้องกันการกระทำความผิด และมีแนวโน้มว่าการลงโทษแบบแก้แค้นทดแทนนี้จะถูกนำกลับมาใช้อีกครั้ง เนื่องจากการลงโทษเพื่อยับยั้งหรือควบคุมการกระทำความผิดนั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาอาชญากรรมได้อย่างเพียงพอ

2) แนวคิดกระบวนการแบบสันติวิธี (Restorative Justice)

แนวคิดนี้มีหลักการว่า การกระทำความผิดทางอาญาเป็นการกระทำที่ส่งผลกระทบต่อตัวบุคคลและความสัมพันธ์ของบุคคลมากกว่าเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายธรรมดา แนวคิดนี้จึงให้ความสำคัญกับผู้ได้รับผลกระทบจากการกระทำความผิด ได้แก่ ผู้เสียหาย สังคม และรวมไปถึงตัวผู้กระทำความผิดเอง ให้ได้มีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขผลกระทบหรือความเสียหายที่เกิดขึ้น

จากการกระทำผิดดังกล่าว ซึ่งการให้ออกาสผู้กระทำความผิดนี้เนื่องจากผู้กระทำความผิดต้องรับผิดชอบต่อผู้ได้รับผลกระทบ ทั้งผู้เสียหายและสังคม

กระบวนการตามแนวคิดแบบสันตินี้จะจัดให้ทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดได้พบปะพูดคุย หรือเจรจาตกลงกันเพื่อแก้ไขหรือบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้น ซึ่งส่งผลต่อบรรยากาศและความรู้สึกของคนอื่นๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีความเข้มแข็งเนื่องจากทุกคนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาการกระทำความผิดหรืออาชญากรรม เป้าหมายของแนวคิดนี้จึงมีความแตกต่างจากแนวคิดแบบแก้แค้นทดแทนที่มุ่งเน้นการทดแทนความเสียหายโดยการลงโทษผู้กระทำความผิดให้ได้รับความเจ็บปวดเหมือนกับผู้เสียหายเพียงอย่างเดียว

2.6.3 หลักการพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาถือเป็นการใช้อำนาจอย่างหนึ่งของรัฐเพื่ออำนวยความยุติธรรมในสังคม ซึ่งการใช้อำนาจของรัฐย่อมอาจส่งผลกระทบต่อสิทธิของผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ต้องหา ผู้เสียหาย หรือบุคคลใดที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ดังนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้มีหน้าที่บังคับการใดๆ ให้เป็นไปตามกฎหมายในแต่ละส่วนนี้ จะต้องเข้าใจและยึดถือในหลักการพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ควบคู่ไปกับการใช้บทบัญญัติทางกฎหมายอย่างถูกต้องแม่นยำด้วย ทั้งนี้ สามารถกล่าวถึงหลักการพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้โดยสรุป ดังนี้ (น้ำแท้ มีบุญสร้าง, 2557: 51-70)

1) ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นหลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน ซึ่งหมายความว่ามนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน จึงต้องปฏิบัติต่อกันโดยเคารพในความเป็นมนุษย์ด้วยเสมอ ในส่วนของกระบวนการยุติธรรมทางอาญานี้ เจ้าหน้าที่รัฐที่มีอำนาจบังคับการใดๆ ให้เป็นไปตามกฎหมายย่อมต้องยึดถือหลักเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ควบคู่กับการปฏิบัติหน้าที่ด้วย จะลงโทษด้วยวิธีที่โหดร้ายทารุณ หรือปฏิบัติต่อผู้ถูกกล่าวหาด้วยวิธีที่เป็นการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ไม่ได้ แม้กระทั่งโทษประหารชีวิตที่มีกฎหมายบัญญัติรับรองไว้ ก็มีหลักเกณฑ์เงื่อนไขในการลงโทษ เช่น ห้ามมิให้ใช้โทษประหารชีวิตกับผู้กระทำความผิดที่กระทำความผิด ในขณะที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี

2) สิทธิของผู้ถูกกล่าวหา

ประเทศไทยได้ระบุหลักการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยในฉบับปัจจุบัน (ฉบับ พ.ศ.2560) ปรากฏอยู่ในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 29 เช่น บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ หรือจะโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะรุนแรง

กว่าโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้ รวมทั้งการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด นอกจากนี้ยังมีการระบุไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาด้วย เช่น การได้รับการสอบสวนด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม สิทธิในการให้ทนายความหรือบุคคลอื่นที่ไว้วางใจเข้าร่วมการสอบปากคำ เป็นต้น

3) หลักการไม่ถูกดำเนินคดีหลายครั้ง

การไม่ถูกดำเนินคดีหลายครั้ง หมายถึง การคุ้มครองบุคคลจากการถูกดำเนินคดีในการกระทำความผิดอันเป็นฐานแห่งการถูกดำเนินคดีที่ศาลได้พิพากษาลงโทษแล้วหรือได้พิพากษายกฟ้องไปแล้ว ด้วยเหตุผลว่า การดำเนินคดีหลายครั้งในการกระทำครั้งเดิมที่ถูกพิจารณาพิพากษาไปแล้ว ถือว่าไม่เป็นธรรมต่อผู้ถูกดำเนินคดี เว้นแต่เป็นกรณีที่จำเลยได้ร้องขอให้มีการพิจารณาคดีใหม่เนื่องจากมีพยานหลักฐานที่น่าเชื่อถือและสามารถพิสูจน์ได้ว่าจำเลยไม่ได้กระทำความผิด

4) หลักนิติธรรม

หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรมนี้มีต้นกำเนิดในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณี (Common Law) โดยมีหลักว่า บุคคลย่อมมีความเสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย โดยกฎหมายส่งเสริมให้กระบวนการยุติธรรมมีความชัดเจน แน่นนอน และเสมอภาคเพื่อป้องกันการกล่าวหาหรือการใช้อำนาจตามอำเภอใจ และบุคคลจะต้องรับโทษทางอาญาก็ต่อเมื่อได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้เท่านั้น ทั้งนี้ ในปัจจุบัน ประเทศไทยได้บัญญัติรับรองหลักนิติธรรมไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ปรากฏอยู่ในหมวดที่ 1 บททั่วไป มาตรา 3

5) หลักการดำเนินคดีอย่างเป็นธรรม

หลักการดำเนินคดีอย่างเป็นธรรมเป็นหลักการที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นเครื่องมือสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่ถูกต้องเหมาะสม นำไปสู่ความเชื่อมั่นที่สังคมมีให้กับเจ้าหน้าที่รัฐและกระบวนการยุติธรรม ในประเทศไทยได้เคยบัญญัติรับรองหลักการดำเนินคดีอย่างเป็นธรรมไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 เช่น สิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม สิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างเปิดเผย สิทธิในการได้รับทราบข้อเท็จจริงอย่างเพียงพอ เป็นต้น

6) หลักการแบ่งแยกอำนาจ

หลักการแบ่งแยกอำนาจเป็นแนวคิดของมองเตสกีเอร์ (Montesquieu) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ซึ่งมีใจความว่า อำนาจอธิปไตยของรัฐ ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ จะต้องทำหน้าที่ตรวจสอบถ่วงดุลซึ่งกันและกัน อำนาจทั้งสามจึงควรอยู่ในลักษณะที่

ใช้อำนาจแยกจากกันเด็ดขาด เพื่อเป็นหลักประกันในการปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน กล่าวคือ ฝ่ายนิติบัญญัติมีอำนาจในการตราบทบัญญัติทางกฎหมาย ส่วนฝ่ายบริหารมีอำนาจบังคับใช้กฎหมาย ในขณะที่ฝ่ายตุลาการนั้นมีอำนาจในการพิจารณาตัดสินคดี

7) หลักอำนาจนิติบัญญัติมอบอำนาจไม่ได้

หลักอำนาจนิติบัญญัติมอบอำนาจไม่ได้นี้ หมายถึง ฝ่ายนิติบัญญัติซึ่งมีอำนาจในการตราบทบัญญัติทางกฎหมาย จะมอบอำนาจให้ฝ่ายบริหารที่มีอำนาจบังคับใช้กฎหมาย หรือให้ฝ่ายตุลาการที่มีอำนาจตัดสินคดีไม่ได้ เนื่องจากจะเป็นการให้อำนาจทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการสามารถเข้ามาก้าวล่วงการใช้อำนาจของฝ่ายนิติบัญญัติ อีกทั้งการที่ฝ่ายบริหารเป็นผู้ออกกฎหมายและบังคับใช้กฎหมายนั่นเอง หรือฝ่ายตุลาการเป็นผู้ออกกฎหมายและตัดสินคดีเอง ย่อมอาจเกิดการใช้อำนาจตามอำเภอใจ ส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และเป็นการขัดแย้งต่อหลักการแบ่งแยกอำนาจ

2.6.4 ขั้นตอนการดำเนินคดีทางอาญา

ดังที่ได้กล่าวไปว่า เมื่อมีการกระทำความผิดทางอาญาเกิดขึ้น ย่อมต้องมีการดำเนินคดีต่อผู้กระทำภายใต้กฎเกณฑ์และระเบียบของรัฐ ตั้งแต่ขั้นตอนการสืบสวนสอบสวนไปจนถึงการพิพากษาลงโทษของศาล หรือปล่อยตัวหากปรากฏว่าไม่มีความผิด อย่างไรก็ตาม กระบวนการขั้นตอนการดำเนินคดีทางอาญาในประเทศไทยก็มีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยอย่างลักษณะของความผิดหรือผู้ฟ้องคดี เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนการดำเนินคดีทางอาญานั้น สามารถแบ่งได้ 3 ขั้นตอน คือ ก่อนการพิจารณาคดี ระหว่างการพิจารณาคดี และหลังการพิจารณาคดี ดังนี้

1) ขั้นตอนก่อนการพิจารณาคดี

ขั้นตอนก่อนการพิจารณาคดี หมายถึง กระบวนการขั้นตอนทั้งปวงก่อนที่ศาลจะประทับรับฟ้องคดี ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 กรณี คือ กรณีดำเนินคดีโดยประชาชนเอง และกรณีดำเนินคดีโดยรัฐ

1.1) กรณีการดำเนินคดีโดยประชาชน

เมื่อเกิดอาชญากรรม ย่อมหมายความว่าต้องมีผู้เสียหาย ประชาชนซึ่งเป็นผู้เสียหายจากอาชญากรรมดังกล่าวจึงมีสิทธิอย่างเต็มที่ที่จะดำเนินคดีด้วยตนเอง โดยประชาชนนั้นอาจเลือกดำเนินการร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เพื่อให้มีการสืบสวนสอบสวนและดำเนินการฟ้องคดีต่อศาลต่อไป ซึ่งในกรณีนี้จะกลายเป็นการดำเนินคดีโดยรัฐ และพนักงานอัยการจะเป็นผู้ฟ้องคดี โดยประชาชนที่เป็นผู้เสียหายสามารถขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมได้ในภายหลัง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 123

“ผู้เสียหายอาจร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนได้...”

อย่างไรก็ตาม หากไม่ประสงค์จะร้องทุกข์ ผู้นั้นก็สามารถดำเนินการฟ้องคดีต่อศาลด้วยตนเองโดยแต่งตั้งทนายความเพื่อให้ดำเนินการร่างคำฟ้องให้ก็ได้ อย่างไรก็ตาม การจะฟ้องคดีต่อศาลด้วยตนเองนั้นต้องอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ของการเป็นผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาด้วย กล่าวคือ ผู้นั้นต้องเป็นผู้ได้รับความเสียหายจากอาชญากรรม โดยที่ตนเองไม่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย หรือเรียกว่าเป็น “ผู้เสียหายที่แท้จริง” หรือผู้นั้นเป็นผู้ดำเนินการแทนผู้เสียหาย เนื่องจากผู้เสียหายที่แท้จริงได้เสียชีวิตแล้ว หรือบาดเจ็บจนไม่สามารถมาดำเนินการด้วยตนเองได้ เป็นต้น

ในกรณีที่ประชาชนเป็นผู้ฟ้องคดีด้วยตนเอง ศาลจะมีหน้าที่ต้องดำเนินการไต่สวนมูลฟ้อง เพื่อเป็นการคัดกรองในเบื้องต้นก่อนว่าจะรับฟ้องคดีดังกล่าวหรือไม่ หากเห็นว่าคดีมีมูลจึงจะประทับฟ้อง เพื่อเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดีต่อไป แต่หากศาลเห็นว่าคดีไม่มีมูล ก็จะพิพากษายกฟ้อง การไต่สวนมูลฟ้องในคดีที่ประชาชนเป็นผู้ฟ้องคดีเองนี้แตกต่างจากคดีที่รัฐเป็นผู้ฟ้อง เนื่องจากศาลไม่จำเป็นต้องไต่สวนมูลฟ้องก็ได้

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 162

“(1) ในคดีราษฎรเป็นโจทก์ ให้ไต่สวนมูลฟ้อง แต่ถ้าคดีนั้นพนักงานอัยการได้ฟ้องจำเลยโดยข้อหาอย่างเดียวกันด้วยแล้ว ให้จัดการตามอนุมาตรา (2)

(2) ในคดีพนักงานอัยการเป็นโจทก์ ไม่จำเป็นต้องไต่สวนมูลฟ้อง แต่ถ้าเห็นสมควรจะสั่งให้ไต่สวนมูลฟ้องก่อนก็ได้...”

3.1.2) กรณีการดำเนินคดีโดยรัฐ

การดำเนินคดีโดยรัฐนี้ รัฐเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด โดยแบ่งออกเป็น 2 กรณี คือ กรณีความผิดอันยอมความได้ และความผิดอันยอมความไม่ได้

3.1.2.1) ความผิดอันยอมความได้ หรือ ความผิดต่อส่วนตัว หมายถึง ความผิดที่มีผลกระทบต่อผู้เสียหายเป็นการส่วนตัวเท่านั้น แต่ไม่มีผลกระทบต่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคมหรือรัฐแต่อย่างใด หากผู้เสียหายไม่ประสงค์จะดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิด รัฐก็ไม่มีควมจำเป็นต้องเข้าไปดำเนินคดี (จุฬารัตน์ ยะปะนัน: 152) ทั้งนี้ ความผิดใดจะเป็นความผิดที่ยอมความได้ต้องปรากฏว่ามีกฎหมายระบุไว้อย่างชัดเจนด้วย เช่น ความผิดฐานยักยอกทรัพย์ ความผิดฐานฉ้อโกง หรือความผิดฐานหมิ่นประมาท เป็นต้น

ในความผิดอันยอมความได้นี้ รัฐจะสามารถดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดได้ ก็ต่อเมื่อผู้เสียหายได้มาร้องทุกข์ต่อเจ้าพนักงานสอบสวนแล้วเท่านั้น หากไม่มีการร้องทุกข์ ก็ไม่สามารถดำเนินการสอบสวนได้ เมื่อไม่มีการสอบสวน พนักงานอัยการก็ไม่อาจฟ้องคดีต่อศาลได้

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 120

“ห้ามมิให้พนักงานอัยการยื่นฟ้องคดีต่อศาล โดยมีได้มีการสอบสวนในความผิดนั้นก่อน”

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 121

“พนักงานสอบสวนมีอำนาจสอบสวนคดีอาญาทั้งปวง แต่ถ้าเป็นคดีความผิดต่อส่วนตัว ห้ามมิให้ทำการสอบสวนเว้นแต่จะมีคำร้องทุกข์ตามระเบียบ”

ในคดีความผิดอันยอมความได้นี้ หากผู้เสียหายไม่ประสงค์จะดำเนินคดีกับผู้ต้องหาต่อไป ก็สามารถดำเนินการถอนคำร้องทุกข์ ถอนฟ้อง หรือยอมความได้ ซึ่งจะเป็นผลให้คดีดังกล่าวระงับไปในทันที

1.2.2) ความผิดอันยอมความไม่ได้ หรือ ความผิดอาญาแผ่นดิน หมายถึง ความผิดที่มีได้มีผลกระทบต่อผู้เสียหายเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวมอีกด้วย ในความผิดเช่นนี้ รัฐซึ่งถือเป็นผู้เสียหายเช่นกันจึงมีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินคดีได้ โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยข้อเท็จจริงว่าประชาชนซึ่งเป็นผู้เสียหายได้มาร้องทุกข์ต่อเจ้าพนักงานสอบสวนแล้วหรือไม่ เพื่อเป็นการป้องกันสังคม (จุฬารัตน์ ยะปะนนัน: 151) ทั้งนี้ ความผิดใดที่มีได้มีกฎหมายกำหนดว่าเป็นความผิดอันยอมความไม่ได้ ถือเป็นความผิดอันยอมความไม่ได้ทั้งหมด เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์ ความผิดฐานชิงทรัพย์ ความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ความผิดฐานฆ่าผู้อื่น หรือความผิดฐานวางเพลิงเผาทรัพย์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หากพนักงานอัยการจะดำเนินการฟ้องคดีต่อศาล ต้องปรากฏว่ามีการสอบสวนมาแล้ว เช่นเดียวกับความผิดอันยอมความได้ ซึ่งเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 120

ในการสอบสวนนั้น ก็ต้องดำเนินการตามหลักกฎหมาย เช่น การออกหมายต่างๆ การจับกุม การชั่ง และการค้น รวมทั้งการแจ้งข้อหาและสิทธิต่างๆ ให้ผู้ถูกจับกุมทราบ ทั้งในตอนที่ยังจับกุมและตอนสอบสวน เช่น สิทธิที่จะปรึกษาทนายความ หรือสิทธิที่จะไม่ให้การใดๆ เป็นต้น ทั้งนี้ เป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 7/1

“ผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหาซึ่งถูกควบคุมหรือขังมีสิทธิแจ้งหรือขอให้เจ้าพนักงานแจ้งให้ญาติหรือผู้ซึ่งผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหาไว้วางใจทราบถึงการถูกจับกุมและสถานที่ที่ถูกควบคุมในโอกาสแรกและให้ผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหาสิทธิติดต่อกับญาติด้วย

- (1) พบและปรึกษาผู้ซึ่งจะเป็นทนายความเป็นการเฉพาะตัว
- (2) ให้ทนายความหรือผู้ซึ่งตนไว้วางใจเข้าฟังการสอบปากคำตนได้ในชั้นสอบสวน
- (3) ได้รับการเยี่ยมหรือติดต่อกับญาติได้ตามสมควร
- (4) ได้รับการรักษาพยาบาลโดยเร็วเมื่อเกิดการเจ็บป่วย

ให้พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจซึ่งรับมอบตัวผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหาที่มีหน้าที่แจ้งให้ผู้ถูกจับหรือผู้ต้องหานั้นทราบในโอกาสแรกถึงสิทธิตามวรรคหนึ่ง”

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134/4

“ในการถามคำให้การผู้ต้องหา ให้พนักงานสอบสวนแจ้งให้ผู้ต้องหาทราบก่อนว่า

- (1) ผู้ต้องหามีสิทธิที่จะให้การหรือไม่ก็ได้ ถ้าผู้ต้องหาให้การ ถ้อยคำที่ผู้ต้องหาให้การนั้นอาจใช้เป็นพยานหลักฐานในการพิจารณาคดีได้
- (2) ผู้ต้องหามีสิทธิให้ทนายความหรือผู้ซึ่งตนไว้วางใจเข้าฟังการสอบปากคำตนได้”

ในความผิดอันยอมความไม่ได้นี้ แม้ประชาชนซึ่งเป็นผู้เสียหายจะไม่ติดใจเอาความกับผู้กระทำผิด หรือได้มีการถอนฟ้อง หรือยอมความในภายหลัง ก็ไม่เป็นเหตุให้คดีระงับแต่อย่างใด รัฐจึงมีหน้าที่ต้องดำเนินคดีดังกล่าวต่อไปจนกว่าจะสิ้นสุดกระบวนการ

ในกรณีที่รัฐผู้ฟ้องคดี ศาลอาจจะไม่ได้สอบสวนมูลฟ้องก็ได้ เนื่องจากถือว่าพนักงานอัยการได้คัดกรองในเบื้องต้นก่อนจะฟ้องคดีแล้ว อย่างไรก็ตาม ศาลอาจใช้ดุลพินิจสั่งให้มีการไต่สวนมูลฟ้องก็ได้ หากศาลเห็นสมควร

2) ขั้นตอนระหว่างการพิจารณาคดี

หลังจากที่ศาลมีคำสั่งประทับฟ้องแล้ว ไม่ว่าจะเป็กรณีที่ได้ไต่สวนมูลฟ้องแล้วเห็นว่ามีมูลในกรณีประชาชนฟ้องคดีด้วยตนเอง หรือกรณีที่ได้ไต่สวนมูลฟ้องเนื่องจากพนักงานอัยการเป็นผู้ฟ้องคดี คดีดังกล่าวก็จะเข้าสู่ขั้นตอนการพิจารณาคดีของศาล ทั้งนี้ เนื่องจากศาลอาญาเป็นศาลยุติธรรมซึ่งใช้ระบบการพิจารณาคดีแบบกล่าวหา กล่าวคือ คู่ความในคดีฟ้องโจทก์ (ผู้ฟ้องคดี) มีหน้าที่แสวงหาพยานหลักฐานมาเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลย ในขณะที่จำเลย (ผู้ถูกฟ้องคดี) มีหน้าที่ในการแสวงหาพยานหลักฐานมาเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง โดยที่ศาลจะวางตัวเป็นกลางไม่เข้าไปมีบทบาทในการหาพยานหลักฐานด้วย

ในการพิจารณาคดีของศาลนั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กำหนดให้การพิจารณาและสืบพยานในศาล ต้องกระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย และเมื่อโจทก์หรือทนายความของโจทก์และจำเลยมาอยู่ต่อหน้าศาลแล้ว ให้ศาลอ่านและอธิบายคำฟ้องให้จำเลยฟัง และถามว่าได้กระทำผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้อย่างไร และจดคำให้การของจำเลยไว้ หากปรากฏว่าจำเลยไม่ยอมให้การ ก็ให้ศาลจดยางานไว้ และดำเนินการพิจารณาต่อไป โดยการกำหนดวันนัดสืบพยาน และทำการสืบพยานหลักฐานของทั้งโจทก์และจำเลยต่อไป

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 121

“การพิจารณาและสืบพยานในศาล ให้ทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย เว้นแต่บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น

เมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์และจำเลยมาอยู่ต่อหน้าศาลแล้ว และศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริง ให้อ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟัง และถามว่าได้กระทำผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้อย่างไรบ้าง คำให้การของจำเลยให้จดไว้ ถ้าจำเลยไม่ยอมให้การ ก็ให้ศาลจดยางานไว้และดำเนินการพิจารณาต่อไป...”

3) ขั้นตอนหลังการพิจารณาคดี

ขั้นตอนหลังการพิจารณาคดี หมายถึง ขั้นตอนในการทำคำพิพากษาของศาล โดยศาลจะพิจารณาจากพฤติการณ์และพยานหลักฐานต่างๆ ว่า จำเลยได้กระทำความผิดตามคำฟ้องของโจทก์จริงหรือไม่ หากศาลเห็นว่าจำเลยกระทำความผิดจริง ศาลก็จะมีคำพิพากษาให้ลงโทษจำเลย โดยโทษทางอาญานั้นมี 5 สถาน ตามประมวลกฎหมายอาญา

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18

“โทษสำหรับลงแก่ผู้กระทำความผิดมีดังนี้

- (1) ประหารชีวิต
- (2) จำคุก
- (3) กักขัง
- (4) ปรับ
- (5) ริบทรัพย์สิน”

หากศาลเห็นว่าจำเลยไม่ได้กระทำความผิดตามที่ถูกฟ้อง ก็จะมีคำพิพากษายกฟ้องโจทก์และปล่อยตัวจำเลย ทั้งนี้ หากปรากฏว่าจำเลยได้ถูกคุมขังในระหว่างการพิจารณาคดีที่พนักงานอัยการเป็นผู้ฟ้องคดี จำเลยย่อมมีสิทธิได้รับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 อีกด้วย

พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลย
ในคดีอาญา พ.ศ.2544 มาตรา 20

“จำเลยที่มีสิทธิได้รับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายตามพระราชบัญญัตินี้ ต้อง

(1) เป็นจำเลยที่ถูกดำเนินคดีโดยพนักงานอัยการ

(2) ถูกคุมขังในระหว่างการพิจารณาคดี และ

(3) ปราบกฏหลักฐานชัดเจนว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดและมีการถอนฟ้อง
ในระหว่างดำเนินคดี หรือปรากฏตามคำพิพากษาอันถึงที่สุดคดีนั้นว่า ข้อเท็จจริงฟังเป็นยุติว่า
จำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด...”

หากโจทก์หรือจำเลยไม่เห็นด้วยคำพิพากษา ย่อมมีสิทธิยื่นอุทธรณ์ต่อไปได้ แต่ต้อง
ดำเนินการภายในระยะเวลาตามที่กฎหมายกำหนด

เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้ มีการศึกษาถึงประสบการณ์ในเชิงกระบวนการยุติธรรม
ทางอาญาของผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะประสบการณ์ในเชิงกระบวนการยุติธรรมทาง
อาญาของสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย
ในประเทศไทย ดังนั้น จึงเห็นสมควรทบทวนวรรณกรรมในเรื่องของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาด้วย
เพื่อให้เข้าใจถึงประสบการณ์ในเชิงกระบวนการยุติธรรมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญมากยิ่งขึ้น

2.7 แนวคิดเรื่องการชดเชยเยียวยาความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม

เมื่อพิจารณาถึงความหมายและลักษณะของเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย รวมถึงสิทธิ
และมาตรการในการเยียวยาผู้เสียหายจากกรณีการบังคับสูญหาย ตลอดจนขั้นตอนในการดำเนิน
คดีอาญาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า เพื่อให้การกล่าวถึงการชดเชยเยียวยาความเสียหายมีความครอบคลุมและ
ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอกกล่าวถึงแนวคิดเรื่องการชดเชยเยียวยาความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม
หรือผู้เสียหายในภาพรวมด้วย

รัฐในฐานะผู้ใช้อำนาจบริหารประเทศ มีหน้าที่โดยตรงในการคุ้มครองป้องกันประชาชน
ภายในรัฐจากภัยอันตรายต่างๆ การที่ประชาชนต้องตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมไม่ว่าอาชญากรรม
ประเภทใด ถือว่าเป็นความบกพร่องของรัฐที่ขาดความสามารถหรือประสิทธิภาพในการบังคับใช้
กฎหมายเพื่อปกป้องคุ้มครองประชาชน ทั้งในเสียหายทางชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน หรือเสรีภาพ
และเมื่อมองไปถึงมาตรการการแก้ไขฟื้นฟูอาชญากรให้เป็นคนดีหรือกลับสู่สังคมได้ ในอีกแง่หนึ่ง
ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมก็สมควรที่จะได้รับการคุ้มครองหรือชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น
เช่นเดียวกัน (สุดสงวน สุธีสร, 2543: 63) โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงสิทธิของเหยื่ออาชญากรรมหรือ

ผู้เสียหาย 3 ประการ ได้แก่ สิทธิในการดำเนินคดี สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และการชดเชยเยียวยา ดังต่อไปนี้

2.7.1 สิทธิในการดำเนินคดีของเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย

เมื่อพิจารณาถึงสิทธิที่เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายพึงมี พบว่า สิทธิทั้งหลายเหล่านั้นเป็นสิทธิที่ได้ถูกระบุไว้ในบทบัญญัติทางกฎหมายทั้งสิ้น ได้แก่

1) สิทธิในการแจ้งความร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน ซึ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(7) บัญญัติว่า “คำร้องทุกข์” หมายความว่า การที่ผู้เสียหายได้กล่าวหาต่อเจ้าหน้าที่ ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ ว่ามีผู้กระทำความผิดขึ้น จะรู้ตัวผู้กระทำความผิดหรือไม่ก็ตาม ซึ่งกระทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้เสียหาย และการกล่าวหาเช่นนั้นได้กล่าวโดยมีเจตนาจะให้ผู้กระทำความผิดได้รับโทษ”

2) การเป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญา หรือขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการก่อนศาลชั้นต้นมีคำพิพากษา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

มาตรา 28 บัญญัติว่า “บุคคลเหล่านี้มีอำนาจฟ้องคดีอาญาต่อศาล

(1) พนักงานอัยการ

(2) ผู้เสียหาย”

มาตรา 30 บัญญัติว่า “คดีอาญาใดซึ่งพนักงานอัยการยื่นฟ้องต่อศาลแล้วผู้เสียหายจะยื่นคำร้องขอเข้าร่วมเป็นโจทก์ในระยะเวลาใดระหว่างพิจารณาก่อนศาลชั้นต้นพิพากษาคดีนั้นก็ได้”

3) การเป็นโจทก์ฟ้องคดีแพ่งเรียกค่าเสียหายจากจำเลย ทั้งนี้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 55 ซึ่งบัญญัติว่า “เมื่อมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้น เกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลใดตามกฎหมายแพ่ง หรือบุคคลใดจะต้องใช้สิทธิทางศาล บุคคลนั้นชอบที่จะเสนอคดีของตนต่อศาลส่วนแพ่งที่มีเขตอำนาจได้ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายแพ่งและประมวลกฎหมายนี้”

4) การถอนฟ้องในคดีที่ได้เป็นโจทก์ฟ้องต่อศาล กรณีที่เป็นคดีอาญา ย่อมเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 35

“คำร้องขอถอนฟ้องคดีอาญาจะยื่นเวลาใดก่อนมีคำพิพากษาของศาลชั้นต้นก็ได้ ศาลจะมีคำสั่งอนุญาตหรือมิอนุญาตให้ถอนก็ได้ แล้วแต่ศาลจะเห็นสมควรประการใด ถ้าคำร้องนั้นได้ยื่นในภายหลังเมื่อจำเลยให้การแก้คดีแล้ว ให้ถามจำเลยว่าจะคัดค้านหรือไม่ แล้วให้ศาลจดคำแถลงของจำเลยไว้ ในกรณีที่จำเลยคัดค้านการถอนฟ้อง ให้ศาลยกคำร้องขอถอนฟ้องนั้นเสีย

คดีความผิดต่อส่วนตัวนั้น จะถอนฟ้องหรือยอมความในเวลาใดก่อนคดีถึงที่สุดก็ได้ แต่ถ้าจำเลยคัดค้าน ให้ศาลยกคำร้องขอถอนฟ้องนั้นเสีย”

ส่วนกรณีคดีแพ่ง เป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 175

“ก่อนจำเลยยื่นคำให้การ โจทก์อาจถอนคำฟ้องได้โดยยื่นคำบอกกล่าว เป็นหนังสือต่อศาล ภายหลังจากจำเลยยื่นคำให้การแล้ว โจทก์อาจยื่นคำขอโดยทำเป็นคำร้องต่อศาล ชั้นต้น เพื่ออนุญาตให้โจทก์ถอนคำฟ้องได้ ศาลจะอนุญาตหรือไม่อนุญาตหรืออนุญาตภายในเงื่อนไข ตามที่เห็นสมควรก็ได้ แต่

(1) ห้ามไม่ให้ศาลให้อุญาต โดยมีได้ฟังจำเลยหรือผู้ร้องสอด ถ้าหากมี ก่อน

(2) ในกรณีที่โจทก์ถอนคำฟ้อง เนื่องจากมีข้อตกลงหรือประนีประนอมยอมความ กับจำเลย ให้ศาลอนุญาตไปตามคำขอนั้น”

5) การยอมความหรือถอนคำร้องทุกข์ ในคดีความผิดต่อส่วนตัวก่อนคดีถึงที่สุด ซึ่งจะมีผลให้สิทธินำคดีอาญามาฟ้องระงับไป ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39

“สิทธินำคดีอาญามาฟ้องระงับไปดังต่อไปนี้.....

(2) ในคดีความผิดต่อส่วนตัว เมื่อได้ถอนคำร้องทุกข์ ถอนฟ้องหรือยอมความ กันโดยถูกต้องตามกฎหมาย”

6) การยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนจากจำเลยในคดีอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 วรรคหนึ่ง

“ในคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ ถ้าผู้เสียหายมีสิทธิที่จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพราะเหตุได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกาย จิตใจ หรือได้รับความเสื่อมเสียต่อเสรีภาพ ในร่างกายชื่อเสียงหรือได้รับความเสียหายในทางทรัพย์สินอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดของ จำเลย ผู้เสียหายจะยื่นคำร้องต่อศาลที่พิจารณาคดีอาญาขอให้บังคับจำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทน แก่ตนก็ได้”

7) การขอให้พนักงานอัยการมีคำขอต่อศาลให้สั่งให้จำเลยคืนหรือใช้ราคาทรัพย์สิน ที่จำเลยเอาไป ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43

“คดีลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ โจรสลัด กรรโชก ฉ้อโกงยกยอกหรือ รับของโจร ถ้าผู้เสียหายมีสิทธิที่จะเรียกร้องทรัพย์สินหรือราคาที่เขาสูญเสียไปเนื่องจากการกระทำผิดคืน เมื่อพนักงานอัยการยื่นฟ้องคดีอาญา ก็ให้เรียกทรัพย์สินหรือราคาแทนผู้เสียหายด้วย”

8) สิทธิในการคัดค้านการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย ตามประมวล กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 108/2 วรรคหนึ่ง

“ในกรณีที่พยานสำคัญในคดีอาจได้รับภัยอันตรายอันเนื่องมาแต่การปล่อย ตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย พยานนั้นอาจคัดค้านการปล่อยตัวชั่วคราวนั้นได้ โดยยื่นคำร้องต่อพนักงาน สอบสวน พนักงานอัยการ หรือศาล แล้วแต่กรณี”

9) สิทธิขอรับค่าตอบแทนผู้เสียหายจากรัฐ ทั้งนี้ เป็นไปตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544

จากการพิจารณาสิทธิในการดำเนินคดีของเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า สิทธิดังกล่าวหมายถึงสิทธิในการดำเนินคดีและเรียกค่าเสียหายจากผู้กระทำผิด ทั้งในรูปแบบของคดีอาญาและคดีแพ่ง ซึ่งสิทธิทั้งหลายนี้เป็นสิทธิที่กฎหมายได้ระบุไว้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของการบังคับสูญหายซึ่งปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายที่บังคับใช้โดยเฉพาะ พบว่าสิทธิทั้งหลายข้างต้นนั้นถูกบัญญัติขึ้นสำหรับผู้เสียหายตามกฎหมาย ซึ่งก็คือผู้ที่ถูกบังคับสูญหายเท่านั้น แต่สำหรับครอบครัวของผู้ที่ถูกบังคับสูญหาย เมื่อยังไม่สามารถพิสูจน์หรือปรากฏข้อเท็จจริงถึงชะตากรรมของผู้สูญหายได้ ครอบครัวของผู้ที่สูญหายจึงยังไม่มีสถานะเป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย อันจะมีสิทธิในการฟ้องร้องดำเนินคดีต่อผู้กระทำผิด รวมถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมอื่นๆ หลังจากนั้นได้ คงมีเพียงสิทธิในการแจ้งความร้องทุกข์ต่อเจ้าพนักงานเท่านั้น จึงกล่าวได้ว่า สิทธิทั้งหลายข้างต้นยังไม่ครอบคลุมถึงกรณีครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหาย

2.7.2 สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม

การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมนั้นถือว่าเป็นสิทธิที่บุคคลทุกคนพึงได้รับอย่างเท่าเทียมเสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการไม่เลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะมีความแตกต่างในเรื่องของเชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพร่างกาย ความเชื่อทางศาสนา หรือฐานะทางสังคมก็ตาม ดังคำกล่าวที่ว่า “สิทธิของประชาชนจะปราศจากความหมาย หากไร้ซึ่งกลไกในการเข้าถึงความยุติธรรม”

แนวคิดเรื่องการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมนั้น ได้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม รวมถึงมีการพัฒนาหลักกฎหมายในอดีต ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดดั้งเดิมของวิธีพิจารณาความแพ่ง โดยมีการริเริ่มแนวคิดเรื่องรัฐสวัสดิการ (Welfare State) ซึ่งแนวคิดนี้กล่าวว่า รัฐมีหน้าที่โดยตรงในการเข้ามาดูแลสวัสดิการของประชาชน รวมถึงการให้ความสำคัญกับสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (ชลธิชา เกียรติสุข, 2554: 2) ทั้งนี้ ตามปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ 7, ข้อ 8 และข้อ 10 ได้กำหนดหลักการในเรื่องดังกล่าว ดังนี้

ข้อ 7 “ทุกๆ คนต่างเสมอกันในกฎหมายและชอบที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกันโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใดๆ ทุกๆ คนชอบที่จะได้รับการคุ้มครองอย่างเสมอหน้าจากการเลือกปฏิบัติใดๆ อันเป็นการล่วงละเมิดปฏิญานี้ และต่อการยุยงส่งเสริมให้เกิดการเลือกปฏิบัติเช่นนั้น”

ข้อ 8 “บุคคลมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาอย่างได้ผลโดยศาลแห่งชาติซึ่งมีอำนาจในกรณีที่เกิดการกระทำใดๆ อันเป็นการละเมิดต่อสิทธิขั้นมูลฐาน ซึ่งตนได้รับจากรัฐธรรมนูญหรือจากกฎหมาย”

ข้อ 10 “บุคคลชอบที่จะเท่าเทียมกันอย่างบริบูรณ์ในอันที่จะได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยโดยศาลซึ่งเป็นอิสระและไร้อคติ ในการวินิจฉัยชี้ขาดสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนข้อที่ตนถูกกล่าวหาใดๆ ในทางอาญา”

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่า สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมนั้น สมควรที่จะถูกกำหนดให้เป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่ง โดยไม่จำกัดเพียงแค่พลเมืองของประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น เช่น เหยื่อที่เป็นแรงงานไร้สัญชาติ ซึ่งถูกนายจ้างกระทำการใดๆ อันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน นายจ้างผู้นั้นสามารถที่จะถูกเหยื่อของความรุนแรงฟ้องร้องให้ดำเนินคดีตามกฎหมายในประเทศที่ตนมิได้มีสัญชาติได้ และเมื่อกฎหมายบัญญัติว่าทุกคนมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรมแล้ว ทุกคนก็ควรมีโอกาสได้เข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างนั้นอย่างแท้จริง และเมื่อเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมนั้นแล้ว ทุกคนก็ควรได้รับการปฏิบัติที่ยุติธรรมทั้งในแง่ของกระบวนการ (Due Process) และความยุติธรรมในแง่ของเนื้อหา (Substantive Justice) เมื่อศาลมีคำตัดสินอย่างเท่าเทียมกัน เนื่องจากความยุติธรรมไม่อาจยุติธรรมเฉพาะกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ แต่จะต้องยุติธรรมกับทั้งสองฝ่าย (ความเหลื่อมล้ำฉบับพกพา, 2560: ออนไลน์)

สำหรับประเทศไทยนั้น ได้เคยมีการบัญญัติถึงหลักการการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมไว้ปรากฏตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 40(1) ดังนี้

มาตรา 40 “บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ดังต่อไปนี้”

(1) สิทธิเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง”

อย่างไรก็ตาม ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 กลับไม่ปรากฏข้อความตามมาตราดังกล่าวที่กล่าวถึงสิทธิเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมแต่อย่างใด ทว่าได้กำหนดให้รัฐมีหน้าที่จัดระบบบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมแทน โดยเฉพาะการระบุว่ารัฐพึงให้ความช่วยเหลือแก่ “ผู้ยากไร้” ปรากฏตามมาตรา 68 ดังนี้

“รัฐพึงจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้าน ให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก รวดเร็ว และไม่เสียค่าใช้จ่ายสูงเกินสมควร รัฐพึงมีมาตรการคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐในกระบวนการยุติธรรมให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้โดยเคร่งครัด ปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำใดๆ รัฐพึงให้ความช่วยเหลือ

ทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้หรือผู้ด้อยโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมถึงการเข้าถึงการจัดหาทุนความ”

จากการพิจารณาสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมข้างต้นกับกรณีของเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ผู้ถูกบังคับสูญหายในฐานะที่เป็นผู้เสียหายและบุคคลหนึ่ง ย่อมมีสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมเช่นเดียวกับผู้อื่น รวมถึงครอบครัวและญาติพี่น้องของผู้ถูกบังคับสูญหายด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า นอกจากสิทธิในการฟ้องร้องดำเนินคดีของครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหายจะถูกจำกัดด้วยสถานะของคำว่า “ผู้เสียหาย” แล้ว สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมก็อาจเกิดอุปสรรคได้เช่นเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อผู้เกี่ยวข้องฝ่ายหนึ่งมีสถานะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ก็อาจทำให้เกิดการช่วยเหลือกันภายในโดยมิชอบ หรือมีการกระทำที่เป็น การขัดขวางมิให้มีการดำเนินคดีแก่เจ้าหน้าที่ผู้นั้น โดยเฉพาะหากครอบครัวนั้นมีฐานะยากจน หรือขาดความรู้ความเข้าใจในทางกฎหมาย ก็ยังมีโอกาสที่ครอบครัวนั้นจะถูกขัดขวาง ช่มชู้ กลั่นแกล้ง หรือไม่ได้รับการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ จากสถานะทางสังคมที่แตกต่างกัน

2.7.3 การชดเชยเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย

การชดเชยเยียวยานั้นเป็นกลไกที่มีความสำคัญต่อหลักความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน เป็นการให้ความสำคัญโดยตรงและแสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของผู้เสียหาย และมุ่งชดเชยต่อสิทธิที่ถูกละเมิด มุ่งแก้ไขความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นและคุ้มครองศักดิ์ศรีของบุคคล การชดเชยเยียวยาที่สัมฤทธิ์ผลควรมุ่งยืนยันถึงสภาพของผู้เสียหายในฐานะผู้ทรงสิทธิที่จะได้รับการเยียวยา นอกจากนี้ ควรทำหน้าที่เป็นกลไกที่นำไปสู่สภาพการยอมรับต่อการละเมิดที่เกิดขึ้น รวมถึงความรับผิดชอบของรัฐที่มีต่อความเสียหายและพันธกิจของสังคมที่จะหาทางแก้ไขปัญหาลักษณะที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้เสียหายนั้นจะเห็นการยอมรับของสังคมต่อการละเมิดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดสำหรับการชดเชยเยียวยาความเสียหาย ทว่าในความเป็นจริง เรื่องดังกล่าวกลับถูกละเลยจากรัฐและสังคมอยู่เสมอ (คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติ, 2555: 16)

จากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องการชดเชยเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย พบว่า เหตุผลในการสนับสนุนให้รัฐดำเนินการชดเชยเยียวยาความเสียหายนั้นมีอยู่ 2 ประการ (สุภกิจเจริญเวช, 2553: 28) ได้แก่

(1) รัฐมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการป้องกันอาชญากรรม ดังนั้น รัฐจึงต้องรับผิดชอบในการชดเชยเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม เพราะรัฐไม่สามารถปกป้องคุ้มครองพลเมืองของตนให้ปลอดภัยจากอาชญากรรมได้

(2) เป็นการขยายบริการด้านสวัสดิการสังคม ด้วยแนวคิดที่จะต้องให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ โดยเฉพาะผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งได้รับความเสียหายอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ทั้งนี้ Burt Galaway, and Joe Hudso (1978) ได้อธิบายถึงการชดใช้ค่าเสียหายไว้ว่า “เป็นการแทรกแซงโดยเจ้าหน้าที่กระบวนการยุติธรรมที่ต้องการให้ผู้กระทำผิดทำการจ่ายเงินหรือบริการแก่ผู้เสียหาย จากผลของอาชญากรรม ไม่ว่าจะในทางตรงหรือทางอ้อม” (Galaway and Hudso, 1978: 1 อ้างถึงใน สุกกิจ เจริญเวช, 2553: 21)

ในขณะเดียวกัน Stephen Schafer (1968) กล่าวว่า “การชดใช้ค่าเสียหายแห่งอาชญากรรมนั้นมิได้หมายถึงการชดใช้ที่เป็นตัวเงินเสมอไป แต่อาจจะเป็นการชดใช้ในรูปแบบอื่นที่เหมาะสมแก่กรณีความผิดนั้นๆ ก็ได้ เช่น การขอขมาลาโทษต่อผู้เสียหาย หรือการทำงานให้แก่ผู้เสียหาย เพื่อเป็นการตอบแทนหรือชดใช้ในความผิดนั้นๆ เป็นต้น” (Schafer, 1968: 50 อ้างถึงใน สุกกิจ เจริญเวช, 2553: 21)

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาถึงประเด็นเกี่ยวกับการชดเชยเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายข้างต้น ผู้วิจัยจึงสามารถแบ่งประเด็นย่อยสำหรับการพิจารณาได้ ดังนี้

ก. ระบบการชดเชยเยียวยาแก่ผู้เสียหาย

ในปี ค.ศ.1964 แนวคิดในการชดใช้ค่าเสียหายในคดีอาญา ได้ถูกแบ่งให้เห็นระบบที่ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ การชดเชยเยียวยาโดยผู้กระทำผิด (Restitution) และการชดเชยเยียวยาความเสียหายโดยรัฐ (Compensation) (อมรรัตน์ กริยาผล, 2527: 44) ซึ่งแต่ละระบบมีลักษณะดังนี้

1) การชดเชยเยียวยาโดยผู้กระทำผิด (Restitution) ตามระบบการชดเชยเยียวยานี้ เมื่อเกิดการกระทำความผิดอาญาและมีบุคคลได้รับความเสียหายจากการกระทำนั้น ผู้กระทำความผิดจึงต้องเป็นผู้ชดเชยความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่อโดยตรง ดังนั้น ผู้เสียหายจึงสามารถฟ้องร้องเป็นคดีแพ่ง (Civil Litigation) เพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทน (Damages) จากผู้กระทำความผิดหรืออาจให้ชดเชยแก่ผู้เสียหายด้วยวิธีอื่น เช่น การขอขมา หรือการสร้างความสัมพันธ์อันดี เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายอยู่ร่วมกันต่อไปในสังคมได้อย่างสงบสุข ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความร้ายแรงของการกระทำความผิดและความเสียหายที่เกิดขึ้น คำว่า “ค่าสินไหมทดแทน” เป็นคำที่ใช้ในการฟ้องร้องในคดีละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 ซึ่งบัญญัติไว้ดังนี้

“ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิด จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น”

การชดเชยเยียวยาผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยผู้กระทำผิดนี้ Stephen Schafer ได้แบ่งออกเป็น 3 ระบบ ดังนี้ (อัญชลี ฉายสุวรรณ, 2534: 57-58)

1.1 ระบบ Damages เป็นการดำเนินคดีโดยใช้สิทธิทางแพ่งและไม่มีความเกี่ยวข้องกับกับกฎหมายอาญา เป็นการแยกกฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญาออกจากกันอย่างเด็ดขาด

1.2 ระบบ Restitution เป็นระบบที่ดำเนินการด้วยคำตัดสินของศาลอาญาและถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของคดีอาญา แต่ถือว่าเป็นสิทธิทางแพ่งและเป็นระบบการชดเชยที่พบได้มากที่สุด แต่มีความยากในการปรับใช้ในการปฏิบัติงานของศาล เนื่องจากจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในความแตกต่างของความผิดทางแพ่งและอาญาเสียก่อน คำขอหรือคำร้องในระบบนี้ไม่เหมือนกับคำร้องในคดีแพ่งทั่วไป แท้จริงแล้วระบบนี้เพียงให้ความสะดวกในการใช้สิทธิทางแพ่งต่อศาลที่ดำเนินคดีอาญาเท่านั้น

1.3 ระบบ Restitution มีลักษณะผสมระหว่างสิทธิทางแพ่งและสิทธิทางอาญา ในการดำเนินคดีทางอาญา ผู้เสียหายมีสิทธิที่จะเลือกดำเนินคดีในศาลแพ่งหรือศาลอาญาก็ได้ การชดเชยความเสียหายจะมีลักษณะเป็นการลงโทษอยู่ด้วย

2) การชดเชยเยียวยาความเสียหายโดยรัฐ (Compensation) แม้ผู้กระทำความผิดสมควรต้องเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงในการชดเชยเยียวยาความเสียหาย แต่ก็ได้มีการมีความคิดที่ว่ารัฐเองก็มีความบกพร่องในการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองหรือในการปกป้องคุ้มครองพลเมือง ดังนั้น เพื่อเป็นการช่วยเหลือผู้กระทำความผิดในคดีอาญา ในบางประเทศจึงมีการบัญญัติกฎหมายเพื่อจ่ายค่าชดเชยความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายด้วย ส่วนจะจ่ายเป็นเงินจำนวนเท่าใด หรือจ่ายในกรณีใดบ้าง ขึ้นอยู่กับนโยบายของแต่ละประเทศ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2553: 12)

การชดเชยเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญาโดยรัฐนั้น Stephen Schafer ได้กล่าวไว้ 2 ประการ ดังนี้ (สุภกิจ เจริญเวช, 2553: 23)

2.1 ระบบ Compensation มีลักษณะเป็นสิทธิทางแพ่ง และดำเนินคดีโดยศาลอาญา แต่มีแหล่งเงินทุนสนับสนุนโดยรัฐ การทดแทนนี้แม้จะเป็นการตัดสินโดยศาลอาญา แต่ไม่ใช่การลงโทษ แต่เป็นการที่รัฐเข้ามาแก้ไขความบกพร่องที่ไม่อาจปกป้องคุ้มครองผู้เสียหายให้พ้นจากอาชญากรรมได้ โดยรัฐอาจจัดให้มีกองทุนทดแทนสะสมไว้ ซึ่งมีแหล่งรายได้จากหลายทาง โดยเฉพาะจากค่าปรับที่รัฐปรับให้ผู้กระทำผิดจ่ายแก่รัฐ และอาจมีนโยบายที่เรียกเงินคืนจากผู้กระทำผิด ซึ่งเงินก็จะกลับมาสู่กองทุนทดแทน

2.2 ระบบ Compensation มีคุณลักษณะเป็นกลาง และมีกระบวนการพิจารณา คำร้องเป็นพิเศษจากการทดแทนโดยรัฐที่ช่วยเหลือผู้เสียหายที่มีความจำเป็น เนื่องจากผู้กระทำผิดนั้น

ไม่สามารถชดใช้ความเสียหายได้อย่างเพียงพอ โดยมีคณะกรรมการทดแทนความเสียหาย ทำหน้าที่พิจารณาคำร้องของผู้เสียหาย

ข. รูปแบบการชดเชยเยียวยาผู้เสียหาย

จากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องรูปแบบการชดเชยเยียวยาผู้เสียหาย สามารถยกตัวอย่างนักวิชาการที่ได้แบ่งรูปแบบของการชดเชยเยียวยาได้ ดังนี้

ประเสริฐ เมฆมณี (2525), ได้แบ่งรูปแบบของการชดเชยเยียวยาค่าที่แสดงให้เห็นความรับผิดชอบของผู้เสียหายและผู้กระทำผิดออกเป็น 3 ประเภท คือ (ประเสริฐ เมฆมณี, 2525: 42-43)

1) การชดเชยความเสียหายทางจิตใจ (Spiritual Restitution) การชดเชยรูปแบบนี้เป็นการช่วยบรรเทาความเสียหายทางจิตใจของผู้เสียหาย โดยการให้ผู้เสียหายได้พบปะพูดคุยกับผู้กระทำผิด เพื่อให้ผู้เสียหายได้มีโอกาสระบายความรู้สึกและความสูญเสียที่ได้รับจากอาชญากรรม ทำให้ผู้กระทำผิดรู้สึกตระหนักถึงความผิด และการรับสารภาพผิดของอาชญากร ก็มีผลช่วยลดภาวะความตึงเครียดทางจิตใจของผู้เสียหายได้อีกทางหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การให้ผู้เสียหายได้ระบายความรู้สึกเช่นนี้อาจนำมาซึ่งอารมณ์โกรธแค้นจนไม่สามารถยับยั้งอารมณ์ได้ จึงได้แสดงพฤติกรรมโต้ตอบต่อผู้กระทำผิดอย่างรุนแรงเกินขอบเขต ทำให้ผู้กระทำผิดมีจิตใจแข็งกร้าวยิ่งขึ้น จนเป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขให้กลับความประพฤติของผู้กระทำผิด

2) การชดเชยความเสียหายแบบสร้างสรรค์ความรับผิดชอบ (Creative Restitution) เป็นแนวความคิดร่วมกันระหว่าง Albert Eglash และ Ernest Papanet ซึ่งสนับสนุนให้ศาลสั่งให้ผู้กระทำผิดชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหาย เพื่อเป็นการทดแทนหรือบรรเทาโทษจำคุก หากสามารถชดเชยทดแทนการถูกลงโทษจำคุกได้อย่างสมเหตุสมผลแล้ว นอกจากจะทำให้ผู้กระทำผิดได้ตระหนักถึงความเสียหายของอาชญากรรมที่มีต่อผู้อื่น ยังเป็นผลต่อการแก้ไขพฤติกรรมของผู้กระทำผิดอีกด้วย ทั้งยังเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการควบคุมผู้กระทำผิดไว้ในเรือนจำได้

3) การชดเชยความเสียหายโดยความสมัครใจของผู้กระทำผิด (Spontaneous Restitution) เป็นรูปแบบของการชดใช้ค่าเสียหายจากความรู้สึกตระหนักในความผิดของผู้กระทำ การชดเชยความเสียหายในรูปแบบนี้จะมีผลในทางการสมานความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจระหว่างผู้กระทำผิดกับผู้เสียหายมากกว่าการชดใช้ในรูปอื่น

อัศวิน วัฒนวิบูลย์ และ อมรรัตน์ กรियाผล (2530) ได้จัดรูปแบบการชดเชยความเสียหายไว้ 3 ประการ ดังนี้ (อัศวิน วัฒนวิบูลย์ และ อมรรัตน์ กรियाผล, 2530: 16-17)

1) การชดเชยความเสียหายด้วยเงิน หมายถึง ผู้กระทำผิดได้ถูกศาลสั่งให้ชดใช้เป็นค่าเสียหายแก่ผู้เสียหาย โดยผู้กระทำผิดอาจได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวภายใต้การคุมประพฤติ

หรือพักการลงโทษ ซึ่งศาลได้กำหนดเงื่อนไขการคุมความประพฤติหรือพักการลงโทษ โดยให้จ่ายเงินเป็นการชดเชยความเสียหาย หรือโดยการหักรายได้ของผู้ต้องขังที่มีคดีระหว่างที่ถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำ

2) การชดเชยความเสียหายด้วยการบริการชุมชน หมายถึง การให้ผู้กระทำผิดชดเชยความเสียหายให้แก่ชุมชน โดยการทำงานสาธารณะต่างๆ ในวันหยุด เช่น การทำความสะอาดถนน การทำงานในองค์กรการกุศลของรัฐหรือโรงพยาบาล หรืองานอื่นที่มีความเหมาะสมกับลักษณะหรือความรู้ความสามารถของผู้กระทำผิด

3) การชดเชยความเสียหายด้วยการบริการแก่ผู้เสียหายโดยตรง หมายถึง การทำงานส่วนตัวให้กับผู้เสียหายเพื่อเป็นการชดเชย ซึ่งการชดเชยในรูปแบบนี้ อาจเหมาะสมกับผู้กระทำผิดที่เป็นเด็กมากกว่าผู้กระทำผิดที่เป็นผู้ใหญ่

ค. ความสัมพันธ์ระหว่างการชดเชยเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายกับแนวคิดเกี่ยวกับรัฐสวัสดิการ (Welfare State)

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรัฐสวัสดิการ พบว่า แนวความคิดเรื่องรัฐสวัสดิการ เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพื่อให้ความสำคัญในการคุ้มครองผู้เสียหายในคดีอาญา โดยถือหลักความจำเป็นที่รัฐจะต้องให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ได้รับผลร้ายจากอาชญากรรมในฐานะที่เป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในคดีอาญาที่มีความผิดร้ายแรง รัฐได้รับทราบถึงความเสียหายของผู้ที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งหากรัฐไม่เข้ามาช่วยเหลือผู้เสียหายจะต้องทนทุกข์ทรมานจากการกระทำที่ตนเองไม่ได้เป็นผู้ก่อขึ้น โดยแนวคิดเรื่องรัฐสวัสดิการนั้น มีแนวคิดที่เป็นพื้นฐานสำคัญ ได้แก่ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2553: 11)

1) รัฐมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการป้องกันประชาชนจากอาชญากรรม รัฐจึงสมควรรับผิดชอบในความบกพร่อง หากไม่สามารถให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนให้ปลอดภัยจากอาชญากรรมได้

2) รัฐสมควรให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลที่ต้องการความช่วยเหลือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม

แนวคิดเรื่องรัฐสวัสดิการนี้เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมานานแล้ว โดยเฉพาะในเรื่องความช่วยเหลือต่อเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายในคดีอาญา แนวคิดเรื่องรัฐสวัสดิการเป็นการช่วยเหลือประชาชนพลเมืองของรัฐอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับประกันสังคม รวมทั้งการสงเคราะห์เหยื่ออาชญากรรมเช่นเดียวกัน เนื่องจากเป็นการทำให้ประชาชนได้เห็นถึงความเสมอภาคทางด้านความยุติธรรมของรัฐได้ดียิ่งขึ้น และจะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนยินยอมให้ความร่วมมือกับรัฐในการป้องกันอาชญากรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการทดแทนการได้สิทธิในการได้รับการทดแทนความเสียหาย

คำว่า “รัฐสวัสดิการ” ไม่ได้หมายถึงการให้ความช่วยเหลือผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสวัสดิการด้านเศรษฐกิจ การศึกษา หรือการประกอบอาชีพอื่นๆ อีกด้วย สำหรับประเทศไทยนั้น หลังจากที่เริ่มเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยในช่วงทศวรรษที่ 80-90 ทำให้ภาคประชาสังคมเข้มแข็งขึ้น และเป็นตัวกลางระหว่างรัฐและสังคม เพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องด้านสวัสดิการ เริ่มมีการขยายการครอบคลุมสวัสดิการไปยังกลุ่มประชากรอื่นจากเดิมที่ครอบคลุมเพียงผู้ที่เป็นการราชการ และยังคงครอบคลุมความเสี่ยงทางสังคมชนิดอื่นๆ ด้วย เช่น การสร้างระบบประกันสังคมในปี พ.ศ.2533 หรือการขยายสิทธิเรียนฟรี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สวัสดิการที่มีก็ยังไม่เพียงพอ โดยวิกฤติเศรษฐกิจ “ต้มยำกุ้ง” เมื่อปี พ.ศ.2540 เป็นหลักฐานว่าระบบปกป้องสังคมไทยไม่ดีพอที่จะรับความเสียหายร้ายแรงจากความไม่แน่นอนของเศรษฐกิจโลก (The Momentum, 2561: ออนไลน์)

ง. การช่วยเหลือผู้เสียหายในคดีอาญาในประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544

พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 เป็นกฎหมายที่ถูกตราขึ้นและประกาศใช้ด้วยเหตุผลที่มีมาตรา 245 และมาตรา 246 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ซึ่งได้บัญญัติรับรองถึงสิทธิของบุคคลที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดทางอาญา ที่จะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ โดยบุคคลดังกล่าวต้องไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำความผิด หรือเรียกว่าเป็น “ผู้เสียหายที่แท้จริง” และไม่มีหนทางอื่นที่จะได้รับการบรรเทาความเสียหายได้ รวมถึงรับรองสิทธิของจำเลยในคดีอาญาที่จะได้รับค่าทดแทนในกรณีที่ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี หากปรากฏคำพิพากษาถึงที่สุดว่าจำเลยไม่ได้กระทำความผิด ด้วยหลักการดังกล่าวจึงนำไปสู่การตราพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 นี้ (สุภกิจ เจริญเวช, 2553: 36)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 245

“บุคคลซึ่งเป็นผู้เสียหายในคดีอาญามีสิทธิได้รับความคุ้มครอง การปฏิบัติที่เหมาะสม และค่าตอบแทนที่จำเป็นและสมควรจากรัฐ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลใดได้รับความเสียหายถึงแก่ชีวิตหรือแก่ร่างกายหรือจิตใจเนื่องจากการกระทำความผิดอาญาของผู้อื่นโดยตนมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดนั้น และไม่มีโอกาสได้รับการบรรเทาความเสียหายโดยทางอื่น บุคคลนั้นหรือทายาทย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ ทั้งนี้ ตามเงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ”

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 246

“บุคคลใดตกเป็นจำเลยในคดีอาญาและถูกคุมขังระหว่างการพิจารณาคดี หากปรากฏตามคำพิพากษาอันถึงที่สุดในคดีนั้นว่าข้อเท็จจริงฟังเป็นยุติว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิด หรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด บุคคลนั้นย่อมมีสิทธิได้รับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายตามสมควร ตลอดจนบรรดาสิทธิที่เสียไปเพราะการนั้นคืน ทั้งนี้ ตามเงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ”

พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 ได้กำหนดให้มีการจัดตั้งสำนักงานช่วยเหลือผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา โดยบัญญัติไว้ในหมวด 3 มาตรา 15 ดังนี้

“ให้จัดตั้งสำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาชญาขึ้นในกระทรวงยุติธรรม และให้มีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

- (1) ปฏิบัติงานธุรการของคณะกรรมการ และคณะอนุกรรมการตามพระราชบัญญัตินี้
- (2) รับค่าขอรับค่าตอบแทน ค่าทดแทน หรือค่าใช้จ่าย พร้อมทั้งทำความเข้าใจเสนอต่อคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการ
- (3) ประสานงานกับหน่วยงานราชการอื่นหรือบุคคลใดๆ เพื่อขอทราบข้อเท็จจริงหรือความเห็นเกี่ยวกับการขอรับค่าตอบแทน ค่าทดแทน หรือค่าใช้จ่าย
- (4) เก็บ รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการจ่ายค่าตอบแทน ค่าทดแทน หรือค่าใช้จ่าย
- (5) กระทำกิจการตามที่รัฐมนตรี คณะกรรมการ หรือคณะอนุกรรมการมอบหมาย”

ในส่วนของหลักเกณฑ์เงื่อนไขที่ผู้เสียหายในคดีอาญาจะรับค่าตอบแทนได้นั้น พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ในหมวดที่ 6 มาตรา 17 คือ ความผิดทางอาญาที่ผู้เสียหายจะขอรับค่าตอบแทนได้นั้น จะต้องเป็นความผิดทางอาญาตามรายการที่ระบุไว้แนบท้ายพระราชบัญญัตินี้ เช่น ความผิดเกี่ยวกับชีวิตร่างกาย ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ หรือความผิดเกี่ยวกับเสรีภาพ เป็นต้น ซึ่งค่าตอบแทนผู้เสียหายนั้นเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 18 ดังนี้

“ค่าตอบแทนตามมาตรา 17 ได้แก่

- (1) ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการรักษาพยาบาล รวมทั้งค่าฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกาย และจิตใจ
- (2) ค่าตอบแทนในกรณีและผู้เสียหายถึงแก่ความตาย จำนวนไม่เกินที่กำหนดในกฎกระทรวง

(3) ค่าขาดประโยชน์ทำมาหาได้ในระหว่างที่ไม่สามารถประกอบการงานได้ตามปกติ

(4) ค่าตอบแทนความเสียหายอื่นตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร

ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และอัตราที่กำหนดในกฎกระทรวง

คณะกรรมการจะกำหนดให้ผู้เสียหายได้รับค่าตอบแทนเพียงใดหรือไม่ก็ได้ โดยคำนึงถึงพฤติการณ์และความร้ายแรงของการกระทำความผิด และสภาพความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับ รวมทั้งโอกาสที่ผู้เสียหายจะได้รับการบรรเทาความเสียหายโดยทางอื่นด้วย

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการชดเชยเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมนี้ ผู้วิจัยได้หยิบยกขึ้นมาใช้เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองหรือทัศนคติเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย ซึ่งการที่ยังไม่มีกฎหมายเป็นการเฉพาะ อาจส่งผลกระทบต่อกระบวนการชดเชยเยียวยาครอบครัวของผู้ที่สูญหายที่ถือว่าเป็นเหยื่ออาชญากรรมทางอ้อม หากพิจารณาความเป็นอาชญากรรมของการบังคับสูญหายในมุมมองทางสังคม และควรได้รับการปกป้องคุ้มครองสิทธิจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม สิทธิในการดำเนินคดีต่อผู้กระทำความผิด หรือสิทธิที่จะได้รับการชดเชยเยียวยาความเสียหายทั้งจากผู้กระทำความผิดและจากรัฐ

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมในแนวคิดเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ผู้วิจัยพบว่า มีงานวิจัยที่ศึกษาในเรื่องดังกล่าวอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเหล่านั้นส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการศึกษาวิจัยในเชิงนิติศาสตร์ เนื่องจากการบังคับสูญหายนั้นยังมิได้ถูกกำหนดให้เป็นความผิดในทางกฎหมาย แม้จะมีร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหาย แต่ร่างพระราชบัญญัตินี้ก็ยังคงอยู่ในการพิจารณาแก้ไขและยังมิได้มีการใช้บังคับอย่างเป็นทางการ งานวิจัยเชิงนิติศาสตร์จึงมุ่งศึกษาถึงบทบัญญัติในต่างประเทศหรือบทบัญญัติระหว่างประเทศที่มีการบังคับใช้แล้ว แต่นอกจากงานวิจัยอันเกี่ยวกับการบังคับสูญหายแล้ว ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมาตรการในการชดเชยเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหายอีกด้วย โดยผู้วิจัยได้รวบรวมงานวิจัยดังกล่าวไว้ ดังนี้

อัญชลี ฉายสุวรรณ (2534) ศึกษาเรื่อง “การทดแทนค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรม” โดยสรุปว่า เมื่ออาชญากรรมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และผู้กระทำความผิดก็ไม่สามารถชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นได้ทั้งหมด รัฐจึงต้องเป็นผู้รับภาระในการจ่ายค่าทดแทนให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม เพื่อให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมได้รับความยุติธรรม และการได้รับค่าทดแทนเช่นว่านี้ไม่ตัดสิทธิผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในอันที่จะใช้

สิทธิของตนเรียกให้ผู้กระทำผิดชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ตนตามหลักการในเรื่องการฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา (อัญชลี ฉายสุวรรณ, 2534: 167-169)

สิริรัตน์ ศรีลักษณ์ภรณ์ (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สิทธิของเหยื่อตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ค.ศ. 2006” ซึ่งสรุปว่าประเทศไทยยังขาดมาตรการในการบังคับใช้กับการกระทำความผิดบังคับสูญหาย ทั้งการที่ไม่มีการบัญญัติการกระทำนี้เป็นฐานความผิด หน่วยงานที่รับผิดชอบไม่มีอำนาจและความชัดเจน กลไกในการร้องเรียนหรือตรวจสอบในการกระทำความผิดโดนเจ้าหน้าที่รัฐนี้ รวมทั้งการเยียวยาความเสียหายที่อาจยังไม่เหมาะสม จึงเห็นควรให้ประเทศไทยดำเนินการให้สัตยาบันเพื่อเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (สิริรัตน์ ศรีลักษณ์ภรณ์, 2552: 98-99)

สุภกิจ เจริญเวช (2553) ได้ศึกษาเรื่อง “การช่วยเหลือผู้เสียหายในคดีอาญาตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้เสียหายที่ได้รับการช่วยเหลือในเขตกรุงเทพมหานคร” ซึ่งสรุปว่า การช่วยเหลือผู้เสียหายตามระบบการช่วยเหลือผู้เสียหายในคดีอาญา ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544 ของประเทศไทยในปัจจุบัน ยังไม่ครอบคลุมกับเหยื่อหรือผู้เสียหายทุกกลุ่ม (สุภกิจ เจริญเวช, 2553: 132-133)

เมธาวี คงพิกุล (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กฎหมายและมาตรการทางอาญาในกรณีเจ้าหน้าที่รัฐบังคับให้บุคคลสูญหาย” ซึ่งผลการศึกษาวิจัยโดยสรุป คือ แม้จะมีบทบัญญัติทางกฎหมายอาญา แต่บทบัญญัติดังกล่าวยังไม่เพียงพอสำหรับกรณีการบังคับบุคคลให้สูญหาย ซึ่งเป็นความผิดร้ายแรงและมีความซับซ้อนมากกว่า จึงสมควรที่จะมีบทบัญญัติเฉพาะจึงจะเหมาะสมมากกว่า รัฐจึงสมควรออกกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับบุคคลให้สูญหายขึ้นมา พร้อมทั้งมีการกำหนดฐานความผิดเกี่ยวกับการบังคับบุคคลให้สูญหายเพื่อให้สามารถดำเนินคดีแก่ผู้กระทำความผิด รวมถึงกำหนดความผิดสำหรับผู้บังคับบัญชาที่รู้หรือควรจะรู้ว่าผู้ใต้บังคับบัญชาที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของตนได้ก่อหรือกำลังก่อให้เกิดการบังคับบุคคลให้สูญหาย แต่มิได้ทำการป้องกันด้วย (เมธาวี คงพิกุล, 2556: 158)

ชนะรัตน์ ผกาพันธ์ (2561) ศึกษาเรื่อง “มาตรการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของประเทศไทย” ซึ่งสรุปว่า การคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของประเทศไทยนั้นมีลักษณะมุ่งที่จะคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยมากเกินไป แต่มีการคำนึงถึงผู้เสียหายน้อยมากอันอาจทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมต่อผู้เสียหาย ซึ่งความจริงแล้วการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหาย ควรจะมีความเท่าเทียมหรือมากกว่าผู้ต้องหาหรือจำเลย แม้จะมี

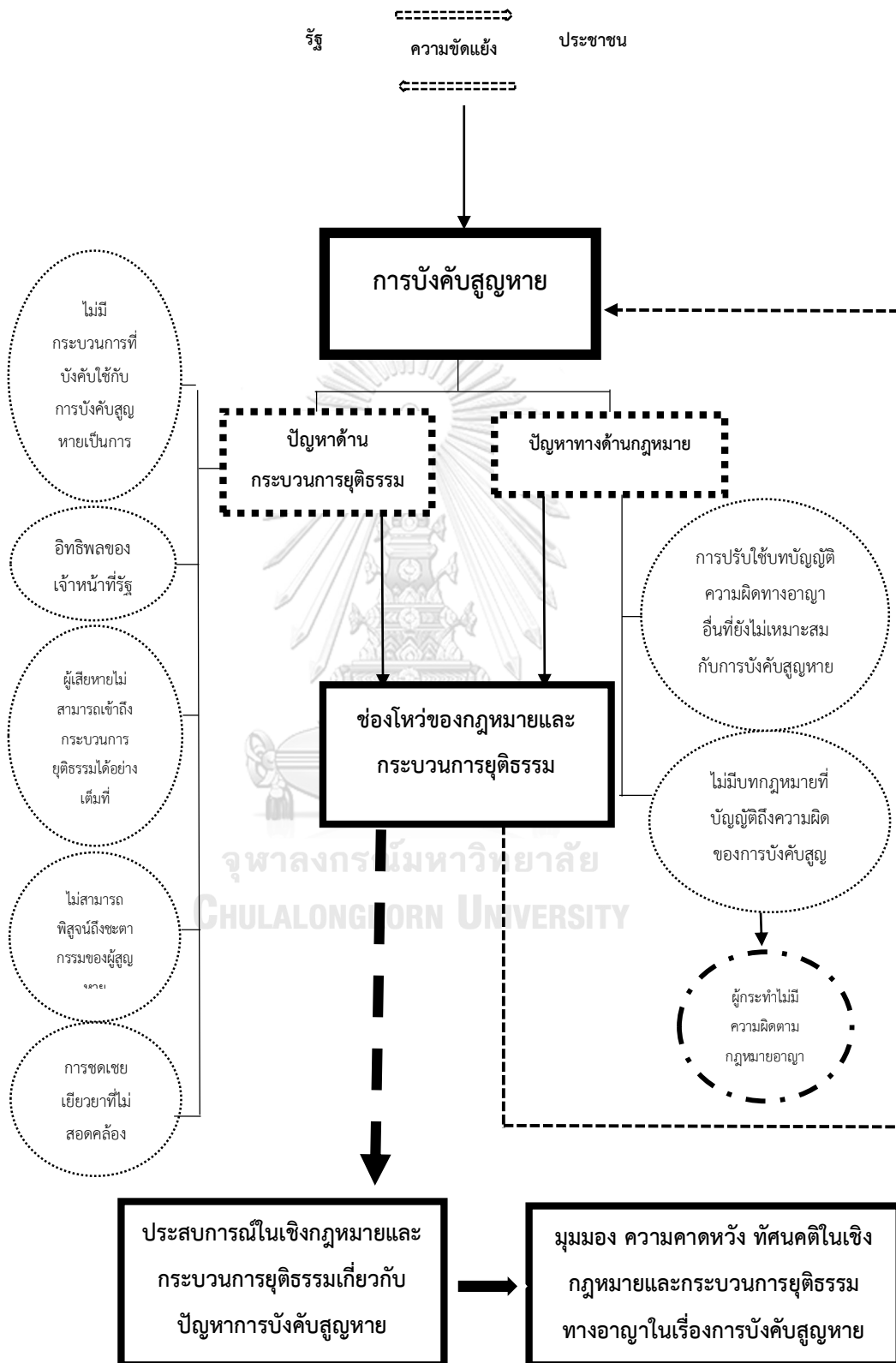
บทบัญญัติกฎหมายที่ให้การคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายอยู่บ้าง แต่มาตรการให้ความคุ้มครองที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ต่างมีข้อจำกัดในการคุ้มครองผู้เสียหาย (ชนะรัตน์ ผกาพันธ์, 2561: 86)

Marthe Lot Vermeulen (2012) ศึกษาเรื่อง “Enforced Disappearance Determining State Responsibility under the International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance” ซึ่งได้ศึกษาถึงภาระหน้าที่ที่รัฐจำต้องปฏิบัติภายใต้หลักเกณฑ์ของอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ รวมทั้งศึกษาถึงประสบการณ์ของผู้ตกเป็นเหยื่อจากการบังคับสูญหาย และครอบครัวของผู้ที่สูญหายด้วย ทั้งนี้ สรุปได้ว่า การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมภายในประเทศของผู้เสียหายในคดีการบังคับสูญหายนั้นเป็นไปได้ยากมาก เนื่องจากผู้เสียหายพบเจออุปสรรคในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ นอกจากนี้ การบังคับสูญหายไม่ได้ส่งผลกระทบต่อผู้ที่ถูกทำให้สูญหายเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อครอบครัวของผู้สูญหายอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความทุกข์ทรมานทางจิตใจที่ไม่อาจรับรู้ถึงชะตากรรมของผู้สูญหายและความจริงที่เกิดขึ้น (Vermeulen, 2012: 436-439)

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า แม้งานวิจัยดังกล่าวนี้จะกล่าวถึงข้อกฎหมาย สิทธิ และมาตรการต่างอันเกี่ยวกับเรื่องการบังคับสูญหาย รวมถึงสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและการได้รับการช่วยเหลือเยียวยาในฐานะผู้เสียหายในคดีทั่วไป ซึ่งตรงกับประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ แต่งานวิจัยที่ได้หยิบยกขึ้นมาศึกษานั้น มิได้มีข้อมูลจากการศึกษาถึงประสบการณ์ มุมมอง หรือข้อคิดเห็นในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย โดยงานวิจัยเหล่านี้เป็นการศึกษาและเปรียบเทียบตัวบทกฎหมายต่างๆ เป็นสำคัญ กล่าวคือ เป็นการวิจัยในเชิงเอกสารเท่านั้น ในขณะที่งานวิจัยอีกฉบับหนึ่งซึ่งศึกษาถึงประสบการณ์ของผู้เสียหายและครอบครัว ก็มีใช่งานวิจัยที่ศึกษาถึงปัญหาในสังคมไทย การศึกษาวิจัยที่ได้หยิบยกตัวอย่างมาจึงยังไม่ครอบคลุมถึงการศึกษาศักยภาพ มุมมอง หรือทัศนคติเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขึ้น ซึ่งผู้วิจัยจะใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลัก เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลจากเรื่องราวประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย และครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย รวมถึงมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในเรื่องการบังคับสูญหาย ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการศึกษาจากตัวบทกฎหมายหรือเอกสารที่เกี่ยวข้องควบคู่กันไป เพื่อให้การจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2.9 กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

จากกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัยข้างต้น สามารถอธิบายได้โดยสรุปว่า การบังคับสูญหาย เป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน และเป็นวิธีการที่รัฐใช้เพื่อกำจัดประชาชนที่มีความขัดแย้งกับรัฐ ไม่ว่าจะในทางใดทางหนึ่ง อาจจะเป็นผลประโยชน์ในทางธุรกิจ หรือแนวคิดทางการเมืองที่ตรงข้ามกัน หรือการแสดงออกถึงความเป็นปฏิปักษ์ต่อความมั่นคงของรัฐ กล่าวคือ การบังคับสูญหายมีจุดเริ่มต้นจากความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชน

เมื่อการบังคับสูญหายยังไม่มีบทกฎหมายฉบับใดในประเทศไทยที่ใช้บังคับหรือกำหนดความผิดของผู้กระทำการบังคับสูญหายไว้ จึงทำให้เกิดปัญหาทั้งในด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ไม่ว่าจะป็นกรณีที่การบังคับสูญหายไม่มีสถานะเป็นอาชญากรรมซึ่งทำให้ผู้กระทำไม่มีความผิด กรณีที่ครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหายไม่อาจใช้สิทธิฟ้องคดีอาญาได้ หรือการชดเชยเยียวยาความเสียหายที่ไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เรียกว่าเป็นช่องโหว่ของกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม การเผชิญหน้ากับปัญหาดังกล่าวก่อให้เกิดเป็นเรื่องราวประสบการณ์ ซึ่งนำไปสู่มุมมองหรือทัศนคติในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ทั้งนี้ ช่องโหว่ของกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมดังกล่าวย่อมต้องได้รับการกำจัดโดยการปรับปรุงพัฒนา กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมสำหรับปัญหาการบังคับสูญหาย มิเช่นนั้น ช่องโหว่ของกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมนี้จะย้อนกลับไปกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการบังคับสูญหายครั้งต่อไป

บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรม (แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง) จึงมีการกำหนดระเบียบวิธีการศึกษา เพื่อให้เกิดวิธีการแสวงหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ที่สนใจศึกษา อย่างเป็นระบบ โดยระเบียบวิธีในการศึกษาการบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และ มุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

3.1 รูปแบบและวิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษากการบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและ กระบวนการยุติธรรมทางอาญา ผู้วิจัยใช้การศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อแสวงหาคำตอบของคำถามในการวิจัยที่กำหนดไว้ โดยเป็นรูปแบบการ สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ที่มีการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบกับการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารในเชิงกฎหมาย โดยมุ่งเน้นไปที่อนุสัญญาระหว่าง ประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ, ร่างพระราชบัญญัติ ป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหาย และบทบัญญัติทางกฎหมายอื่นๆ ที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีลักษณะที่เป็นข้อมูลเชิงลึกถึงเรื่องราวและประสบการณ์ มุมมอง แนวความคิดเห็นในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับ สูญหายในประเทศไทย

3.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ คือ ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์การบังคับสูญหาย ทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย รวมถึงครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการที่ ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทยด้วย อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่า ครอบครัว ผู้ได้รับผลกระทบในลักษณะดังกล่าวที่เด่นชัดมีจำนวนค่อนข้างน้อย ส่วนหนึ่งสืบเนื่องจากการไม่มี บทบัญญัติทางกฎหมายที่บังคับใช้กับกรณีการบังคับสูญหายอย่างเป็นทางการ ส่งผลให้ข้อเท็จจริง ในเรื่องจำนวนของเหยื่อหรือผู้เสียหายยังไม่มี การบันทึกไว้อย่างชัดเจน จึงต้องมีการสุ่มตัวอย่าง แบบเจาะจงหรือเลือกเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหายเป็นหลัก

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการในคดีการบังคับสูญหาย ทั้งองค์การภาครัฐ และภาคเอกชน ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องกฎหมาย หรือมาตรการป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหาย และสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย จำนวนทั้งหมด 8 ท่าน ซึ่งจากการกล่าวถึงขอบเขตทางด้านประชากรในบทที่ 1 สามารถกำหนดกลุ่มของผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย จำนวน 7 ท่าน

ในส่วนของกลุ่มที่ 1 นี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกให้เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในฐานะที่เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญหรือมีบทบาทในการปฏิบัติหน้าที่ในกรณีการบังคับสูญหาย ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อยดังนี้

ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 ท่าน

สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านการบังคับสูญหาย ในการศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นหน่วยงานต่างๆ 5 หน่วยงาน ดังนี้

(1) กรมสอบสวนคดีพิเศษ

(1.1) ผู้แทนหน่วยงาน จำนวน 1 ท่าน

เนื่องจากการบังคับสูญหายถูกจัดให้เป็นคดีพิเศษ จึงอยู่ในอำนาจสืบสวนสอบสวนโดยตรงของกรมสอบสวนคดีพิเศษ ตามพระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษ พ.ศ. 2547 ซึ่งปรากฏให้เห็นในสังคมปัจจุบันถึงการดำเนินงานของกรมสอบสวนคดีพิเศษในคดีการสูญหายที่เข้าข่ายเป็นการบังคับสูญหาย กรมสอบสวนคดีพิเศษจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับหน้าที่ความรับผิดชอบ ขั้นตอน และกระบวนการสอบสวนในภาพรวม รวมทั้งประสบการณ์ที่ได้เคยปฏิบัติหน้าที่ในคดีที่อาจเป็นการบังคับสูญหาย

(2) กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

(2.1) ผู้แทนหน่วยงาน จำนวน 1 ท่าน

เนื่องจากการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือเยียวยาผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิให้ได้รับการช่วยเหลืออย่างเป็นธรรม กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจึงสามารถให้ข้อมูลและความคิดเห็น รวมถึงมุมมองต่างๆ ที่มีต่อสถานการณ์การบังคับสูญหายในประเทศไทย และมาตรการการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจากการกระทำดังกล่าว นอกจากนี้ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพยังเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการยกร่าง “ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหาย” ผู้วิจัยจึงเห็นว่า บุคลากรจากกรม

คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพที่ได้เลือกมานี้ จะสามารถให้ข้อมูลและความคิดเห็น รวมถึงมุมมองต่างๆ ที่มีต่อสถานการณ์การบังคับสูญหายในประเทศไทย และมุมมองที่มีต่อร่างพระราชบัญญัติฯ หรือ บทกฎหมายที่อาจเกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหาย

(3) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

(3.1) ผู้แทนหน่วยงาน จำนวน 1 ท่าน

เนื่องจากการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติก็มีสถานะเป็นองค์กรอิสระที่ปฏิบัติงานด้านการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยตรง ผู้วิจัยจึงเห็นว่า บุคลากรจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาตินี้ สามารถให้ข้อมูลในภาพรวมเกี่ยวกับปรากฏการณ์การบังคับสูญหาย มาตรการในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจากการบังคับสูญหาย รวมถึงความเห็นและทัศนคติเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหาย ในอนาคต

(4) แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย

(4.1) ผู้แทนหน่วยงาน จำนวน 1 ท่าน

เนื่องจาก แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organization: NGO) ที่ปฏิบัติงานด้านนโยบายเพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนทั้งในประเทศไทยและนอกประเทศร่วมกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน อีกทั้งยังปฏิบัติงานร่วมกับสำนักงานสาขาต่างๆ ของแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนลที่ตั้งอยู่ในประเทศอื่นๆ แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ไทยแลนด์ จึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในฐานะองค์กรที่ปฏิบัติงานด้านการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอีกแห่งหนึ่ง และผู้วิจัยเห็นว่า ข้อมูลที่ได้รับมาในฐานะองค์กรภาคเอกชน อาจเป็นมุมมองที่แตกต่างไปจากหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งอาจนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกันได้

(5) ศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา

(5.1) ผู้แทนหน่วยงาน จำนวน 1 ท่าน

เนื่องจากศูนย์ข้อมูลคนหายเป็นหน่วยงานภายใต้มูลนิธิกระจกเงา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะงานด้านการติดตามหาบุคคลผู้สูญหาย และงานด้านสิทธิมนุษยชน ศูนย์ข้อมูลคนหายจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายที่มีลักษณะคล้ายกับกรณีบุคคลสูญหายต่างๆ ไป และอาจรวมถึงขั้นตอนการช่วยเหลือครอบครัวของผู้สูญหาย หรือการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐในการติดตามหาผู้สูญหาย โดยเฉพาะในกรณีการสูญหายที่เข้าข่ายว่าอาจมีเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวข้อง

ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย จำนวน 2 ท่าน

เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงปัญหาการบังคับสูญหาย ซึ่งในประเทศไทย ยังไม่มีบทกฎหมายที่กำหนดความผิดไว้ ปัญหาของการบังคับสูญหายจึงเปรียบเสมือนช่องว่างในทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม นอกจากนี้ ในการศึกษาวิจัยนี้ยังศึกษาถึงบทบัญญัติทางกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม รวมถึงร่างกฎหมายที่อาจใช้บังคับเกี่ยวกับการบังคับสูญหายในประเทศไทย ในอนาคต ประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการให้ความคิดเห็นในเชิงวิชาการเกี่ยวกับบทบัญญัติทางกฎหมาย โดยเฉพาะความเห็นที่มีต่อผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย โดยผู้วิจัยเลือกผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอาญาและกระบวนการยุติธรรมเป็นหลัก ซึ่งในที่นี้ได้กำหนดให้เป็นนักวิชาการผู้มีความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอาญาและกระบวนการยุติธรรม จากคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้ง 2 ท่าน

กลุ่มที่ 2 สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย ในประเทศไทย จำนวน 1 ท่าน

เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่กำหนดให้การบังคับสูญหายมีความผิด จึงกล่าวไม่ได้ว่ามีผู้เสียหายจากการบังคับสูญหาย อย่างไรก็ตาม การบังคับสูญหายก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม และที่ผ่านมาก็มีกรณีบุคคลสูญหายที่ปรากฏหลักฐานหรือพยานที่บ่งชี้ว่าเข้าข่ายเป็นการบังคับสูญหาย ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะที่ไม่มีกฎหมายรองรับก็นำไปสู่การต่อสู้เรียกร้องให้มีการบังคับใช้กฎหมายหรือเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย หรือมาตรการที่สามารถป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหายได้ โดยเฉพาะครอบครัวของผู้ที่สูญหายที่ต้องการเรียกร้องความยุติธรรมผ่านการต่อสู้คดีหรือการรณรงค์ให้มีมาตรการดังกล่าว

แม้ปัจจัยทางด้านกฎหมายจะส่งผลให้ครอบครัวของผู้ที่สูญหายไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหาย แต่ในความเป็นจริง ครอบครัวย่อมเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสูญหายไปของสมาชิกครอบครัวอย่างแน่นอน เมื่อประกอบกับสภาวะที่ไม่มีกฎหมายเฉพาะมารองรับ ย่อมอาจทำให้ครอบครัวของผู้สูญหายไม่ได้รับความยุติธรรมจากกรณีดังกล่าวได้ จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าครอบครัวของผู้สูญหายเองก็ได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ครอบครัวของผู้ที่สูญหายนี้สามารถเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาวิจัยนี้ได้ โดยผู้วิจัยได้เลือกครอบครัวที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการดำเนินการเพื่อค้นหาผู้สูญหาย และเข้าร่วมกระบวนการดำเนินคดีต่อผู้ที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำความผิด จำนวน 1 ท่าน ที่สำคัญคือ ครอบครัวดังกล่าวเป็นครอบครัวเดียวที่ได้ต่อสู้เรียกร้องความยุติธรรมจนคดีสิ้นสุด นำมาซึ่งการค้นพบปัญหาทางด้านบทกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม และการที่ได้ต่อสู้คดีเช่นนั้น ย่อมทำให้เกิด

แนวคิด มุมมอง และทัศนคติที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาปัญหาการบังคับสูญหายได้ ซึ่งในการศึกษานี้ ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลจากสมาชิกครอบครัวดังกล่าวจำนวน 1 ท่าน โดยผู้วิจัยจะไม่นิยามสมาชิกครอบครัวว่าเป็น “ผู้เสียหาย” หรือ “เหยื่ออาชญากรรม” แต่จะเก็บข้อมูลในฐานะที่เป็น “ผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย” เท่านั้น

ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือ Key Informants นั้น ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจงไปยังสมาชิกครอบครัวของผู้ที่ตกเป็นข่าวว่าถูกบังคับสูญหาย ผู้แทนหรือผู้รับผิดชอบการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการกระทำความผิดบังคับสูญหาย ในหน่วยงานต่างๆ และนักวิชาการทางด้านกฎหมายผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอาญา และกระบวนการยุติธรรม และอาจใช้วิธี Snowball Sampling เพื่อขยายการสัมภาษณ์ไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องอื่น ตามที่ได้รับคำแนะนำจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญข้างต้น

สำหรับการเข้าถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่มนั้น ในส่วนของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย ผู้วิจัยจะติดต่อผู้ให้ข้อมูลในเบื้องต้น ผ่านบุคคลอื่นที่ผู้วิจัยรู้จักเป็นการส่วนตัว ซึ่งบุคคลอื่นเช่นว่านั้นรู้จักกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญอยู่ก่อน จากนั้น จึงจะติดต่อสอบถามผู้ให้ข้อมูลโดยตรงทางอีเมลหรือทางโทรศัพท์ เพื่อขออนุญาตเข้าสัมภาษณ์เก็บข้อมูลอย่างเป็นทางการ

ในส่วนของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะติดต่อสอบถามหน่วยงานโดยตรงในเบื้องต้นทางโทรศัพท์ จากนั้นจึงนำส่งหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลอย่างเป็นทางการให้ทางหน่วยงานพิจารณา เพื่อคัดเลือกบุคลากรของหน่วยงานเป็นผู้ให้ข้อมูลต่อไป ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะระบุในหนังสือขอเก็บข้อมูลถึงขอบเขตเบื้องต้นและวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย พร้อมทั้งส่งแนวคำถามเบื้องต้นพร้อมกับหนังสือขอเก็บข้อมูล เพื่อให้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจของแต่ละหน่วยงาน พิจารณาคัดเลือกบุคลากรตามความเหมาะสม

ผู้วิจัยจะลงพื้นที่จริงเพื่อดำเนินการสัมภาษณ์ ซึ่งจะมีการแนะนำตัวของผู้วิจัยก่อนว่า กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาโท จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมถึงชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ในส่วนของระยะเวลาในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะใช้เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง ซึ่งจะสอบถามความสะดวกจากผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่มว่า สะดวกที่จะให้สัมภาษณ์ในพื้นที่ใด ทั้งนี้ หากผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลแล้วพบว่าข้อมูลยังไม่ครบถ้วน หรือยังไม่สามารถนำมาอภิปรายผลการวิจัยได้ จะดำเนินการขยายการสัมภาษณ์ไปยังบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมในเรื่องการบังคับสูญหาย ที่ผู้วิจัยได้รับการแนะนำจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญอีกจำนวนไม่ต่ำกว่า 5 ท่าน เพื่อให้งานวิจัยชิ้นนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3.3 เครื่องมือและเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนของเทคนิคการรวบรวมข้อมูลจะมีลักษณะเป็นเทคนิคการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) หรือการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยเตรียมแนวคำถามเบื้องต้นที่เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และอาจมีการสร้างแนวคำถามอื่นเพิ่มเติมจากการได้รับฟังคำตอบของผู้ให้ข้อมูล ณ ขณะนั้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการรวบรวมข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารในเชิงกฎหมายประกอบกันไปด้วย สำหรับตัวอย่างแนวคำถามของผู้วิจัย มีดังต่อไปนี้

(1) ตัวอย่างแนวคำถามสำหรับกลุ่มที่ 1 ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย

- ในปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งใดในหน่วยงานแห่งนี้ และมีหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างไรบ้าง
- ท่านเข้าใจความหมายของการบังคับสูญหายอย่างไร
- ท่านคิดว่าการบังคับสูญหายเกิดขึ้นได้อย่างไรในสังคมไทย
- หน่วยงานของท่านมีหน้าที่ความรับผิดชอบในคดีการบังคับสูญหายอย่างไรบ้าง
- หน่วยงานของท่านมีการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อดำเนินกระบวนการต่างๆ ในคดีเกี่ยวกับการบังคับสูญหายอย่างไรบ้าง
- ท่านเคยมีประสบการณ์ในคดีหรือข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการบังคับสูญหายบ้างหรือไม่ หากเคย ขณะนั้นท่านมีหน้าที่ความรับผิดชอบใดหรือได้ดำเนินการกระบวนการอย่างไรบ้าง
- กรณีที่ท่านเคยมีประสบการณ์ในคดีหรือข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ท่านพบเจออุปสรรคใดในการดำเนินการกระบวนการตามหน้าที่บ้างหรือไม่ อย่างไร
- ท่านคิดว่าการบังคับสูญหายในประเทศไทยมีปัญหาหรือมีช่องโหว่ในการดำเนินการกระบวนการยุติธรรมอย่างไรบ้าง
- ท่านคิดว่าการที่ประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายที่ใช้บังคับกับกรณีการบังคับสูญหาย ส่งผลกระทบต่อสังคมและกระบวนการยุติธรรมอย่างไร
- ท่านคิดว่าบทบัญญัติทางกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันเพียงพอต่อการบังคับใช้กับกรณีการบังคับสูญหายแล้วหรือไม่ หากไม่ ควรมีการปรับปรุงแก้ไขหรือเพิ่มเติมอย่างไรบ้างหรือไม่ เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาการบังคับสูญหายในสังคมไทย
- ท่านคิดว่าสังคมไทยจะสามารถป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหายได้อย่างไร

- หากในอนาคต ประเทศไทยมีบทบัญญัติทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ที่เกี่ยวกับการบังคับสูญหายโดยเฉพาะ ท่านคิดว่าบทบัญญัติดังกล่าวควรมีเนื้อหาและลักษณะเช่นใด เป็นสำคัญ

(2) ตัวอย่างแนวคำถามสำหรับกลุ่มที่ 2 สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย

- ในช่วงที่เกิดเหตุสูญหาย ผู้สูญหายประกอบอาชีพใด
- ผู้สูญหายได้เคยมีข้อพิพาท หรือมีความไม่ลงรอยกับผู้ที่ เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ บ้างหรือไม่

- หลังจากที่เกิดเหตุสูญหาย ท่านได้ทราบข่าวคราวเกี่ยวกับผู้สูญหายบ้างหรือไม่
- เหตุใดท่านจึงคิดว่าการสูญหายของบุคคลในครอบครัว อาจเข้าข่ายหรือเป็นกรณี การถูกบังคับสูญหาย

- หลังจากทราบถึงการสูญหาย ท่านได้ดำเนินการขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานใดบ้าง
- แต่ละหน่วยงานได้มีการดำเนินการอย่างไรบ้าง ทั้งในการค้นหาผู้สูญหาย และ ในกระบวนการยุติธรรมอื่นๆ

- ท่านได้มีส่วนร่วมในการค้นหาผู้สูญหายบ้างหรือไม่ อย่างไร หากมี ได้พบเจอ อุปสรรคใดบ้าง

- ท่านได้มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมต่างๆ บ้างหรือไม่ อย่างไร หากมี ได้พบเจอ อุปสรรคใดบ้าง

- ท่านได้รับทราบข้อมูลจากพยานหลักฐานต่างๆ ทั้งพยานบุคคลและพยานเอกสาร บ้างหรือไม่

- ท่านได้รับการช่วยเหลือหรือเยียวยาจากหน่วยงานของรัฐบ้างหรือไม่ เพียงใด
- ท่านคิดว่ากรณีที่ประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายที่ใช้บังคับกับกรณีการ บังคับสูญหาย ส่งผลกระทบต่อสังคมและกระบวนการยุติธรรมอย่างไร

- ท่านคิดว่าบทบัญญัติทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน ควรมีการปรับปรุงแก้ไขหรือเพิ่มเติมอย่างไรบ้าง เพื่อให้สอดคล้องกับการบังคับสูญหายในสังคมไทย

- ท่านคิดว่าสังคมไทยจะสามารถป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหาย ได้อย่างไร

- หากในอนาคต ประเทศไทยมีบทบัญญัติทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ที่เกี่ยวกับการบังคับสูญหายโดยเฉพาะ ท่านคิดว่าบทบัญญัติดังกล่าวควรมีเนื้อหาและลักษณะเช่นใด เป็นสำคัญ

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และพรรณนาถึงประเด็นการศึกษาวิจัยดังกล่าว ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

(1) การตรวจสอบและประเมินคุณภาพของข้อมูลเชิงเอกสาร และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก

(2) การจัดระเบียบข้อมูลเป็นกลุ่มประเภทชุดคำตอบให้ชัดเจน เพื่อตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัย

(3) การตรวจสอบความครบถ้วนของคำตอบในแต่ละประเด็น และความถูกต้องของข้อเท็จจริงในข้อมูลที่ได้รับมา

3.5 จริยธรรมทางการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” ได้ผ่านการรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 1 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เลขที่โครงการวิจัยที่ 043.2/62 โดยใช้หลักของ Belmont Report 1979, Declaration of Helsinki 2013, Council for International Organizations of Medical Science (CIOM) 2016, มาตรฐานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน (มคจค.) 2556, นโยบายแห่งชาติและแนวทางปฏิบัติการวิจัยในมนุษย์ 2558 อนุมัติให้ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวได้

ในการดำเนินการวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงเรื่องราวประสบการณ์ในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย จำนวน 2 ท่าน และสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย จำนวน 1 ท่าน ว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละกลุ่มได้เคยประสบเหตุการณ์หรือมีบทบาทในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เข้าข่ายเป็นการบังคับสูญหายอย่างไรบ้าง รวมทั้งศึกษาถึงมุมมองหรือทัศนคติในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีต่อปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย

ทั้งนี้ ในการสัมภาษณ์ อาจมีประเด็นหรือเนื้อหาบางประการที่กระทบกระเทือนต่อความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยจึงมีความจำเป็นต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมการวิจัยและการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีหลักในการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) ผู้วิจัยได้ดำเนินการติดต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยตนเอง พร้อมทั้งอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับงานวิจัยให้ทราบในเบื้องต้น
- 2) ผู้วิจัยได้ขออนัดพบในวัน เวลา และสถานที่ตามที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะดวกมากที่สุด โดยคำนึงถึงความปลอดภัยและการรักษาความลับของข้อมูลเป็นสำคัญ
- 3) ก่อนเริ่มสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะแนะนำตัวเองว่า กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาโท จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จากนั้นจึงชี้แจงวัตถุประสงค์ในการวิจัย ตลอดจนทุกขั้นตอนการดำเนินการที่จะเกิดขึ้นในการสัมภาษณ์ และแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้รับทราบถึงแนวคำถามที่ได้เตรียมไว้ รวมทั้งแนวคำถามเสริมที่อาจมีขึ้นในขณะสัมภาษณ์
- 4) ผู้วิจัยจะแจ้งให้ทราบถึงสิทธิของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่สามารถถอนตัวจากการเข้าร่วมวิจัยได้ตลอดเวลา พร้อมทั้งมอบเอกสารรายละเอียดการวิจัยและเอกสารให้ความยินยอมเข้าร่วมการวิจัยให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพิจารณาอย่างละเอียด
- 5) ผู้วิจัยได้ขอความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการบันทึกเสียงในขณะสัมภาษณ์ สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล โดยชี้แจงว่าข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ดังกล่าวจะถูกเก็บรักษาเป็นความลับภายในคอมพิวเตอร์ส่วนตัวของผู้วิจัย และผู้วิจัยจะทำลายข้อมูลทั้งหมดหลังจากที่ได้ผลการศึกษาวิจัยที่สมบูรณ์แล้ว
- 6) ผู้วิจัยจะใช้เวลาในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละท่านประมาณ 1-2 ชั่วโมง โดยในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะคอยสังเกตอารมณ์ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หากผู้ให้ข้อมูลสำคัญไม่พร้อมที่จะให้ข้อมูลในส่วนใด ผู้วิจัยจะปรับเปลี่ยนแนวคำถามหรือเปลี่ยนไปถามคำถามต่อไป และหากผู้ให้ข้อมูลสำคัญไม่พร้อมที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ต่อ ผู้วิจัยจะยุติการสัมภาษณ์เป็นการชั่วคราวหรือสอบถามเพื่อนัดหมายการสัมภาษณ์ใหม่ในภายหลัง
- 7) หลังจากเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะอ่านผลสัมภาษณ์ให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ฟังเพื่อยืนยันข้อมูลดังกล่าวอีกครั้ง และขอความยินยอมให้ผู้วิจัยสามารถนำไปเผยแพร่ในทางวิชาการต่อได้ด้วยความเต็มใจ

บทที่ 4 ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงเรื่องราวประสบการณ์ในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละกลุ่มได้เคยประสบเหตุการณ์หรือมีบทบาทในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เข้าข่ายเป็นการบังคับสูญหายอย่างไรบ้าง รวมทั้งศึกษาถึงมุมมองหรือทัศนคติในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีต่อปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ด้วยรูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประกอบกับการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารในเชิงกฎหมาย เพื่อนำเสนอผลการศึกษาวิจัย โดยจำแนกข้อมูลจากการศึกษาวิจัยได้ ดังต่อไปนี้

- 4.1 กลุ่มที่ 1 ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย
 - 4.1.1 บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
 - 4.1.2 มุมมองต่อปัญหาการบังคับสูญหายในภาพรวม
 - 4.1.3 ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย
 - 4.1.4 ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย
- 4.2 กลุ่มที่ 2 สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย
 - 4.2.1 เรื่องเล่าจากสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย
 - 4.2.2 ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย
 - 4.2.3 ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย
- 4.3 การเปรียบเทียบผลการศึกษา
- 4.4 การอภิปรายผลการศึกษา

4.1 กลุ่มที่ 1 ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย

4.1.1 บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบถึงประสบการณ์การปฏิบัติหน้าที่ในกรณีเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย ซึ่งผู้แทนของแต่ละหน่วยงานที่แตกต่างกันย่อมมีประสบการณ์การปฏิบัติหน้าที่ที่แตกต่างกันด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ จากการเก็บข้อมูล สามารถอธิบายถึงบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกมา ได้แก่ กรมสอบสวนคดีพิเศษ, กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย และศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา ดังนี้

กรมสอบสวนคดีพิเศษ

กรมสอบสวนคดีพิเศษ เป็นหน่วยงานภาครัฐ สังกัดกระทรวงยุติธรรม มีภารกิจหน้าที่และความรับผิดชอบตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมสอบสวนคดีพิเศษ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ.2560 ดังนี้

- 1) รับผิดชอบงานเลขานุการของคณะกรรมการตามกฎหมายว่าด้วยการสอบสวนคดีพิเศษและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
- 2) ป้องกัน ปราบปราม สืบสวน และสอบสวนคดีพิเศษตามกฎหมายว่าด้วยการสอบสวนคดีพิเศษ และตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการคดีพิเศษประกาศกำหนดหรือตามมติของคณะกรรมการคดีพิเศษ ตลอดจนปฏิบัติงานตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและกฎหมายอื่นอันเกี่ยวกับความผิดทางอาญาที่เป็นคดีพิเศษ
- 3) ศึกษา รวบรวม จัดระบบ และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการตามกฎหมายว่าด้วยการสอบสวนคดีพิเศษ และเพื่อป้องกัน ปราบปราม สืบสวน และสอบสวนคดีพิเศษ
- 4) จัดให้มีการศึกษา อบรม และพัฒนาระบบงานการสืบสวนและสอบสวนคดีพิเศษ การพัฒนาความรู้และการประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ พนักงานราชการและลูกจ้างของกรม และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะมิฐานะเป็นพนักงานสอบสวนคดีพิเศษ หรือเจ้าหน้าที่คดีพิเศษหรือไม่
- 5) ดำเนินการเกี่ยวกับงานกฎหมายและระเบียบที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของกรมและงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

6) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมหรือตามที่รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ ให้ข้อมูลว่า บทบาทหน้าที่หลักของกรมสอบสวนคดีพิเศษ คือ การสืบสวนสอบสวนคดีที่มีลักษณะเข้าข่ายเป็นคดีพิเศษตามพระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษ พ.ศ.2547 ซึ่งคดีพิเศษ หมายถึง คดีความผิดทางอาญาตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 21 ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1) คดีความผิดทางอาญาตามกฎหมายที่กำหนดไว้ในบัญชีท้ายพระราชบัญญัติ และที่กำหนดในกฎกระทรวงโดยการเสนอแนะของคณะกรรมการคดีพิเศษ (กคพ.) โดยคดีความผิดทางอาญาดังกล่าวมีลักษณะดังต่อไปนี้

(ก) คดีความผิดทางอาญาที่มีความซับซ้อน จำเป็นต้องใช้วิธีการสืบสวนสอบสวน และรวบรวมหลักฐานเป็นพิเศษ

(ข) คดีความผิดทางอาญาที่อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ ความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ระบบเศรษฐกิจ หรืออาจกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

(ค) คดีความผิดทางอาญาที่มีลักษณะเกี่ยวกับอาชญากรข้ามชาติที่มีความสำคัญ หรือเป็นการกระทำขององค์กรอาชญากรรม

(ง) คดีความผิดทางอาญาที่มีผู้ทรงอิทธิพลที่สำคัญเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นตัวการ ผู้ใช้ หรือผู้สนับสนุน

(จ) คดีความผิดทางอาญาที่ผู้ต้องสงสัยเป็นพนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจ ชั้นผู้ใหญ่ แต่ไม่ใช่พนักงานสอบสวนคดีพิเศษหรือเจ้าหน้าที่คดีพิเศษ โดยมีหลักฐานตามสมควรว่า น่าจะกระทำผิดจริงหรือเป็นผู้ถูกกล่าวหา

2) คดีความผิดทางอาญาอื่นตามที่คณะกรรมการคดีพิเศษมีมติด้วยคะแนนเสียง ไม่น้อยกว่าสองในสามของกรรมการทั้งหมดเท่าที่มีอยู่

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ เป็นหน่วยงานภาครัฐ สังกัดกระทรวงยุติธรรม มีภารกิจหน้าที่และความรับผิดชอบตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ.2561 ดังนี้

1) จัดระบบการบริหารจัดการด้านคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
 2) ส่งเสริมและพัฒนาการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
 3) ส่งเสริมและพัฒนากลไกการระงับข้อพิพาทในสังคม
 4) ส่งเสริมและดำเนินการตามพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนที่ได้รับมอบหมาย รวมทั้งประสานงานด้านคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพกับภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

5) พัฒนาระบบ มาตรการ และดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม รวมทั้งจำเลยที่ถูกดำเนินคดีอาญาโดยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดตามกฎหมายว่าด้วยค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา

6) ดำเนินการคุ้มครองพยานตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองพยานในคดีอาญา
 7) ติดตามและประเมินผลการดำเนินการด้านการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
 8) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นหน้าที่และอำนาจของกรม หรือตามที่รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ให้ข้อมูลว่า กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ มีบทบาทหน้าที่หลักๆ ในปัจจุบันอยู่ 3 ประการ ได้แก่ ส่งเสริม คุ้มครอง และสร้างหลักประกันด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิและเสรีภาพต่างๆ ซึ่งบทบาทในแต่ละด้าน มีดังนี้

1) ส่งเสริม คือ การให้ความรู้ทั้งกับเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชน เพื่อให้ทราบว่าการที่ประชาชนมีสิทธิเพียงใด สิทธิจะถูกจำกัดได้มากน้อยเพียงใด ภายใต้เงื่อนไขหรือหลักเกณฑ์เช่นไรบ้าง
 2) คุ้มครอง คือ การรับเรื่องราวร้องทุกข์ ให้คำปรึกษาทางกฎหมายโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ให้การช่วยเหลือทางการเงิน (ค่าตอบแทนจำเลย หรือผู้เสียหาย) การคุ้มครองพยาน การให้ความช่วยเหลือทางด้านทนายความ

3) สร้างหลักประกัน คือ การเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาหรือกติการะหว่างประเทศต่างๆ ซึ่งกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ จะดูแลอยู่ 5 อนุสัญญา ได้แก่

3.1 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights)

3.2 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)

3.3 อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination)

3.4 อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการต่อต้านการทรมาน และการกระทำอื่นๆ ที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี (International Convention Against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)

3.5 อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญ โดยถูกบังคับ (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance)

ทั้งนี้ ประเทศไทยได้ให้สัตยาบันเข้าเป็นภาคีแล้วใน 4 ฉบับแรก ซึ่งการเข้าเป็นภาคีส่งผลให้ประเทศไทยมีหน้าที่กลับมาทบทวนบทบัญญัติหรือมาตรการทางกฎหมายในปัจจุบันว่ามีเนื้อหาสอดคล้องกับเนื้อหาในอนุสัญญาหรือกติการะหว่างประเทศที่ได้เข้าเป็นภาคีหรือไม่ หากว่ายังไม่สอดคล้อง จะต้องใช้มาตรการใดหรือกลไกใดบ้างเพื่อให้บทบัญญัติทางกฎหมายมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับอนุสัญญาหรือกติการะหว่างประเทศฉบับนั้น

ส่วนอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญ โดยถูกบังคับนั้น ประเทศไทยได้ลงนามในอนุสัญญาแล้ว แต่ยังไม่ให้สัตยาบันเข้าเป็นภาคีแต่อย่างใด

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ เกิดขึ้นโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ซึ่งกำหนดให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริม คุ้มครอง และพิทักษ์เสรีภาพของประชาชนให้มีผลปรากฏเป็นจริง (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2558: ออนไลน์)

ผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ให้ข้อมูลว่า หน้าที่หลักของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คือ การรับเรื่องร้องเรียนที่อาจมีความเกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิมนุษยชน ตรวจสอบเรื่องร้องเรียนดังกล่าวว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือไม่ เพื่อดำเนินการรายงานข้อเท็จจริงให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ในการเสนอแนะมาตรการหรือแนวทางที่เหมาะสมในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชน และมาตรการการเยียวยาผู้เสียหายจากการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจัดทำรายงานผลการประเมินสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนของประเทศ กล่าวคือ เป็นการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศ

ในกระบวนการตรวจสอบเรื่องร้องเรียนว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือไม่นั้น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มีอำนาจในการขอเรียกดูพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานต่างๆ หรือเชิญเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานมาให้ข้อมูลประกอบการพิจารณาตรวจสอบของ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ รวมถึงมีอำนาจในการเข้าไปยังสถานที่ที่เชื่อว่าจะมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนได้ ซึ่งเป็นอำนาจตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2542

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ มีสถานะเป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ การดำเนินการของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ จึงต้องเป็นการดำเนินการอย่างเป็นอิสระ จะเข้าไปประสานงานหรือไปเป็นที่ปรึกษาให้กับหน่วยงานอื่นนอกเหนือจากขอบเขตอำนาจตามที่กฎหมายระบุไม่ได้ การเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่จากสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งมีสถานะเป็นหน่วยงานราชการ อีกทั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติก็มิได้มีอำนาจการลงโทษหรือบังคับการใดๆ และไม่มีอำนาจในการฟ้องคดีต่อศาล

แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย (Amnesty International Thailand)

ผู้แทนจากแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย ให้ข้อมูลว่า แอมเนสตี้ ประเทศไทย เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่ปฏิบัติงานด้านการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย ซึ่งแอมเนสตี้ ประเทศไทย เป็นส่วนหนึ่งของแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล สาขาใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และมีสำนักงานสาขาย่อยต่างๆ อีก 50 สาขาทั่วโลก

บทบาทหน้าที่หลักๆ ของแอมเนสตี้ ประเทศไทย คือ การรณรงค์สาธารณะเพื่อสร้างความตระหนักรู้ในประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย และเนื่องจากแอมเนสตี้ ประเทศไทย เป็นองค์กรที่มีสำนักงานสาขาอยู่ในประเทศอื่นๆ ด้วย การทำกิจกรรมรณรงค์ของแอมเนสตี้ ประเทศไทย จึงมิได้จำกัดข้อมูลจากสถานการณ์ภายในประเทศไทยหรือในประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น แต่ยังมีการประสานงานแลกเปลี่ยนข้อมูลกับทางสาขาในประเทศอื่นๆ เรียกว่าเป็นการดำเนินงานในลักษณะ Global Movement เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องสิทธิมนุษยชน ทั้งนี้ บทบาทของแอมเนสตี้ ประเทศไทย จะแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ บทบาทในรูปแบบเชิงนโยบาย และบทบาทในรูปแบบกิจกรรมรณรงค์สาธารณะ แต่ละรูปแบบมีขอบเขตดังนี้

- 1) บทบาทในเชิงนโยบาย จะมีขอบเขตการปฏิบัติหน้าที่ ได้แก่ เรื่องผู้ลี้ภัย เรื่องนักปกป้องสิทธิมนุษยชน เรื่องการซ้อมทรมาน เรื่องการบังคับใช้โทษประหารชีวิต และเรื่องการบังคับสูญหาย
- 2) บทบาทในเชิงกิจกรรมรณรงค์สาธารณะ จะมีขอบเขตการปฏิบัติหน้าที่ ได้แก่ เรื่องผู้ลี้ภัย และเรื่องนักปกป้องสิทธิมนุษยชน

แอมเนสตี้ ประเทศไทย จะมีหน้าที่ติดตามสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทั้ง 5 ประเด็นข้างต้น เช่น ในเรื่องผู้ลี้ภัย ก็จะติดตามดูว่ามีการส่งผู้ลี้ภัยกลับสู่ประเทศที่ได้หนีออกมา อันเป็นการผลักดันผู้ลี้ภัยกลับสู่ภัยอันตรายหรือไม่ หรือกรณีที่มีการจับกุมนักปกป้องสิทธิมนุษยชน

ที่ชุมนุมอย่างสันติ ก็จะติดตามสถานการณ์อย่างใกล้ชิดว่าเป็นอย่างไรบ้าง มีการปล่อยตัวแล้วหรือไม่ เมื่อใด เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการเข้าร่วมประชุมเชิงนโยบายกับหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคประชาสังคม และองค์กรระหว่างประเทศที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง กับ 5 ประเด็นดังกล่าวข้างต้น ทั้งหมดเพื่อนำข้อมูลสถานการณ์ต่างๆ กลับมาพิจารณาถึงปัญหาในแต่ละประเด็น และดำเนินการผลักดันข้อเสนอแนะเชิงนโยบายไปยังหน่วยงานที่มีหน้าที่นำไปพิจารณาเพื่อปรับปรุงแก้ไข บทกฎหมายหรือมาตรการภายในประเทศให้เหมาะสมและสอดคล้องกับอนุสัญญาหรือกติการะหว่างประเทศต่างๆ ที่ประเทศไทยได้ให้สัตยาบันแล้ว รวมถึงพยายามผลักดันให้ประเทศไทยดำเนินการให้สัตยาบันในอนุสัญญาระหว่างประเทศที่ยังมิได้ให้สัตยาบันด้วย

ศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา

ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหายฯ ให้ข้อมูลว่า ศูนย์ข้อมูลคนหาย เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ภายใต้มูลนิธิกระจกเงา มีบทบาทหน้าที่ในปัจจุบัน คือ การรับแจ้งเหตุบุคคลสูญหายทุกประเภท ให้คำปรึกษากรณีการบุคคลหายตัวจากบ้าน รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงเพื่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐในการดำเนินการติดตามบุคคลสูญหาย ตั้งแต่กระบวนการขึ้นพนักงานสอบสวนและกระบวนการสืบสวน สืบสวนจากฐานข้อมูลต่างๆ และประกาศหรือประชาสัมพันธ์ข้อมูลผ่านทางเว็บไซต์ ตลอดจนการประชาสัมพันธ์ข้อมูลบุคคลสูญหายไปยังสื่อมวลชนและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้คนในสังคมร่วมกันติดตามหาบุคคลสูญหายให้กลับคืนสู่ครอบครัวอย่างปลอดภัย

ศูนย์ข้อมูลคนหายฯ ยังมีบทบาทในการสร้างนวัตกรรมจากประสบการณ์ในการรับแจ้งบุคคลสูญหายในรูปแบบของงานด้านวิชาการ เช่น คู่มือในการติดตามคนหายประเภทต่างๆ และคู่มือกฎหมายในการติดตามคนหาย รวมทั้งการผลักดันประเด็นทางสังคมที่มีผลต่อสภาวะ ความเสี่ยง ในการหายออกจากบ้านของคนในสังคมให้เกิดการแก้ไขในเชิงนโยบาย

ตารางที่ 4.1 สรุปบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่โดยทั่วไป	ความเกี่ยวข้องกับปัญหาการบังคับสูญหาย
1. กรมสอบสวนคดีพิเศษ	มีภารกิจหน้าที่และความรับผิดชอบตามกฎหมาย กฏกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมสอบสวนคดีพิเศษ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ.2560 โดยหลัก คือ การสืบสวนสอบสวนคดีที่มีลักษณะเข้าข่ายเป็นคดีพิเศษตามพระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษ พ.ศ.2547	มีหน้าที่สืบสวนสอบสวนคดีเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ในฐานะ “คดีพิเศษ” ตามพระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษ พ.ศ.2547 เนื่องจากการบังคับสูญหาย เป็นการกระทำผิดที่ผู้ถูกกล่าวหาเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งอาจเป็นผู้มีอิทธิพล และด้วยรูปแบบของการกระทำทำให้เป็นคดีที่

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่โดยทั่วไป	ความเกี่ยวข้องกับปัญหาการบังคับสูญหาย
		<p>มีความซับซ้อน ต้องใช้วิธีการรวบรวมหลักฐานเป็นกรณีพิเศษ</p> <p>นอกจากนี้ ยังมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับคณะกรรมการจัดการเรื่องราวร้องทุกข์กรณีถูกระงับการทรมานและถูกบังคับให้หายสาบสูญ ซึ่งแต่งตั้งโดยนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้ อธิบดีกรมสอบสวนคดีพิเศษได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะอนุกรรมการติดตามและตรวจสอบกรณีถูกระงับการทรมานและถูกบังคับให้หายสาบสูญ เพื่อรับเรื่องราวร้องทุกข์ ตรวจสอบและวินิจฉัยกรณี การบังคับสูญหายให้เป็นไปตามอนุสัญญาต่อต้านการทรมานฯ และอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญ โดยถูกบังคับ</p>
2. กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ	<p>มีภารกิจหน้าที่และความรับผิดชอบตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ.2561 โดยหลัก คือ การให้ความรู้ทั้งกับเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชนในเรื่องสิทธิมนุษยชน การรับเรื่องราวร้องทุกข์ให้คำปรึกษาทางกฎหมายโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ให้การช่วยเหลือทางการเงินหรือทางด้านทนายความ และการเข้าเป็นภาคีในสนธิสัญญาต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การดูแลทั้งหมด 5 ฉบับ</p>	<p>เริ่มจากการรับเรื่องราวร้องทุกข์ ซึ่งจะมีคณะกรรมการจัดการเรื่องราวร้องทุกข์กรณีการทรมานและการบังคับสูญหาย ซึ่งอธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิฯ เป็นเลขานุการ และมีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการออกเป็น 4 คณะ ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. อนุกรรมการคัดกรองทำหน้าที่คัดกรองเรื่องราวร้องทุกข์ว่าเรื่องราวดังกล่าวเข้าหลักเกณฑ์เป็นการทรมานหรือการบังคับสูญหายตามอนุสัญญาฯ หรือไม่ หากเข้าหลักเกณฑ์ก็จะส่งเรื่องต่อไปยังอนุกรรมการติดตาม 2. อนุกรรมการติดตามทำหน้าที่ตรวจสอบตามหลักเกณฑ์อีกครั้ง และลงพื้นที่เพื่อสืบสวนหาข้อเท็จจริง เมื่อได้ข้อเท็จจริงว่ามีเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวข้องจริง

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่โดยทั่วไป	ความเกี่ยวข้องกับปัญหาการบังคับสัญญา
	 <p>จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย CHULALONGKORN UNIVERSITY</p>	<p>ก็จะส่งเรื่องต่อไปยังอนุกรรมการเยียวยา</p> <p>3. อนุกรรมการเยียวยา ทำหน้าที่พิจารณาว่าสามารถเยียวยาได้หรือไม่ ด้วยหลักเกณฑ์ใด โดยอาจเป็นหลักเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายฯ, กองทุนยุติธรรม หรือตามมติคณะรัฐมนตรี ปี พ.ศ.2535 (อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิฯ เป็นประธานคณะอนุกรรมการ)</p> <p>4. อนุกรรมการป้องกัน ทำหน้าที่ให้ความรู้ความเข้าใจแก่เจ้าหน้าที่รัฐ ถึงลักษณะและหลักเกณฑ์ของการทรมาน และการบังคับสัญญา รวมถึงการละเมิดสิทธิอื่นๆ</p> <p>นอกจากนี้ ยังมีหน้าที่สืบหาตัวผู้เสียหาย หรือสืบทราบชะตากรรมของผู้เสียหาย ซึ่งปฏิบัติร่วมกับกรมสอบสวนคดีพิเศษ โดยลงพื้นที่เพื่อสืบหาข้อมูลเบื้องต้นโดยเจ้าหน้าที่ประจำภูมิภาคต่างๆ เมื่อรวบรวมข้อมูลได้ในระดับหนึ่ง จึงส่งเรื่องต่อไปให้กรมสอบสวนคดีพิเศษ ดำเนินการต่อไป</p> <p>สุดท้ายคือ กรมคุ้มครองสิทธิฯ มีหน้าที่ยกร่างกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของบุคคลทุกฉบับ ซึ่งรวมถึงร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสัญญาด้วย</p>
3. คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ	<p>การรับเรื่องร้องเรียนที่อาจเกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิมนุษยชน ตรวจสอบเรื่องร้องเรียนดังกล่าว เพื่อรายงานข้อเท็จจริงให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ในการเสนอแนะมาตรการหรือแนวทางที่เหมาะสมในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชน และ</p>	<p>เมื่อมีเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับการบังคับสัญญา มาที่คณะกรรมการสิทธิฯ จะตรวจสอบเรื่องร้องเรียนและให้คำแนะนำหรือข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมสอบสวนคดีพิเศษ หรือคณะกรรมการจัดการเรื่องราวร้องทุกข์กรณีถูกกระทำทรมานและถูกบังคับให้หายสาบสูญ</p>

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่โดยทั่วไป	ความเกี่ยวข้องกับปัญหาการบังคับสัญญา
	มาตรการการเยียวยาผู้เสียหายจากการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจัดทำรายงานผลการประเมินสถานการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนของประเทศ	ซึ่งแต่งตั้งโดยนายกรัฐมนตรี
4. แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย	<p>การรณรงค์เพื่อสร้างความตระหนักรู้ในประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย โดยแบ่งบทบาทออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบเชิงนโยบาย และรูปแบบกิจกรรมรณรงค์สาธารณะ</p> <p>แอมเนสตี้ฯ มีหน้าที่ติดตามสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องผู้ลี้ภัย นักปกป้องสิทธิมนุษยชน การซ้อมทรมาน การบังคับใช้โทษประหารชีวิต และการบังคับสัญญา นอกจากนี้มีการประชุมเชิงนโยบายกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อกลับมาพิจารณาถึงปัญหาในแต่ละประเด็น และผลักดันข้อเสนอแนะเชิงนโยบายไปยังหน่วยงานที่มีหน้าที่นำไปพิจารณาเพื่อปรับปรุงแก้ไขบทกฎหมายภายในประเทศให้เหมาะสมและสอดคล้องกับอนุสัญญาที่ได้ให้สัตยาบัน รวมถึงการผลักดันให้ประเทศไทยดำเนินการให้สัตยาบันในอนุสัญญาที่ยังมิได้ให้สัตยาบัน</p>	<p>การบังคับสัญญาเป็นประเด็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่อยู่ในขอบเขตการปฏิบัติหน้าที่ในเชิงนโยบายของแอมเนสตี้ฯ ประเทศไทย</p> <p>เมื่อเกิดเหตุบังคับสัญญา แอมเนสตี้ฯ ประเทศไทย จะสืบหาข้อมูลเบื้องต้นเพื่อทำรายงานเหตุการณ์ไปยังแอมเนสตี้ฯ สำนักงานใหญ่ ที่ ประเทศ อังกฤษ เพื่อวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลที่ได้รับ เช่น เวลาและสถานที่เกิดเหตุ พยานเห็นเหตุการณ์ ความขัดแย้งระหว่างผู้ถูกบังคับสัญญากับเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น จากนั้นข้อมูลจะถูกส่งกลับมายังแอมเนสตี้ฯ ประเทศไทย นำไปสู่การออกแถลงการณ์หรือปฏิบัติการเรียกร้องให้รัฐบาลไทยดำเนินการบางประการเพื่อยุติการบังคับสัญญานั้น เช่น สืบสวนค้นหาความจริงหรือนำผู้กระทำผิดมารับโทษตามกฎหมายโดยเร็ว</p> <p>นอกจากนี้ แอมเนสตี้ฯ จะติดตามดูความคืบหน้าของร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสัญญา ว่ามีเนื้อหาอย่างไร สอดคล้องกับอนุสัญญามากน้อยเพียงใด และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อให้มีการพิจารณาแก้ไขเนื้อหาให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับอนุสัญญา</p>

หน่วยงาน	บทบาทหน้าที่โดยทั่วไป	ความเกี่ยวข้องกับปัญหาการบังคับสูญหาย
		ระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ รวมทั้งผลักดันให้มีการให้สัตยาบันเพื่อเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาดังกล่าวด้วย
5. ศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา	การรับแจ้งเหตุบุคคลสูญหาย ให้คำปรึกษากรณีบุคคลหายตัว รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงเพื่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐในการดำเนินการติดตามบุคคลสูญหาย สืบสวนจากฐานข้อมูลต่างๆ และประกาศหรือประชาสัมพันธ์ข้อมูลผ่านทางเว็บไซต์ ตลอดจนการประชาสัมพันธ์ข้อมูลบุคคลสูญหายไปยังสื่อมวลชนและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงจัดทำคู่มือกฎหมายในการติดตามคนหาย และผลักดันประเด็นทางสังคมที่มีผลต่อความเสี่ยงในการหายออกจากบ้านของคนในสังคม	<p>ศูนย์ข้อมูลคนหายฯ ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหายเป็นการเฉพาะ แต่เนื่องจากการบังคับสูญหาย เริ่มต้นจากการที่มีบุคคลสูญหายเสมอ ศูนย์ข้อมูลคนหายฯ จึงมีบทบาทในการติดตามหาตัวผู้สูญหายจากกรณีที่น่าเชื่อว่าเป็น การบังคับสูญหายด้วยในทางหนึ่ง</p> <p>กรณีที่มีเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวข้อง ศูนย์ข้อมูลคนหายฯ จะตรวจสอบข้อมูลกับทางเจ้าหน้าที่ที่รู้จักกันว่าใครเป็นพรรคพวกกับใคร ใครที่เข้าข่ายว่าอาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับการสูญหาย หรือใครที่จะสามารถให้ข้อมูลอย่างอื่นที่เป็นประโยชน์ได้บ้าง</p> <p>อย่างไรก็ตาม กรณี การบังคับสูญหาย ศูนย์ข้อมูลคนหายฯ อาจทำได้เพียงให้คำแนะนำกับครอบครัวให้หาตัวช่วยต่างๆ โดยเฉพาะสื่อมวลชน โดยยึดหลักการไม่เข้าไปมีส่วนร่วมโดยพลการ ทั้งดูว่า คดีการสูญหายนั้น มีหน่วยงานใดรับผิดชอบแล้วหรือไม่ เพื่อไม่ให้เป็นการแทรกแซงในส่วนที่ดำเนินการเสร็จสิ้นไปแล้ว</p> <p>นอกจากนี้ ยังมีติดตามข่าวสารเกี่ยวกับคดีเมื่อถึงวันครบรอบการสูญหายไปในแต่ละปี จะเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับคดี หรือโพสต์ข้อความในสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อเป็นการรำลึกถึงผู้สูญหาย</p>

4.1.2 มุมมองต่อปัญหาการบังคับสูญหายในภาพรวม

จากการสัมภาษณ์ผู้แทนจากหน่วยงานและผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหาย พบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีมุมมองต่อปัญหาการบังคับสูญหายที่สอดคล้องกันทั้งในเรื่องของความหมายและลักษณะโดยทั่วไป และสาเหตุของการบังคับสูญหาย ดังนี้

1) ความหมายและลักษณะโดยทั่วไปของการบังคับสูญหาย

ผู้วิจัยพบว่า การให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละท่านมีความสอดคล้องไปกับอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายภายในประเทศไทยที่กำหนดคำนิยามและองค์ประกอบของการบังคับสูญหายไว้ กล่าวคือ การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีลักษณะเช่นเดียวกับการลักพาตัวทั่วไป ที่มีการจับตัวบุคคลลง หนึ่งไป และได้คุมขัง หน่วงเหนี่ยว หรือใช้วิธีใดวิธีหนึ่งที่เป็นการจำกัดเสรีภาพในการเคลื่อนไหวของบุคคลดังกล่าว แต่สิ่งสำคัญที่ทำให้การบังคับสูญหายแตกต่างไปจากการลักพาตัว คือ ตัวผู้กระทำ กล่าวคือ ผู้กระทำในการบังคับสูญหายคือผู้ที่มีสถานะเป็น “เจ้าหน้าที่ของรัฐ” และรวมถึงบุคคลทั่วไปที่ลงมือกระทำโดยได้รับการสั่งการ อนุญาต หรือยินยอมด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และต้องมีการปฏิเสธถึงการกระทำดังกล่าว หรือปกปิดไม่ให้ผู้อื่นทราบถึงชะตากรรมของผู้ที่สูญหายไปว่าอยู่ที่ใด หรือเป็นตายร้ายดีอย่างไรบ้าง ซึ่งเป็นไปตามองค์ประกอบของการบังคับสูญหายตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance) ดังนี้

“เพื่อความมุ่งประสงค์ของสัญญานี้ คำว่า การหายสาบสูญโดยบังคับ หมายถึง การจับกุม กักขัง ลักพาตัว หรือการกระทำรูปแบบใดๆ ก็ตาม ที่เป็นการลิดรอนเสรีภาพโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือบุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งดำเนินการโดยได้รับอนุญาต การสนับสนุนหรือการยอมรับโดยปริยายของรัฐ ตามมาด้วยการปฏิเสธที่จะยอมรับว่าได้มีการลิดรอนเสรีภาพ หรือการปกปิดชะตากรรมหรือที่อยู่ของบุคคลที่หายสาบสูญ ซึ่งส่งผลให้บุคคลดังกล่าวตกอยู่ภายนอกการคุ้มครองของกฎหมาย” (อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ, 2006)

จากความหมายที่ปรากฏในบทบัญญัติระหว่างประเทศข้างต้น จะเห็นได้ว่าการบังคับสูญหายมีลักษณะพิเศษที่ชัดเจน คือ ผู้กระทำจะต้องเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือบุคคลที่รัฐได้อนุญาต หรือสนับสนุนการกระทำนั้น นอกจากนี้ รัฐยังต้องปฏิเสธด้วยว่า รัฐมิได้กระทำการลักพาตัว กักขัง ลักพาตัว หรือกระทำ ในรูปแบบอื่นๆ ที่เข้าข่ายการลิดรอนเสรีภาพนั้น หรือรัฐไม่ได้มีส่วน

เกี่ยวข้องกับการหายไปของบุคคลดังกล่าวแต่อย่างใด ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบของการบังคับสูญหาย⁴ สามารถอธิบายได้ดังนี้

1.1) สถานะของผู้กระทำ

สถานะของผู้กระทำที่ต้องเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือได้รับความยินยอมจากเจ้าหน้าที่รัฐนี้เป็นลักษณะเด่นชัดที่จะทำให้การสูญหายหนึ่งถูกพิจารณาว่าเป็นกรณีการบังคับสูญหายหรือไม่ ด้วยความที่การบังคับสูญหายนี้ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วไปเหมือนกับการกระทำความผิดอื่นๆ เช่น การลักทรัพย์ การทำร้ายร่างกาย หรือการหมิ่นประมาท ที่ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าใจและให้ความหมายได้โดยง่าย การอธิบายความหมายของการบังคับสูญหายแก่ผู้คนทั่วไปในเบื้องต้นจึงให้ความสำคัญไปที่สถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐเป็นหลัก ดังที่ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษได้ให้ตัวอย่างความหมายของการบังคับสูญหายในแบบทั่วไปไว้

“เราสามารถให้ความหมายของการบังคับสูญหายได้ 2 แบบ แบบแรกคือความหมายตามร่างพระราชบัญญัติฯ นั้นแหละ แต่อีกความหมายหนึ่งคือพูดให้คนอื่นเข้าใจง่ายๆ คือเป็นการสูญหายโดยฝีมือเจ้าหน้าที่รัฐ หรือคนอื่นที่เจ้าหน้าที่รัฐสั่งการ”

(ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ)

สถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐนี้ ไม่เพียงแต่จะทำให้การบังคับสูญหายมีลักษณะแตกต่างไปจากการลักพาตัวทั่วไปเท่านั้น แต่ด้วยเหตุที่เจ้าหน้าที่รัฐถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจบางประการตามกฎหมายสำหรับปฏิบัติการหน้าที่รับใช้หรือปกป้องประชาชน รวมทั้งค่านิยมของสังคมที่มองว่าเจ้าหน้าที่รัฐเป็นอาชีพที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี จนบางครั้งกล่าวได้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐเป็นกลุ่มบุคคลอีกชนชั้นหนึ่งเหนือกว่าบุคคลทั่วไปนี้ ทำให้การบังคับสูญหายซึ่งเป็นการกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐหรือมีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐจาก “ผู้มีหน้าที่ปกป้อง” เป็น “ผู้กระทำ” เสียเอง นำไปสู่ผลกระทบที่รุนแรงและสร้างความหวาดกลัวต่อสังคมยิ่งกว่าการลักพาตัวทั่วไป ทั้งในแง่ของความรู้สึกว่าการใช้ชีวิตประจำวันไม่ปลอดภัยอีกต่อไป และใครจะคุ้มครองผู้เสียหายหากมีการร้องเรียน เพื่อเอาผิดแก่เจ้าหน้าที่รัฐ

⁴ การอ้างอิงองค์ประกอบทั้ง 3 ข้อนี้นี้ ได้อ้างอิงตามค่านิยมในอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ

“การบังคับสูญหายในหลายๆ ครั้งไม่ได้มีการร้องเรียนต่อหน่วยงานให้ดำเนินการติดตามค้นหาหรือดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด เพราะครอบครัวหรือญาติพี่น้องของเขาหวาดกลัวว่าจะไม่ปลอดภัย เลยปล่อยให้เรื่องยุติลงอย่างเงียบๆ”

(ผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ)

1.2) ลักษณะของการกระทำ

หากตีความหมายของการบังคับสูญหายโดยง่าย ก็หมายความว่า การทำให้สูญหายไปโดย “บังคับ” คือเป็นการกระทำโดยไม่สนใจถึงความยินยอมต้องการของอีกฝ่าย การบังคับสูญหายจึงต้องเป็นการพาตัวบุคคลใดๆ ไปโดยบุคคลนั้นไม่ยินยอม ดังนั้น หากเป็นกรณีที่เป็นการพาตัวไปโดยบุคคลผู้ถูกพาตัวไปให้ความยินยอม เช่น การถูกพาไปเพื่อเข้าสู่ความคุ้มครองของเจ้าหน้าที่รัฐ เช่นนี้ย่อมไม่ถือว่าเป็นการบังคับสูญหาย เพราะมิได้มีลักษณะเป็นการ “บังคับ” และความยินยอมนี้ต้องมีใช่ความยินยอมที่เกิดจากการถูกข่มขู่ หลอกลวง นอกจากนี้ การบังคับสูญหายต้องเป็นการพาตัวไปโดยเจ้าหน้าที่รัฐต้องไม่มีกฎหมายให้อำนาจให้กระทำด้วยเท่านั้น อย่างไรก็ตาม จุดเริ่มต้นของการบังคับสูญหายอาจเกิดจากการจับกุมคุมขังโดยชอบด้วยกฎหมายก็ได้

ในประเด็นนี้ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านหนึ่งได้ให้ความเห็นว่า การจับกุมคุมขังตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการคุมขังตามกฎหมายทั่วไปอย่างกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หรือกฎหมายพิเศษต่างๆ ที่ใช้ในสถานการณ์ฉุกเฉิน เช่น กฎอัยการศึก ไม่ถือว่าเป็นการบังคับสูญหาย เพราะแม้จะเป็นการจับกุมคุมขังโดยอีกฝ่ายไม่ยินยอมหรือไม่เต็มใจ แต่ก็เป็นการจับกุมโดยอำนาจตามกฎหมาย ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐก็ยอมรับว่าได้กระทำการดังกล่าวตามกฎหมาย และไม่ได้มีพฤติกรรมที่เป็นการปกปิดชะตากรรมของผู้ถูกคุมขัง

อย่างไรก็ตาม การจับกุมคุมขังตามกฎหมายข้างต้น ก็อาจเป็นการบังคับสูญหายได้ หากปรากฏว่า ต่อมาได้มีเจ้าหน้าที่รัฐกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นการปกปิดชะตากรรมของผู้ถูกคุมขังนั้น เช่น การปฏิเสธว่าได้ปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังไปแล้ว ทั้งที่ความจริงยังถูกคุมขังอยู่ การกระทำดังกล่าวย่อมมีลักษณะเป็นการบังคับสูญหายแล้ว การบังคับสูญหายตามความเห็นของผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านนี้จึงเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับว่าเจ้าหน้าที่รัฐจะมีพฤติกรรมและเจตนาในการปกปิดชะตากรรมของผู้จับกุมหรือถูกคุมขังตามกฎหมายหรือไม่

1.3) เจตนาในการปกปิดชะตากรรม

นอกจากเรื่องสถานะของผู้กระทำที่ต้องเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ หรือเจ้าหน้าที่รัฐต้องมีส่วนเกี่ยวข้อง ส่วนที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การบังคับสูญหายเป็นการละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง คือ การปฏิเสธว่ามีได้กระทำการดังกล่าว หรือการปกปิดข้อมูลที่สามารถแสดงให้เห็นถึงสถานะความเป็นอยู่ สถานที่ หรือชะตากรรมของผู้ที่สูญหาย เนื่องจากเมื่อเกิดปัญหาบุคคลสูญหายที่เข้าข่ายเป็นการลักพาตัวหรือกักขังหน่วงเหนี่ยวโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ก็ย่อมต้องมีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาปฏิบัติหน้าที่สืบสวนหาข้อเท็จจริง หรือเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความกระจ่างและเป็นการช่วยเหลือครอบครัวของผู้ที่สูญหาย เจ้าหน้าที่รัฐจึงเป็นเหมือนความหวังเดียวที่จะทำให้สังคมเกิดความรู้สึกปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลไกความยุติธรรมของสังคมทุกแห่ง

อย่างไรก็ตาม เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐเปลี่ยนการกระทำ จากการ “เปิดเผยข้อมูล” เป็นการ “ปกปิดข้อมูล” ไม่ว่าจะเป็นการปฏิเสธไม่รู้ไม่เห็น หรือพยายามเลี่ยงไม่ตอบคำถาม ย่อมแสดงให้เห็นถึงเจตนาของเจ้าหน้าที่รัฐที่ต้องการ “ลบตัวตน” ของผู้สูญหายให้หายไปจากสังคม ในส่วนนี้เองที่ทำให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ “ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าร้ายแรงยิ่งกว่าการฆาตกรรมเสียอีก เนื่องจากการฆาตกรรมยังหลงเหลือศพไว้ หรือแม้ไม่พบศพแต่มีข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งที่แสดงถึงชะตากรรมของผู้เสียชีวิต ในขณะที่การลบตัวตนคือการทำให้หายตัวไปโดยทิ้งปริศนาให้ผู้อื่นตั้งคำถามถึงชะตากรรมของผู้สูญหาย และไม่ปรากฏหนทางที่จะสืบทราบถึงชะตากรรมของผู้ที่สูญหายไปได้เลย รวบรวมว่าวันหนึ่งบุคคลนั้นก็หายตัวไปเสียเฉยๆ กล่าวได้ว่าเป็นการเหยียดหยามศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มีสิทธิและเสรีภาพที่จะมีชีวิตหรือมีตัวตนอยู่ในสังคม ซึ่งในส่วนนี้ ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพได้เน้นย้ำว่า เป็นการละเมิดต่อ “สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับสูญหาย” ซึ่งถือเป็น “สิทธิเด็ดขาด” อย่างหนึ่ง

“การบังคับสูญหายถือว่าการกระทำที่ไม่สามารถกระทำได้ไม่ว่าจะอ้างเหตุผลใดก็ตาม เรียกว่า สิทธิในการที่จะไม่ถูกบังคับสูญหายนั้นเป็นสิทธิเด็ดขาด ซึ่งทุกประเทศจะต้องยึดหลักดังกล่าวอยู่แล้ว โดยไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายมาบอกด้วยซ้ำว่าผิดหรือไม่ผิด”

(ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

ทั้งนี้ ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพได้ให้ความเห็นว่า แม้การบังคับสูญหายจะเป็นการละเมิดต่อสิทธิที่จะไม่ถูกบังคับสูญหาย ซึ่งถือเป็นสิทธิเด็ดขาดที่นานาชาตินิยมรับ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า สิทธิเด็ดขาดนี้จะเป็นที่ยอมรับหรือยึดถือในทุกประเทศ เพราะสุดท้ายแล้วแต่ละประเทศก็มีบริบททางสังคม ประเพณี วัฒนธรรม หรือความเชื่อฝังลึกที่แตกต่างกัน ซึ่งบริบทเหล่านี้เองที่อาจทำให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนในสายตาของนานาชาติได้ เช่น บางประเทศยินยอมให้มีการประหารชีวิตบุคคลซึ่งเป็นเพศที่สาม หรือการรุมประชาทัณฑ์หญิงที่มีความผิดในเชิงชู้สาว ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นการละเมิดต่อสิทธิในชีวิตและร่างกายอันเป็นสิทธิเด็ดขาดทั้งสิ้น แต่ด้วยมุมมองและความเชื่อที่มีมาอย่างยาวนานของผู้คนในประเทศนั้น ทำให้เหตุการณ์ที่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนนี้ยังคงเกิดขึ้นให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง

2) สาเหตุของการบังคับสูญหาย

จากการศึกษาพบว่า การบังคับสูญหายเป็นการกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐหรือบุคคลอื่น ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐเห็นยินยอมให้กระทำในทางใดทางหนึ่ง มูลเหตุที่จูงใจให้เกิดการกระทำอาจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ หรืออาจเป็นเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัวก็ได้

เหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ คือ การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐในบางครั้งอาจอยู่ในจุดคาบเกี่ยวระหว่างความจำเป็นในการปฏิบัติหน้าที่กับการละเมิดสิทธิมนุษยชน เช่น การบังคับสูญหายอาจเกิดจากการนำตัวบุคคลไปบังคับให้สารภาพ หรือให้ข้อมูลสำหรับการสืบสวนสอบสวนคดี ซึ่งเจ้าหน้าที่อาจไม่มีความรู้ทางด้านนิติวิทยาศาสตร์ จึงได้พยายามสืบหาข้อมูลจากตัวบุคคลโดยตรง หรือเป็นการปฏิบัติหน้าที่โดยหวังผลในเชิงป้องกันปราม กล่าวคือใช้วิธีการบังคับผู้กระทำความผิดให้หายสาบสูญไป เพื่อเป็นการข่มขู่ยับยั้งผู้อื่นในสังคมมิให้เอาเยี่ยงอย่างผู้กระทำความผิดเหล่านั้น หรือมองว่าเป็นหน้าที่ที่จำเป็นต้องทำเพื่อความสงบสุขของสังคม หรือได้ถูกสั่งการมาจากผู้บังคับบัญชาโดยไม่อาจปฏิเสธได้ ดังนั้น การตัดสินใจใช้วิธีการบังคับสูญหายจึงอาจเกิดจากแรงกดดันภายในตัวเจ้าหน้าที่รัฐเอง หรืออาจเกิดจากแรงกดดันรอบข้างก็ได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นสาเหตุจากนโยบายของรัฐในการปราบปรามอาชญากรรม

“การบังคับสูญหายอาจจะเกิดจากแรงกดดันในการปฏิบัติหน้าที่ก็ได้ เช่น พยานปากเอกที่เจ้าหน้าที่ต้องการข้อมูลมากๆ และเจ้าหน้าที่ที่ต้องการให้อยู่ในความควบคุมของตนเองต่อไปเลยใช้วิธีการควบคุมนอกระบบ เพราะตามปกติเจ้าหน้าที่จะควบคุมตัวได้ไม่เกิน 48 ชั่วโมง หลังจากนั้นต้องส่งตัวให้ศาล”

(ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านที่สอง)

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐที่ใช้วิธีการบังคับสูญหายนั้น ก็อาจเกิดจากปัญหาเล็กๆ อย่างความไม่รู้ไม่เข้าใจในสิทธิมนุษยชนก็ได้ หมายความว่า เจ้าหน้าที่รัฐได้ปฏิบัติหน้าที่ใดๆ โดยไม่ทราบว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนผู้อื่น ซึ่งในส่วนนี้เป็นปัญหาที่เกิดจากการไม่ได้ให้ความสำคัญประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนอย่างทั่วถึง ปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจของเจ้าหน้าที่รัฐนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงรากฐานความสำคัญของสิทธิมนุษยชนที่ยังต้องได้รับการปรับปรุงแนวทางเพื่อให้ทุกคนในสังคมไม่ว่าจะประกอบอาชีพใด ได้เรียนรู้และเข้าใจเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งของชีวิต ทั้งนี้ ในปัจจุบันก็ได้มีหน่วยงานที่ปฏิบัติหน้าที่ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิมนุษยชนทั้งกับประชาชนทั่วไปและเจ้าหน้าที่รัฐ คือ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ รวมถึง “คณะอนุกรรมการป้องกันการกระทำทารุณและบังคับให้หายสาบสูญ” ซึ่งถูกแต่งตั้งโดย “คณะกรรมการจัดการเรื่องราวร้องทุกข์กรณีถูกระทำทารุณและบังคับให้หายสาบสูญ” โดยมีอำนาจหน้าที่ในการให้ความรู้ความเข้าใจแก่เจ้าหน้าที่รัฐ กำหนดนโยบาย แผนปฏิบัติการ มาตรการต่างๆ พร้อมทั้งส่งเสริมให้มีการปฏิบัติตามมาตรการนั้นๆ เพื่อป้องกันการกระทำทารุณและการบังคับสูญหาย รวมทั้งการละเมิดสิทธิมนุษยชนอื่นๆ ด้วย

ในขณะเดียวกัน การบังคับสูญหายก็อาจมีขึ้นเพื่อกำจัดบุคคลที่มีความคิดเห็นแตกต่างจากรัฐบาลหรือกระทำการใดที่เป็นการขัดขวางเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น ซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่รัฐมีความเห็นว่าบุคคลดังกล่าวเป็นภัยต่อผลประโยชน์ส่วนตัวของตัวเจ้าหน้าที่รัฐเอง บุคคลที่มีโอกาสถูกบังคับสูญหายจึงมักเป็นบุคคลที่แสดงเจตจำนงว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ หรือมีความคิดเห็นหรือจุดยืนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตรงข้ามกับรัฐ เช่น นักสิทธิมนุษยชน นักเคลื่อนไหวทางการเมือง ผู้นำชุมชน รวมทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะครอบครัวของผู้ที่แสดงเจตจำนงเช่นนั้น ก็มีโอกาสมลายเป็นผู้ถูกบังคับสูญหายด้วยเช่นกัน สาเหตุการบังคับสูญหายนี้จึงมีลักษณะเป็นเรื่องส่วนตัว ไม่ได้เกี่ยวข้องกับความเป็นในการปฏิบัติหน้าที่แต่อย่างใด แต่เป็นไปเพื่อรักษาอำนาจของตัวรัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐนั่นเอง จึงอาจเรียกได้ว่า เป็นสาเหตุที่เกิดจากความขัดแย้งทางการเมือง

อีกกรณีหนึ่ง การบังคับสูญหายก็อาจเกิดขึ้นด้วยเหตุบังเอิญ คือ ผู้ถูกบังคับสูญหายไปล่วงรู้ความลับ หรือพบเห็นเจ้าหน้าที่รัฐกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นเหตุที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับผู้ถูกบังคับสูญหาย เช่น การทำธุรกิจที่ผิดกฎหมายด้วยกัน แล้วเกิดการผิดใจหรือมีความคิดเห็นที่ไม่ลงรอยกันในภายหลัง เจ้าหน้าที่รัฐจึงใช้วิธีการบังคับสูญหายเพื่อปกปิดการกระทำผิดของตนเอง

“การบังคับสูญหายอาจเกิดจากการที่เจ้าหน้าที่รัฐทำผิด แต่มีผู้มาพบเห็นเข้า จึงเอาตัวผู้นั้นไปเพื่อเป็นการปกปิดการกระทำความผิดของตนก็เป็นไปได้เหมือนกัน”

(ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ)

แม้การบังคับสูญหายมักมีสาเหตุหลักเกี่ยวกับความมั่นคงหรือปัญหาทางการเมือง แต่มองในอีกแง่มุมหนึ่ง การบังคับสูญหายก็มีสาเหตุมาจากผู้คนในสังคมด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การบังคับสูญหายก็คือเหตุการณ์ที่มีบุคคลหนึ่งสูญหายไป เพียงแต่มีเจ้าหน้าที่รัฐอยู่เบื้องหลัง สังคมจึงอาจรับรู้หรือเข้าใจการบังคับสูญหายนั้นเหมือนกับเป็นกรณีบุคคลสูญหายทั่วๆ ไปที่อาจเกิดขึ้นได้ จึงไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องที่ร้ายแรงที่ส่งผลกระทบต่อสังคม เว้นแต่จะเป็นกรณีที่ผู้สูญหายเป็นเด็กหรือผู้สูงอายุ จึงจะมีการตื่นตัวจากคนในสังคมอยู่บ้าง ซึ่งส่งผลให้ผู้คนในสังคมรับรู้ถึงข้อมูลข่าวสารหรือเข้าใจในความร้ายแรงของการบังคับสูญหายแบบฉิวเฉียด หรือในอีกแง่หนึ่ง สังคมเข้าใจถึงปัญหาการบังคับสูญหาย แต่ได้มองเห็นปรากฏการณ์การบังคับสูญหายเป็นปัญหาที่ห่างไกลจากตัวเอง จึงไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควร เพราะเห็นว่าไม่ใช่เรื่องที่ตนเองหรือครอบครัวเดือดร้อน หรือคิดว่าเป็นปัญหาส่วนตัวของผู้สูญหายเอง ทำให้ไม่เกิดความรู้สึกว่าต้องมีการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ความเข้าใจเพียงฉิวเฉียดเกี่ยวกับการบังคับสูญหายในหลายๆ ครั้งก็มีความสัมพันธ์กับสถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ดังที่กล่าวไปแล้วว่า เจ้าหน้าที่รัฐถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจตามกฎหมายในการดูแลความสงบสุขของสังคม สังคมจึงมองว่า เมื่อเป็นกรณีที่เจ้าหน้าที่รัฐมีความเกี่ยวข้อง ผู้ที่ถูกบังคับสูญหายนั้นจึงน่าจะเป็นบุคคลอันตราย เป็นภัยต่อสังคมหรือประเทศชาติในทางใดทางหนึ่ง การบังคับสูญหายจึงเป็นมาตรการที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาความสงบสุขของสังคมซึ่งมีความสำคัญมากกว่าสิทธิมนุษยชนของผู้ที่ถูกกระทำ สังคมจึงยอมรับให้มีการบังคับสูญหายได้ ส่งผลให้ครอบครัวของผู้ที่สูญหายไปถูกตีตราว่าเป็นครอบครัวของอาชญากรหรือบุคคลอันตราย และถูกตัดความสัมพันธ์จากคนในสังคม เท่ากับว่า เมื่อมีเหตุการณ์การบังคับสูญหายเกิดขึ้น การต่อสู้เรียกร้องความยุติธรรมกลับต้องเป็นหน้าที่ของคนเพียงกลุ่มหนึ่ง คือ ครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหายที่เป็นประชาชนธรรมดาๆ ต้องต่อสู้อย่างโดดเดี่ยว ในขณะที่อีกฝั่งหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่มีอำนาจและอาจมีอิทธิพล รวมถึงต้องต่อสู้กับประชาชนธรรมดาที่เห็นว่าผู้ถูกบังคับสูญหายนั้นสมควรถูกกระทำเช่นนั้นแล้ว

“การเพิกเฉยของผู้คนในสังคมต่อปัญหาการบังคับสูญหายก็เหมือนเป็นการให้ความชอบธรรม และส่งเสริมทางอ้อมให้มีการบังคับสูญหายในสังคมต่อไป โดยไม่ได้พยายามทำความเข้าใจเลยว่าทำไมผู้หนึ่งจึงถูกเจ้าหน้าที่รัฐใช้วิธีการบังคับสูญหาย แล้วเขาสมควรถูกปฏิบัติเช่นนั้นไหม”

(ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา)

ในประเด็นเรื่องการเพิกเฉยของสังคมนี้ ทางผู้แทนจากแอมเนสตี้อินเตอร์เนชันแนล ประเทศไทย ก็ได้ให้ความเห็นที่คล้ายกัน เนื่องจากแอมเนสตี้อินเตอร์เนชันแนล เป็นองค์กรที่ปฏิบัติการเกี่ยวกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนอยู่แล้ว ความเห็นของผู้แทนจากแอมเนสตี้อินเตอร์เนชันแนล จึงทำให้มุมมองเรื่องความสำคัญในการป้องกันอาชญากรรมโดยสังคมมีน้ำหนักมากขึ้น โดยเห็นว่า ประชาชนจำนวนมาก มองประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องที่ไกลตัว และรับฟังอย่างผิวเผิน ทั้งที่สิทธิมนุษยชนถือเป็นเรื่องใกล้ตัวของทุกคนมาตั้งแต่เกิด เมื่อประชาชนมองเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องไกลตัว การสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องดังกล่าวก็สำเร็จได้ยาก

อย่างไรในเรื่องการบังคับสูญหายนี้ ประชาชนก็ไม่ได้คิดว่าตนเองหรือครอบครัวตนเอง จะตกเป็นเหยื่อของการบังคับสูญหาย อีกทั้งยังมีกลุ่มแนวคิดที่มองว่า ผู้ที่ถูกบังคับสูญหายเป็นคนที่ เป็นภัยต่อความมั่นคง กลายเป็นกระแสต่อต้านที่แบ่งแนวคิดในสังคมออกเป็น 2 ฝ่าย ซึ่งไม่ใช่แค่ประเด็นเรื่องการบังคับสูญหายเท่านั้น แต่รวมถึงประเด็นอ่อนไหวอื่นๆ ด้วย

“การบังคับสูญหายก็เหมือนกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนรูปแบบอื่นๆ ที่เกิดขึ้นเพราะเรื่องสิทธิมนุษยชนได้ถูกเพิกเฉยหรือให้ความสำคัญไม่มากพอจากคนในสังคม ซึ่งไม่ใช่แค่เจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น แต่รวมถึงประชาชนทั่วไปด้วย พอสังคมมองเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องไกลตัวไม่ได้สำคัญมากไปกว่าเรื่องของตัวเอง ปลดปล่อยให้มีการละเมิดสิทธิเกิดขึ้นโดยไม่สนใจที่จะช่วยกันยับยั้ง ก็เสมือนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การบังคับสูญหายยังคงมีขึ้นเรื่อยๆ เพราะสังคมไม่ได้ให้ความสนใจหรือจับตามองเหตุการณ์นั้น เหมือนสังคมที่ยอมให้มีการบังคับสูญหายเกิดขึ้น”

(ผู้แทนจากแอมเนสตี้อินเตอร์เนชันแนล ประเทศไทย)

จากการศึกษาถึงมุมมองที่มีต่อปัญหาการบังคับสูญหายในภาพรวม สรุปได้ว่า การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีลักษณะเช่นเดียวกับการลักพาตัว หรือการกักขังหน่วงเหนี่ยวต่างๆ ไป แต่สถานะของผู้กระทำ คือ เจ้าหน้าที่รัฐและเจตนาในการกระทำ คือ การปกปิดชะตากรรม เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การบังคับสูญหายมีความร้ายแรงแตกต่างออกไป ทั้งนี้ สาเหตุของการเกิดการบังคับสูญหายนั้น อาจเกิดจากความจำเป็นในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ เกิดขึ้นด้วยเหตุผลส่วนตัว หรืออาจเกิดขึ้นด้วยความบังเอิญก็ได้ และหากมองในอีกแง่มุมหนึ่ง การบังคับสูญหายก็สามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการเพิกเฉย หรือความไม่เข้าใจในเรื่องสิทธิมนุษยชนของสังคม

4.1.3 ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย

ในเรื่องของประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเพื่อรับรู้ถึงความรู้ความเข้าใจ รวมทั้งมุมมองต่างๆ ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้มีต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการบังคับสูญหาย ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 คือ ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย พบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้มีการกล่าวถึงประเด็นในเชิงบทบัญญัติทางกฎหมายเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทยอยู่ 3 ประเด็น ได้แก่ กฎหมายกับการกำหนดสถานะของการบังคับสูญหาย ฐานความผิดที่บังคับใช้ในปัจจุบัน และที่มาและความสำคัญของร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหายในประเทศไทย

1) กฎหมายกับการกำหนดสถานะของการบังคับสูญหาย

ปัญหาการบังคับสูญหายนั้นถือว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมานาน เพียงแต่ด้วยเหตุผลทางด้านข้อเท็จจริงจึงไม่ได้มีการถูกเปิดเผยว่าเป็นการบังคับสูญหาย หรือถูกเข้าใจว่าเป็นการสูญหายทั่วไป แต่ความเป็นจริงคือ การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงและสร้างความหวาดกลัวให้กับสังคมอย่างมาก โดยเฉพาะผู้ที่เคลื่อนไหวทางด้านสิทธิต่างๆ หรือผู้มีความคิดเห็นแตกต่างไปจากเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการรณรงค์ให้มีมาตรการสำหรับใช้ปราบปรามการบังคับสูญหายอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจุบันก็ยังไม่มีการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายเป็นการเฉพาะ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า พบว่า การที่ไม่มีกฎหมายกำหนดว่าการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีความผิดหรือไม่ เพียงใด ส่งผลถึงมุมมองทางด้าน “สถานะ” ของการบังคับสูญหาย คือ ทำให้การบังคับสูญหายไม่ถือเป็นการกระทำที่ผิดต่อบทกฎหมาย หรือก็คือการบังคับสูญหายที่ถูกมองว่าเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อสิทธิของผู้อื่นอย่างรุนแรงนั้น ไม่ถือว่าเป็น “อาชญากรรม” ในประเทศไทย เนื่องจากอาชญากรรมจะต้องเป็นการกระทำที่ผิดต่อบทกฎหมาย และการกระทำใดจะผิดต่อกฎหมายได้ ก็จะต้องมีการบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรไว้อย่างชัดเจนว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ผิดและผู้กระทำจะต้องได้รับโทษตามที่กำหนด เพื่อเป็นไปตามหลักประกันทางอาญา “nullum crimen, nulla poena, sine lege” (ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ หากไม่มีกฎหมาย) ซึ่งเป็นหลักประกันที่มีขึ้นเพื่อมิให้เกิดการใช้อำนาจตามอำเภอใจในการลงโทษบุคคลอื่น โดยไม่มีบทบัญญัติมารองรับว่าการกระทำของบุคคลนั้นเป็นความผิด

ด้วยข้อจำกัดทางด้านลายลักษณ์อักษรในบทกฎหมาย ทำให้การบังคับสูญหายไม่เป็นการกระทำความผิดในประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งที่ในระดับสากล การบังคับสูญหายถือเป็นการอาชญากรรมที่ร้ายแรง และยอมรับไม่ได้ เห็นได้จากการที่สหประชาชาติมีการบังคับใช้

อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันปัญหาการบังคับสูญหาย ไม่ให้เป็นอาชญากรรมที่อยู่เหนือกฎหมาย โดยกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นความผิดตามกฎหมายอาญา รวมทั้งกำหนดโทษของความผิดดังกล่าว และใช้กลไกของระบบศาลภายในประเทศในการพิจารณาคดี

นอกจากนี้ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านหนึ่งยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า หากการบังคับสูญหายเกิดจากการสั่งการจากรัฐบาล ซึ่งได้ทำกับประชาชนอย่างเป็นระบบ (Systematic) หรืออย่างกว้างขวาง (Widespread) การบังคับสูญหายนั้นก็จะถือเป็นอาชญากรรมต่อมวลมนุษยชาติ (Crimes against humanity) ซึ่งส่งผลให้เป็นความผิดที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลอาญาระหว่างประเทศ (International Criminal Court: ICC) ทำให้อาชญากรรมดังกล่าวไม่มีอายุความ และเป็นอาชญากรรมที่นานาประเทศต้องร่วมมือกันปราบปราม ซึ่งการเป็นอาชญากรรมต่อมนุษยชาตินี้ถูกระบุไว้ในอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ดังนี้

“การกระทำให้บุคคลหายสาบสูญโดยถูกบังคับซึ่งดำเนินการอย่างกว้างขวางหรือเป็นระบบถือเป็นอาชญากรรมต่อมนุษยชาติ ตามที่นิยามภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศที่ใช้บังคับ และจะต้องนำมาซึ่งผลลัพธ์ตามที่กำหนดภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศที่ใช้บังคับดังกล่าว ” (อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ, 2006)

นอกจากการกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นอาชญากรรมแล้ว ยังพบว่า การที่มีกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายยังส่งผลต่อเรื่องพื้นฐานยิ่งกว่า คือ การกำหนดคำนิยามให้สังคมเข้าใจว่าการบังคับสูญหายคืออะไร แตกต่างจากการลักพาตัว การคุมขัง หรือการสูญหายในกรณีทั่วไปอย่างไรบ้าง ซึ่งผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา ได้ให้ข้อมูลในส่วนนี้แล้วว่า การบังคับสูญหายก็คือเหตุการณ์ที่มีบุคคลหนึ่งสูญหายไปอย่างหนึ่ง สังคมจึงอาจรับรู้หรือเข้าใจการบังคับสูญหายนั้นเหมือนกับเป็นกรณีบุคคลสูญหายทั่วไปที่อาจเกิดขึ้นได้ จึงไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องที่ร้ายแรงที่ส่งผลกระทบต่อสังคม ดังนั้น การที่มีกฎหมายกำหนดคำนิยามให้ชัดเจนว่าการบังคับสูญหายคืออะไร จึงมีความสำคัญต่อความเข้าใจของสังคมไม่น้อยไปกว่าการกำหนดให้การกระทำเป็นความผิดหรือผู้กระทำต้องรับโทษ เพราะการบังคับสูญหายยังเป็นปรากฏการณ์ที่ห่างไกลจากความรับรู้ของหลายๆ คนในสังคม

“ปัญหาของการไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมาย หลักๆ คือ ทำให้ไม่มีความผิดฐานบังคับสูญหาย นอกจากนี้ ยังทำให้สังคมไม่เข้าใจถึงลักษณะและคำนิยามอย่างชัดเจนของการบังคับสูญหาย

การบังคับสูญหายจึงไม่แตกต่างจากการสูญหายทั่วไป
ในความคิดของหลายๆ คนในสังคม”

(ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา)

ทั้งนี้ ผู้แทนจากแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทยเอง ก็ได้ให้ความคิดเห็นต่อความสำคัญของคำนิยามของการบังคับสูญหายไว้ในทำนองเดียวกัน และได้กล่าวเสริมว่า บทบัญญัติทางกฎหมายที่ใช้บังคับเกี่ยวกับกรณีการบังคับสูญหาย ควรจะมีเนื้อหาที่กล่าวถึงสิทธิมนุษยชนด้วย เนื่องจากการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่กระทบกระเทือนต่อสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง การกำหนดเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนจะทำให้ภาพจำของคนในสังคมมองการบังคับสูญหายมีความเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนอย่างแยกจากกันไม่ได้ ซึ่งส่งผลให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญของสิทธิมนุษยชนด้วยในอีกทางหนึ่ง

“กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายต้องกำหนดคำนิยามของการบังคับสูญหายไว้ให้ชัดเจนและสอดคล้องกันระหว่างคำนิยามและองค์ประกอบความผิด และมีเนื้อหาที่กล่าวถึงหลักสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจน รวมถึงกำหนดกระบวนการยุติธรรมที่ใช้หลักสิทธิมนุษยชนมากยิ่งขึ้น”

(ผู้แทนจากแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย)

ด้วยเหตุนี้ การกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำความผิดทางอาญา และกำหนดให้ผู้กระทำต้องรับโทษตามกฎหมาย จึงเป็นบันไดขั้นแรกที่สำคัญต่อการยุติปัญหาการบังคับสูญหาย ที่สำคัญคือ การกำหนดให้การบังคับสูญหายมีความผิดจะทำให้เกิดกระบวนการขั้นตอนที่เหมาะสมสำหรับการป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหาย ตั้งแต่กระบวนการค้นหาผู้สูญหาย การสืบสวนสอบสวน ไปจนถึงกระบวนการในชั้นศาล จึงสรุปได้ว่า ในมุมมองของผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่ ได้ยึดความสำคัญของ “สถานะความเป็นอาชญากรรม” ของการบังคับสูญหายเป็นลำดับแรก จึงเห็นควรให้มีการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย เพื่อให้เกิดมาตรการในการป้องกันและปราบปรามต่อไป ทั้งนี้ กฎหมายดังกล่าวต้องมีเนื้อหาสอดคล้องกับอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับด้วย

สำหรับการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายนี้ ผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ได้ให้ความเห็นว่า ข้อกำหนดที่จะให้การบังคับสูญหายเป็นความผิดทางอาญานั้น สมควรที่จะบัญญัติขึ้นมาเป็นกฎหมายอีกฉบับหนึ่ง แยกต่างหากจากกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน

ด้วยเหตุที่การบังคับสูญหายมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากการกระทำผิดทั่วไปตามประมวลกฎหมายอาญา รวมทั้งการกำหนดกระบวนการขั้นตอนสำหรับการบังคับสูญหายขึ้นมาเป็นกฎหมายเฉพาะ ซึ่งปัจจุบันได้มีร่างกฎหมายขึ้นมาเพื่อเป็นบทบัญญัติสำหรับกรณีการบังคับสูญหายโดยเฉพาะแล้ว

“ด้วยความซับซ้อนของการบังคับสูญหาย จึงควรบัญญัติกฎหมายแยกต่างหากออกมาเป็นอีกฉบับหนึ่ง เพื่อให้เป็นกฎหมายที่มีเนื้อหาและกำหนดกระบวนการยุติธรรมสำหรับการบังคับสูญหายโดยเฉพาะ มากกว่าที่จะไปปรับเปลี่ยนแก้ไขกฎหมายที่มีอยู่แล้ว ซึ่งอาจทำได้ไม่ครอบคลุมทุกด้าน เนื่องจากการปรับเปลี่ยนเนื้อหาของกฎหมายที่บังคับใช้ อาจส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมในความผิดฐานอื่น ทำให้การบังคับใช้กฎหมายฉบับเดียวกันเกิดความสับสนได้”

(ผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ)

อย่างไรก็ตาม ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ และผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหายฯ ก็ได้ให้ความเห็นที่แตกต่างไปเล็กน้อยในเรื่องของความสำคัญในการมีกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย โดยผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษเห็นว่า การกำหนดให้การบังคับสูญหายมีความผิดนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญ แต่ส่วนที่สำคัญกว่าคือกระบวนการขั้นตอนที่จะใช้บังคับเมื่อมีการบังคับสูญหายเกิดขึ้น ซึ่งความคิดเห็นดังกล่าวอาจเกิดจากประสบการณ์ในฐานะที่เป็นผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสืบสวนสอบสวน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

“แม้จะไม่มีบทกฎหมายบังคับใช้เป็นการเฉพาะที่กำหนดว่าการบังคับสูญหายเป็นความผิด และผู้กระทำต้องได้รับโทษอย่างไร ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อเรื่องของการรับผิดชอบตามกฎหมาย แต่ส่วนที่สำคัญจริงๆ มองว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการไม่มีบทกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย คือ การไม่มีกระบวนการขั้นตอนที่จะใช้สำหรับคดีการบังคับสูญหาย”

(ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ)

ส่วนผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหายฯ ได้ให้ความเห็นมุ่งไปที่อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐ กล่าวคือ การบังคับสูญหายมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการที่ประชาชนไม่สามารถตรวจสอบการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐได้ ทำให้เกิดภาพว่าเจ้าหน้าที่รัฐนั้นเป็นใหญ่ในสังคม นำไปสู่วิธีการที่

เจ้าหน้าที่รัฐเห็นว่าเหมาะสมกับการปฏิบัติหน้าที่หรือยุติเหตุการณ์ความไม่สงบต่างๆ ซึ่งแท้จริงแล้ว เป็นวิธีการที่ละเมิดสิทธิของประชาชน ดังนั้น กฎหมายที่จะมีควรเน้นไปที่มาตรการการควบคุมการใช้ อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐมากกว่า

“มาตรการแก้ไขปัญหาการบังคับสูญหายไม่ได้อยู่ที่การ บัญญัติหรือการใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหายเป็นหลัก แต่เป็นการพิจารณาถึงมาตรการควบคุมการใช้อำนาจของ เจ้าหน้าที่รัฐมากกว่า”

(ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา)

2) ฐานความผิดที่บังคับใช้ในปัจจุบัน

โดยหลักแล้ว เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้น ก็ต้องมีการนำบทกฎหมายมาปรับใช้ ตามแต่ละพฤติกรรม ด้วยความที่สังคมไทยเองก็ยึดถือให้บทกฎหมายเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวก เป็นหลักเช่นเดียวกับสังคมแห่งอื่น โดยเฉพาะกฎหมายอาญาที่มีบทบาทโดยตรงในการรักษา ความสงบสุขในสังคม

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่สังคมไทยในปัจจุบันยังขาดมาตรการที่จะนำมาใช้กับกรณี การบังคับสูญหายเป็นการเฉพาะ ซึ่งทำให้การบังคับสูญหายยังไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่มีความผิด จึงยังไม่มีมาตรฐานการบังคับสูญหาย เมื่อเกิดเหตุการณ์บุคคลสูญหายโดยมีข้อเท็จจริงหรือ มีแนวโน้มว่าเป็นการบังคับสูญหาย ครอบครัวของผู้ที่สูญหายจึงไม่สามารถไปฟ้องร้องดำเนินคดีกับ เจ้าหน้าที่รัฐต่อศาลในฐานะบังคับบุคคลให้สูญหายได้ การพิจารณาคดีในกรณีนี้จึงต้องนำบทกฎหมาย อาญาเรื่องอื่นที่มีอยู่ในปัจจุบันมาปรับใช้เพื่อไม่ให้เกิดช่องว่างของความยุติธรรม จนกว่าสังคมไทย จะมีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย

ทั้งนี้ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านหนึ่ง และผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและ เสรีภาพ ได้ให้ข้อมูลถึงฐานความผิดที่นำมาบังคับใช้ในปัจจุบันได้ ผู้วิจัยจึงขอวิเคราะห์โดยอ้าง บทบัญญัติทางกฎหมายในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องมาอธิบาย คือ เรื่องความผิดต่อเสรีภาพ และเรื่อง ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ของเจ้าพนักงาน ดังนี้

2.1) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับความผิดต่อเสรีภาพ มาตรา 309

“ผู้ใดข่มขืนใจผู้อื่นให้กระทำการใด ไม่กระทำการใด หรือจำยอมต่อสิ่งใด โดยทำให้ กลัวว่าจะเกิดอันตรายต่อชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ ชื่อเสียงหรือทรัพย์สินของผู้ถูกข่มขืนใจนั้นเองหรือ

ของผู้อื่น หรือโดยใช้กำลังประทุษร้ายจนผู้ถูกข่มขืนใจต้องกระทำการนั้น ไม่กระทำการนั้นหรือ
จำยอมต่อสิ่งนั้น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ...”

เนื่องจากการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีลักษณะของการจับกุม คุมขัง ลักพาตัว
หรือกระทำการใดๆ อันเป็นการจำกัดเสรีภาพของผู้อื่น จึงมีความเป็นไปได้อย่างมากที่ผู้กระทำจะใช้
วิธีการข่มขืนใจ หรือใช้กำลังประทุษร้ายเพื่อให้ผู้อื่นนั้นจำยอมที่จะกระทำการ ไม่กระทำการใด หรือ
จำยอมต่อสิ่งใด การข่มขืนใจหรือใช้กำลังประทุษร้ายนั้นย่อมทำให้ผู้ถูกจับกุมคุมขังเกิดความ
หวาดกลัวว่าจะมีอันตรายต่อชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ หรือทรัพย์สินของตนเอง การบังคับสูญหายจึง
เป็นความผิดต่อเสรีภาพตามมาตรา 309 นี้

2.2) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับความผิดต่อเสรีภาพ มาตรา 310

“ผู้ใดหน่วงเหนี่ยวหรือกักขังผู้อื่น หรือกระทำด้วยประการใดให้ผู้อื่นปราศจาก
เสรีภาพร่างกาย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ...”

เนื่องจากการบังคับสูญหายมีลักษณะเป็นการลักพาตัวผู้อื่นไปกักขังไว้โดยไม่ได้รับ
ความยินยอมจากอีกฝ่าย ทำให้อีกฝ่ายปราศจากเสรีภาพในร่างกาย ซึ่งเป็นรูปแบบการกระทำที่เป็น
องค์ประกอบหนึ่งตามความหมายของการบังคับสูญหายในอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการ
คุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ดังนั้น การบังคับสูญหายย่อมมีลักษณะ
เช่นเดียวกับการกักขังหน่วงเหนี่ยว ตามมาตรา 310 นี้

2.3) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ มาตรา 157

“ผู้ใดเป็นเจ้าพนักงาน ปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เพื่อให้เกิด
ความเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด หรือปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริต ต้องระวางโทษจำคุก
ตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี หรือปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ”

การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ต้องมีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ ไม่ว่าจะ
เป็นผู้กระทำเองหรือเป็นผู้สั่งการ ยินยอม หรืออนุญาตให้ผู้อื่นทำ รวมทั้งการเพิกเฉยไม่ช่วยเหลือหรือ
ให้ข้อมูลของผู้ที่สูญหายไป ที่สำคัญคือ การบังคับสูญหายอาจมีจุดเริ่มต้นจากการจับกุมคุมขังโดยชอบ
ด้วยกฎหมาย กล่าวคือ อาจเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐก็ได้ การบังคับ
สูญหายจึงอาจมีลักษณะเป็นการกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ ตามมาตรา 157 นี้

เมื่อพิจารณาถึงความผิดทางอาญาทั้งมาตรา 309, มาตรา 310 และมาตรา 157
พบว่า มาตรา 157 จะบังคับใช้กับกรณีที่ผู้กระทำผิดเป็นเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น ซึ่งถือเป็นมาตราที่มี
ขอบเขตในการปรับใช้ค่อนข้างกว้างกว่ามาตรา 309 ที่เป็นการข่มขืนใจผู้อื่น หรือมาตรา 310
ที่กำหนดชัดเจนว่าเป็นการกักขังหน่วงเหนี่ยว หรือกระทำให้ผู้อื่นปราศจากเสรีภาพ สำหรับมาตรา

157 นั้น การกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐอาจมีหลายลักษณะ เช่น การสอบสวนที่ไม่เป็นธรรม การทรมาน ผู้ถูกจับกุม หรือการกลั่นแกล้งไม่ช่วยเหลือนักโทษตามหน้าที่ เพียงแค่เป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือละเว้น การปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบด้วยกฎหมายเพื่อให้ผู้อื่นได้รับความเสียหายก็มีความผิดตามมาตรา 157 แล้ว ซึ่งการบังคับสูญหายก็ถือเป็นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของเจ้าหน้าที่รัฐเช่นกัน เนื่องจากการที่ เจ้าหน้าที่รัฐควบคุมหรือลักพาตัวผู้อื่นไปในการบังคับสูญหายนี้ ย่อมไม่มีกฎหมายใดให้อำนาจแก่ เจ้าหน้าที่รัฐให้กระทำได้

ในส่วนของอัตราโทษของความผิดทั้ง 3 ฐาน จะเห็นว่าอัตราโทษของมาตรา 157 มีการกำหนดอัตราโทษขั้นต่ำสุดคือ จำคุกตั้งแต่หนึ่งปี หรือปรับตั้งแต่สองหมื่นบาท ส่วนอัตราโทษ สูงสุดสิบปี หรือปรับสูงสุดสองแสนบาท อัตราโทษของมาตรา 157 จึงรุนแรงกว่าอัตราโทษของ มาตรา 309 และมาตรา 310 เนื่องมาจากสถานะของผู้กระทำความผิดที่ต้องเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งเป็น ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย กล่าวคือ สถานะของผู้กระทำความผิดมีผลต่อความรุนแรงของโทษ ที่ได้รับ อย่างไรก็ตาม ที่สำคัญคือผู้กระทำซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐนั้น จะต้องมี “หน้าที่” ในการกระทำการใด การหนึ่ง แล้วปรากฏว่าได้ปฏิบัติหน้าที่ละเว้นการปฏิบัติหน้าที่นั้นโดยมิชอบด้วย หากเป็นกรณีที่ เจ้าหน้าที่รัฐนั้นมิได้มีหน้าที่ที่จะปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติได้ ก็จะไม่มีความผิดตามมาตรา 157 แต่จะเป็นความผิดตามมาตรา 309 หรือมาตรา 310 ซึ่งมีอัตราโทษต่ำกว่า อีกทั้งเป็นความผิดอัน ย่อมความได้ หมายถึง ความผิดที่มีผลกระทบต่อผู้ที่ถูกกระทำโดยตรงเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อสังคม โดยรวม ดังนั้น หากถูกกระทำไม่ตั้งใจเอาความหรือดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดต่อไปแล้ว รัฐก็ไม่ จำเป็นต้องเข้าไปดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดอีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้ความผิดทางอาญาทั้ง 3 ฐานข้างต้นจะกำหนดอัตราโทษสำหรับ ผู้กระทำความผิดไว้แล้ว แต่เมื่อพิจารณาถึงพฤติการณ์และความรุนแรงของการบังคับสูญหายแล้ว จึงเกิดคำถามว่าอัตราโทษของความผิดทางอาญาข้างต้นนั้นเหมาะสมเพียงพอกับการบังคับสูญหาย ที่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรงแล้วหรือไม่

ดังนั้น นอกจากการวิเคราะห์โดยเชื่อมโยงกับบทบัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ในปัจจุบันแล้ว จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านหนึ่ง ได้พบว่า ในปี พ.ศ. 2557 ได้มี “ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหาย” ซึ่งเป็น ร่างกฎหมายฉบับแรกที่มีขึ้นเพื่อให้เป็นไปตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคล ทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ซึ่งประเทศไทยได้ลงนามไว้ก่อนแล้ว ในร่างพระราชบัญญัติ ฉบับแรกนี้ได้กำหนดอัตราโทษของการบังคับสูญหายไว้ คือจำคุกตั้งแต่ 5 ปี ถึง 20 ปี และปรับตั้งแต่ 1 แสนบาทถึง 4 แสนบาท แม้ร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวจะมีการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาจนกลายมา เป็นร่างกฎหมายฉบับล่าสุด คือ “ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและ การกระทำให้บุคคลสูญหาย” ซึ่งปรับอัตราโทษสูงสุดของการบังคับสูญหายเหลือจำคุก 15 ปี และ

ปรับ 3 แสบบาท แต่ก็พอจะเห็นได้ว่าอัตราโทษของการบังคับสูญหายนั้นรุนแรงกว่าอัตราโทษตาม มาตรา 309, มาตรา 310 และมาตรา 157 แห่งประมวลกฎหมายอาญา อีกทั้งอัตราโทษตามที่ปรากฏ ในร่างพระราชบัญญัตินั้นถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นการ “ทั้งจำทั้งปรับ” เท่านั้น มิใช่ “จำหรือ ปรับ” ซึ่งเป็นเจตนารมณ์ของผู้ร่างกฎหมายที่ต้องการแสดงให้เห็นว่าการบังคับสูญหายนั้นเป็นการ กระทำที่ร้ายแรงยิ่งกว่าการปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของเจ้าหน้าที่รัฐ

“การกำหนดให้การบังคับสูญหายมีอัตราโทษที่สูงมาก ถือเป็นสาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย เนื่องจากการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อสิทธิ มนุษยชนอย่างรุนแรง”

(ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านที่หนึ่ง)

จากการพิจารณาถึงอัตราโทษข้างต้น จึงสรุปได้ว่า เมื่อการบังคับสูญหายนั้นเป็นการ กระทำที่ละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐมีส่วนเกี่ยวข้อง อัตราโทษของความผิด ที่สามารถนำมาบังคับใช้ได้ในปัจจุบันทั้งมาตรา 309, มาตรา 310 หรือมาตรา 157 แห่งประมวล กฎหมายอาญา จึงยังไม่เหมาะสมกับพฤติการณ์และความร้ายแรงของการบังคับสูญหาย การบังคับใช้ กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายโดยเฉพาะย่อมมีผลให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ผิด หรือ มีลักษณะเป็นอาชญากรรมอย่างหนึ่ง และมีอัตราโทษที่เหมาะสมกับความร้ายแรงของการกระทำ มากกว่า ซึ่งผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านหนึ่งก็ได้มี ความเห็นในประเด็นนี้ไปในแนวเดียวกัน

“การที่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย เป็นเฉพาะ ทำให้กระบวนการลงโทษอาจต้องนำเรื่องความผิดต่อ เสรีภาพ หรือความผิดของเจ้าหน้าที่รัฐมาปรับใช้ ซึ่งฐานความผิด ดังกล่าวไม่เหมาะสมกับพฤติการณ์และความร้ายแรงของการ บังคับสูญหาย และส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในกระบวนการ ยุติธรรมและความปลอดภัยของประชาชน”

(ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

“การบังคับสูญหายในปัจจุบัน หากมีหลักฐานชัดเจนก็
ก็สามารถดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดได้ แต่ก็จะเป็นเพียงคดีลักพาตัว
หรือหน่วงเหนี่ยวกักขังทั่วไปตามมาตรา 309 และมาตรา 310
ตามประมวลกฎหมายอาญาเท่านั้น ซึ่งมีอัตราโทษที่ต่ำมาก”

(ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านที่หนึ่ง)

3) ที่มาและความสำคัญของร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปราม การทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหาย ในประเทศไทย

อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญ
โดยถูกบังคับ (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced
Disappearance) โดยองค์การสหประชาชาติ มีสาระสำคัญคือ เพื่อกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็น
ฐานความผิดตามกฎหมายอาญา โดยเน้นที่การกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือการกระทำในนาม
เจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งกำหนดโทษของความผิดดังกล่าว โดยรัฐจะต้องกำหนดให้ตนมีเขตอำนาจศาล
เหนือความผิดฐานบังคับสูญหาย แม้ว่าบุคคลที่หายสาบสูญ หรือบุคคลที่กระทำความผิดดังกล่าว
จะไม่ใช่ประชากรในชาติของตน และความผิดมิได้เกิดขึ้นในดินแดนของรัฐของตนก็ตาม ที่สำคัญคือ
คำสั่งของผู้บังคับบัญชาจะไม่สามารถยกขึ้นเป็นข้ออ้างสำหรับการบังคับสูญหายได้ นอกจากนี้
ยังกำหนดให้รัฐมีหน้าที่ปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และจัดให้เหยื่อและสมาชิกในครอบครัวได้รับการ
เยียวยาและชดเชยอย่างเหมาะสม ซึ่งปัจจุบันมีประเทศจำนวนมากที่ได้เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญา
ดังกล่าว

ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ได้ให้ความเห็นถึงการเข้าเป็นภาคี
ในสนธิสัญญาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอนุสัญญา ปฏิญญา หรือกติการะหว่างประเทศ ว่า การเข้าเป็นภาคี
ส่งผลให้ประเทศไทยมีหน้าที่โดยตรงในการกลับมาทบทวนบทบัญญัติทางกฎหมายมีบังคับใช้
อยู่ในปัจจุบันว่า มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับเนื้อหาในสนธิสัญญาที่ได้เข้าเป็นภาคีหรือไม่ หากเนื้อหา
ยังไม่สอดคล้อง ต้องใช้มาตรการใดหรือกลไกใดบ้างเพื่อให้บทบัญญัติหรือมาตรการในประเทศเป็นไป
ตามสนธิสัญญาดังนั้น ซึ่งแตกต่างจากการลงนามในสนธิสัญญา ทั้งนี้ การเข้าเป็นภาคีในสนธิสัญญา
โดยหลักทำให้เกิดพันธกรณี 4 ประการ ดังนี้

- 1) การประกันให้เกิดสิทธิต่างๆ ตามที่ระบุไว้ในสนธิสัญญา
- 2) การเผยแพร่เนื้อหาของสิทธิตามสนธิสัญญาให้ประชาชนรับทราบ
- 3) การดำเนินการให้เกิดสิทธิตามที่รับรองไว้ในสนธิสัญญา
- 4) การจัดทำรายงานผลการปฏิบัติตามสนธิสัญญา

ในขณะที่การลงนามจะมีผลเพียงให้ประเทศไทยต้องไม่ทำอะไรที่ขัดกับหลักการของสนธิสัญญาดังกล่าว และมีหน้าที่ศึกษาเตรียมความพร้อมของบทบัญญัติทางกฎหมายภายในประเทศ เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามสนธิสัญญานั้นได้

“การลงนามเปรียบเหมือนกับการหมั้น ส่วนการเข้าเป็นภาคีก็คือการแต่งงานกันแล้ว ประมาณนี้”

(ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

สำหรับประเทศไทยนั้น เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ.2554 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบการลงนามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญ โดยถูกบังคับ ตามที่กระทรวงยุติธรรมได้เสนอ และกระทรวงการต่างประเทศได้ดำเนินการลงนามในอนุสัญญาต่อองค์การสหประชาชาติแล้ว เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ.2555 แต่ปัจจุบันยังมิได้มีการให้สัตยาบันเพื่อเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาดังกล่าวแต่อย่างใด การลงนามดังกล่าวจึงยังไม่ก่อให้เกิดพันธกรณีใดๆ กับประเทศไทย เป็นเพียงการแสดงเจตนารมณ์ของรัฐบาลไทยที่เห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาการบังคับสูญหาย และเป็นเหมือนการให้คำมั่นว่าจะดำเนินการเข้าเป็นภาคีในอนาคตอันใกล้

การไม่มีพันธกรณีเช่นนั้นเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยยังไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย อันถือเป็นหลักประกันให้เกิดสิทธิต่างๆ ตามที่ระบุไว้ในอนุสัญญา ดังนี้

“รัฐภาคีแต่ละรัฐต้องดำเนินการที่จำเป็นเพื่อประกันว่าการหายสาบสูญโดยถูกบังคับเป็นฐานความผิดภายใต้กฎหมายอาญาของตน” (อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ, 2006)

อย่างไรก็ตาม แม้จะยังไม่มีพันธกรณีที่จะต้องกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นความผิดตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญ โดยถูกบังคับ แต่การลงนามในอนุสัญญาก็ส่งผลให้ประเทศไทยต้องกลับมาศึกษาเตรียมความพร้อมของบทบัญญัติทางกฎหมายภายในประเทศ เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามอนุสัญญาดังกล่าวได้เมื่อได้ให้สัตยาบันเข้าเป็นภาคี เป็นเหตุผลให้ประเทศไทยได้มีการจัดทำร่างกฎหมายเพื่อใช้สำหรับกรณีการบังคับสูญหาย คือ “ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหาย” เมื่อปี พ.ศ.2557 โดยนักวิชาการทางด้านนิติศาสตร์ 2 ท่าน ซึ่งเหตุผลที่เป็นร่างกฎหมายเกี่ยวกับทั้งการบังคับสูญหายและการทรมานนั้น เนื่องจากมองว่า ผู้ที่ตกเป็นเป้าหมายของการซ้อมทรมานมีความเสี่ยงที่จะถูกทำให้สูญหายเช่นกัน แต่ร่างพระราชบัญญัตินี้ก็มีการปรับปรุงแก้ไข

มาเรื่อยๆ จนกระทั่งมาเป็นร่างกฎหมายฉบับล่าสุด คือ “ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำใ้บุคคลสูญหาย” ซึ่งร่างพระราชบัญญัติทุกฉบับจะต้องผ่านกรรมาธิการ สิทธีและเสรีภาพเสมอ

จากการศึกษาพบว่า สารสำคัญของร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำใ้บุคคลสูญหายนั้น โดยหลักคือ การกำหนดให้การบังคับสูญหายมีความผิดทางอาญา และกำหนดให้มีอัตราโทษที่สูงกว่าความผิดทางอาญาในปัจจุบัน เช่น การกักขังหน่วงเหนี่ยวหรือการความผิดฐานปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของเจ้าพนักงาน นอกจากนี้ ยังมี การกำหนดความรับผิดชอบของผู้บังคับบัญชาของเจ้าหน้าที่ที่กระทำความผิด ด้วยเหตุผลว่าเป็นหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาที่จะสอดส่องดูแลไม่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาก่ออาชญากรรมใดๆ และความรับผิดชอบของผู้สมคบคิด ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญเองก็เห็นว่า เนื้อหาดังกล่าวเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องมีในกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย

“นอกจากเรื่องคำนิยามและองค์ประกอบความผิดกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายจะต้องมีการกำหนดความรับผิดชอบของผู้ร่วมกระทำความผิดและผู้บังคับบัญชาด้วย”

(ผู้แทนจากแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย)

“มาตรการป้องกันการบังคับสูญหายต้องรวมไปถึงหลักเกณฑ์เรื่องการสคบหรือมีส่วนร่วมในการกระทำความผิด เพื่อเป็นการบอกว่าไม่ใช่แค่ผู้ที่กระทำครบองค์ประกอบความผิดที่จะถูกลงโทษ แต่ผู้ที่ร่วมอยู่ด้วยในการบังคับสูญหายนั้น ตั้งแต่ผู้สมคบคิด วางแผน ไปจนถึงผู้ร่วมลงมือหรือให้ความช่วยเหลือผู้กระทำความผิด ก็ถือว่าเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบตามสัดส่วนการกระทำของแต่ละคน รวมถึงมาตรการการร่วมรับผิดชอบของผู้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นการกำหนดให้ผู้บังคับบัญชาต้องคอยเป็นหูเป็นตาสอดส่องและตรวจสอบการกระทำของผู้ใต้บังคับบัญชาให้เป็นไปตามกฎหมาย”

(ผู้แทนจากกรรมาธิการ สิทธีและเสรีภาพ)

“กฎหมายต้องกำหนดให้ผู้บังคับบัญชาของเจ้าหน้าที่ที่
ทำผิดร่วมรับผิดชอบ เพื่อเป็นการบังคับให้ผู้บังคับบัญชาต้อง
สอดส่องการกระทำของเจ้าหน้าที่ผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่เสมอ เพราะ
ผู้กระทำผิดเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งคนทั่วไปไม่สามารถเข้าไป
ตรวจสอบหรือจับตาดูการปฏิบัติงานได้ตลอด ผู้บังคับบัญชา
จึงต้องเป็นตัวแทนของประชาชนในการสอดส่องนั้น เพื่อป้องกันการ
การกระทำผิดของผู้ใต้บังคับบัญชา และเพื่อป้องกันตัว
ผู้บังคับบัญชาเองด้วย”

(ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ)

อย่างไรก็ตาม ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านที่หนึ่ง ในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนร่วม
ในการร่างพระราชบัญญัติฉบับแรกนี้ ก็เห็นว่า ร่างพระราชบัญญัติฉบับล่าสุดได้ถูกปรับแก้เนื้อหา
ภายในหลายส่วนจากฉบับเก่า เช่น การปรับลดอัตราโทษสูงสุดของการบังคับสูญหายเหลือจำคุก
15 ปี และปรับ 3 แสนบาท ทั้งที่ในร่างพระราชบัญญัติฉบับแรกสุดได้กำหนดอัตราโทษสูงสุดของการ
บังคับสูญหายไว้ คือจำคุก 20 ปี และปรับ 4 แสนบาท อีกทั้งร่างพระราชบัญญัติฉบับแรกยังถูก
ร่างขึ้นโดยมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับอนุสัญญาาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการ
หายสาบสูญโดยถูกบังคับ ดังนั้น ร่างพระราชบัญญัติฉบับแรก จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นร่าง
พระราชบัญญัติที่มีเนื้อหาครอบคลุมกับปัญหาการบังคับสูญหายมากที่สุด ซึ่งผู้แทนจากกรมคุ้มครอง
สิทธิและเสรีภาพ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ยกร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวให้มีการพิจารณา ก็มีความคิดเห็น
เช่นเดียวกัน

“ร่างพระราชบัญญัติฉบับแรกเมื่อปี 2557 ถือว่า
สอดคล้องกับอนุสัญญาฯ ที่สุดแล้ว แต่ก็ถูกปิดตกไป”

(ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านที่หนึ่ง)

“พีคิดว่าร่างพระราชบัญญัติฉบับแรกนั้นดีที่สุดแล้วนะ
เพราะมีเนื้อหาเป็นไปตามในอนุสัญญาฯ”

(ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

ทั้งนี้ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านหนึ่งได้ให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า การปรับลดอัตราโทษในร่างพระราชบัญญัติก็ส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของผู้มีอำนาจหน้าที่พิจารณา แต่เนื้อหาส่วนสำคัญที่ต้องคงไว้ตลอด คือ การกำหนดว่า ไม่ว่าจะเกิดสถานการณ์ใดๆ ก็ตาม ไม่อาจเป็นเหตุผลที่จะมีการบังคับสูญหายบุคคลอื่นได้ เนื่องจากการบังคับสูญหายในหลายๆ ครั้งมีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์การเมืองหรือภาวะสงคราม ซึ่งเนื้อความดังกล่าวเป็นไปตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ดังนี้

“บุคคลจะถูกกระทำให้หายสาบสูญโดยถูกบังคับไม่ได้

ไม่มีพฤติการณ์พิเศษใด ไม่ว่าจะ เป็นสภาวะสงคราม หรือสภาวะฉุกเฉินใดๆ ที่จะเกิดจากสงคราม การขาดเสถียรภาพทางการเมืองภายในประเทศ หรือสภาวะฉุกเฉินสาธารณะอื่นใดที่ยกขึ้นมาเป็นข้ออ้างที่มีเหตุผลสำหรับการกระทำให้บุคคลหายสาบสูญโดยถูกบังคับได้” (อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ, 2006)

อีกประเด็นหนึ่งคือ คำนิยามของการบังคับสูญหาย (ในร่างพระราชบัญญัติฉบับล่าสุดใช้คำว่า “การกระทำให้บุคคลสูญหาย”) ไม่ได้ระบุว่า เป็นการกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐเช่นฉบับเก่า ดังนั้น หากพิจารณาตามคำนิยามนี้แล้ว อาจหมายความว่า บุคคลทุกๆ ไปก็มีความผิดฐานดังกล่าวได้ ทั้งที่ความผิดฐานนี้มีขึ้นด้วยเหตุผลทางด้านสถานะของความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ในขณะที่องค์ประกอบความผิดกลับกำหนดตัวเจ้าหน้าที่รัฐไว้เป็นผู้กระทำความผิด การกำหนดค่านามดังกล่าวจึงอาจทำให้เกิดความสับสนเมื่อถึงเวลาที่มีการบังคับใช้ร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวอย่างเป็นทางการ

ทั้งนี้ ผู้แทนจากแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย ก็ได้ให้ความคิดเห็นในเรื่องดังกล่าวเช่นเดียวกัน โดยเห็นว่า คำนิยามของการบังคับสูญหายได้กำหนดถึง “ลักษณะของการกระทำ” ไว้อย่างกว้างๆ ในมาตราหนึ่ง ซึ่งมีได้กำหนดไว้ว่าผู้กระทำเป็นใคร แต่ในอีกมาตราหนึ่งที่กำหนดถึง “องค์ประกอบความผิด” ของการบังคับสูญหายไว้ กลับกำหนดไว้ว่า ผู้กระทำเป็นใคร และมีการกระทำอย่างไร หากร่างกฎหมายฉบับนี้มีการบังคับใช้เป็นกฎหมายจริง อาจทำให้เกิดความสับสนว่าการกระทำอย่างไรจึงจะเป็นการบังคับสูญหาย เนื่องจากหากพิจารณาถึงคำนิยาม จะพบว่าผู้กระทำผิดอาจเป็นใครก็ได้ ไม่สำคัญว่าจะได้รับความยินยอมจากเจ้าหน้าที่รัฐหรือไม่ เพียงแต่มีพฤติกรรมเช่นเดียวกับที่ระบุในคำนิยามก็ถือว่ากระทำผิดฐานบังคับสูญหายแล้ว

“ควรมีการปรับแก้คำนิยามให้ระบุอย่างชัดเจนว่า การบังคับสูญหายจะต้องเป็นการกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐ หรือบุคคลที่ได้รับความยินยอม จากเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการกระทำที่จะเป็น

การบังคับสูญหายและเพื่อให้เป็นไปในทางเดียวกันกับ
มาตราที่กล่าวถึงองค์ประกอบความผิดด้วย”

(ผู้แทนจากแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย)

จากการศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ 1
สรุปได้ว่า ปัจจุบันการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ยังไม่มีกฎหมายมากำหนดให้เป็นความผิด
การไม่มีกฎหมายนี้ส่งผลถึงมุมมองทั้งทางด้าน “สถานะ” ของการบังคับสูญหาย และส่งผลให้ไม่เกิด
ค่านิยมของการบังคับสูญหาย ซึ่งทำให้สังคมไม่เข้าใจความหมายของการบังคับสูญหายด้วย เมื่อเกิด
การบังคับสูญหาย จึงต้องนำฐานความผิดที่มีอยู่ในปัจจุบันมาปรับใช้แทน แต่ก็พบว่า ฐานความผิด
เหล่านั้นมีอัตราโทษที่ยังไม่เหมาะสมกับความร้ายแรงของการบังคับสูญหาย

ปัจจุบันมีการร่างกฎหมายเพื่อใช้กับกรณีการบังคับสูญหายเป็นการเฉพาะ คือ
“ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหาย” ซึ่งเป็น
ร่างกฎหมายที่มีการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหามาแล้วหลายครั้ง แต่ยังไม่มีการบังคับใช้เป็นกฎหมาย
นอกจากนี้ เนื้อหาภายในก็ยังคงสมควรต้องมีการแก้ไข โดยเฉพาะเรื่องค่านิยมของการบังคับสูญหาย

4.1.4 ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับปัญหาการบังคับ สูญหาย

ในการศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมนี้ เนื่องจากกลุ่มผู้ให้
ข้อมูลสำคัญที่ 1 นี้ส่วนมากจะเป็นเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้เน้นศึกษาที่
ประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นหลัก ซึ่งมีประเด็นที่สามารถอธิบายผล
การศึกษาได้ 3 ประเด็น ได้แก่ การติดตามหาตัวผู้สูญหาย การสืบสวนสอบสวน และการพิจารณาคดี
ของศาล ดังนี้

1) การติดตามหาตัวผู้สูญหาย

การติดตามหาตัวผู้สูญหายถือเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่จะอำนวยความสะดวก
ให้แก่ครอบครัวของผู้สูญหายและสร้างความรู้สึกปลอดภัยให้กับสังคมได้ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา
พบว่า ในการติดตามหาตัวผู้สูญหายในกรณีการบังคับสูญหายนั้นก็ยังมีข้อจำกัดและอุปสรรค
อยู่พอสมควร ทั้งปัญหาเรื่องการระบุตัวบุคคล ปัญหาเรื่องอิทธิพลของเจ้าหน้าที่รัฐ และปัญหาเรื่อง
การประสานงานกับหน่วยงานอื่น ดังนี้

1.1) ปัญหาเรื่องการระบุตัวบุคคล

ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ให้ข้อมูลถึงการปฏิบัติหน้าที่ในกรณีการบังคับสูญหายว่า การสืบหาตัวผู้สูญหายหรือสืบทราบชะตากรรมของผู้สูญหายก็เป็นบทบาทหน้าที่อย่างหนึ่งของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งจะปฏิบัติงานร่วมกับกรมสอบสวนคดีพิเศษ เนื่องจากเหตุผลด้านความรวดเร็ว และความเชี่ยวชาญของกรมสอบสวนคดีพิเศษมี ซึ่งในการดำเนินการทางกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจะลงพื้นที่เพื่อสืบหาข้อมูลเบื้องต้นก่อน เนื่องจากมีเจ้าหน้าที่ประจำอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ จึงสะดวกต่อการปฏิบัติหน้าที่ในเบื้องต้นที่ต้องอาศัยความรวดเร็ว เมื่อรวบรวมข้อมูลได้ในระดับหนึ่งแล้ว จึงจะส่งเรื่องต่อให้ทางกรมสอบสวนคดีพิเศษดำเนินการต่อไป

ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ในอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ กำหนดให้ต้องมีการสืบหาจนกว่าจะทราบชะตากรรมของผู้สูญหาย ในส่วนนี้จึงทำให้การบังคับสูญหายแตกต่างไปจากความผิดอาญาฐานอื่นๆ ซึ่งจะยุติก็ต่อเมื่อคดีขาดอายุความหรือสามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษตามกฎหมายได้ อันเป็นหลักเกณฑ์ตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ แสดงให้เห็นถึงความร้ายแรงของการบังคับสูญหายที่เป็นอาชญากรรมในระดับสากล ดังนี้

“ในกรณีของการบังคับสูญหายซึ่งมีอายุความในการฟ้องร้องผู้กระทำความผิดตามกฎหมายอาญาทั่วไปนั้น ถึงจะสามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้แล้ว ก็ต้องสืบต่อไปจนกว่าจะรู้ชะตากรรมของผู้สูญหาย”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

“รัฐภาคีแต่ละรัฐจะต้องดำเนินขั้นตอนที่เหมาะสมเกี่ยวกับสถานะทางกฎหมายของบุคคลที่หายสาบสูญซึ่งชะตากรรมยังไม่เป็นประจักษ์และสถานะของญาติของบุคคลดังกล่าวในด้านต่างๆ เช่น สวัสดิการ สังคม การเงิน กฎหมายครอบครัวและสิทธิในทรัพย์สิน ทั้งนี้ โดยไม่กระทบต่อพันธกรณีในอันที่จะดำเนินการการสืบสวนต่อไปจนกว่าจะทราบชะตากรรมของบุคคลที่หายสาบสูญโดยแน่ชัด” (อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ, 2006)

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่เมื่อก่อนยังไม่มี การแต่งตั้งคณะกรรมการจัดการเรื่องราวร้องทุกข์กรณีการทรมานและการบังคับสูญหาย ประกอบกับข้อมูลที่กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพได้รับมาจากคณะทำงานสหประชาชาติว่าด้วยการบังคับบุคคลให้สูญหายหรือการสูญหายโดยไม่สมัครใจ (UN Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances) นั้นเป็นภาษาอังกฤษ

ทั้งหมด การนำชื่อภาษาอังกฤษมาแปลเป็นตัวสะกดภาษาไทยจึงทำได้ยากมาก การระบุตัวผู้สูญหายจากข้อมูลดังกล่าวจึงเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการเริ่มต้นติดตามหาตัวผู้สูญหาย

แม้ต่อมาในปี พ.ศ.2560 จะมีการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดการเรื่องราวร้องทุกข์กรณีการทรمانและการบังคับสูญหาย ซึ่งนับแต่เวลาดังกล่าวจนปัจจุบัน ก็ได้มีการพยายามเร่งจัดการสืบหาข้อเท็จจริงในคดีการบังคับสูญหายอย่างจริงจัง แต่เนื่องจากคดีเหล่านี้ส่วนมากเป็นคดีที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2535 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ผ่านมานานแล้ว อีกทั้งผู้ที่สูญหายไปเป็นคนภาคใต้ หรือเป็นคนอิสลาม ซึ่งมีชื่อซ้ำกันเยอะมาก ประกอบกับที่ได้กล่าวไปว่าข้อมูลชื่อสกุลของบุคคลที่เป็นภาษาอังกฤษทั้งหมด ซึ่งแม้จะสามารถแปลเป็นชื่อภาษาไทยได้ แต่เมื่อไปสืบค้นในทะเบียนราษฎรก็ไม่พบชื่อบุคคลดังกล่าว เนื่องจากการแปลผิดแม้แต่คำเดียวก็ทำให้ชื่อสกุลคลาดเคลื่อนได้ กลายเป็นว่าข้อมูลไม่ตรงกัน ด้วยเหตุนี้การสืบหาบุคคลที่สูญหายจึงยังมีอุปสรรคค่อนข้างมาก และทำให้ต้องรายงานสอบถามกลับไปยัง Working Group ให้ชัดเจนถึงลักษณะหรือข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบุคคลที่ต้องการสืบหา ซึ่ง Working Group ก็จะสอบถามกลับไปยังแหล่งข้อมูลแต่ละแห่งอีกครั้งหนึ่งในส่วนนี้ก็จะส่งผลกระทบต่อระยะเวลาการดำเนินการทั้งหมด

1.2) ปัญหาเรื่องอิทธิพลของเจ้าหน้าที่รัฐ

เนื่องจากการบังคับสูญหายต้องเป็นการกระทำที่มีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วว่า สถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐในสังคมปัจจุบันนี้มีอิทธิพลต่อมุมมองและค่านิยมของคนในสังคมอย่างมาก เนื่องจากที่มองว่าเจ้าหน้าที่รัฐเป็นอาชีพที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และให้ความเกรงใจต่อสถานะดังกล่าว ความมีอิทธิพลดังกล่าวที่เจ้าหน้าที่รัฐมีต่อสังคมทำให้การสืบหาผู้สูญหายหรือข้อเท็จจริงต่างๆ จะต้องปิดเป็นความลับทุกกรณี ทั้งต้องกระทำอย่างรัดกุมและระมัดระวัง เนื่องจากต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ที่คนในพื้นที่จะนำข้อมูลไปบอกกล่าวให้เจ้าหน้าที่รัฐทราบ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อกระบวนการสืบสวนเพื่อหาพยานหลักฐานต่อไป

ปัญหาที่พบเจอในการสืบหาตัวผู้สูญหายอีกประการหนึ่ง คือ ประชาชนในพื้นที่ที่ไปสืบหาข้อเท็จจริงมีความรู้สึกหวาดกลัวต่อเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจากในหลายๆ พื้นที่นั้นมีแต่ประชาชนธรรมดาอาศัยอยู่ด้วยกัน ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐจะอยู่ในพื้นที่ที่ไกลออกไป ความคุ้นชินที่คนในสังคมมีต่อเจ้าหน้าที่รัฐจึงมีน้อย เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐปรากฏตัวในพื้นที่ดังกล่าวจึงสร้างความไม่สบายใจให้กับคนในพื้นที่ ซึ่งผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพก็เล่าให้ฟังว่า ตอนที่มีการสืบหาผู้สูญหายครั้งหนึ่ง ก็เห็นว่าคนในพื้นที่มีอาการเกรงกลัวเจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพอยู่บ้าง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเองก็เป็นเจ้าหน้าที่รัฐเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ของกรมสอบสวนคดีพิเศษ ซึ่งความหวาดกลัวที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลให้เกิดการปฏิเสธ

ที่จะให้ข้อมูลหรือให้ความร่วมมืออยู่บ่อยครั้ง ปัญหาที่พบนี้ จึงสะท้อนให้เห็นถึงอีกมุมมองหนึ่งที่สังคมมีต่อเจ้าหน้าที่รัฐเหมือนกัน

“มีบางกรณีที่สามารถหาตัวผู้ที่ถูกระบุว่าสูญหายไปได้แล้ว ซึ่งมีรูปพรรณตรงกับข้อมูล แต่บุคคลดังกล่าวกลับปฏิเสธว่าตนไม่ใช่คนเดียวกับผู้ที่สูญหายไป เนื่องจากอาจจะมีความหวาดกลัวว่า หากยอมรับแล้วจะเกิดอันตรายแก่ตนเองหรือบุคคลรอบข้าง”

(ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

นอกจากนี้ ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา ยังให้ข้อมูลเสริมว่า ความหวาดกลัวต่อเจ้าหน้าที่รัฐยังทำให้เกิดปัญหาเรื่องพยานบุคคลที่เล่าเหตุการณ์ไม่ตรงกันอีกด้วย เนื่องจากพยานคนหนึ่งคนใดอาจถูกข่มขู่หรือตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้ในหลายๆ ครั้ง ต้องใช้เวลาในการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนว่า คำบอกเล่าของพยานคนใดน่าเชื่อถือมากกว่ากัน เพื่อมิให้กระบวนการค้นหาผู้สูญหายเดินไปผิดทิศทาง ซึ่งไม่เกิดประโยชน์ใดๆ

อย่างไรก็ตาม ส่วนที่สำคัญคือ ค่านิยมที่สังคมมีต่อสถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ส่งผลต่อการรับรู้หรือตื่นตัวต่อปัญหาการบังคับสูญหาย ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยได้อธิบายแล้วว่า เมื่อการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่เจ้าหน้าที่รัฐกระทำต่อประชาชนธรรมดา ประกอบกับมุมมองที่มีต่อสถานะของเจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจตามกฎหมายในการดูแลความสงบสุขของสังคม ทำให้แม้สังคมจะรับรู้ว่าเป็นการบังคับสูญหาย แต่ก็จะมีมุมมองว่า ผู้ที่ถูกบังคับสูญหายนั้นต้องเป็นบุคคลอันตรายที่เป็นภัยต่อสังคมหรือประเทศชาติในทางใดทางหนึ่ง จึงให้การยอมรับให้มีการบังคับสูญหายนั้นในฐานะที่เป็นมาตรการสำหรับการรักษาความสงบสุขของสังคม รวมทั้งเป็นผลดีต่อความปลอดภัยในชีวิตของตนเอง ซึ่งมีความสำคัญมากกว่าเรื่องสิทธิมนุษยชน ดังนั้น เมื่อมีการสืบหาตัวผู้สูญหาย จึงเกิดกระแสต่อต้านจากผู้คนในพื้นที่ ส่งผลให้การสืบหาตัวผู้สูญหายที่ต้องอาศัยข้อมูลหลักฐานจากทั้งสภาพแวดล้อมและผู้คนรอบข้างไม่อาจสำเร็จได้

ค่านิยมที่สังคมมีต่อสถานะของเจ้าหน้าที่รัฐนี้ไม่ได้ส่งผลแค่กับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐด้วยกันเท่านั้น ในเรื่องนี้ ผู้แทนจากแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย ก็ได้ให้ข้อมูลในฐานะที่แอมเนสตี้ฯ เป็นองค์กรที่รณรงค์และผลักดันนโยบายด้านสิทธิมนุษยชนว่า ด้วยเหตุที่ยังมีกลุ่มแนวคิดที่มองว่าผู้ที่สูญหายในกรณีนี้อาจเป็นการบังคับสูญหายนั้นเป็นบุคคลที่เป็นภัยต่อความมั่นคง การที่แอมเนสตี้ฯ ออกมารณรงค์หรือเรียกร้องให้ยุติการบังคับสูญหาย รวมทั้งให้มีการติดตามหาตัวผู้สูญหายนั้น ย่อมหมายความว่า แอมเนสตี้ฯ ช่วยเหลือบุคคลที่เป็นอันตรายต่อความมั่นคงเหล่านั้น และกลับกลายเป็นกระแสต่อต้านการปฏิบัติงานของแอมเนสตี้ฯ เสียเอง

1.3) ปัญหาเรื่องการประสานงานกับหน่วยงานอื่น

การประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ ในการติดตามหาตัวผู้สูญหาย ก็เป็นประเด็นปัญหาอย่างหนึ่งในกรณีการบังคับสูญหายเช่นกัน สาเหตุหลักก็เนื่องมาจากการบังคับสูญหายจะมีความเกี่ยวข้องกับตัวเจ้าหน้าที่รัฐเสมอ และการปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐที่น่าสงสัยว่าจะเป็นผู้มีส่วนร่วมในการบังคับสูญหายก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในหลายๆ ครั้ง

ตามหลักแล้ว เมื่อเกิดเหตุการณ์สูญหายในพื้นที่ใด เจ้าหน้าที่ในพื้นที่ดังกล่าวก็มักจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาตัวผู้สูญหาย เนื่องจากเหตุผลด้านความสะดวกรวดเร็ว และความชำนาญในพื้นที่ดังกล่าว การประสานงานกับเจ้าหน้าที่ในพื้นที่เพื่อค้นหาเบาะแสการสูญหายจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้เสมอ แต่ในการบังคับสูญหายนั้นแตกต่างออกไป ด้วยความที่เจ้าหน้าที่รัฐมีส่วนเกี่ยวข้องกับการสูญหาย ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่เกิดเหตุกลายเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่ถูกสงสัยว่าอาจมีส่วนร่วมในการกระทำความผิด แต่ปัญหาคือ ไม่มีหลักฐานใดที่จะพิสูจน์ถึงความเกี่ยวข้องดังกล่าวได้

ในเรื่องการนี้ ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา ในฐานะหน่วยงานที่ปฏิบัติหน้าที่โดยตรงในการติดตามหาตัวบุคคลสูญหาย ได้ให้ข้อมูลเบื้องต้นว่า การปฏิบัติหน้าที่ของศูนย์ข้อมูลคนหายฯ นั้น จะเริ่มต้นที่การประสานงานและตรวจสอบข้อมูลกับทางเจ้าหน้าที่ตำรวจก่อน โดยทางเจ้าหน้าที่ตำรวจจะมีหน่วยงานที่เปรียบเสมือนเป็นศูนย์ข้อมูลคนหายฯ ของตำรวจเองอยู่แล้ว และทางศูนย์ข้อมูลคนหายฯ จะมีการประชุมร่วมกับหน่วยงานดังกล่าวเป็นประจำ เพื่อรายงานกรณีบุคคลสูญหายที่เข้ามาใหม่ และรายงานความคืบหน้าของคดีเก่าที่ดำเนินการอยู่ รวมทั้งให้คำปรึกษาแนะนำข้อมูลจากการสืบสวนกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ เช่น การสืบสวนพบว่าผู้สูญหายมีความเกี่ยวข้องกับผู้โทรศัพท์มือถือ เจ้าหน้าที่ตำรวจก็จะสามารถใช้อำนาจตามกฎหมายในการเรียกดูพยานเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้

ปัญหาคือ แม้จะไม่บ่อยครั้งนัก แต่ก็เคยมีกรณีที่เป็นการสูญหายโดยปรากฏเหตุสงสัยว่า จะมีเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวข้องด้วยในทางใดทางหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นผู้ลงมือก่อเหตุด้วยตนเองหรือเป็นการลงมือโดยบุคคลทั่วไปที่มีเจ้าหน้าที่รัฐให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ซึ่งก็ต้องพิจารณาว่าเป็นการกระทำตามหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือเป็นเพียงการกระทำผิดทั่วไปของผู้ที่มีสถานะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น ซึ่งกรณีการสูญหายที่มีเจ้าหน้าที่รัฐมาเกี่ยวข้องนี้กลายเป็นเรื่องที่สามารถได้ลำบาก แม้ทางศูนย์ข้อมูลคนหายฯ จะเคยประสานงานด้วยหลายครั้งจนรู้จักกับเจ้าหน้าที่รัฐ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ตาม สิ่งที่ได้ทำก็คือการตรวจสอบข้อมูลข่าวสารกับทางเจ้าหน้าที่รัฐที่รู้จักกัน เพื่อดูว่าเป็นพรรคพวกกับใครบ้าง ใครที่เข้าข่ายว่าอาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการสูญหายหรือใครที่จะสามารถให้ข้อมูลอย่างอื่นที่เป็นประโยชน์ได้บ้าง ซึ่งจะต้องดำเนินการอย่างระมัดระวังอย่างมากเพื่อไม่ให้ข้อมูลรั่วไหล และเพื่อไม่ให้กระทบความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์ข้อมูลคนหายฯ

กับหน่วยงานตำรวจ การช่วยเหลือครอบครัวผู้สูญหายในคดีดังกล่าวจึงทำได้ค่อนข้างลำบาก หรือ บางครั้งก็ทำได้เพียงให้คำปรึกษาเท่านั้น

“การบังคับสูญหาย พุดได้ว่าฝั่งเจ้าหน้าที่รัฐแฝงตัวอยู่ใน
ความมืด เราก็อาจทำได้เพียงให้คำแนะนำกับครอบครัวให้หาตัว
ช่วยต่างๆ แค่นั้นเอง”

(ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา)

เมื่อการบังคับสูญหายมีความเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่รัฐ และศูนย์ข้อมูลคนหายฯ เอง ก็ต้องประสานงานกับเจ้าหน้าที่ตำรวจซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้น จึงมักเกิดกรณีที่ทางศูนย์ ข้อมูลคนหายฯ จะต้องประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐที่ถูกสงสัยว่าเป็นผู้กระทำความผิด เพื่อดำเนินการในคดี สูญหายคดีอื่น ซึ่งในส่วนนี้ก็ต้องแยกแยะและทำหน้าที่ต่อไป แม้ในความรู้สึกละอายใจที่ต้อง ร่วมงานกับเจ้าหน้าที่คนดังกล่าวก็ตาม

นอกจากนี้ ยังพบเจอปัญหาอื่นอีก คือ ด้วยโครงสร้างของหน่วยงานทำให้เจ้าหน้าที่ ตำรวจมีภารกิจค่อนข้างมากอยู่แล้ว โดยเฉพาะการปราบปรามอาชญากรรมในสังคมซึ่งถือเป็นปัญหา ที่เร่งด่วนและสำคัญกว่า ทำให้ในบางครั้งพบว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจจัดลำดับความสำคัญของการค้นหา ตัวผู้สูญหายไว้ลำดับรองลงมา ทั้งที่การค้นหาตัวผู้สูญหายก็จำเป็นต้องดำเนินการด้วยความรวดเร็วไม่ต่าง จากคดีอื่นๆ ในส่วนนี้อาจมองได้ว่าเป็นปัญหาทางด้านเนื้องาน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าเข้าใจได้ แต่ปัญหาที่ แย่กว่า คือ ทักษะคดีของเจ้าหน้าที่บางคนที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับคดีบุคคลสูญหาย หรือไม่ได้เข้าใจถึง ความต้องการจริงๆ ของผู้ที่มาแจ้งความ

“บางครั้งมีการร้องทุกข์กับตำรวจว่ามีคนในครอบครัว
หายตัวไป เจ้าหน้าที่ตำรวจกลับจดบันทึกและเขียนกำกับว่ามาลง
บันทึกประจำวันไว้เป็นหลักฐาน ทั้งที่ความต้องการจริงๆ ของ
ผู้ที่มาแจ้งคือตำรวจออกติดตาม ค้นหาผู้สูญหาย มิใช่การได้รับ
หลักฐานว่ามีการลงบันทึกประจำวันแล้ว”

(ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา)

2) การสืบสวนสอบสวน

การสืบสวนสอบสวนอาจเรียกได้ว่าเป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งจากการศึกษา ผู้วิจัยสามารถอธิบายถึงประสบการณ์และมุมมองของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นดังกล่าวนี้ได้ 2 ประเด็น คือ ปัญหาเรื่องความน่าเชื่อถือของกระบวนการ และปัญหาเรื่องประชาชนในพื้นที่เกิดเหตุ ดังนี้

2.1) ปัญหาเรื่องความน่าเชื่อถือของกระบวนการ

การบังคับสูญหายเป็นการกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐมีเจตนาที่จะ “ลบตัวตน” ของผู้ที่สูญหายไป ดังนั้น การเก็บรวบรวมพยานหลักฐานในพื้นที่เกิดเหตุจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในขั้นตอนการสืบสวนสอบสวน เนื่องจากมีโอกาสที่พยานหลักฐานสำคัญที่เป็นเบาะแสในการค้นหาตัวผู้สูญหายหรือเบาะแสที่ชี้ถึงตัวผู้กระทำจะสูญหายหรือถูกทำลายไปได้หากไม่ดำเนินการโดยเร็ว ซึ่งผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการเก็บรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อดำเนินการสืบสวนต่อไปก็คือเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือพนักงานฝ่ายปกครอง ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 17

“พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจมีอำนาจทำการสืบสวนคดีอาญาได้”

เนื่องจากกฎหมายในปัจจุบันมิได้กำหนดขอบเขตอำนาจการสืบสวนไว้ หมายถึงเจ้าหน้าที่ตำรวจซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ มีอำนาจในการสืบสวนทั้งราชอาณาจักร ซึ่งรวมถึงในพื้นที่ที่ประจำการอยู่ด้วย เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการปฏิบัติหน้าที่ ในขณะที่ระบบการสอบสวนคดีอาญาในปัจจุบันนั้นเป็นระบบที่ยึดติดอยู่กับพื้นที่ที่เกิดเหตุ กล่าวคือ เมื่อเกิดเหตุคดีอาญาในพื้นที่ใดก็ตาม ผู้ที่มีอำนาจสอบสวนคดีเป็นกลุ่มแรก คือ พนักงานสอบสวนซึ่งประจำการอยู่ในที่เกิดเหตุ นั้น โดยที่ผู้อื่นยังไม่มีอำนาจเข้าไปก้าวล่วงได้ ระบบการสอบสวนจึงกำหนดขอบเขตและลำดับของผู้มีอำนาจสอบสวนไว้อย่างชัดเจนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ต่างจากระบบการสืบสวนคดีอาญา อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นระบบสืบสวนหรือระบบสอบสวน เจ้าหน้าที่รัฐที่ประจำอยู่ในพื้นที่เกิดเหตุก็มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการตามกฎหมายเช่นเดียวกัน

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 18 วรรคสาม

“ภายใต้บังคับแห่งบทบัญญัติในมาตรา 19 มาตรา 20 และมาตรา 21 ความผิดอาญาได้เกิดในเขตอำนาจพนักงานสอบสวนคนใด โดยปกติให้เป็นหน้าที่พนักงานสอบสวนผู้นั้นเป็นผู้รับผิดชอบในการสอบสวนความผิดนั้นๆ เพื่อดำเนินคดี เว้นแต่เมื่อมีเหตุจำเป็นหรือเพื่อความสะดวกจึงให้พนักงานสอบสวนแห่งท้องที่ที่ผู้ต้องหามีที่อยู่ หรือถูกจับเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการสอบสวน”

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในกรณีของการบังคับสูญหายนั้น ด้วยเหตุที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำผิดคือตัวเจ้าหน้าที่รัฐนั่นเอง เมื่อเกิดเหตุที่มีแนวโน้มว่าเป็นการบังคับสูญหาย ผู้ที่ถูกสงสัยว่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอันดับแรกย่อมเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่ประจำการในพื้นที่ที่เกิดเหตุสูญหายนั้นเสียเอง และหากเป็นเช่นนั้นจริง ด้วยความใกล้ชิดกับพื้นที่เกิดเหตุก็มีโอกาสสูงที่เจ้าหน้าที่รัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องนั้นจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือทำลายหลักฐานที่หลงเหลืออยู่จนไม่สามารถค้นหาหลักฐานเพื่อดำเนินการสืบสวนต่อไปได้ ซึ่งกระบวนการสืบสวนที่ได้พยานหลักฐานไม่เพียงพอหรือไม่ถูกต้อง ย่อมนำไปสู่กระบวนการสอบสวนที่ผิดทิศทาง อีกทั้งกระบวนการสอบสวนซึ่งดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ดังกล่าวก็อาจถูกตั้งคำถามถึงความโปร่งใส ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือในกระบวนการยุติธรรมตั้งแต่เริ่มต้น

ปัจจุบัน การบังคับสูญหายถือว่าเป็นคดีที่เข้าลักษณะของคดีพิเศษ เนื่องจากเป็นคดีทางอาญาที่มีความซับซ้อน จำเป็นต้องใช้วิธีการสืบสวนสอบสวนและรวบรวมพยานหลักฐานเป็นพิเศษ อีกทั้งในการบังคับสูญหายบางกรณีก็เป็นคดีทางอาญาที่มีพนักงานฝ่ายปกครองหรือเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้ต้องสงสัยว่ากระทำความผิด อันเป็นลักษณะของคดีพิเศษตามมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษ พ.ศ.2547 จึงเป็นอำนาจของกรมสอบสวนคดีพิเศษที่จะรับคดีเกี่ยวกับการบังคับสูญหายไว้สอบสวนตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว

ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ ให้ข้อมูลว่า ในการสอบสวนคดีพิเศษ กรมสอบสวนคดีพิเศษจะใช้วิธีการสืบสวนตามพระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษฯ ประกอบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาควบคู่กันไป โดยมาตราที่สำคัญคือ มาตรา 131 ซึ่งกำหนดให้พนักงานสอบสวนรวบรวมพยานหลักฐานทุกชนิดเท่าที่สามารถจะทำได้ เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงและพฤติการณ์ต่างๆ อันเกี่ยวกับความผิดที่ถูกล่ามทา หรือเพื่อจะรู้ตัวผู้กระทำผิดและพิสูจน์ให้เห็นความผิดหรือความบริสุทธิ์ของผู้ต้องหา ซึ่งหน่วยงานหลักๆ ที่ประสานงานด้วยก็คือหน่วยงานที่ทำหน้าที่พิสูจน์พยานหลักฐาน เช่น สถาบันนิติวิทยาศาสตร์ หรือสำนักงานพิสูจน์หลักฐานตำรวจ รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานในพื้นที่ที่เกิดเหตุบังคับสูญหาย เพื่อสอบถามหาข้อมูลในเบื้องต้น ในฐานะหน่วยงานที่ใกล้ชิดเหตุการณ์มากที่สุดและเป็นผู้รับแจ้งเหตุในชั้นต้น

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ต้องประสานกับหน่วยงานที่อยู่ในพื้นที่เกิดเหตุนี้ หากหน่วยงานในพื้นที่ที่เกิดเหตุเป็นผู้อยู่สงสัยหรือเป็นผู้กระทำผิดเสียเอง การจะเข้าไปสืบสวนหาพยานหลักฐานหรือเข้าไปคลี่คลายคดีในพื้นที่ที่เกิดเหตุบังคับสูญหายจึงอาจทำได้ยาก ด้วยอุปสรรคในเรื่องการเข้าถึงพยานหลักฐานที่อาจถูกเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ปิดบังอำพรางหรือทำลายได้โดยง่าย นอกจากเหตุผลทางด้านตัวผู้กระทำผิดแล้ว บางกรณีเป็นเหตุที่เกิดขึ้นมานาน แต่เพิ่งมีการพบสถานที่ที่คาดว่าป็นที่เกิดเหตุขึ้น ซึ่งระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้พยานหลักฐานบางชิ้น

ได้สูญหายไปหรือเสื่อมสภาพลง และการเข้าถึงพยานหลักฐานที่ยากลำบากนี้ทำให้การเชื่อมโยงหาตัวเจ้าหน้าที่รัฐผู้กระทำผิดหรือมีส่วนเกี่ยวข้องในทางใดทางหนึ่งสำเร็จได้ยาก

ปัญหาเรื่องการเข้าถึงหลักฐานนี้ยังส่งผลต่อปลายทางของการสืบสวนสอบสวนอีกด้วย เนื่องจากการคลี่คลายคดีการบังคับสูญหายนี้ต้องมุ่งไปที่การสืบสวนหาข้อมูลชะตากรรมของผู้สูญหาย หรือพิสูจน์ว่าผู้สูญหายได้เสียชีวิตลงแล้วจริงๆ ซึ่งสิ่งสำคัญสำหรับการพิสูจน์นั้น คือจะต้องพบศพหรือ ชิ้นส่วนอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้หน้าเชื่อว่าผู้ถูกบังคับสูญหายได้เสียชีวิตแล้ว แต่ด้วยลักษณะของการบังคับสูญหายที่ผู้กระทำผิดพยายามปกปิดชะตากรรมของผู้ถูกบังคับสูญหาย รวมถึงปกปิดพยานหลักฐานที่อาจนำไปสู่การสืบทราบชะตากรรมของผู้ถูกบังคับสูญหาย ทำให้การสืบสวนหาศพหรือ ชิ้นส่วนต่างๆ เป็นเรื่องที่ยากลำบากอย่างยิ่ง แม้จะเป็นเจ้าหน้าที่จากกรมสอบสวนคดีพิเศษก็ตาม

นอกจากนี้ การพิจารณาเพื่อจะรับคดีการสูญหายของบุคคลใดเป็นคดีพิเศษนั้นก็มิ ระยะเวลา ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการเริ่มต้นสืบสวนหาพยานหลักฐานไปจนถึงการหาตัวผู้ต้องสงสัย มาสอบสวนตามกระบวนการ อีกทั้งระบบการสืบสวนคดีอาญาในปัจจุบันก็ยังคงให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐ ในพื้นที่ดำเนินการสืบหาพยานหลักฐานได้ ซึ่งหากมีการทำลายพยานหลักฐานก็ย่อมส่งผลกระทบต่อ กระบวนการสอบสวนของกรมสอบสวนคดีพิเศษเช่นกัน หรือในกรณีที่พยานหลักฐานถูกทำลาย จนไม่อาจฟังได้ว่ามีเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวข้องด้วยจริง ก็อาจส่งผลให้เหตุสูญหายถูกรับฟังได้ว่าไม่ใช่ การบังคับสูญหายอันจะเป็นคดีพิเศษ อำนาจในการสอบสวนก็จะกลับมาอยู่ที่เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่เกิดเหตุ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของกระบวนการยุติธรรมในที่สุด

“เมื่อมีเหตุที่เชื่อว่าเป็นการบังคับสูญหายเกิดขึ้น และมี การส่งเรื่องมาที่กรมสอบสวนคดีพิเศษ ก็ต้องนำเรื่องเข้าสู่ คณะกรรมการเพื่อพิจารณารับเป็นคดีพิเศษก่อน อย่างคดีของ คุณสมชาย หรือคดีของบิลลี่ เป็นต้น เมื่อคณะกรรมการมีมติรับ เป็นคดีพิเศษแล้ว ทางกรมสอบสวนคดีพิเศษถึงจะเริ่มดำเนินการ สืบสวนสอบสวนตามหน้าที่ได้”

(ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ)

จากประสบการณ์ข้างต้น ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษจึงเสนอว่า เพื่อความ น่าเชื่อถือในกระบวนการสืบสวนสอบสวน ควรมีมาตรการที่กำหนดว่า เมื่อมีเหตุบังคับสูญหายเกิดขึ้น ในพื้นที่ใด เจ้าหน้าที่ในพื้นที่ดังกล่าวต้องหยุดการปฏิบัติหน้าที่และถอยห่างออกจากพื้นที่ดังกล่าว โดยทันที เพื่อป้องกันมิให้มีการเข้าแทรกแซงพยานหลักฐาน โดยกำหนดให้เจ้าหน้าที่จากส่วนกลาง หรือจากพื้นที่อื่นเข้ามาสืบสวนสอบสวนแทน แต่มาตรการการย้ายเจ้าหน้าที่ออกจากพื้นที่ดังกล่าวนี้

ก็ต้องดำเนินการโดยรักษาความรู้สึกของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่เหล่านั้นด้วย เนื่องจากการขยับหรือย้ายเจ้าหน้าที่ออกจากพื้นที่นั้น อาจทำให้เจ้าหน้าที่ถูกส่งคมมองในแง่ลบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันเจ้าหน้าที่ผู้นั้นเองก็อาจรู้สึกว่าได้รับความไม่เป็นธรรมหรือถูกกลั่นแกล้ง มาตรการการพูดคุยทำความเข้าใจให้เกิดการยอมรับในวิธีปฏิบัติดังกล่าวเสมือนว่าเป็นอีกหน้าที่หนึ่งของเจ้าหน้าที่รัฐจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง สรุปคือ เป็นมาตรการทำให้เกิดความสมดุลระหว่างความน่าเชื่อถือในการปฏิบัติหน้าที่และความรู้สึกของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งมาตรการนี้ควรถูกกำหนดเป็นกฎหมายให้ชัดเจน มากกว่าให้เป็นแนวปฏิบัติทั่วไป

“ถ้าอยู่ๆ ไปบอกเขาว่าให้หยุดทำงานหรือออกจากพื้นที่ไปก่อนเนี่ย มันจะทำให้เขารู้สึกแย่นะ เหมือนกับไม่เชื่อใจเขา แต่ถ้ากำหนดให้เป็นกฎหมายไปเลย มันจะทำให้คิดว่า เออ ตอนนีเราต้องออกไปนะ เพราะเป็นการทำตามกฎหมาย ซึ่งมันแตกต่างกัน”

(ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ)

ในความคิดเห็นดังกล่าวข้างต้น ทางผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านหนึ่งก็ได้ให้ความคิดเห็นในแนวทางคล้ายกัน โดยเห็นว่า ความโปร่งใสของการสืบสวนสอบสวนในกรณีการบังคับสูญหายนี้ ส่วนที่สำคัญคือต้องไม่ให้หน่วยงานที่เป็นต้นสังกัดของเจ้าหน้าที่รัฐคนนั้นเข้ามามีส่วนร่วมในการสืบสวนสอบสวน เพื่อเป็นการป้องกันการอาศัยอำนาจหน้าที่หรืออิทธิพลใดๆ ที่มีผลต่อทิศทางการสืบสวนสอบสวน ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวก็เป็นไปตามอนุสัญญาาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับด้วย

“หลักเกณฑ์ในเรื่องนี้ก็ง่ายๆ หน่วยงานไหนถูกร้อง หน่วยงานนั้นไม่มีสิทธิสอบสวน”

(ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านที่สอง)

นอกจากนี้ ผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหายๆ ก็ได้ให้ความคิดเห็นถึงเรื่องความโปร่งใสในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐด้วยเช่นกัน โดยมองว่า การสืบสวนสอบสวนในปัจจุบันตามกฎหมายแล้วเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐทั้งสิ้น และไม่มีกฎหมายใดที่ทำให้หน่วยงานภาคเอกชนหรือภาคประชาสังคมสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในคดี อันเป็นการตรวจสอบการดำเนินการและคอยถ่วงดุลย์การใช้อำนาจของรัฐได้ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงสรุปได้ว่า สังคมไทยในปัจจุบันอยู่ภายใต้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐมากเกินไป ทำให้เกิดภาพว่าเจ้าหน้าที่รัฐนั้นเป็นใหญ่ในสังคม เมื่อประชาชน

ไม่สามารถตัดทอนและตรวจสอบการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐได้ กระบวนการต่างๆ ก็ถูกตั้งคำถามถึงความโปร่งใส

ดังนั้น จึงต้องอาศัยกระบวนการจากสื่อประเภทต่างๆ ในการสอดส่องและตรวจสอบการดำเนินการของเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจากสื่อจะมีบทบาทอย่างมากในการช่วยเหลือหาข้อเท็จจริง รวมทั้งรายงานเหตุการณ์ต่างๆ ให้สังคมได้ทราบอยู่ตลอด การปฏิบัติหน้าที่ของสื่อนี้เป็นเหมือนการส่องไฟไปยังกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ให้ดำเนินการหรือใช้อำนาจโดยที่ไม่มีใครสามารถมองเห็นหรือรับรู้ได้

2.2) ปัญหาเรื่องประชาชนในพื้นที่เกิดเหตุ

ผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ได้บอกเล่าถึงเรื่องราวในประเด็นดังกล่าวว่า ทางคณะกรรมการสิทธิฯ เคยได้รับเรื่องราวเกี่ยวกับกรณีบังคับสูญหายค่อนข้างมาก ตั้งแต่ช่วงสงครามยาเสพติดในภาคใต้ เมื่อเห็นว่าเป็นกรณีที่สูญหายโดยไม่ทราบชะตากรรม และอาจมีความเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่รัฐ ก็จะทำให้คำแนะนำหรือข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมสอบสวนคดีพิเศษ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบคดีการบังคับสูญหายซึ่งถือว่าเป็นคดีพิเศษตามกฎหมาย หรือคณะกรรมการจัดการเรื่องราวร้องทุกข์กรณีถูกกระทำทารุณและถูกบังคับให้หายสาบสูญ ซึ่งแต่งตั้งโดยนายกรัฐมนตรี

ปัญหาอย่างหนึ่งที่เคยพบ คือ เมื่อมีการพบเศษซากต่างๆ ที่อาจเป็นชิ้นส่วนของผู้ที่ถูกบังคับสูญหาย ประชาชนที่พบหรือทางคณะกรรมการสิทธิฯ ที่ทราบเรื่องก็ได้ประสานงานไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อมาดำเนินการจัดเก็บเป็นพยานหลักฐาน แต่พบว่า เจ้าหน้าที่ที่รับแจ้งกลับพยายามพูดจาบ่ายเบี่ยง อีกทั้งเมื่อถึงเวลาก็ไม่มีเจ้าหน้าที่เดินทางมาตามที่ได้แจ้งไว้ ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใด ทั้งที่การจัดเก็บพยานหลักฐานด้วยความรวดเร็วเป็นส่วนหนึ่งของขั้นตอนที่อาจนำไปสู่การระบุตัวหรือเบาะแสของผู้สูญหายได้

อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญจริงๆ คือ ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าว ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมเศษซากที่พบบนด้วยเจตนาหวังดีให้สูญหาย แต่การเก็บรวบรวมนั้นมิได้ปฏิบัติตามวิธีการเก็บรักษาพยานหลักฐานที่ถูกต้อง ส่งผลให้เศษซากที่พบบนนั้นปะปนรวมกันจนตรวจสอบได้ลำบาก กลายเป็นการทำลายพยานหลักฐานโดยไม่รู้ตัว อีกทั้งเมื่อเศษซากที่พบบนมิได้ถูกจัดเก็บโดยเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่โดยตรงตามกฎหมาย จึงไม่ถือว่าเป็นพยานหลักฐานที่จะไปปรากฏในสำนวนการสอบสวน และทำให้ไม่สามารถใช้รับฟังเป็นพยานหลักฐานในชั้นศาลได้ แม้จะน่าเชื่อถือเพียงใดก็ตาม

จากประสบการณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การเก็บรวบรวมพยานหลักฐานหรือการรักษาพื้นที่เกิดเหตุให้สมบูรณ์ที่สุดยังเป็นสิ่งที่ห่างไกลจากความรู้ของประชาชนทั่วไป ซึ่งเรื่องดังกล่าวเข้าใจว่าไม่มีใครตั้งใจเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับพยานหลักฐาน แต่ด้วยสาเหตุทั้งจากการที่ไม่มี

ผู้เชี่ยวชาญเดินทางมาดำเนินการตามหน้าที่ ประกอบกับกลัวว่าจะสูญเสียพยานหลักฐานไป ทำให้เกิดการตัดสินใจที่กลายเป็นผลเสียต่อกระบวนการสืบสวน นอกจากนี้ การที่เจ้าหน้าที่มีปฏิกริยาป่ายเปียง ไม่เดินทางมาเก็บพยานหลักฐาน แสดงให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้มองเรื่องการสูญหายเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งอาจเป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐมีหน้าที่อื่นที่เห็นว่ามีความสำคัญมากกว่า

3) การพิจารณาคดีของศาล

การพิจารณาคดีของศาลเป็นกลไกสำคัญอีกกลไกหนึ่งในการอำนวยความยุติธรรมให้กับผู้เสียหายในคดีต่างๆ แต่สำหรับการบังคับสูญหายนี้ กลับพบว่ามีประเด็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรม ซึ่งจากการศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถอธิบายถึงประเด็นดังกล่าวนี้ได้ 2 ประเด็น คือ ปัญหาทางด้านสถานะความเป็นผู้เสียหาย และปัญหาทางการใช้อำนาจของศาล ดังนี้

3.1) ปัญหาทางด้านสถานะความเป็นผู้เสียหาย

เมื่อเกิดเหตุอาชญากรรม ย่อมต้องปรากฏผู้เสียหายจากเหตุอาชญากรรมดังกล่าว และผู้เสียหายนั้นย่อมมีสิทธิที่จะฟ้องร้องดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิด ทั้งมีสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม ทั้งหมดนี้ถือเป็นสิทธิในกระบวนการยุติธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งได้มีการบัญญัติถึงเรื่องของผู้เสียหายไว้อย่างชัดเจนในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2

“ในประมวลกฎหมายนี้.....

(4) “ผู้เสียหาย” หมายความว่า บุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่ง รวมทั้งบุคคลอื่นที่มีอำนาจจัดการแทนได้ดังบัญญัติไว้ในมาตรา 4, 5 และ 6”

อย่างไรก็ตาม สำหรับกรณีการบังคับสูญหายแล้ว สถานะความเป็นผู้เสียหายถือว่าเป็นปัญหาหลักจากการที่ไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายเป็นการเฉพาะ กล่าวคือตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ผู้ที่จะมีสิทธิฟ้องร้องในคดีอาญาจะต้องเป็น “ผู้เสียหาย” ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำผิดทางอาญาโดยตรง โดยที่ตนเองไม่มีส่วนเกี่ยวข้องใดๆ กับการกระทำผิดนั้น ซึ่งหากยึดตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว ในกรณีการบังคับสูญหาย ผู้เสียหายที่จะมีสิทธิฟ้องร้องดำเนินคดีกับผู้เจ้าหน้าที่รัฐผู้กระทำความผิดคือตัวผู้สูญหายเท่านั้น เว้นแต่จะเข้าหลักเกณฑ์ที่ผู้อื่นจะดำเนินการฟ้องร้องแทนได้ เรียกว่าเป็นผู้มีอำนาจจัดการแทน ดังนี้

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 5

“บุคคลเหล่านี้จัดการแทนผู้เสียหายได้”

(1) ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาล เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อผู้เยาว์ หรือผู้ไร้ความสามารถซึ่งอยู่ในความดูแล

(2) ผู้บุพการีผู้สืบสันดาน สามีมืดหรือภริยาเฉพาะแต่ในความผิดอาญา ซึ่งผู้เสียหายถูกทำร้ายถึงตายหรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจะจัดการเองได้

(3) ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่นๆ ของนิติบุคคล เฉพาะความผิดซึ่งกระทำลงแก่นิติบุคคลนั้น”

ด้วยรูปแบบของการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่เจ้าหน้าที่รัฐจับกุม คุมขัง หรือลักพาตัวผู้อื่น ดังนั้น ผู้ที่สูญหายไปจึงไม่สามารถมาใช้สิทธิฟ้องร้องดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่รัฐในฐานะผู้เสียหายตามกฎหมายได้อย่างแน่นอน แต่ในขณะเดียวกัน ครอบครัวของผู้ที่สูญหายไปก็ไม่สามารถเป็นโจทก์ฟ้องคดีหรือใช้สิทธิเข้าร่วมเป็นโจทก์เพื่อต่อสู้คดีในคดีการบังคับสูญหายได้เช่นกัน เนื่องจากว่า หากครอบครัวของผู้สูญหายต้องการจะเข้ามาดำเนินคดีแทนผู้สูญหายในฐานะ “ผู้จัดการแทน” แล้ว ครอบครัวของผู้สูญหายก็จำต้องพิสูจน์ให้ได้ข้อเท็จจริงว่า ผู้สูญหายในคดีได้เสียชีวิตแล้ว หรือผู้สูญหายได้รับบาดเจ็บจนไม่สามารถมาดำเนินคดีด้วยตนเองในฐานะผู้เสียหายได้ ตามมาตรา 5 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งการค้นหาข้อเท็จจริงดังกล่าวเป็นภาระการพิสูจน์ของครอบครัวผู้สูญหาย

อย่างไรก็ตาม ด้วยเป้าหมายของการบังคับสูญหายที่ผู้กระทำมีเจตนาจะลบตัวตนของผู้ที่สูญหายไป จึงเป็นเรื่องยากมากจนอาจเป็นไปได้เลยที่จะสามารถสืบหาหลักฐานที่บ่งบอกถึงชะตากรรมความเป็นอยู่ของผู้สูญหาย โดยเฉพาะการพบศพหรือหลักฐานชิ้นส่วนซึ่งเป็นหลักฐานที่บ่งบอกว่าผู้สูญหายได้เสียชีวิตแล้ว เนื่องจากมีโอกาสสูงมากที่หลักฐานทั้งหลายจะถูกเจ้าหน้าที่รัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำความผิดอาศัยโอกาสหรืออำนาจโดยมิชอบเข้าไปทำลายจนไม่สามารถดำเนินการสืบสวนได้ ประกอบกับครอบครัวของผู้สูญหายก็มิได้มีสิทธิหรือมีอำนาจในสั่งการให้มีการสืบสวนค้นหาผู้สูญหายตามอำเภอใจได้ การพิสูจน์ถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวจึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ครอบครัวของผู้สูญหาย ไม่ว่าจะ เป็นบิดามารดา สามีมืดหรือบุตรไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ ปัญหาเรื่องการเป็นผู้เสียหายของครอบครัวนี้ถือได้ว่าเป็นปัญหาสำคัญที่แสดงถึงช่องโหว่ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายท่านก็เห็นด้วยกับประเด็นดังกล่าวว่า เกิดจากการตีความตามตัวอักษรอย่างเคร่งครัดมากเกินไป โดยมีได้ดูถึงเจตนารมณ์ของบทกฎหมาย

“การตีความมาตรา 5(2) ตามตัวอักษรเกินไปทำให้
ครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหายใช้สิทธิฟ้องคดีหรือเข้าเป็นโจทก์ร่วม
เพื่อต่อสู้คดีไม่ได้ ซึ่งนี้เป็นปัญหาหลักในเรื่องการบังคับสูญหาย”

(ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

“การใช้กฎหมายเรื่องผู้เสียหายที่จะมีสิทธิฟ้องคดีหรือเป็นโจทก์ร่วมได้นี้ ด้วยรูปแบบและวัตถุประสงค์ของการบังคับสูญหาย ทำให้การค้นหาคศพหรือสืบทราบชะตากรรมของผู้เสียหายเป็นเรื่องยาก ดังนั้น การยึดตามตัวอักษรในบทกฎหมายมากเกินไป ทำให้ครอบครัวของผู้เสียหายไม่สามารถต่อสู้คดีตามกระบวนการยุติธรรมได้ ทั้งที่หากดูถึงเจตนารมณ์ของกฎหมายก็รูปแบบของการบังคับสูญหายแล้ว ครอบครัวของผู้เสียหายก็ควรได้รับสิทธิในการดำเนินการแทนนี้ด้วย”

(ผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ)

“คดีแบบนี้ควรจะตีความให้ครอบครัวเป็นผู้เสียหายตามมาตรา 5(2) ได้ มันมีเจตนารมณ์ของของกฎหมายอยู่ แต่ถ้าไปตีความตามตัวบทตรงๆ ก็ทำอะไรไม่ได้ ทั้งที่คดีแบบนี้มันกระทบกระเทือนจิตใจครอบครัวเหมือนกัน เพราะไม่รู้ว่าจะอยู่หรือตาย”

(ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายท่านที่หนึ่ง)

ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอีกท่านหนึ่งยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ปัญหาเรื่องการเข้าเป็นผู้เสียหายของครอบครัวนี้ไม่ได้เกิดขึ้นแค่กับกรณีการบังคับสูญหายเท่านั้น แต่ในความผิดทางอาญาที่มีอยู่ในปัจจุบันอย่างเรื่องการกักขังหน่วงเหนี่ยวตามมาตรา 310 แห่งประมวลกฎหมายอาญา ก็ได้รับผลกระทบจากการตีความตามตัวอักษรมากเกินไปเช่นกัน เนื่องจากในคดีกักขังหน่วงเหนี่ยวผู้เสียหายก็คือผู้ที่ถูกกักขังหน่วงเหนี่ยวเท่านั้น ส่วนครอบครัวก็มีภาระที่ต้องพิสูจน์ถึงความเป็นอยู่ของผู้ถูกกักขังหน่วงเหนี่ยวให้ได้เสียก่อน จึงจะเข้าเป็นผู้เสียหายตามมาตรา 5(2) ได้เช่นเดียวกับเรื่องการบังคับสูญหาย ดังนั้น ประเด็นเรื่องการเข้าเป็นผู้เสียหายของครอบครัวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการพิจารณาถึงเจตนารมณ์ของบทกฎหมาย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการอำนวยความสะดวกแก่ผู้เสียหาย

3.2) ปัญหาทางด้านการใช้อำนาจของศาล

การบังคับสูญหายมีลักษณะเช่นเดียวกับการลักพาตัวและกักขังหน่วงเหนี่ยว ซึ่งเป็นความผิดทางอาญา ดังนั้น เมื่อมีการฟ้องร้องเป็นคดีความ คดีย่อมต้องอยู่ในอำนาจการพิจารณาของศาลอาญา ซึ่งเป็นศาลยุติธรรม และปัจจุบันศาลยุติธรรมใช้ระบบการพิจารณาคดีแบบกล่าวหา ซึ่งระบบกล่าวหา หมายถึง การพิจารณาคดีที่ฝ่ายโจทก์มีภาระหน้าที่ต้องนำพยานหลักฐานมาแสดงต่อศาล

เพื่อพิสูจน์ความผิดของฝ่ายจำเลย และฝ่ายจำเลยมีหน้าที่ต้องนำพยานหลักฐานมาหักล้างเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองเช่นกัน โดยศาลจะวางตัวเป็นกลางไม่เข้าไปมีบทบาทในการแสวงหาพยานหลักฐานอื่นใด ระบบการพิจารณานี้แตกต่างจากการพิจารณาคดีโดยใช้ระบบไต่สวน เช่น ศาลปกครอง หรือศาลรัฐธรรมนูญ ที่ศาลมีบทบาทในการเข้าไปแสวงหาพยานหลักฐานเพื่อเติมมาประกอบการพิจารณาคดี

อย่างไรก็ตาม ในคดีเกี่ยวกับการบังคับสูญหายซึ่งอยู่ในอำนาจการพิจารณาของศาลอาญานี้ ด้วยความเป็นคดีที่ซับซ้อนและผู้กระทำความผิดหรือฝ่ายจำเลยมีสถานะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ การที่ฝ่ายโจทก์ซึ่งเป็นเพียงประชาชนจะแสวงหาพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดของจำเลยย่อมเป็นเรื่องยาก ด้วยเหตุผลว่าพยานหลักฐานอาจได้ถูกเจ้าหน้าที่รัฐอาศัยโอกาสหรืออำนาจในการปกปิดหรือทำลายไปแล้วทั้งหมดหรือบางส่วน หรือการไม่ได้รับความร่วมมือจากพยานบุคคลซึ่งอาจถือครองพยานเอกสารหรือพยานวัตถุสำคัญ เนื่องมาจากอิทธิพลของสถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่ทำให้พยานบุคคลเกิดความหวาดระแวงว่าอาจได้รับอันตรายต่อตนเองหรือครอบครัว หากให้ความร่วมมือในการพิสูจน์ความผิดของผู้ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ในส่วนนี้เป็นปัญหาจากสถานะของคู่ความในคดีที่แตกต่างกัน

“เนื่องจากฝั่งโจทก์หรือผู้ที่เสียหายเป็นประชาชนธรรมดา ในขณะที่ฝ่ายจำเลยคือเจ้าหน้าที่รัฐ การที่โจทก์จะหาพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดของอีกฝ่ายเลยเป็นไปได้ยาก เนื่องจากทางเจ้าหน้าที่รัฐเองอาจจะเข้าถึงพยานหลักฐานได้ง่ายกว่า และได้ปกปิดหรือบิดเบือนพยานหลักฐานนั้นไปก่อนแล้ว”

(ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

ดังนั้น ผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติจึงมองว่า หากในอนาคตมีการบังคับใช้บทบัญญัติทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายเป็นการเฉพาะ ก็ควรจะกำหนดให้ศาลมีหน้าที่ในการเรียกพยานหลักฐานต่างๆ มาประกอบการพิจารณาแทนการให้คู่ความทั้งสองฝ่ายดำเนินการเสาะหาด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการพิจารณาคดีมากที่สุด

จากการศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ 1 สรุปได้ว่า กระบวนการในกรณีการบังคับสูญหายนั้นมีอุปสรรคอยู่หลายขั้นตอน ตั้งแต่การติดตามหาตัวผู้สูญหายไปจนถึงการพิจารณาคดีของศาล อุปสรรคที่เกิดขึ้น เช่น การไม่ได้รับความร่วมมือจากแหล่งข้อมูล อิทธิพลของเจ้าหน้าที่รัฐ การสืบสวนสอบสวนที่อาจไม่น่าเชื่อถือ การเป็นผู้เสียหายของครอบครัวของผู้สูญหาย หรือการใช้อำนาจของศาลในการพิจารณาคดี เป็นต้น

ซึ่งกฎหมายที่จะออกมาบังคับใช้กับกรณีการบังคับสูญหาย ก็ควรต้องมีมาตรการที่สามารถปิดช่องโหว่หรืออุปสรรคดังกล่าวนี้ได้

4.2 กลุ่มที่ 2 สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย

4.2.1 เรื่องเล่าจากสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบังคับสูญหาย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” ผู้วิจัยได้กำหนดให้สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย จำนวน 1 ท่าน เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2 ด้วยเหตุผลตามที่ได้ระบุในบทที่ 3 เรื่องระเบียบวิธีวิจัย ซึ่งในการเก็บข้อมูลนี้ ผู้วิจัยได้รับฟังเรื่องเล่าเกี่ยวกับภูมิหลังของครอบครัวและประสบการณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้พบเจอในฐานะสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย ดังนั้น จึงเห็นสมควรกล่าวถึงเรื่องเล่าดังกล่าวเพื่อให้เข้าใจถึงความเป็นมาของประสบการณ์เกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายของสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ (ในเรื่องราวนี้จะขอใช้นามสมมติว่า “นางสาวฟ้า”) มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ ประกอบกับการสืบค้นจากแหล่งข้อมูลอื่นเพิ่มเติม⁵

1) ภูมิหลังชีวิตครอบครัว

ครอบครัวผู้สูญหายมีสมาชิกทั้งหมด 7 คน ประกอบด้วยผู้สูญหาย, ภรรยา และบุตรอีกทั้งสิ้น 5 คน โดยนางสาวฟ้า เป็นบุตรสาวคนที่ 2 ของผู้สูญหาย ซึ่งนางสาวฟ้า มีความสนิทสนมกับผู้สูญหายอย่างมาก เธอมักจะพูดคุยปรึกษากับผู้สูญหายเสมอ ทั้งในเรื่องเกี่ยวกับการใช้ชีวิต และความเชื่อทางศาสนา เนื่องจากเป็นครอบครัวที่นับถือศาสนาอิสลาม ในขณะที่สังคมรอบข้างนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ความคิดและคำสอนของผู้สูญหายจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของนางสาวฟ้าเป็นอย่างมาก

“พีสนิทกับพ่อมาก พ่อเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิตของพี เหมือนกับเป็นเพื่อนทางจิตวิญญาณอะไรอย่างนั้นเลย”

(นางสาวฟ้า)

⁵ ข้อมูลส่วนหนึ่งจากหนังสือ “บันทึกนอกบรรทัด...4 ปีที่หายไป” โดย อังคณา นีละไพจิตร

ผู้สผู้หายจบการศึกษาทางด้านนิติศาสตร์ หลังจากนั้นได้ตัดสินใจประกอบอาชีพ เป็นทนายความมาโดยตลอด โดยได้ตั้งสำนักงานทนายความเป็นของตนเอง และมุ่งเน้นไปในคดีที่ ลูกความเป็นผู้ด้อยโอกาส มีฐานะยากจน หรือถูกกระทำอย่างไม่เป็นธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งผู้สผู้หาย ถือว่าเป็นทนายความที่ทำงานอย่างจริงจัง รักความเป็นธรรม อุทิศตัวเพื่อช่วยเหลือเหยื่อผู้ยากไร้ มักเสนอตัวเข้าว่าความให้บุคคลเหล่านั้น โดยไม่ได้เรียกร้องเงินทองแต่อย่างใด โดยเฉพาะคดีทาง ภาคใต้ที่ประชาชนถูกกล่าวหาว่าพัวพันกับการก่อการร้ายจนจำเลยพ้นจากข้อหาได้เกือบทุกคดี ผู้สผู้หาย จึงมีชื่อเสียงแพร่หลายในพื้นที่ชายแดนใต้ เนื่องจากสามารถนำความยุติธรรมกลับคืนมาให้กับผู้คน ในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งการทำงานอย่างจริงจังนี้ทำให้อาจขัดกับอุปนิสัยส่วนตัวของผู้สผู้หายที่เป็น คนสนุกสนานอยู่บ้าง

ผู้สผู้หายประกอบอาชีพเป็นทนายความในคดีด้านสิทธิมนุษยชนมาได้ประมาณ 20 ปี เคยดำรงตำแหน่งทั้งประธานชมรมนักกฎหมายมุสลิม และรองอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนของสภา ทนายความ ทั้งเคยร่วมกับองค์กรมุสลิมต่างๆ ในประเทศไทย ในการเสนอแนวทางในการแก้ความ ไม่สงบในชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ด้วยความสนิทสนมกับผู้สผู้หาย ก็ทำให้นางสาวฟ้าเข้าใจดีว่า ลักษณะงานของผู้สผู้หายเป็นอย่างไร

“จริงๆ พี่ก็รู้ว่างานพ่อเป็นยังไง มีความเสี่ยงยังไงนะ แต่ไม่ได้คิดว่าจะถึงขั้นเป็นความเสี่ยงต่อชีวิตแบบนี้”

(นางสาวฟ้า)

2) จุดเปลี่ยนของครอบครัว

ในช่วง 1-2 สัปดาห์ก่อนที่ผู้สผู้หายจะหายตัวไป นางสาวฟ้าเริ่มสังเกตเห็นผู้สผู้หาย มีอาการตื่นกลัว ตกใจง่าย ดูวิตกกังวลกับเรื่องบางอย่าง และมีพฤติกรรมที่ผิดปกติ คือ ผู้สผู้หายซึ่ง ปกติจะนั่งทำงานอยู่ชั้นล่างของบ้าน ได้ขึ้นไปบนชั้น 4 ที่เป็นชั้นดาดฟ้าของบ้าน ซึ่งเข้าใจว่าผู้สผู้หาย ต้องการเวลาและพื้นที่ส่วนตัวในการใช้ความคิด แต่ข้อสังเกตอีกอย่าง คือ ปกติแล้วผู้สผู้หายจะไม่ติด โทรศัพท์มือถือ แต่ในช่วงดังกล่าว นางสาวฟ้าเห็นผู้สผู้หายจะพกโทรศัพท์มือถือไว้ตลอดเวลา ซึ่งมารดาของตน ก็ได้เข้าไปพูดคุยกับผู้สผู้หายอยู่เรื่อยๆ แต่ผู้สผู้หายก็ไม่พูดอะไร อย่างไรก็ตาม นางสาวฟ้าก็ทราบว่ ก่อนหน้านั้นผู้สผู้หายได้เข้าไปพูดคุยกับผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง ในเรื่องเกี่ยวกับคดีที่ ได้ไปว่าความให้กับประชาชน 5 รายใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

ในคดีดังกล่าวมีประเด็นสำคัญอยู่ว่า คดีดังกล่าวเป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ ลอบวางเพลิงโรงเรียนหลายแห่ง และการปล้นอาวุธปืนจำนวนหลายกระบอกจากค่ายทหารแห่งหนึ่ง

ในภาคใต้ ซึ่งผู้สูญหายได้รับการร้องเรียนจากผู้ต้องหาทั้ง 5 ราย ที่ถูกควบคุมตัวโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ นั้นว่า ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจซ้อมทรมานอย่างทารุณ ทั้งยังถูกขู่บังคับให้รับสารภาพว่าได้กระทำความผิด

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้สูญหายได้ทำเรื่องร้องเรียนต่อศาล รวมทั้งทำหนังสือต่อหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อร้องเรียนพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจชุดจับกุมผู้ต้องหาทั้ง 5 รายนั้น นอกจากนี้ ยังขอให้มีการย้ายผู้ต้องหาทั้ง 5 ราย ให้พ้นจากการควบคุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งท้ายที่สุดศาลก็ได้มีคำสั่งให้นำตัวผู้ต้องหาทั้งหมดไปควบคุมไว้ในเรือนจำ การกระทำของผู้สูญหายนี้ ถือเป็นกรณีแผ่นดินมีดของเจ้าหน้าที่ตำรวจและกระบวนการยุติธรรม ส่งผลให้เจ้าพนักงานสอบสวนคดีนี้และผู้เกี่ยวข้องบางรายเกิดความไม่พอใจ สร้างความกังวลให้กับครอบครัวอย่างมาก ซึ่งมารดาของตนก็ได้ขอร้องให้ผู้สูญหายอย่าออกจากบ้าน หรือไปพบกับบุคคลที่ครอบครัวไม่รู้จักหากไม่จำเป็น หรือหากออกไปทำงานก็ขอให้กลับบ้านทุกวัน เนื่องจากเป็นกังวลถึงความปลอดภัยของผู้สูญหาย และเพื่อความสบายใจของครอบครัว ซึ่งผู้สูญหายก็กลับบ้านทุกวันตามคำขอร้องนั้น หรือหากวันไหนที่ไม่ได้กลับบ้าน ก็จะโทรศัพท์มาคุยกับครอบครัวทุกวัน

จนกระทั่งวันหนึ่ง ครอบครัวก็ไม่ได้เห็นหน้าผู้สูญหายอีกเลย...

3) การหายตัวไปของผู้สูญหาย

วันศุกร์ที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2547 ผู้สูญหายยังโทรศัพท์มาคุยกับคนที่บ้านทั้งในช่วงเช้าและช่วงเย็น แต่ในคืนนั้นเวลาประมาณ 3 ทุ่ม มารดาของนางสาวฟ้าพยายามติดต่อผู้สูญหายอีกครั้ง แต่คราวนี้กลับไม่สามารถติดต่อได้เลย แม้จะลวงเข้าสู่เช้าวันถัดมาคือวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ.2547 ก็ยังไม่มีใครที่ติดต่อกับผู้สูญหายได้เหมือนเดิม ด้วยความที่สนิทสนมกับผู้สูญหายทำให้นางสาวฟ้าเริ่มรู้สึกถึงความผิดปกติที่เกิดขึ้น เพราะโดยนิสัยของผู้สูญหายนั้นจะติดต่อกับครอบครัวตลอดเป็นประจำ โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดความตึงเครียดในครอบครัวเช่นนี้

วันที่ 14 มีนาคม พ.ศ.2547 ผู้สูญหายมีกำหนดการเดินทางไปอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เพื่อว่าความที่จังหวัดนราธิวาส ซึ่งปกติแล้วผู้สูญหายจะกลับมาที่บ้านก่อนทุกครั้งเมื่อจะเดินทางไปต่างจังหวัด แต่ในวันนั้นก็ไม่มีใครได้เจอผู้สูญหายเลย ทั้งยังมีเพื่อนร่วมสำนักงานมาถามหาตัวผู้สูญหายถึงบ้าน และมีเพื่อนของผู้สูญหายซึ่งต้องเดินทางไปว่าความด้วยกันบอกว่าไม่สามารถติดต่อกับผู้สูญหายได้เลยตั้งแต่คืนวันที่ 12 มีนาคม ทั้งที่ผู้สูญหายมีความรับผิดชอบต่องานอย่างมาก และจะไปศาลทุกครั้งไม่เคยขาดหากไม่มีเหตุสุดวิสัยจริงๆ นั้นยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงความผิดปกติที่เกิดขึ้น ซึ่งนางสาวฟ้าก็เล่าให้ฟังว่า อันที่จริง ณ ตอนนั้น มารดาของตนก็พอจะรู้แล้วว่าผู้สูญหายอาจจะตกเป็นเหยื่อของการบังคับสูญหาย ส่วนตัวของนางสาวฟ้าเองยังไม่กล้าที่จะคิดไปถึงขนาดนั้น แต่ก็มีความรู้สึกกังวลอย่างมาก

ในวันเดียวกันนั่นเอง ก็มีเพื่อนของผู้สูญหายมารออยู่หน้าบ้าน และได้บอกกับมารดาของนางสาวฟ้าว่า ผู้สูญหายได้หายตัวไป พร้อมกับรถยนต์ส่วนตัว ผู้เป็นมารดาจึงตัดสินใจเดินทางไปแจ้งความความเจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยเชื่อว่าผู้สูญหายอาจประสบอุบัติเหตุที่ไหนสักแห่ง ทำให้ไม่สามารถติดต่อกับครอบครัวได้ แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจตรวจสอบแล้ว กลับไม่พบว่ามีการแจ้งอุบัติเหตุที่ตรงกับลักษณะของผู้สูญหาย และขณะนั้นก็ไม่พบร่องรอยรถยนต์ส่วนตัวของผู้สูญหายด้วย โดยมาพบรถยนต์ของผู้สูญหายในอีก 2 วันต่อมา ซึ่งจอดไว้ที่สถานีขนส่งแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร แต่ไม่พบตัวผู้สูญหาย

ข้อมูลจากการเรียงลำดับเหตุการณ์ พบว่า เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2547 ระหว่างที่ผู้สูญหายขับรถส่วนตัวโดยใช้เส้นทางถนนรามคำแหง เพื่อจะไปนอนพักค้างคืนที่บ้านเพื่อน ปรากฏว่ามีกลุ่มชายฉกรรจ์จำนวน 5-6 คน ขับรถยนต์ติดตามในระยะกระชั้นชิด จนชนท้ายรถยนต์ของผู้สูญหาย และเมื่อผู้สูญหายหยุดรถเพื่อลงมาดูสภาพรถและพูดคุยกับกลุ่มชายฉกรรจ์ กลับถูกผลักเข้าไปในรถยนต์ของกลุ่มชายฉกรรจ์นั้น แล้วขับรถพาตัวของผู้สูญหายหลบหนีไป โดยชายฉกรรจ์คนหนึ่งได้ขึ้นรถของผู้สูญหาย และขับตามไป ซึ่งในขณะนั้นมีพยานเห็นเหตุการณ์ดังกล่าวด้วย

จากปัจจัยหลายๆ อย่าง ทั้งลักษณะงาน อาการผิดปกติของตัวผู้สูญหาย รวมทั้งเรื่องที่เคยถูกข่มขู่ทางโทรศัพท์ ประกอบกับข้อมูลลำดับเหตุการณ์ข้างต้น จึงสรุปได้ว่า ผู้สูญหายน่าจะถูกลักพาตัวโดยเจ้าหน้าที่รัฐตั้งแต่วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2547 ซึ่งขณะนั้น นางสาวฟ้ายังเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยคนหนึ่งเท่านั้นเอง แม้ในช่วงแรกๆ จะมีความเห็นจากนายกรัฐมนตรีนุชขณะนั้นว่าผู้สูญหายหายตัวไปเนื่องจากทะเลาะกับภรรยาเท่านั้นก็ตาม โดยหลังจากนั้นก็ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนหาข้อเท็จจริงถึงการหายตัวไปของผู้สูญหาย และมีผู้วิเคราะห์ว่าการหายตัวไปของผู้สูญหายนั้นมีสาเหตุจากการเปิดโปงพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ได้ซ้อมทรมานผู้ต้องหาทั้ง 5 รายในภาคใต้

นางสาวฟ้าเล่าว่า หลังจากที่เกิดเหตุ มารดาของตนก็ได้พยายามบอกให้ลูกๆ ใช้ชีวิตตามเดิม ซึ่งอาจเป็นเพราะไม่อยากให้ตนและพี่น้องต้องเป็นกังวลจนกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก็ส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของครอบครัวอย่างเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะสภาพจิตใจของครอบครัวที่ย่ำแย่ลง วิถีชีวิตครอบครัวก็เปลี่ยนไป เกิดความหวาดระแวงมากขึ้น การใช้ชีวิตไม่ปกติเหมือนครอบครัวอื่นๆ เห็นได้ชัดคือ การที่มารดาของตนต้องมานั่งตอบคำถามต่างๆ แก่สื่อมวลชน ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง รวมทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งความอ่อนล้าของมารดาจากการตอบคำถามเรื่อยๆ ก็พลอยทำให้นางสาวฟ้าอ่อนล้าทางจิตใจไปด้วย เรียกได้ว่า ชีวิตประจำวันของครอบครัวต้องรับศึกทั้งจากผู้คนภายนอกและจากความกังวลกับความเหนื่อยล้าภายในจิตใจ

คติของผู้สูญหายนี้ ถือได้ว่าเป็นคติแรกของประเทศไทยที่มีข่าวคราวปรากฏบนโทรทัศน์หรือวิทยุทุกต้นชั่วโมง และมีคนจำนวนมากมาแจ้งเบาะแสในหลายๆ ทฤษฎี ซึ่งทุกครั้ง

ที่มีข่าวว่าพบเบาะแสของผู้สูญหายแล้ว ก็ทำให้ครอบครัวมีความหวังขึ้นมาเสมอ แต่หลังจากนั้นก็กลายเป็นว่าทุกอย่างกลับเข้าสู่สภาพเดิม คือ เป็นเบาะแสที่คลาดเคลื่อนบ้าง หรือเกิดจากการคาดเดาบ้าง แม้เจ้าหน้าที่ตำรวจจะได้พามารดาของนางสาวฟ้าไปดูศพนิรนามทุกๆ ที่มีข่าวออกมา แต่ก็พบว่าไม่ใช่ผู้สูญหายทุกครั้ง ซึ่งในส่วนนี้ นางสาวฟ้ากล่าวว่า ความรู้สึกในตอนนั้นเหมือนกับการพุ่งทะยานขึ้นสูงแต่ก็ร่วงหล่นลงมาอย่างรวดเร็ว ความผิดหวังครั้งแล้วครั้งเล่าจากเบาะแสเหล่านั้น ทำให้สภาพจิตใจของครอบครัวเกิดความอ่อนล้าและบอบช้ำอย่างรุนแรง และในบางครั้ง ครอบครัวเริ่มหวาดกลัวที่จะรับฟังข่าวคราวทางโทรทัศน์ เนื่องจากหวาดกลัวที่จะผิดหวังอีก

“ตอนนั้นมีคนแจ้งมาข่าวว่าเจอเบาะแสเยอะ แต่ที่คิดว่าส่วนมากมันเป็นเหมือนการคาดเดาเอาเองมากกว่า”

(นางสาวฟ้า)

4) เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

หลังจากที่พนักงานสอบสวนได้รวบรวมพยานหลักฐานในระดับหนึ่งแล้ว ก็ได้ทำสำนวนการสอบสวนส่งให้พนักงานอัยการเพื่อดำเนินการฟ้องต่อศาลต่อไป ซึ่งจำได้ว่าพนักงานอัยการเป็นโจทก์ได้ยื่นฟ้องเจ้าหน้าที่รัฐ 5 รายเป็นจำเลยต่อศาลเมื่อประมาณเดือนมิถุนายน ระบุความผิดสรุปว่าเป็นการปล้นทรัพย์และร่วมกันใช้กำลังประทุษร้ายเพื่อข่มขืนใจผู้สูญหายซึ่งเป็นความผิดต่อเสรีภาพ โดยในระหว่างการพิจารณาคดีของศาล มารดา นางสาวฟ้า และพี่น้องอีก 3 คน รวมทั้งสิ้น 5 คน ได้ยื่นคำร้องขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมในคดีด้วย

หลังจากที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม จากเดิมที่เรื่องราวของผู้สูญหายเป็นกระแสในสังคม อยู่แล้วก็ดูเหมือนจะกลายเป็นเรื่องใหญ่ยิ่งขึ้นไปอีก โดยเฉพาะการที่มารดาของตนได้มีโอกาสเข้าพบกับนายกรัฐมนตรี ณ ขณะนั้น ซึ่งก็พบว่า ท่านนายกฯ ให้ความเห็นนอกเหนือใจและความห่วงใยแก่มารดาและครอบครัวของตนอย่างมาก แม้จะเคยพูดกับสาธารณชนว่าผู้สูญหายได้หายตัวไปเนื่องจากมีปากเสียงกับมารดาของตนก็ตามที่ อีกทั้งท่านนายกฯ ยังแสดงความประสงค์จะช่วยเหลือครอบครัวให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ณ ตอนนั้นครอบครัวก็ไม่ได้ต้องการอะไรมากไปกว่าการได้รับความจริงถึงชะตากรรมของผู้สูญหาย และความยุติธรรมที่จะสามารถนำตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษตามกฎหมายได้ นอกจากนี้ ยังมีความเคลือบแคลงใจอยู่พอสมควรว่า เหตุใดผู้ที่มีตำแหน่งใหญ่โตจึงมาให้ความสำคัญกับครอบครัวเล็กๆ เช่นนี้

ช่วงประมาณกลางเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2548 มารดาของตนได้มีโอกาสเดินทางไปยังประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เนื่องจากประเทศไทยต้องเข้าร่วมประชุมเพื่อทบทวนและรายงานสถานการณ์สิทธิมนุษยชนต่อสหประชาชาติ ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิ

ทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) ในเวทีระหว่างประเทศ ซึ่งกรณีของผู้สูญหายก็เป็นประเด็นหนึ่งที่ทางสหประชาชาติได้สอบถามทางรัฐบาลไทย ปรากฏว่า ในวันดังกล่าว ทางหน่วยงานที่ปฏิบัติหน้าที่ด้านคดีพิเศษในประเทศไทยได้มีมติรับคดีของผู้สูญหายเข้ามาสอบสวนในฐานะคดีพิเศษ หลังจากที่เกิดเหตุสูญหายมาแล้วกว่า 1 ปี ทั้งที่มารดาของตนได้เคยร้องขอให้หน่วยงานดังกล่าวรับเรื่องของผู้สูญหายมาดูแลตั้งแต่ช่วงแรกๆ แล้ว แต่ถูกปฏิเสธมาโดยตลอด จึงเชื่อว่า ที่หน่วยงานดังกล่าวมีมติรับคดีของผู้สูญหายนี้ ก็เป็นเพราะแรงกดดันจากการที่มารดาของตนเดินทางไปเข้าร่วมการประชุมในเวทีระดับนานาชาติดังกล่าวนี้เอง ถึงกระนั้น ก็ถือเป็นเป็นเรื่องดีที่คดีของผู้สูญหายอยู่ภายใต้การดำเนินการของหน่วยงานดังกล่าว ซึ่งมีประสิทธิภาพในการสืบสวนสอบสวนที่ดีกว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจทั่วไป

ในส่วนกระบวนการขั้นตอนการพิจารณาคดีของศาล หลังจากที่คดีของผู้สูญหายกลายเป็นคดีพิเศษได้ไม่นาน ก็ถึงวันที่ศาลเปิดคดีของผู้สูญหาย โดยศาลได้นัดสืบพยานไปตามกระบวนการ ซึ่งทางฝั่งโจทก์มีประจักษ์พยานที่เห็นเหตุการณ์ในวันที่เกิดเหตุสูญหาย พยานคนดังกล่าวเป็นเพียงเด็กผู้หญิงซึ่งทำงานอยู่ละแวกที่เกิดเหตุ ซึ่งได้ให้การว่า เห็นหนึ่งในจำเลยเป็นผู้ลักผู้สูญหายขึ้นรถอย่างชัดเจน โดยที่พยานก็ได้เคยชี้รูปจำเลยคนดังกล่าวมาแล้วในชั้นพนักงานสอบสวน นำไปสู่การออกหมายจับจำเลยในขณะนั้น

อย่างไรก็ตาม ในขั้นกระบวนการพิจารณาของศาลเป็นการพิจารณาแบบเปิดเผย คือใครจะเข้าไปฟังการพิจารณาด้วยก็ย่อมได้ ทำให้ในวันดังกล่าว มีเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าไปร่วมฟังการพิจารณาด้วยเป็นจำนวนมาก เด็กผู้หญิงซึ่งเป็นประจักษ์พยานดังกล่าวจึงต้องให้การต่อศาลท่ามกลางสายตาของเจ้าหน้าที่ตำรวจจำนวนมาก รวมทั้งจำเลยทั้ง 5 ราย ซึ่งทั้งนางสาวฟ้าและมารดาก็สังเกตเห็นได้ชัดเจนว่า เด็กผู้หญิงมีความหวาดกลัวที่จะต้องขึ้นให้การ ทั้งมาทราบภายหลังว่า เด็กผู้หญิงซึ่งเป็นประจักษ์พยานคนสำคัญนี้ต้องเดินทางมาศาลด้วยรถประจำทางเพียงคนเดียว จึงยอมรับในความกล้าหาญและเกิดความสงสารที่ไม่ได้รับการคุ้มครองพยานใดๆ เลย

นอกจากนี้ ในวันที่สืบพยานโจทก์เป็นวันสุดท้าย ยังได้ทราบว่า ประธานองคมนตรี ผู้พิพากษากำลังจะย้ายไปปฏิบัติหน้าที่ที่ศาลฎีกา โดยมีผู้พิพากษาท่านอื่นมาปฏิบัติหน้าที่แทน ซึ่งในตอนนั้นเองทั้งนางสาวฟ้าและมารดาก็เกิดความกังวลใจว่า หากผู้พิพากษาที่มาปฏิบัติหน้าที่แทนไม่ได้เข้าร่วมการพิจารณาคดีตั้งแต่ต้น จะสามารถตัดสินคดีอย่างเป็นธรรมได้อย่างไร ดังนั้น มารดาของตนจึงได้ทำหนังสือเพื่อคัดค้านไว้และขอให้ชะลอคำสั่งย้ายดังกล่าวจนกว่าจะมีคำพิพากษา อีกทั้งยังได้ทราบข่าวว่า จำเลยทั้ง 5 รายซึ่งล้วนแต่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ กำลังจะกลับเข้ารับราชการตามเดิม มารดาของตนจึงต้องทำหนังสือถึงหน่วยงานตำรวจเพื่อให้มีการสอบสวนถึงกระบวนการรับกลับเข้าปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว เนื่องจากกรณีที่เจ้าหน้าที่รัฐซึ่งอยู่ในระหว่างพิจารณาคดีได้กลับเข้าปฏิบัติงานเช่นนี้ ย่อมอาจส่งผลกระทบต่อพยานและรูปคดีได้

ในวันอ่านคำพิพากษา ศาลก็ได้มีคำพิพากษาให้หนึ่งในจำเลยมีความผิดจริงตามที่ ถูกฟ้อง ส่วนจำเลย 4 รายที่เหลือ ศาลเห็นว่าพยานหลักฐานไม่เพียงพอ จึงยกฟ้องในส่วนของจำเลย ทั้ง 4 รายที่เหลือดังกล่าว ซึ่งครอบครัวของนางสาวฟ้าก็เห็นว่า จะอุทธรณ์คำสั่งดังกล่าว เนื่องจากเชื่อว่า จำเลยอีก 4 รายที่เหลือน่าจะมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดด้วย และหลังจากนั้น มารดาของตน ก็ได้ไปยื่นหนังสือถึงพนักงานอัยการคดีพิเศษ และหน่วยงานที่ปฏิบัติหน้าที่สืบสวนสอบสวนคดีพิเศษ เพื่อขอให้ขยายผลการสืบสวนต่อไป

ในเวลาต่อมา มารดาของนางสาวฟ้าได้รับหมายจากศาลแจ้งว่า ทนายความของ จำเลยได้ยื่นคัดค้านคำสั่งของศาลที่อนุญาตให้ครอบครัวเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการ เนื่องจากไม่ใช่ผู้เสียหายตามกฎหมายที่จะมีสิทธิยื่นอุทธรณ์ได้ ซึ่งในส่วนนี้ทำให้นางสาวฟ้าและมารดา เกิดความประหลาดใจอย่างมาก ด้วยเหตุที่ว่า ครอบครัวที่ได้รับการคุ้มครองอย่างแสนสาหัสจากการสูญหายของคนในครอบครัวจะไม่ใช่ผู้เสียหายได้อย่างไร

อย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุดแล้ว ศาลอุทธรณ์ก็ได้เห็นด้วยกับคำคัดค้านของทนาย จำเลย ครอบครัวของนางสาวฟ้าจึงไม่สามารถเข้าเป็นโจทก์ร่วมในคดีดังกล่าวได้ นอกจากนี้ ศาลอุทธรณ์ยังมีคำพิพากษายกฟ้องโจทก์ทั้งหมด เนื่องจากเห็นว่า พยานหลักฐานยังไม่ชัดเจนเพียงพอ ที่จะพิสูจน์ถึงความผิดของจำเลยทั้ง 5 ราย ส่วนกรณีของจำเลยที่ถูกพิพากษาลงโทษในชั้นต้น ศาลอุทธรณ์เห็นว่า เด็กผู้หญิงที่เป็นประจักษ์พยานได้ให้การสับสน จึงไม่แน่ชัดว่าเห็นผู้กระทำความผิดชัดเจนตามที่ได้ให้การจริงหรือไม่ ประเด็นดังกล่าวได้ขึ้นสู่ศาลฎีกาอันเป็นความหวังสุดท้าย แต่ศาลฎีกาก็เห็นพ้องกับคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ ทำให้ความหวังในกระบวนการขึ้นศาลหมดสิ้นไป

จากกรณีดังกล่าวจึงกลายเป็นว่า ในคดีแบบนี้ครอบครัวไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหาย แม้จะได้รับความทุกข์ทรมานทางจิตใจมากเพียงใดก็ตาม อีกทั้งจำเลยก็ไม่มีความผิดแม้แต่รายเดียว สิ่งเหล่านี้ได้กัดกร่อนจิตใจของทั้งนางสาวฟ้าและมารดาเป็นอย่างมาก ซึ่งในส่วนของคำพิพากษาศาลฎีกานั้น ทั้งนางสาวฟ้าและมารดาตัดสินใจไม่ลงนามรับทราบในคำพิพากษา เนื่องจากรับไม่ได้กับ คำพิพากษาดังกล่าว

นอกจากนี้ หลังจากมีคำพิพากษาศาลฎีกาไม่ทันครบปี ครอบครัวก็ได้รับข่าวร้ายเหมือน เป็นการซ้ำเติมความหวังที่ริบหรี่ คือ หน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับคดีพิเศษได้มีหนังสือมายังมารดา ของนางสาวฟ้า แจ้งว่า ทางหน่วยงานได้มีมติในการยุติการสืบสวนสอบสวนคดีของผู้สูญหาย เนื่องจากไม่พบผู้กระทำความผิด กลายเป็นว่า ระยะเวลากว่า 11 ปีที่คดีอยู่ภายใต้การดูแล ของหน่วยงานนี้ ทางครอบครัวไม่ได้อะไรกลับมาเลย แม้กระทั่งการรับรู้ถึงความคืบหน้าในการ สืบสวนสอบสวน

อย่างไรก็ตาม หลังจากนั้นไม่กี่ปี ในช่วงที่การจัดงานวันครบรอบ 14 ปีของเหตุการณ์ของผู้สูญหาย ทางหน่วยงานคดีพิเศษกลับออกมาแจ้งว่า ยังไม่ได้ยุติการสืบสวนสอบสวนแต่อย่างใด เพียงแต่ในส่วนของพยานหลักฐาน มิได้มีความคืบหน้าเพิ่มเติม นางสาวฟ้าจึงไม่แน่ใจว่าที่หน่วยงานออกมาแจ้งเช่นนี้เป็นเพราะแรงกดดันจากสังคมหรือไม่ และหากยังไม่ยุติจริง เหตุใดต้องมีหนังสือแจ้งว่าได้มีมติในการยุติการสืบสวนคดีนี้มายังครอบครัว เพราะการที่รับรู้ถึงมติเช่นนั้นส่งผลกระทบต่อจิตใจของครอบครัวผู้สูญหายเป็นอย่างมาก ทั้งไม่แน่ใจว่า จะเชื่อมั่นในกระบวนการสืบสวนสอบสวนของหน่วยงานดังกล่าวอีกได้หรือไม่

5) ชีวิตหลังจากกระบวนการยุติธรรม

คดีการสูญหายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อจิตใจของครอบครัวเป็นอย่างมาก นางสาวฟ้าเล่าว่า เธอเองก็รู้จักการบังคับสูญหายอยู่ก่อนแล้ว เนื่องจากเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมานาน แต่ก็ไม่ได้คิดว่าจะเกิดขึ้นกับคนในครอบครัว กระบวนการยุติธรรมที่ผ่านทำให้รับรู้ว่าการบังคับสูญหายยังหละหลวมอย่างมากในการป้องกันการบังคับสูญหาย อีกทั้งเมื่อได้ยินข่าวคราวว่ามีเหตุสูญหายที่อาจเป็นการบังคับสูญหายขึ้นอีกก็ทำให้รู้สึกเศร้าใจ เนื่องจากนางสาวฟ้าเองก็คาดหวังว่าเหตุการณ์สูญหายของคนในครอบครัวนี้ควรจะจุดประกายให้สังคมมีความตื่นตัวเรื่องการบังคับสูญหายมากยิ่งขึ้น

“ตอนที่ผมข่าวว่ามีใครถูกบังคับสูญหายหรืออุ้มหาย พี่รู้สึกทุกครั้งเลยนะว่ากรณีของพ่อมันไม่ได้ทำให้เกิดการป้องกันใดๆเลยหรือ”

(นางสาวฟ้า)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การสูญหายของคนในครอบครัว ทำให้นางสาวฟ้าเปลี่ยนเป้าหมายในการใช้ชีวิตเดิมที่นางสาวฟ้ามีความตั้งใจอยากเป็นครูในชนบท เพราะอยากไปช่วยเหลือคนยากจน แต่ปัจจุบันนางสาวฟ้าได้มาทำงานเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนอย่างเต็มตัว ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการบังคับสูญหายและสิทธิมนุษยชนมากยิ่งขึ้น ด้วยความหวังว่า จะไม่มีใครต้องตกเป็นเหยื่อการบังคับสูญหายหรือการละเมิดสิทธิมนุษยชนรูปแบบอื่นดังที่ผู้สูญหายได้พบเจอ ซึ่งนางสาวฟ้าก็ยอมรับว่า หากไม่เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้น ตนเองอาจไม่ได้เป็นแบบวันนี้ อาจมีชีวิตที่เรียบง่ายกว่านี้ก็ได้ ด้วยความที่ผู้สูญหายซึ่งเป็นนายความด้านสิทธิมนุษยชน ไม่ได้ต้องการให้ลูกสาวต้องลำบาก

นอกจากนี้ แม้กระบวนการยุติธรรมที่เกิดขึ้นจะจบลงด้วยความผิดหวัง แต่นางสาวฟ้าก็มองว่า ในอีกแง่มุมหนึ่ง กรณีการสูญหายนี้ก็ทำให้สังคมมองเห็นถึงปัญหาการบังคับสูญหายมากยิ่งขึ้น อีกทั้งในทางกฎหมายเองก็พบช่องโหว่ทั้งในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม แม้ครอบครัวจะไม่ได้อะไรกลับมาเลย แต่อย่างน้อยข้อค้นพบต่างๆ ก็คงเป็นประโยชน์ต่อสังคม

ในภายภาคหน้าไม่มากก็น้อย ที่สำคัญคือ จะมีกระบวนการหรือมาตรการอย่างไรเพื่อไม่ให้เกิดเหตุ เช่นนี้อีก หรือหากเกิดเหตุแล้ว รัฐจะสามารถให้ความยุติธรรมกับผู้เสียหายและครอบครัวได้หรือไม่ ในเมื่อการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ร้ายแรงและซับซ้อน

ถึงกระนั้น สำหรับนางสาวฟ้าเองก็ไม่ได้คาดหวังถึงการลงโทษผู้กระทำผิด ไม่ใช่ว่าการลงโทษไม่มีความสำคัญหรือไม่มีคุณค่า การดำเนินกระบวนการยุติธรรมตามกลไกที่ควรจะเป็น ย่อมเป็นสิ่งที่จะต้อง เพียงแต่จากประสบการณ์ที่ได้พบเจอมาตลอดจนถึงปัจจุบัน ทำให้นางสาวฟ้า เข้าใจว่า สิ่งที่ครอบครัวคาดหวังมาตลอดคือ การได้รู้ถึงความจริงที่เกิดขึ้น ผู้เสียหายอยู่ที่ใด ยังมีชีวิต อยู่หรือไม่ หากเสียชีวิตแล้วศพหรือชิ้นส่วนอยู่ที่ใด การรู้ความจริงเป็นเหมือนการปลดปล่อยคำถาม ในใจของครอบครัว เนื่องจากเมื่อนางสาวฟ้าเองจะทำใจได้แล้วว่าผู้เสียหายน่าจะเสียชีวิตไปแล้ว แต่เมื่อ ยังไม่มีสิ่งใดมายืนยันข้อเท็จจริงดังกล่าว ก็ไม่อาจห้ามใจไม่ให้ความหวังได้ หรืออย่างน้อยหากพบศพ หรือแม้แต่เศษเสี้ยวชิ้นส่วน ครอบครัวก็จะสามารถนำมาประกอบพินัยกรรมตามความเชื่อ เพื่อเป็นการกล่าวคำอำลาแก่ผู้เสียหายได้เสียที

“พี่ทำใจไว้ส่วนหนึ่งแล้วว่าพ่อเสียชีวิตแล้ว แต่ถึงอย่างนั้น พี่ก็หวังว่าจะมีวันหนึ่งที่ได้บอกลาพ่อ ไม่ว่าจะตอนนั้นจะอยู่ในสภาพ ไหนก็ตาม”

(นางสาวฟ้า)

4.2.2 ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย

จากการสัมภาษณ์สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีการเยียวยา ว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย (สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ) ในฐานะผู้ให้ข้อมูล สำคัญกลุ่มที่ 2 ทำให้ได้ทราบว่า สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ มีความสนิมสนมกับผู้เสียหาย ซึ่งประกอบอาชีพเป็นทนายความมานานหลายปีอย่างมาก อีกทั้งสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ได้เคยมีส่วนช่วยเหลือผู้เสียหายในการขัดเกลาเนื้อหางานเขียนบางฉบับให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น ซึ่งเป็น ประโยชน์ต่อบุคคลทั่วไปที่ไม่ได้มีความรู้ทางด้านกฎหมาย ประกอบกับเหตุการณ์ของผู้เสียหาย ทำให้ สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ มีประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายเกี่ยวกับเรื่อง การบังคับสูญหาย ซึ่งสามารถอธิบายได้ 2 ประเด็น ได้แก่ สถานะของการบังคับสูญหาย และการเป็น บุคคลสาบสูญตามกฎหมายแพ่ง ดังนี้

1) กฎหมายกับสถานะของการบังคับสูญหาย

การบังคับสูญหายกับปัญหาเรื่องความเป็นอาชญากรรมนั้นมีความเกี่ยวพันกัน อย่างประหลาด กล่าวคือ การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง และสร้างความหวาดกลัวให้สังคม ซึ่งพิจารณาจากความหมายตามอนุสัญญาาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance) ก็เห็นได้ว่ามีลักษณะพื้นฐาน ไม่แตกต่างไปจากการลักพาตัวหรือการกักขังหน่วงเหนี่ยวที่ถือเป็นอาชญากรรมตามกฎหมายไทย ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ส่วนที่สำคัญคือ แม้จะมีลักษณะการกระทำที่เลวร้ายเพียงใด ก็จำเป็นต้องมีบทกฎหมายที่กำหนดว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดและผู้กระทำต้องได้รับโทษไว้เสมอ เพื่อให้การกระทำดังกล่าวมีสถานะเป็น “อาชญากรรม” ซึ่งเป็นไปตามหลักประกันทางอาญา “nullum crimen, nulla poena, sine lege” (ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ หากไม่มีกฎหมาย) แต่สำหรับการบังคับสูญหายนั้น ในปัจจุบันกลับไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายฉบับใดเลยที่กำหนดให้เป็นความผิด และผู้ที่กระทำจะต้องได้รับโทษ ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้การบังคับสูญหายยังไม่ถือว่าเป็นอาชญากรรมในสังคมไทย ซึ่งสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ให้ความเห็นว่า การขาดองค์ประกอบด้านบทกฎหมายนี้ ส่งผลกระทบต่อสถานะการกระทำของการบังคับสูญหายและกระบวนการขั้นตอนต่างๆ ที่พึงมีเพื่อแก้ไขปัญหาที่ สำคัญคือ ทำให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ลอยตัวอยู่เหนือกฎหมาย ไม่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย

“การที่ไม่มีกฎหมายบังคับใช้กับเรื่องการบังคับสูญหาย เป็นการเฉพาะนั้น ส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมอย่างมาก โดยเฉพาะทำให้การบังคับสูญหายเป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย คือ ใครๆ ก็สามารถทำได้ เพราะมีกฎหมายรับรองไว้”

(สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ)

การกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำความผิดทางอาญา และกำหนดให้ ผู้กระทำต้องรับโทษตามกฎหมาย จึงเป็นกลไกที่สำคัญอย่างมากที่จะยุติปัญหาการบังคับสูญหายได้ ซึ่งการกำหนดความผิดนี้ย่อมก่อให้เกิดกระบวนการขั้นตอนที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ ลักษณะ และวัตถุประสงค์ของการกระทำความผิด แต่นอกจากการกำหนดความรับผิดชอบแล้ว สิ่งที่ไม่อาจมองข้ามได้คือ การจำแนกแยกแยะประเภทของอาชญากรรมให้ชัดเจน เนื่องจากการบังคับ

สูญหายนั้นมีความแตกต่างไปจากการกระทำผิดอื่นๆ ทั้งด้านรูปแบบที่มีความซับซ้อนและความเสียหายที่มีความรุนแรงยิ่งกว่า

ดังนั้น นอกจากการกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นอาชญากรรมแล้ว ยังต้องให้ความสำคัญกับการกำหนดคำนิยามให้ชัดเจนด้วยว่า การบังคับสูญหายคืออะไร แตกต่างจากการลักพาตัว การกักขังหน่วงเหนี่ยวที่เป็นความผิดตามกฎหมายในปัจจุบันอย่างไรบ้าง เพื่อให้สังคมรับรู้และเข้าใจถึงการกระทำที่เป็นการบังคับสูญหายจริงๆ ซึ่งคำนิยามดังกล่าวก็คือส่วนหนึ่งของกฎหมายที่กำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีความผิด ทั้งนี้ ในต่างประเทศได้ให้ความสำคัญกับความหมายและการจำแนกลักษณะของอาชญากรรมอย่างมาก โดยเฉพาะการบังคับสูญหายที่ถือว่าเป็นอาชญากรรมที่ร้ายแรงและเป็นความผิดต่อเนื่อง (Continuous Crime) คือ อายุความในการฟ้องร้องเป็นคดีความต่อผู้กระทำความผิดจะยังไม่เริ่มนับ จนกว่าจะปรากฏข้อเท็จจริงว่ามีการปล่อยตัวหรือเปิดเผยชะตากรรมของผู้ที่สูญหายไป

นอกจากนี้ สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ยังได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับความสำคัญในการกำหนดคำนิยามให้ชัดเจนว่า การบังคับสูญหายนั้นเป็นการกระทำที่เจ้าหน้าที่รัฐลักพาตัวหรือกักขังบุคคลอื่นไว้ โดยมีความตั้งใจที่จะปกปิดชะตากรรมไม่ให้ผู้อื่นรู้ได้ว่า ผู้ถูกพาตัวไปนั้นเป็นตายร้ายดีอย่างไร หรืออยู่ที่ใด ความตั้งใจดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงเจตนาในการลบตัวตนของผู้ที่ถูกพาตัวไป ซึ่งการลบตัวตนนั้นเปรียบเสมือนเป็นการขัดขวางสิทธิในการมีชีวิตอย่างเปิดเผย อันเป็นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้คนนั้น ดังนั้น การบังคับสูญหายจึงเรียกได้ว่าเป็น “อาชญากรรมที่ลบศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ซึ่งควรจะต้องมีการกล่าวถึงในบทบัญญัติทางกฎหมายด้วย

การกล่าวถึงอาชญากรรมที่ลบศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิมนุษยชนโดยอัตโนมัติ เนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้สูญหาย ทำให้สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ได้เห็นว่า ในปัจจุบันประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนนั้นอยู่ในจุดที่ห่างไกลจากการให้ความสำคัญของสังคมอย่างมาก อย่างไรก็ตามการบังคับสูญหายนี้ ที่มีแนวคิดที่ว่า ผู้ที่ถูกบังคับสูญหายย่อมเป็นคนที่เลวทราม หรือเป็นอันตรายต่อสังคม ทำให้เกิดการยอมรับสนับสนุนให้มีการบังคับสูญหายเกิดขึ้น หรือเพิกเฉยไม่แม้แต่ตั้งคำถามว่าการกระทำนั้นสมควรแล้วหรือไม่ เมื่อสังคมยังคงมีแนวคิดเช่นนั้น การบังคับสูญหายและการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนก็ยังคงเกิดขึ้นเป็นวัฏจักรต่อไป เพียงแต่ผู้ที่ถูกบังคับสูญหายไปนั้นจะเป็นคนที่ดีหรือคนที่เลวเท่านั้น ดังนั้น สังคมจึงต้องให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนของทุกๆ คนอย่างเท่าเทียมกัน แม้คนๆ นั้นจะเป็นที่น่ารังเกียจเพียงใดก็ตาม

“ทุกคนในสังคมไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือประชาชน
คนธรรมดา ก็ต้องคำนึงถึงการให้คุณค่าความเป็นมนุษย์แก่ทุกคน
แม้คุณจะเป็นคนเลวอย่างไรก็ควรที่จะได้รับความเป็นธรรมตามสิทธิ

ที่มี เพราะในกรณีของคุณพ่อเองก็เคยแสดงให้เห็นวัฒนธรรม
แนวคิดว่าการใช้ความรุนแรงกับคนเลวหรือคนที่เรามองว่าเป็น
คนเลวนั้น เป็นเรื่องชอบธรรม เพราะคุณพ่อเองก็เคยถูกครหาว่า
เป็นนายโจรอยู่เหมือนกัน”

(สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ)

ในประเด็นเรื่องบทบัญญัติทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายนี้ ปัจจุบันได้มีการจัดทำร่างกฎหมายเพื่อใช้สำหรับกรณีการบังคับสูญหายแล้ว คือ “ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหาย” เมื่อปี พ.ศ.2557 ซึ่งร่างโดยนักวิชาการทางด้านนิติศาสตร์ 2 ท่าน

สำหรับร่างกฎหมายดังกล่าว สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ กล่าวว่า หลังจากศาลมีคำตัดสินคดีของผู้สูญหาย ตนเองและครอบครัวก็ได้มีการพยายามผลักดันและรณรงค์ให้มีกฎหมายที่ให้การบังคับบุคคลสูญหายเป็นความผิดทางอาญาโดยตลอด เนื่องจากต้องการให้กระบวนการยุติธรรมในเรื่องการบังคับสูญหายปราศจากช่องโหว่เสียที ซึ่งตนเองและครอบครัวก็เคยได้มีส่วนร่วมในการสะท้อนความต้องการเพื่อให้ร่างกฎหมายดังกล่าวมีเนื้อหาที่สมบูรณ์ที่กลั่นกรองจากประสบการณ์และแนวคิดของครอบครัวของผู้สูญหายมากที่สุด แต่ท้ายที่สุดแล้วร่างพระราชบัญญัติที่ได้มีส่วนร่วมฉบับนั้นก็ไม่ได้ผ่านการพิจารณา ซึ่งสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบยอมรับว่าผิดหวังอย่างมาก

ปรากฏว่า ร่างพระราชบัญญัติ ได้มีการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาอย่างมาก จนกระทั่งเป็นร่างกฎหมายฉบับล่าสุด คือ “ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหาย” ซึ่งสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ เห็นว่า ไม่ได้สะท้อนความต้องการของครอบครัวของผู้สูญหาย แตกต่างจากร่างพระราชบัญญัติฉบับแรกอย่างสิ้นเชิง เช่น เรื่องคำนิยามที่ไม่ชัดเจน หรือการปรับลดอัตราโทษ ทั้งที่การบังคับสูญหายควรจะมีผลที่รุนแรงอยู่แล้ว

“พี่พูดได้เลยว่า ร่างกฎหมายบังคับสูญหายฉบับแรกนั้น
ดีที่สุดแล้ว เพราะถูกร่างโดยรับรู้และเข้าใจปัญหาของผู้เสียหาย
จริงๆ ส่วนร่างฉบับล่าสุดนี้คือแย่มาก”

(สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ)

2) การเป็นบุคคลสาบสูญตามกฎหมายแพ่ง

แม้การบังคับสูญหายจะมีองค์ประกอบและวัตถุประสงค์ในการกระทำที่เฉพาะตัว แต่จากการศึกษาถึงมุมมองต่อปัญหาการบังคับสูญหาย ก็พบว่า ในสายตาของหลายๆ คนในสังคมก็ยังเข้าใจปัญหาการบังคับสูญหายว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับการสูญหายทั่วไป เหตุผลเนื่องจากการบังคับสูญหายเป็นการกักขังหรือลักพาตัวผู้อื่นไป ทำให้ผู้นั้นสูญหายไปโดยไม่มีใครทราบว่าจะยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ หรืออยู่ที่ใดด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้การบังคับสูญมีความเกี่ยวข้องกับกฎหมายเรื่องบุคคลสาบสูญ ซึ่งถูกบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ดังนี้

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 61

“ถ้าบุคคลใดได้ไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ และไม่มีใครรู้แน่ว่าบุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ตลอดระยะเวลาห้าปี เมื่อผู้มีส่วนได้เสียหรือพนักงานอัยการร้องขอ ศาลจะสั่งให้บุคคลนั้นเป็นคนสาบสูญก็ได้

ระยะเวลาตามวรรคหนึ่งให้ลดเหลือสองปี

(1) นับแต่วันที่การรบหรือสงครามสิ้นสุดลง ถ้าบุคคลนั้นอยู่ในการรบหรือสงคราม และหายไปใน การรบหรือสงครามดังกล่าว

(2) นับแต่วันที่ยานพาหนะที่บุคคลนั้นเดินทาง อับปาง ถูกทำลาย หรือสูญหายไป

(3) นับแต่วันที่เหตุอันตรายแก่ชีวิตนอกจากที่ระบุไว้ใน (1) หรือ (2) ได้ผ่านพ้นไป ถ้าบุคคลนั้นตกอยู่ในอันตรายเช่นว่านั้น”

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 62

“บุคคลซึ่งศาลได้มีคำสั่งให้เป็นคนสาบสูญ ให้ถือว่าถึงแก่ความตายเมื่อครบกำหนดระยะเวลาดังที่ระบุไว้ในมาตรา 61”

ในเรื่องนี้ สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ได้ให้ข้อมูลว่า หลังจากครบระยะเวลา 5 ปี นับจากที่เกิดเหตุสูญหาย ครอบครัวก็ได้ไปยื่นคำร้องต่อศาลแพ่ง เพื่อขอให้ศาลมีคำสั่งสั่งให้ผู้สูญหายเป็นบุคคลสาบสูญ เพื่อที่ครอบครัวจะสามารถใช้สิทธิในการจัดการทรัพย์สินมรดก หรือหนี้สินต่างๆ ของผู้สูญหายได้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นไปตามที่ถูกบัญญัติไว้ในกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ก็ให้ความเห็นว่า การเสียชีวิตตามบทบัญญัติที่กล่าวมานี้ก็เป็นเพียงการเสียชีวิตในทางกฎหมายเท่านั้น มิใช่การเสียชีวิตจริงๆ แต่อย่างใด เนื่องจากบทบัญญัติดังกล่าวมีเจตนารมณ์เพื่อให้ครอบครัวของผู้ที่สูญหายไปสามารถใช้สิทธิจัดการแบ่งทรัพย์สินมรดกต่างๆ ให้กับทายาทที่มีสิทธิรับมรดกของผู้สูญหาย รวมทั้งนำทรัพย์สินมรดกไปจัดการชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้รายต่างๆ ให้สร็จสิ้นไปเท่านั้น แต่การเสียชีวิตตามกฎหมายนี้

ไม่ได้มีผลไปถึงเรื่องอื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะประเด็นปัญหาทางด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่ต้องมีการพิสูจน์ว่าเสียชีวิตแล้วจริงๆ และการใช้ระยะเวลาถึง 5 ปีนั้นก็ถือว่าเป็นระยะเวลาที่นานมาก หากผู้ที่ถูกบังคับสูญหายไปเป็นหัวหน้าหรือเสาหลักของครอบครัว ย่อมส่งผลกระทบต่อทรัพย์สินและรายได้ของครอบครัวดังกล่าวด้วย

“ในการเลือกตั้งครั้งล่าสุด ทาง กกต. เองก็ยังมีรายชื่อของคุณพ่อเป็นผู้มีสิทธิเลือกตั้งอยู่เลย ซึ่งเป็นปัญหาจากการที่ไม่พบศพเพื่อยืนยันว่าได้เสียชีวิตแล้วจริงๆ”

(สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ)

นอกจากนี้ จากประสบการณ์ของสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ แสดงให้เห็นว่า แม้แต่การสูญหายในกรณีที่อาจเป็นการบังคับสูญหายนี้ ก็ต้องใช้หลักเกณฑ์ระยะเวลา 5 ปีนับแต่เกิดเหตุสูญหาย มิใช่ว่าจะเข้ากรณีพิเศษที่ใช้หลักเกณฑ์ระยะเวลา 2 ปี นับแต่เหตุสูญหายแต่อย่างใด ทั้งที่หากพิจารณาถึงลักษณะของการกระทำแล้ว การบังคับสูญหายย่อมถือว่าเป็นเหตุอันตรายแก่ชีวิตอย่างหนึ่งแน่นอน ทั้งนี้ สาเหตุที่ไม่อาจใช้ระยะเวลาในกรณีพิเศษได้ อาจเป็นเพราะครอบครัวของผู้สูญหายไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าผู้สูญหายได้หายตัวไปโดยการบังคับสูญหายอันเป็นเหตุอันตรายแก่ชีวิตจริงๆ เมื่อพิสูจน์ไม่ได้ ศาลก็ไม่อาจใช้ระยะเวลา 2 ปี ได้ ซึ่งเหตุผลดังกล่าวก็จะถูกเชื่อมโยงกลับไปให้เห็นถึงลักษณะและผลกระทบจากการบังคับสูญหายที่ไม่ได้ทำให้เกิดช่องโหว่แค่ในกระบวนการทางอาญาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกระบวนการทางแพ่งอีกด้วย

จากการศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ 2 สรุปได้ว่าการที่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ส่งผลให้การบังคับสูญหายที่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงนั้นไม่เป็นการกระทำที่มีความผิด และผู้กระทำไม่ต้องรับโทษฐานบังคับสูญหาย นอกจากนี้ ยังทำให้สังคมไม่เข้าใจถึงลักษณะและความหมายที่แท้จริงของการบังคับสูญหาย กฎหมายที่จะมีขึ้นจึงต้องกำหนดคำนิยามให้ชัดเจน และกล่าวถึง “อาชญากรรมที่ลบล้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” เพื่อให้สังคมได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิทธิมนุษยชนด้วย

อีกประการหนึ่งคือ เรื่องบุคคลสาบสูญตามกฎหมายแพ่งนั้นไม่ได้มีผลต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอื่นๆ และในเรื่องที่เกี่ยวกับการบังคับสูญหายก็สมควรจะใช้ระยะเวลากรณีพิเศษมากกว่า เนื่องจากการบังคับสูญหายเองก็ถือเป็นเหตุอันตรายถึงแก่ชีวิตอย่างหนึ่ง และเพื่อไม่ให้กระทบต่อเรื่องทรัพย์สินของครอบครัวบางครอบครัวมากจนเกินไปด้วย

4.2.3 ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย

ผู้วิจัยได้เลือกสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทยนี้ เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ 2 เนื่องจากกรณีของสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ นี้ เป็นกรณีการสูญหายที่มีแนวโน้มว่าอาจเป็นการบังคับสูญหายเพียงกรณีเดียวที่มีการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมจนกระทั่งคดีสิ้นสุด ซึ่งจากการศึกษา สามารถอธิบายถึงประสบการณ์และมุมมองที่สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ มีต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหายได้ 3 ประเด็น ได้แก่ การสืบสวนสอบสวน , การพิจารณาคดี และการชดเชยเยียวยาจากรัฐ ดังนี้

1) การสืบสวนสอบสวน

เรื่องการสืบสวนสอบสวนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการคลี่คลายคดีการบังคับสูญหาย ซึ่งในกรณีของสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ก็มีกระบวนการสืบสวนสอบสวนเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม พบว่ากระบวนการดังกล่าวยังมีปัญหาอยู่บ้าง

สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ได้ให้ข้อมูลว่า หลังจากที่เกิดเหตุสูญหายก็ได้มีเจ้าหน้าที่ตำรวจเดินทางมาพูดคุยกับครอบครัวอยู่หลายครั้ง ทั้งมีการเก็บสารพันธุกรรม (Deoxyribonucleic Acid: DNA) จากสมาชิกครอบครัว เพื่อพิสูจน์ความถูกต้องกับศพนิรนามต่างๆ ที่พบหลังจากเหตุสูญหาย รวมทั้งได้มีการพาครอบครัวเดินทางไปดูศพนิรนามเพื่อตรวจสอบว่าใช่ผู้สูญหายหรือไม่ ซึ่งถือว่าทำให้ครอบครัวของผู้สูญหายได้มีส่วนร่วมในการสืบสวนสอบสวนด้วยพอสมควร

ประเด็นสำคัญคือ ในการสืบสวนสอบสวนนี้ นอกจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาประสานงานช่วยเหลือในการคลี่คลายคดีแล้ว ยังปรากฏว่า มีสื่อมวลชนจากสำนักต่างๆ เข้ามาติดตามและรายงานสถานการณ์ความคืบหน้าของการสืบสวนสอบสวนอยู่ตลอด ซึ่งการเข้ามาทำหน้าที่ของสื่อมวลชนนี้ถือว่ามีผลต่อกระบวนการสืบสวนสอบสวนอย่างมาก เนื่องจากการติดตามสถานการณ์และรายงานให้สังคมที่อยู่ด้านนอกออกไปได้รับทราบเสมือนอยู่ในเหตุการณ์ด้วย ทำให้กระบวนการต่างๆ อยู่ในสายตาของประชาชน และเป็นการป้องกันการดำเนินการหรือการใช้อำนาจที่ไม่โปร่งใส การมีสื่อมวลชนเข้ามาจึงถือว่าเป็นมาตรการหนึ่งที่ทำให้ประชาชนสามารถตรวจสอบการดำเนินการสืบสวนสอบสวนของเจ้าหน้าที่รัฐได้

อย่างไรก็ตาม การมีสื่อมวลชนเข้ามาก็ส่งผลกระทบในอีกด้านหนึ่ง กล่าวคือแม้สื่อมวลชนจะมีผลให้กระบวนการสืบสวนสอบสวนต้องกระทำโดยถูกต้องครบถ้วนและโปร่งใส แต่ในขณะเดียวกัน สื่อมวลชนก็มีผลให้กระบวนการดำเนินไปอย่างเร่งรัดเช่นกัน ซึ่งคดีการหายตัวของ

ผู้สูญหายในครั้งนี้นักกลายเป็นข่าวที่โด่งดังในสังคมอย่างมาก จนรัฐบาลในขณะนั้นมีคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ ตำรวจเร่งสืบสวนหาตัวผู้สูญหาย และติดตามจับกุมผู้ต้องหาตามดำเนินคดี

สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ให้ข้อมูลว่า ด้วยความที่คดีการสูญหายดังกล่าวนี้เป็นคดีที่ได้รับการจับตามองจากสังคมอย่างมาก เห็นได้จากการที่มีการรายงานข่าวปรากฏบน โทรทัศน์หรือวิทยุทุกชั่วโมง และมีคนจำนวนมากมาแจ้งเบาะแสต่างๆ กับทางครอบครัว ทำให้กระบวนการสืบสวนสอบสวนในหลายๆ ครั้งมีความเร่งรีบมากจนเกินไป ด้วยเหตุผลคือเพื่อเป็นการยุติกระแสข่าวต่างๆ ที่เห็นว่าอาจส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของสังคม ซึ่งกระบวนการที่เห็นว่าเป็นความเร่งรีบอย่างแท้จริงคือ การออกหมายจับผู้ต้องหาซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐจำนวน 5 ราย แต่กลับไม่ได้มีการออกหมายจับไปยังผู้ที่เป็นผู้บังคับบัญชาของผู้ต้องหาเหล่านั้น ทั้งที่อย่างน้อยควรจะต้องมีการสอบสวนผู้บังคับบัญชาด้วย ในฐานะที่มีหน้าสอดส่องดูแลความประพฤติของผู้ใต้บังคับบัญชา หรืออาจเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการบังคับสูญหายอีกด้วย

กระบวนการที่เร่งรีบนั้น แม้จะมีความรวดเร็วซึ่งเป็นผลดีต่อครอบครัวของผู้สูญหาย แต่ความรวดเร็วนั้นก็ต้องเกิดขึ้นพร้อมกับกระบวนการที่ถูกต้องครบถ้วนด้วย เนื่องจากกระบวนการที่เร่งรีบจนเกินไปย่อมมีความเสี่ยงที่จะขาดความครบถ้วนสมบูรณ์ และนำมาซึ่งข้อมูลข่าวสารที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง ส่งผลกระทบต่อครอบครัวผู้สูญหายที่รอคอยเบาะแสชะตากรรมที่ถูกต้องของผู้สูญหาย อยู่ตลอดเวลา ในเรื่องกระบวนการที่เร่งรีบนี้อาจมองได้ว่าเกิดจากแรงกดดันจากสังคมรอบข้างที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการสืบสวนสอบสวนทั้งในแง่บวกและแง่ลบ

“จำได้ว่าหลังจากที่พ่อหายไป ไม่กี่เดือนก็มีข่าวออกมาหลายครั้งว่าเจอแล้ว เลยเห็นว่ากระบวนการมันดูเร่งรัดเกินไปนะ ข่าวที่ออกมาแต่ละครั้งมันทำให้ครอบครัวมีความหวัง แต่พอรู้ว่าไม่ใช่ความจริง มันทำให้ความรู้สึกของเราดิ่งลงมาสุดๆ”

(สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ)

สุดท้ายแล้ว ในคดีดังกล่าวนี้ได้ถูกยุติการสืบสวนสอบสวน หลังจากที่ได้มีการรับเป็นคดีพิเศษหลังจากเกิดเหตุสูญหายประมาณ 1 ปี และใช้เวลาในการสืบสวนสอบสวนยาวนานถึง 11 ปี โดยเหตุผลคือ เนื่องจากไม่ปรากฏตัวผู้กระทำความผิด แต่ในกรณีการบังคับสูญหายนี้ ความสำคัญไม่ได้อยู่ที่การนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการติดตามหาเบาะแสของผู้สูญหาย จนกว่าจะทราบชะตากรรมว่าผู้สูญหายได้เสียชีวิตลงแล้วหรือไม่ หรืออยู่ที่ใด ซึ่งอาจมีความสำคัญต่อครอบครัวของผู้สูญหายมากกว่าการลงโทษผู้กระทำความผิดเสียอีก ทั้งนี้ หลักเกณฑ์ดังกล่าวก็เป็นไปตามอนุสัญญาาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับด้วย ดังนี้

“รัฐภาคีแต่ละรัฐจะต้องดำเนินขั้นตอนที่เหมาะสมเกี่ยวกับสถานะทางกฎหมายของบุคคลที่หายสาบสูญซึ่งชะตากรรมยังไม่เป็นประจักษ์และสถานะของญาติของบุคคลดังกล่าวในด้านต่างๆ เช่น สวัสดิการ สังคม การเงิน กฎหมายครอบครัวและสิทธิในทรัพย์สิน ทั้งนี้ โดยไม่กระทบต่อพันธกรณีในอันที่จะดำเนินการการสืบสวนต่อไปจนกว่าจะทราบชะตากรรมของบุคคลที่หายสาบสูญโดยแน่ชัด” (อนุสัญญาาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ, 2006)

2) การพิจารณาคดี

ในเรื่องของการพิจารณาคดี สามารถอธิบายได้ 3 ประเด็น ได้แก่ ปัญหาเรื่องการคุ้มครองพยาน ปัญหาเรื่องการเป็นผู้เสียหาย และปัญหาเรื่องการใช้อำนาจของศาล ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

2.1) ปัญหาเรื่องการคุ้มครองพยาน

ปัญหาเรื่องการคุ้มครองพยานนี้ถือเป็นอีกปัญหาหนึ่งในเรื่องการบังคับสูญหาย เนื่องจากการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐถือว่าเป็นบุคคลที่มีอิทธิพล มีอำนาจ และเป็นทีเกรงใจของสังคม ทำให้ในหลายๆ ครั้ง เมื่อเกิดคดีที่เจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้ต้องหาหรือถูกกล่าวหาว่ากระทำผิด ผู้ที่เห็นเหตุการณ์หรือมีข้อมูลใดๆ ที่จะใช้เป็นหลักฐานพิสูจน์ความผิดของเจ้าหน้าที่รัฐนั้น จึงปฏิเสธที่จะให้ข้อมูลหรือเข้าเป็นพยานบุคคลในคดีดังกล่าว

สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ให้ข้อมูลว่า ในคดีการสูญหายของสมาชิกครอบครัวนี้ มีพยานบุคคลคนหนึ่งเห็นเหตุการณ์อย่างชัดเจน คือ ในตอนที่เกิดเหตุ พยานคนดังกล่าวซึ่งขณะนั้นเป็นเพียงเด็กผู้หญิงคนหนึ่งทำงานอยู่ย่านที่เกิดเหตุพอดี บอกว่าเห็นคนกลุ่มหนึ่งเอาคนหนึ่งเข้าไปในรถ เด็กผู้หญิงคนดังกล่าวจึงถือเป็นประจักษ์พยานที่มีความสำคัญอย่างมากในคดีนี้

ในระหว่างการพิจารณาคดีของศาล มีวันหนึ่งที่พยานบุคคลดังกล่าวต้องเดินทางมาให้การกับศาล วันนั้นในห้องพิจารณาคดีมีเจ้าหน้าที่รัฐนั่งฟังอยู่เป็นจำนวนมาก ในขณะที่พยานบุคคลเป็นเด็กผู้หญิงคนเดียวเท่านั้น ทางฝั่งจำเลยซึ่งก็คือฝั่งของเจ้าหน้าที่รัฐได้ขอให้พยานคนดังกล่าวชี้ตัวเจ้าหน้าที่รัฐที่พยานเห็นว่าเป็นคนผลักผู้สูญหายขึ้นรถจริง ปรากฏว่าพยานบุคคลไม่กล้าหันไปมองเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเป็นจำเลย ทั้งที่ตอนให้การในชั้นสอบสวน พยานบุคคลได้ชี้รูปเพื่อระบุตัวคนที่เห็นว่าเป็นผลักผู้สูญหายขึ้นรถ เพราะมีลักษณะแปลกกว่าคนอื่นจึงจำได้

จากเหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในเรื่องการบังคับสูญหายหรือคดีใดๆ ก็ตามที่เจ้าหน้าที่รัฐมีความเกี่ยวข้อง สถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐนั้นมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของพยานบุคคลเสมอ และการตัดสินใจต่างๆ ของพยานบุคคลนั้น ย่อมส่งผลกระทบต่อการศึกษาคดีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นอกจากเรื่องอิทธิพลของสถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐแล้ว ยังพบว่า พยานบุคคลดังกล่าวซึ่งเป็นเพียงเด็กผู้หญิงนั้น ต้องเดินทางมาให้การที่ศาลเพียงลำพัง และให้การตั้งแต่ช่วงเช้าจนถึงช่วงเย็น ท่ามกลางการจับตามองของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ เห็นว่าการที่ต้องให้การเป็นระยะเวลานานๆ ในคดีเช่นนี้ ส่งผลกระทบต่อสภาพร่างกายและจิตใจของพยานบุคคลอย่างมาก ซึ่งนั่นอาจเป็นสาเหตุที่ในท้ายที่สุด ศาลมีความเห็นว่าพยานบุคคลให้การสับสน จึงไม่มีความน่าเชื่อถือ

“เด็กต้องให้ถ้อยคำหลายครั้งทำให้เกิดความเหนื่อยล้า และไม่ได้รับการคุ้มครองพยาน พอคดีขึ้นไปถึงศาลอุทธรณ์ ศาลเลยเห็นว่าคำให้การของเด็กกลับไปกลับมา จึงยกฟ้อง”

(สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ)

ประเด็นดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นถึงกระบวนการยุติธรรมที่ไม่มีการคุ้มครองพยานทั้งที่พยานบุคคลดังกล่าวเป็นประจักษ์พยานที่สำคัญและเป็นเพียงเด็กผู้หญิงคนหนึ่งเท่านั้น ในขณะที่อีกฝั่งหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกของคนในสังคม การให้การคุ้มครองพยานจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างมากในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เนื่องจากการรับรองว่าคู่ความทั้ง 2 ฝ่ายคือโจทก์และจำเลยจะไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอีกฝ่าย และจะสามารถนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดและความบริสุทธิ์ได้อย่างเท่าเทียมกันอย่างแท้จริง

2.2) ปัญหาเรื่องการเป็นผู้เสียหาย

ปัญหาเรื่องการเป็นผู้เสียหายนี้ถือว่าเป็นประเด็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในเรื่องการบังคับสูญหาย เนื่องจากการบังคับสูญหายหายเป็นการจับ ลักพา หรือคุมขังผู้ใดผู้หนึ่งไว้โดยมีเจตนาที่จะปกปิดไม่ให้ใครรู้ถึงชะตากรรมของผู้ที่ถูกจับไป ด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้ในกรณีการบังคับสูญหายผู้เสียหายตามกฎหมายที่จะมีสิทธิฟ้องคดีหรือเข้าร่วมเป็นโจทก์คือผู้ที่สูญหายไปเท่านั้น มิได้รวมถึงครอบครัวของผู้สูญหายด้วย

สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ได้ให้ข้อมูลว่า คดีการสูญหายของครอบครัวได้ถูกพิจารณาตั้งแต่ศาลชั้นต้นไปจนถึงศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลชั้นสูงสุด โดยในชั้นการพิจารณาของศาลอุทธรณ์ ครอบครัวได้ยื่นคำร้องเพื่อขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการ ปรากฏว่า

ศาลอุทธรณ์ยกคำร้องดังกล่าว และเมื่อคดีขึ้นสู่ศาลฎีกา ศาลฎีกาก็เห็นด้วยกับยกคำร้องดังกล่าวเช่นกัน ด้วยเหตุผลจากการตีความตามมาตรา 5(2) แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งกำหนดให้ครอบครัวจะสามารถฟ้องคดีหรือเข้าเป็นโจทก์ร่วมได้ ต้องปรากฏว่ามีการพิสูจน์ทราบถึงชะตากรรมของผู้สูญหายว่าได้เสียชีวิตลงแล้ว หรือได้รับบาดเจ็บจนไม่สามารถมาดำเนินการด้วยตนเองหรือไม่ ทั้งนี้ เมื่อศาลฎีกาได้มีคำพิพากษา ทั้งสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ และมารดาของตนได้ตัดสินใจไม่ลงนามรับทราบในคำพิพากษานั้น

“ตอนนั้นแม่กับพี่ไม่ได้ลงชื่อรับทราบนะ เพราะรู้สึกว่าจะไม่ได้กับคำพิพากษานั้นจริงๆ”

(สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ)

ในคดีการบังคับสูญหายนั้นแตกต่างจากอาชญากรรมหลายๆ ประเภท เนื่องจากมีความซับซ้อนทั้งรูปแบบของการกระทำซึ่งส่งผลต่อการสืบหาพยานหลักฐานและชะตากรรมของผู้สูญหาย ซึ่งหลักฐานที่พิสูจน์ถึงชะตากรรมของผู้สูญหายในที่นี้ก็คือศพหรือชิ้นส่วนศพของผู้สูญหาย ที่อาจถูกทำลายหรือเคลื่อนย้ายเพื่อปกปิดชะตากรรมไปได้ทุกเมื่อ อีกทั้งครอบครัวของผู้สูญหายส่วนมากก็ไม่ได้มีอำนาจหรือความเชี่ยวชาญที่จะไปสั่งการให้มีการสืบหาหลักฐานชะตากรรมนั้นได้ การเสาะหาหลักฐานเพื่อพิสูจน์ถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวเพื่อเข้าร่วมเป็นโจทก์ในคดีการบังคับสูญหายจึงอาจเรียกได้ว่าไม่มีทางเป็นไปได้

ดังนั้น สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ จึงมองว่า การตีความตามตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัดจนเกินไปในหลายๆ ครั้งเป็นการทำร้ายความรู้สึกของครอบครัวมากกว่าเป็นผลดี แม้ตามตัวอักษรในบทบัญญัติจะเขียนไว้เช่นนั้น แต่การมองถึงเจตนารมณ์ของกฎหมายควรเป็นสิ่งที่สำคัญกว่า มิเช่นนั้น ครอบครัวของผู้สูญหายก็ไม่มีทางที่จะเป็นผู้เสียหายได้ และไม่สามารถเข้าถึงสิทธิกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่

2.3) ปัญหาเรื่องการใช้อำนาจของศาล

ปัญหาเรื่องการใช้อำนาจของศาลเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การพิจารณาคดีการบังคับสูญหายไม่อาจเกิดความยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ เนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า เมื่อมีการฟ้องร้องเป็นคดีความเกี่ยวกับกรณีที่น่าจะเป็นการบังคับสูญหาย คดีจะอยู่ในอำนาจการพิจารณาของศาลอาญา ซึ่งใช้ระบบการพิจารณาคดีแบบกล่าวหา หมายความว่า ฝ่ายโจทก์กับฝ่ายจำเลยต่างมีหน้าที่เสาะหาพยานหลักฐานมาเพื่อต่อสู้คดี โดยที่ศาลจะไม่เข้าไปมีบทบาทในการแสวงหาพยานหลักฐานอื่นใด

ด้วยเหตุที่การบังคับสูญหายมีเจ้าหน้าที่รัฐเป็นฝ่ายจำเลย ในขณะที่ฝ่ายโจทก์หรือผู้เสียหายเป็นประชาชนธรรมดา การที่ฝ่ายโจทก์จะเข้าไปหาหลักฐานมาเพื่อพิสูจน์การกระทำ ความผิดของเจ้าหน้าที่รัฐย่อมเป็นเรื่องที่ยากกว่าเจ้าหน้าที่รัฐหาหลักฐานมาพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ของตนเอง เหตุผลหลักๆ คือ สถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐนี้ถือว่ามีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และ การตัดสินใจของคนในสังคมอย่างมาก ที่เห็นได้ชัด คือ พยานบุคคล หรือผู้ที่มีข้อมูลใดๆ อันจะสามารถ ใช้พิสูจน์ถึงความผิดของเจ้าหน้าที่รัฐ ได้ปฏิเสธที่จะยุ่งเกี่ยวหรือให้ข้อมูลดังกล่าว เนื่องจากหวาดกลัว ถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับตนเองหรือครอบครัวได้ ซึ่งฝ่ายโจทก์ที่เป็นประชาชนธรรมดาก็ไม่มีอำนาจ ที่จะไปบังคับหรือสั่งการให้ได้มาซึ่งข้อมูลดังกล่าวได้

สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ได้ให้ข้อมูลถึงประสบการณ์ในเรื่องนี้ว่า คดีการสูญหายของคนในครอบครัวนี้ได้อยู่ภายใต้อำนาจความผิดชอบของหน่วยงานที่มีความ เชี่ยวชาญแห่งหนึ่งในฐานะที่เป็นคดีพิเศษที่มีความซับซ้อน จำเป็นต้องใช้วิธีการสืบสวนสอบสวนและ รวบรวมพยานหลักฐานเป็นพิเศษ และอาจมีเจ้าหน้าที่รัฐชั้นผู้ใหญ่เกี่ยวข้อง ซึ่งหน่วยงานดังกล่าว มีอำนาจในการได้ข้อมูลหลักฐานทางโทรศัพท์ที่จะนำไปสู่การพิสูจน์ความผิดของจำเลยซึ่งเป็น เจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งผู้ที่อาจอยู่เบื้องหลังหรือให้การช่วยเหลือสนับสนุนได้

อย่างไรก็ตาม สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ เห็นว่า หน่วยงานที่มีความ เชี่ยวชาญนั้นไม่ได้นำต้นทางของข้อมูลโทรศัพท์ คือ บริษัทเครือข่ายโทรศัพท์นั้น มารับรองความ ถูกต้องของสำเนารายละเอียดบันทึกหมายเลขโทรศัพท์ ซึ่งเป็นหลักฐานที่สำคัญอย่างมาก เนื่องจาก จากหมายเลขโทรศัพท์ที่มี พบว่า ณ บริเวณสถานที่เกิดเหตุ ในวันที่มีการสูญหายไป มีเจ้าหน้าที่รัฐ ประมาณ 20 ราย ที่มีการติดต่อสื่อสารกันหลายครั้ง อีกทั้งยังพบว่า จำเลยทั้ง 5 ราย ในคดีดังกล่าว มีการติดต่อกันถึง 75 ครั้ง โดยหน่วยงานให้เหตุผลว่า ผู้มีอำนาจของบริษัทนั้นไม่มา แต่ได้ส่งตัวแทน บริษัทที่ไม่มีอำนาจทำการแทน ซึ่งเข้าใจว่าเป็นช่างเทคนิค มาให้ถ้อยคำกับศาลเมื่อสำเนาหลักฐาน ดังกล่าวไม่มีการรับรองความถูกต้อง ทำให้ศาลมีความเห็นว่า สำเนาหลักฐานรายละเอียดหมายเลข โทรศัพท์นั้นยังไม่ชัดเจนเพียงพอที่ใช้พิสูจน์ความผิดของจำเลยได้ตามที่ถูกต้อง

จากข้อมูลประสบการณ์ข้างต้น จึงเห็นได้ว่า การที่ศาลไม่ได้ลงมาสั่งการให้สืบหา พยานหลักฐานที่สำคัญ ย่อมส่งผลกระทบต่อความสามารถในการต่อสู้คดีของฝ่ายโจทก์อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งพยานหลักฐานที่ศาลให้ความเห็นว่าไม่มีความชัดเจนเพียงพอนี้ อาจเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การ พิจารณาคดีในชั้นปลายเกิดความยุติธรรมแก่คู่ความทั้ง 2 ฝ่ายก็เป็นได้ ดังนั้น ในคดีการบังคับสูญหาย ต้องพิจารณาถึงอำนาจและระบบการพิจารณาของศาลด้วยว่า คู่ความทั้ง 2 ฝ่ายจะสามารถต่อสู้คดีได้ อย่างเท่าเทียมกันหรือไม่ จึงจะเป็นกระบวนการที่ยุติธรรมอย่างแท้จริง

3) การชดเชยเยียวยาจากรัฐ

การชดเชยเยียวยาถือเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยได้จากการศึกษาถึงประสบการณ์ของสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ซึ่งสามารถอธิบายถึงประเด็นดังกล่าวได้ ดังนี้

สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ได้บอกเล่าถึงประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าวว่า เหตุการณ์สูญหายของคนในครอบครัว ในท้ายที่สุด คณะรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้มีมติให้เงินชดเชยจำนวน 7.5 ล้านบาท เป็นการเยียวยาครอบครัวของตน ซึ่งการที่ครอบครัวตัดสินใจรับเงินดังกล่าว เนื่องจากมารดาของตนมองว่า การให้เงินชดเชยเยียวยานั้น เท่ากับว่ารัฐได้ยอมรับในระดับหนึ่งแล้วว่า รัฐมีส่วนเกี่ยวข้องในการทำให้ผู้สูญหายหายไป เพียงแต่ในส่วนของสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ กลับมองต่างออกไปว่า การที่รัฐให้เงินเยียวยาเช่นนี้ เป็นการกระทำเพื่อแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ทางมนุษยธรรมมากกว่า จึงไม่เห็นด้วยเท่าไรนัก แต่ก็ให้สิทธิมารดาเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องดังกล่าว อย่างไรก็ตาม หลังจากที่รัฐได้มอบเงินจำนวนดังกล่าวแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่ามีการชดเชยเยียวยาอย่างอื่นอีกเลย นอกจากนี้ยังได้รับการคุ้มครองพยานโดยหน่วยงานหนึ่งเท่านั้น

จากประสบการณ์ของสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการมอบเงินเพื่อช่วยเหลือครอบครัวผู้สูญหายนั้น แม้จะเป็นการชดเชยเยียวยาอย่างหนึ่งจากรัฐ แต่ก็ เป็นเพียงการชดเชยในรูปแบบของตัวเงินเท่านั้น ในขณะที่พิจารณาถึงการบังคับสูญหายแล้ว เห็นว่าเป็นการกระทำที่มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากอาชญากรรมประเภทอื่น ทั้งมีความซับซ้อน ร้ายแรง และไม่เพียงส่งผลกระทบต่อผู้สูญหายในฐานะผู้เสียหายโดยตรงเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อ รุนแรงต่อจิตใจของครอบครัวของผู้สูญหาย จากการรอคอยข่าวคราวว่าผู้สูญหายยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ หากยังมีชีวิตอยู่จะอยู่ที่ไหน จะได้พบเจอกันอีกหรือไม่ ซึ่งนับเป็นความทรมานทางจิตใจอย่างยิ่ง

การไม่พบศพก็ถือเป็นส่วนหนึ่งส่งผลให้เกิดความทรมานทางใจของครอบครัวผู้สูญหาย โดยเฉพาะการไม่มีศพหรือชิ้นส่วนของผู้สูญหายที่จะมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อได้ ถึงแม้กฎหมายจะเปิดช่องให้ครอบครัวสามารถร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งให้ผู้สูญหายเป็นบุคคลสาบสูญ อันจะมีผลให้ครอบครัวสามารถนำทรัพย์สินมรดกของผู้สูญหายมาจัดการตามสมควรได้ก็ตาม

ดังนั้น สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบฯ จึงมีความเห็นว่า การชดเชยในรูปแบบของเงินเพียงอย่างเดียวจึงอาจยังไม่เหมาะสมต่อความเสียหายจากการบังคับสูญหาย แต่ควรมีการชดเชยเยียวยาทางจิตใจที่บอบช้ำของครอบครัวด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปิดเผยให้ครอบครัวและสังคมได้รับรู้ถึงชะตากรรมของผู้สูญหาย แม้จะรู้ว่าผู้สูญหายได้เสียชีวิตไปแล้วก็ตาม ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด และการชดเชยด้วยเงินเพียงอย่างเดียวก็ไม่ใช่ว่าหลักประกันว่าจะไม่มีการบังคับสูญหายอีกในอนาคต ซึ่งเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐที่จะต้องให้หลักประกันดังกล่าวกับผู้คนในสังคมให้ได้

“สิ่งที่ต้องการจริงๆ ไม่ใช่ว่าต้องมีใครถูกจำคุกหรือ
ถูกลงโทษอะไร แต่เป็นการได้รับรู้ความจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งถ้ารู้
ความจริงแล้ว ก็อาจจะให้อภัยกับผู้กระทำผิดได้”

(สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ)

ทั้งนี้ เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคล
ทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ดังนี้

“แต่ละรัฐภาคีจะต้องรับรองในระบบกฎหมายของตนว่าเหยื่อจากการหายสาบสูญ
โดยถูกบังคับมีสิทธิที่จะได้รับการชดเชยค่าเสียหายและค่าสินไหมทดแทนอย่างยุติธรรม เพียงพอ
และโดยพลัน

สิทธิที่จะได้รับการชดเชยค่าเสียหายตามวรรคสี่ของข้อนี้ ครอบคลุมความเสียหายที่เป็น
ทั้งรูปธรรมและนามธรรมและหากเหมาะสม การชดเชยค่าเสียหายในรูปแบบอื่น อาทิ

(ก) การทำให้กลับคืนสภาพเดิม

(ข) การฟื้นฟู

(ค) การทำให้พอใจ รวมถึงการคืนศักดิ์ศรีและชื่อเสียง

(ง) การประกันว่าจะไม่ให้เกิดขึ้นอีก” (อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วย
การคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ, 2006)

จากการศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของกลุ่มผู้ให้
ข้อมูลสำคัญที่ 2 สรุปได้ว่า กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในเรื่องการบังคับสูญหายที่ได้ประสบพบ
เจอมานั้นมีอุปสรรค คือ การสืบสวนสอบสวนที่เร่งรีบจนเกินไป การคุ้มครองพยานในระหว่างการ
พิจารณาคดีของศาล การที่ครอบครัวของผู้สูญหายไม่สามารถเข้าเป็นผู้เสียหายได้ เนื่องจากการ
ตีความตามบทกฎหมาย การที่ศาลไม่ใช้อำนาจในการแสวงหาพยานหลักฐาน ทั้งที่คู่ความอีกฝั่งหนึ่ง
คือเจ้าหน้าที่รัฐ และการชดเชยเยียวยาที่ยังไม่เหมาะสมกับความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการบังคับสูญหาย

4.3 การเปรียบเทียบผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิง
กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก
โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญออกเป็น 2 กลุ่ม เพื่อศึกษาประสบการณ์ มุมมอง และแนวคิดในเชิง
กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับการบังคับสูญหายจากมุมมองในมิติที่แตกต่างกัน คือ
มิติของผู้ปฏิบัติงานและนักวิชาการ (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1) และมิติของผู้ที่ได้เคยประสบเหตุและ

มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมในกรณีการสูญหายที่อาจเป็นการบังคับสูญหาย (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2)

จากการศึกษา พบว่า ทั้งผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 และผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2 ต่างให้ข้อมูลที่สามารถนำมาเปรียบเทียบได้ ทั้งในเชิงกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย และในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาว่าด้วยการบังคับสูญหาย ดังนี้

4.3.1 มุมมองในเชิงกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหาย

ในมุมมองเชิงกฎหมายนี้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 2 กลุ่มให้มุมมองตรงกันว่า การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง และสร้างความหวาดกลัวให้แก่สังคม แต่การที่ประเทศไทยยังไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายที่จะมาบังคับใช้กับกรณีการบังคับสูญหาย ทำให้การบังคับสูญหายยังไม่เป็นการกระทำที่มีความผิด หรือเป็น “อาชญากรรม” และผู้กระทำไม่มีความผิดฐานบังคับสูญหาย ตามหลักประกันทางอาญาว่า ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ หากไม่มีกฎหมาย ดังนั้น จึงต้องมีการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย เพื่อให้การบังคับสูญหายเป็นความผิด และเกิดกระบวนการขั้นตอนที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ ผู้ให้สำคัญทั้ง 2 กลุ่มยังให้มุมมองตรงกันว่า การกำหนดคำนิยามของการบังคับสูญหายนั้นก็เป็นเรื่องที่สำคัญ เนื่องจากสังคมในปัจจุบันอาจไม่เข้าใจถึงความหมายและลักษณะของการบังคับสูญหายอย่างชัดเจนนัก ทำให้สังคมไม่ตระหนักถึงความร้ายแรงของการบังคับสูญหาย

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องของมาตรการการป้องกันปัญหาการบังคับสูญหายนั้นมีความแตกต่างอยู่บ้าง โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 ส่วนใหญ่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2 มีมุมมองตรงกันว่า มาตรการป้องกันการบังคับสูญหายที่สำคัญที่สุดคือ การมีกฎหมายกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นความผิดทางอาญาและผู้กระทำต้องรับโทษ เพื่อเป็นการปรับเปลี่ยนสถานะของการบังคับสูญหายให้เป็นอาชญากรรมอย่างเต็มตัว ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 ท่านหนึ่งมีมุมมองที่แตกต่างไปว่า มาตรการที่สำคัญที่สุดคือ การมีกระบวนการขั้นตอนที่เหมาะสมที่ทำให้สามารถคลี่คลายคดีการบังคับสูญหายที่มีความซับซ้อนได้อย่างรวดเร็วมากกว่า ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 อีกท่านหนึ่งมีมุมมองว่า มาตรการที่สำคัญในการป้องกันการบังคับสูญหาย คือ การลดอำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐ และให้ประชาชนสามารถตรวจสอบการดำเนินการและการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐได้

4.3.2 มุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาว่าด้วยการบังคับสูญหาย

ในมุมมองเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญานี้ ประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 2 กลุ่มได้กล่าวถึงเหมือนกัน คือ เรื่องของการเป็นผู้เสียหาย เรื่องการใช้อำนาจของศาล และเรื่องการสืบสวนสอบสวน ซึ่งในแต่ละประเด็นสามารถเปรียบเทียบได้ ดังนี้

1) เรื่องของการเป็นผู้เสียหาย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 บางท่านและผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2 มีมุมมองที่ตรงกันในเรื่องของการเป็นผู้เสียหายของครอบครัวของผู้สูญหาย โดยเห็นว่า ในปัจจุบันแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่ครอบครัวของผู้สูญหายจะสามารถเข้าเป็นผู้เสียหายในคดีเกี่ยวกับการบังคับสูญหายได้ เนื่องจากการที่ศาลตีความตามตัวอักษรในมาตรา 5(2) แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กำหนดให้ครอบครัวผู้สูญหายต้องพิสูจน์ได้ว่าผู้สูญหายได้เสียชีวิตแล้วหรือบาดเจ็บจนไม่สามารถมาดำเนินการเองได้ ซึ่งการตีความอย่างเคร่งครัดในคดีการบังคับสูญหายนี้ ทำให้ครอบครัวของผู้สูญหายไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่

2) เรื่องการใช้อำนาจของศาล

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 บางท่านและผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2 มีมุมมองที่ตรงกันในเรื่องของการใช้อำนาจของศาลที่พิจารณาคดี คือ ศาลควรต้องมีบทบาทในการแสวงหาพยานหลักฐานด้วย เนื่องจากคดีการบังคับสูญหายเป็นเรื่องระหว่างประชาชนทั่วไปกับเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งสถานะความเป็นเจ้าหน้าที่รัฐนี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการได้มาซึ่งพยานหลักฐานของโจทก์ ทำให้โจทก์ไม่สามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ หากศาลได้ใช้อำนาจในการเรียกพยานหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคดีแล้ว ก็จะทำให้คู่ความในคดีสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเท่าเทียมยิ่งขึ้น

3) เรื่องการสืบสวนสอบสวน

ในเรื่องของการสืบสวนสอบสวนนี้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 ท่านหนึ่งกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2 ได้ให้มุมมองตรงกันว่า สื่อมีบทบาทและมีผลอย่างมากต่อกระบวนการสืบสวนสอบสวนของเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 มองว่า การมีสื่อจะส่งผลให้กระบวนการสืบสวนสอบสวนเป็นไปด้วยความโปร่งใส เป็นเหมือนการส่องไฟไปยังกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐไม่ให้ดำเนินการหรือใช้อำนาจโดยที่ไม่มีใครสามารถมองเห็นหรือรับรู้ได้ ซึ่งจะทำให้กระบวนการมีความน่าเชื่อถือ เป็นผลดีแก่ทุกฝ่าย

ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2 มองว่า สื่อสามารถทำให้กระบวนการต่างๆ อยู่ในสายตาของประชาชน ซึ่งเป็นผลดีต่อสังคมและครอบครัวของผู้สูญหายก็จริง แต่ในอีกมุมหนึ่ง การมีสื่อก็ส่งผลให้กระบวนการต้องดำเนินไปอย่างเร่งรัด เพื่อเป็นการยุติกระแสข่าวที่ก่อให้เกิดความกดดันแก่เจ้าหน้าที่รัฐ โดยเฉพาะในคดีที่สังคมให้การจับตามองอย่างมาก สื่อก็อาจจะยิ่งทำให้เจ้าหน้าที่รัฐต้องดำเนินการอย่างเร่งรีบจนเป็นผลให้ข้อมูลต่างๆ เกิดความผิดพลาดในที่สุด กล่าวคือ การมีสื่อก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียต่อกระบวนการสืบสวนสอบสวน

4.4 การอภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงเรื่องราว ประสบการณ์ในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย และมุมมองจากประสบการณ์ดังกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ งานวิจัยต่างๆ รวมถึงการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับปัญหาการบังคับสูญหาย ทั้งเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย (กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ 1) และ สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย (กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ 2)

ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์ผลการศึกษาที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เกี่ยวกับ ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหาย ได้แก่ ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำนวน 5 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย 2 ท่าน และ สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย 1 ท่าน พร้อมทั้งศึกษาประกอบกับหนังสือ เอกสารทางวิชาการ บทบัญญัติทางกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาเรื่องการบังคับสูญหาย ทำให้ได้ข้อสรุป และสามารถแบ่งประเด็นสำหรับการอภิปรายผลการศึกษาได้เป็น 2 ประเด็น ดังนี้

4.4.1 ประเด็นที่ 1 ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายในประเทศไทย

4.4.2 ประเด็นที่ 2 ปัญหาทางกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหายในประเทศไทย

4.4.1 ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายในประเทศไทย

จากการศึกษา พบว่า การบังคับสูญหายเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง ด้วยวิธีการและเจตนาเยี่ยงอาชญากรรมอย่างหนึ่ง คือ เป็นการจับ กักขัง ลักพา หรือกระทำวิธีใดๆ ให้บุคคลอื่นปราศจากเสรีภาพในร่างกาย โดยมีเจตนาในการปกปิดชะตากรรมของบุคคลนั้น ซึ่งปัญหาการบังคับสูญหายนี้เกิดขึ้นในประเทศไทยมานานแล้ว แต่ประเทศไทยก็ไม่เคยมีบทบัญญัติทางกฎหมายที่กล่าวถึงเรื่องการบังคับสูญหายจวบจนปัจจุบัน

ดังนั้น หากพิจารณาจากแนวคิดเรื่องความเป็นอาชญากรรม ซึ่งสรุปได้ว่า ในสังคมไทย ได้พิจารณาถึงสถานะความเป็นอาชญากรรมในแง่กฎหมายเป็นหลัก กล่าวคือ ต้องมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นหลักแล้ว การบังคับสูญหายจึงยังไม่มีสถานะเป็นอาชญากรรมในประเทศ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงสถานะความเป็นอาชญากรรมในแง่สังคมแล้ว ย่อมเห็นได้ว่า การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อบรรทัดฐานของสังคม และสร้างความ

เสียหายแก่ผู้อื่น ทั้งตัวผู้เสียหาย ครอบครัวของผู้เสียหาย และสังคมโดยรอบ ดังนั้น การบังคับสูญหายย่อมมีสถานะเป็นอาชญากรรมในแง่มุ่งทางสังคมและในมุมมองทางอาชญาวิทยา

นอกจากนี้ การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีลักษณะเฉพาะตัว ตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ กำหนดคำนิยามที่บ่งบอกถึงลักษณะสำคัญของการบังคับสูญหายไว้ คือ เป็นการกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐ หรือบุคคลอื่นที่ได้รับความยินยอม หรือถูกสั่งการโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้น หากพิจารณาจากแนวคิดเรื่องอาชญากรรมโดยรัฐแล้ว การบังคับสูญหายย่อมถือว่ามีลักษณะเป็นอาชญากรรมโดยรัฐด้วยเช่นกัน แม้ในประเทศไทยจะไม่มีกฎหมายที่ทำให้การบังคับสูญหายเป็นอาชญากรรมก็ตาม

เมื่อการไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายที่กำหนดความผิด ทำให้การบังคับสูญหายยังไม่เป็นอาชญากรรมในประเทศไทย และไม่มี ความผิดทางอาชญาฐานบังคับให้สูญหาย เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดเรื่องกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ในส่วนที่กล่าวถึงสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาและหลักนิติธรรมซึ่งมีเนื้อความโดยสรุปว่า บุคคลต้องรับโทษทางอาญาที่ต่อเมื่อมีกฎหมายในขณะนั้นได้กำหนดไว้ว่า การกระทำความผิดดังกล่าวเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ จึงเห็นได้ว่า เมื่อเกิดเหตุบังคับสูญหายขึ้น ไม่ว่าจะข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไร รัฐจะลงโทษผู้กระทำความผิดในฐานบังคับสูญหายไม่ได้ ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับหลักประกันทางอาญาว่า “ไม่มี ความผิด ไม่มีโทษ หากไม่มีกฎหมาย” อีกด้วย

การไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายสำหรับกรณีการบังคับสูญหาย ส่งผลให้ต้องมีการนำบทบัญญัติทางกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันมาปรับใช้แทน เนื่องจากการบังคับสูญหายมีลักษณะส่วนหนึ่งเช่นเดียวความผิดทางอาญาในปัจจุบัน ได้แก่ ความผิดต่อเสรีภาพ และความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ ตามประมวลกฎหมายอาญา แต่พบว่า ความผิดฐานดังกล่าวมีอัตราโทษที่ไม่เหมาะสมกับการบังคับสูญหาย ที่เป็นการกระทำโดยผู้เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ และมีเจตนาที่จะปกปิดไม่ให้ใครรับรู้ถึงชะตากรรมของผู้ที่หายไป ซึ่งมีความแตกต่างจากความผิดในปัจจุบัน ทั้งมีความร้ายแรงยิ่งกว่า เมื่อพิจารณาจากผู้กระทำและผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งต่อครอบครัวของผู้เสียหายและสังคม การลงโทษผู้ที่กระทำการบังคับสูญหายด้วยอัตราโทษเช่นเดียวกับความผิดต่อเสรีภาพหรือความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการจึงเสมือนเป็นการลดระดับความร้ายแรงของการบังคับสูญหายลงมาจากที่ควรจะเป็น

การไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายยังส่งผลให้สังคมไม่เข้าใจถึงความหมายหรือลักษณะของการบังคับสูญหายอย่างถ่องแท้ เนื่องจากการบังคับสูญหายเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมานานแล้วในประเทศไทย แต่ยังไม่มีการกำหนดความหมายไว้อย่างชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษรทำให้ในหลายๆ ครั้ง สังคมได้มองเห็นเรื่องการบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ไม่แตกต่างจากการกักขังหน่วงเหนี่ยว การลักพาตัว หรือกรณีบุคคลสูญหายทั่วไปที่เกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน ความไม่เข้าใจดังกล่าวทำให้เกิดการเพิกเฉยต่อปัญหา และไม่ได้มีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาดังกล่าว กลายเป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดการบังคับสูญหายในครั้งต่อไป

อีกประการหนึ่ง การไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายยังส่งผลให้เกิดสถานะที่ไม่มีเหยื่อหรือผู้เสียหาย และผู้กระทำความผิดตามกฎหมายอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะสิทธิของครอบครัวของผู้สูญหายที่ต้องถูกจำกัดด้วยตัวอักษรทางกฎหมายในปัจจุบันที่มีได้เอื้ออำนวยให้สามารถนำมาปรับใช้กับคดีการบังคับสูญหายได้อย่างเต็มที่

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังเห็นว่า แม้การไม่มีบทกฎหมายจะเป็นประเด็นหลักของปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย แต่เมื่อพิจารณาในมุมมองที่กว้างขึ้นไปถึงระดับสังคม บทบัญญัติทางกฎหมายก็เป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งในการสร้างความสงบสุขในสังคมเท่านั้น หากผู้มีอำนาจหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายเหล่านั้นมิได้เข้าใจหรือให้ความสำคัญกับการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งการที่สังคมเพิกเฉยไม่ร่วมมือกันในการป้องกันปัญหาอาชญากรรมทั้งหลาย บทกฎหมายที่มีก็ไม่อาจก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมได้

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน พบว่า สิทธิมนุษยชนเป็นหลักการที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังกฎหมาย แต่มีความหมายที่ลึกซึ้งและใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่า กล่าวคือ เป็นหลักการพื้นฐานที่มนุษย์มีตั้งแต่เกิด และได้รับการยอมรับโดยไม่จำเป็นต้องมีการบัญญัติกฎหมายใดๆ โดยเฉพาะหลักการพื้นฐานในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งสังคมจำต้องยึดถือไว้เสมอไม่ว่าอีกฝ่ายจะเป็นคนที่เลวทรามเพียงใด ด้วยเหตุนี้ จึงต้องมีการสร้างแนวคิดให้สังคมเกิดความตระหนักรู้ในความสำคัญของสิทธิมนุษยชน โดยให้มองว่าหลักสิทธิมนุษยชนก็เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคมเช่นเดียวกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม แม้จะไม่มีข้อกำหนดบทลงโทษเป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม การใช้หลักสิทธิมนุษยชนควบคู่ไปกับหลักกฎหมายจะทำให้ผู้คนรับรู้ตัวตนเองเป็นส่วนหนึ่งในกลไกสำคัญที่พิทักษ์ความสงบสุขของสังคมได้เช่นเดียวกับผู้บังคับใช้กฎหมาย ส่งผลให้ปัญหาการบังคับสูญหายและอาชญากรรมอื่นๆ ยุติลงได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า การบังคับใช้กฎหมายเพียงอย่างเดียว และการสร้างความตระหนักรู้เช่นนี้จะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาภัยกลายเป็นเพียงเอกสารอย่างหนึ่งที่ไม่มีคุณค่าใดในสังคมด้วย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงสรุปได้ว่า ประเทศไทยจำเป็นต้องมีการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย เพื่อให้สังคมรับรู้อย่างชัดเจนถึงความหมาย ลักษณะ และความร้ายแรงของการบังคับสูญหาย รวมทั้งเพื่อให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่เป็นความผิดและผู้กระทำต้องได้รับที่รุนแรงเหมาะสมกับความร้ายแรงของการกระทำนั้น ทั้งนี้ การมีบทบัญญัติทางกฎหมายที่กำหนดให้การบังคับสูญหายมีความผิดจะทำให้เกิดมาตรการหรือกระบวนการขั้นตอนที่เหมาะสมกับรูปแบบและลักษณะของการบังคับสูญหายต่อไป ที่สำคัญคือ การบังคับใช้กฎหมายต้องกระทำควบคู่ไปกับหลักสิทธิมนุษยชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการป้องกันสังคมระหว่างผู้บังคับใช้กฎหมายและผู้คนในสังคม อันเป็นการส่งเสริมผลให้บทกฎหมายมีคุณค่าต่อสังคมยิ่งขึ้น

แม้ในปัจจุบัน ประเทศไทยได้มีร่างกฎหมายสำหรับกรณีการบังคับสูญหายโดยเฉพาะแล้ว คือ “ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหาย” แต่ร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวยังไม่ผ่านพิจารณาและบังคับใช้อย่างเป็นทางการ อีกทั้งยังมีเนื้อหาที่ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข จึงสรุปได้ว่า ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่บังคับใช้กับการบังคับสูญหาย และกฎหมายเรื่องความผิดทางอาญาที่มีในปัจจุบันก็ยังไม่เหมาะสมกับสภาพและความร้ายแรงของการบังคับสูญหาย ซึ่งข้อสรุปดังกล่าวมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของเมธาวิ คงพิกุล (2556) ซึ่งกล่าวว่า แม้ปัจจุบันจะมีบทบัญญัติทางกฎหมายอาญา แต่บทบัญญัติดังกล่าวยังไม่เพียงพอสำหรับกรณีการบังคับบุคคลให้สูญหาย ซึ่งเป็นความผิดร้ายแรงและมีความซับซ้อนมากกว่า รัฐจึงสมควรออกกฎหมายเฉพาะเกี่ยวกับการบังคับบุคคลให้สูญหายขึ้นมา พร้อมทั้งมีการกำหนดฐานความผิดเกี่ยวกับการบังคับบุคคลให้สูญหายด้วย ทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของสิริรัตน์ ศรีรัตนภรณ์ (2552) ซึ่งสรุปว่า ประเทศไทยยังขาดมาตรการในการบังคับใช้กับการกระทำความผิดบังคับสูญหาย โดยเฉพาะการที่ไม่มีการบัญญัติให้การบังคับสูญหายนี้เป็นฐานความผิด ทั้งนี้ การไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายทำให้ไม่มีการกำหนดหลักเกณฑ์หรือมาตรการที่ต้องใช้บังคับเมื่อเกิดเหตุบังคับสูญหายอย่างชัดเจน นำไปสู่ผลกระทบในเชิงกระบวนการยุติธรรมต่อไป

4.4.2 ปัญหาทางกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหายในประเทศไทย

การบังคับสูญหายเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมานานซึ่งละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนและสร้างความหวาดกลัวให้กับสังคมอย่างรุนแรง จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีการบังคับใช้กฎหมายเป็นกลไกในการพิทักษ์ความสงบสุขและสร้างความปลอดภัยในสังคม ซึ่งการบังคับใช้กฎหมายไม่ได้แสดงออกเพียงแค่ว่าผู้กระทำความผิดหรือไม่เท่านั้น แต่ยังรวมถึงทำให้เกิดกระบวนการขั้นตอนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอีกด้วย การที่ยังไม่มีการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหายเป็นการเฉพาะ จึงมิได้ส่งผลกระทบต่อเชิงกฎหมายเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อเชิงกระบวนการยุติธรรมอีกด้วย

การไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ส่งผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมอย่างมาก โดยหลัก คือ ทำให้ไม่เกิดหลักเกณฑ์การปฏิบัติสำหรับกรณีการบังคับสูญหาย ส่งผลให้ผู้มีหน้าที่ในทุกภาคส่วนของกระบวนการยุติธรรมไม่ทราบว่ามีเหตุเกิดขึ้นแล้วจะต้องดำเนินการอย่างไรบ้าง ไม่เกิดแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ทำให้เกิดคำถามในกระบวนการยุติธรรม และทำให้กระบวนการยุติธรรมไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ในทิศทางที่ควรจะเป็น เนื่องจากการมีบทกฎหมายย้อมเปรียบเทียบเสมือนว่ามี “คู่มือ” ที่บอกว่าเมื่อเกิดเหตุขึ้นแล้วจะต้องทำอย่างไรต่อไปบ้าง ซึ่งคู่มือดังกล่าวย่อมถูกเขียนขึ้นโดยการผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาความรุนแรงของการบังคับสูญหาย เพื่อให้กระบวนการขั้นตอนมีความเหมาะสมเพียงพอที่จะใช้แก้ไขปัญหาค่าการบังคับสูญหายได้

เมื่อไม่มีกระบวนการขั้นตอนที่ชัดเจนสำหรับปัญหาการบังคับสูญหายโดยเฉพาะ ส่งผลให้เมื่อเกิดเหตุบังคับสูญหาย ต้องมีการนำกระบวนการที่มีอยู่ในปัจจุบันมาใช้แทน ทั้งกระบวนการสืบสวนสอบสวน การพิจารณาคดีของศาล และการชดเชยเยียวยาครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากการบังคับสูญหายนั้น อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีความซับซ้อน ทั้งรูปแบบและเจตนา รวมทั้งสร้างผลกระทบที่รุนแรงกว่าความผิดในปัจจุบัน กระบวนการยุติธรรมที่บังคับใช้กับความผิดในปัจจุบันจึงยังไม่สอดคล้องกับปัญหาการบังคับสูญหาย ซึ่งกระบวนการยุติธรรมที่ไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาย่อมไม่สามารถยุติปัญหาการบังคับสูญหายได้อย่างถ่องแท้ และเป็นสาเหตุให้เกิดการบังคับสูญหายครั้งต่อๆ ไปในที่สุด

จากการศึกษา พบว่า ภูมิหลังและบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีประสบการณ์และมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมที่แตกต่างกัน ที่ชัดเจนคือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เคยมีประสบการณ์ในการสืบสวนสอบสวน หรือการปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ ได้แก่ ผู้แทนจากกรมสอบสวนคดีพิเศษ หรือผู้แทนจากศูนย์ข้อมูลคนหายๆ และผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เคยมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมในคดีที่อาจเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ได้แก่ สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย ซึ่งประสบการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาการบังคับสูญหาย

กระบวนการที่ไม่สอดคล้องกับการบังคับสูญหายนี้มีตั้งแต่การสืบสวนสอบสวนที่เจ้าหน้าที่รัฐมีอำนาจและอิทธิพลในการเข้าถึงพยานหลักฐานสำคัญต่างๆ รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ที่ประชาชนทั่วไปไม่สามารถเข้าไปตรวจสอบได้อย่างเต็มที่ กล่าวคือ กระบวนการสืบสวนสอบสวนอาจมีความไม่โปร่งใสได้ ซึ่งทำให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีมุมมองว่า ควรจะมีมาตรการให้เจ้าหน้าที่รัฐที่ต้องสงสัยว่ากระทำผิดออกห่างจากพยานหลักฐานในทันที เพื่อป้องกันมิให้เกิดการทำลายพยานหลักฐานนั้น หรืออาจให้หน่วยงานอื่นดำเนินการสืบสวนสอบสวนแทนหน่วยงานที่ถูกร้องเรียน รวมทั้งมาตรการที่ทำให้ประชาชนสามารถตรวจสอบการดำเนินการหรือการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐได้ โดยเฉพาะการอาศัยการทำงานของสื่อ เพื่อให้กระบวนการต่างๆ อยู่ในสายตาของประชาชนมากยิ่งขึ้น

ประเด็นต่อมาคือ กระบวนการยุติธรรมในการพิจารณาคดีของศาลในปัจจุบัน ไม่เปิดช่องให้ครอบครัวของผู้ที่สูญหายเข้าเป็นผู้เสียหายตามกฎหมายที่จะมีสิทธิฟ้องคดีหรือเข้าร่วมเป็นโจทก์เพื่อดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดได้ เนื่องจากการตีความตามตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัดมากเกินไป ทำให้ครอบครัวมีภาระการพิสูจน์ถึงชะตากรรมของผู้สูญหาย ซึ่งอาจเป็นไปได้เลยหากพิจารณาถึงลักษณะและเจตนาในการกระทำของการบังคับสูญหายที่เป็นการปกปิดชะตากรรมของผู้สูญหาย ครอบครัวของผู้สูญหายจึงไม่ถือเป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย ส่งผลให้ไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดเรื่องเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งได้แบ่งประเภทของเหยื่ออาชญากรรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ เหยื่ออาชญากรรมโดยตรงและเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม เห็นได้ว่า ในกรณีการบังคับสูญหาย ครอบครัวของผู้สูญหายย่อมได้รับผลกระทบจากการหายไปของ คนในครอบครัวอย่างแน่นอน อีกทั้งยังส่งผลให้ครอบครัวของผู้สูญหายได้รับความทุกข์ทรมานทาง จิตใจตลอดระยะเวลาที่ไม่อาจทราบถึงชะตากรรมของผู้สูญหายอีกด้วย ดังนั้น หากผู้สูญหาย เป็นเหยื่อจากอาชญากรรมโดยตรง ครอบครัวของผู้สูญหายก็ย่อมเป็นเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม ในฐานะที่ได้รับผลกระทบทางสภาพจิตใจอย่างรุนแรง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Marthe Lot Vermeulen (2012) ซึ่งสรุปว่า การบังคับสูญหายไม่ได้ส่งผลกระทบต่อผู้ที่ถูกทำให้สูญหายเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อครอบครัวของผู้สูญหายอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความทุกข์ทรมานทางจิตใจ ที่ไม่อาจรับรู้ถึงชะตากรรมของผู้สูญหายและความจริงที่เกิดขึ้น ดังนั้น ครอบครัวของผู้สูญหาย ซึ่งได้รับผลกระทบเช่นว่านั้นก็สมควรที่จะมีสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าเป็นโจทก์หรือโจทก์ร่วมในคดีอาญาในฐานะที่เป็น “ผู้เสียหาย” ซึ่งสะท้อน ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายที่ไม่ยึดติดอยู่เพียงแค่ตัวอักษร ทางกฎหมายเท่านั้น แต่เป็นการให้ความสำคัญกับส่วนที่ลึกซึ้งกว่า คือ เรื่องของอารมณ์ความรู้สึกหรือ สภาพจิตใจของครอบครัวหรือญาติพี่น้อง ที่แทรกอยู่ระหว่างความสัมพันธ์ของผู้กระทำและผู้สูญหาย ซึ่งเป็นเหยื่อโดยตรง (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย: 164) แต่กลับแสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่ได้รับอย่าง ชัดเจนยิ่งกว่า นอกจากนี้ การพิจารณาถึงความเสียหายทางสภาพจิตใจเช่นนี้ยังทำให้มองเห็นถึง ผลกระทบที่ไม่ใช่แค่กับครอบครัวหรือญาติพี่น้องเท่านั้น แต่ยังมีขอบเขตรวมไปถึงผู้คนรอบข้างที่ต้อง ใช้ชีวิตอยู่บนความหวาดกลัวและความรู้สึกไม่ปลอดภัยในสังคมอีกด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความ ร้ายแรงของการบังคับสูญหายที่ไม่สมควรถูกจำกัดความเป็นเหยื่อหรือผู้เสียหายด้วยตัวอักษร ทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว

กรณีการพิจารณาคดีของศาลยังรวมไปถึงการที่ศาลไม่ได้ใช้อำนาจลงมาแสวงหา พยานหลักฐานในคดีที่คู่ความฝั่งหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคู่ความอีกฝั่งหนึ่งคือครอบครัว ของผู้สูญหายจะสามารถสืบหาพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดได้ และทำให้กระบวนการยุติธรรม ทางอาญาเกิดความไม่เท่าเทียมได้ ซึ่งหากพิจารณาถึงแนวคิดเรื่องกระบวนการยุติธรรมทางอาญาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า ในคดีที่คู่ความฝ่ายหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ศาลควรมีบทบาทในการใช้อำนาจแสวงหา พยานหลักฐานเท่าที่จำเป็นด้วย เพื่อให้คู่ความอีกฝ่ายที่เป็นเพียงประชาชนธรรมดาสามารถต่อสู้คดี ได้อย่างเท่าเทียม และการดำเนินคดีอาญาเกิดความเป็นธรรมมากที่สุด ตามหลักการดำเนินคดีอย่าง เป็นธรรมซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

อีกประการหนึ่งคือ กระบวนการยุติธรรมมักเกิดอุปสรรคในการนำตัวผู้กระทำความผิด ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐมาลงโทษตามกฎหมาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อหน้าที่ในการชดเชยความเสียหายของตัวเจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากแนวคิดเรื่องการชดเชยเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายแล้ว จึงเห็นว่า ไม่ว่ารัฐจะสามารถลงโทษผู้กระทำความผิดและให้ผู้กระทำความผิดชดเชยเยียวยาความเสียหายได้หรือไม่ รัฐก็ต้องเข้ามามีหน้าที่ในการชดเชยเยียวยาแก่ครอบครัวของผู้เสียหาย ซึ่งเป็นเหยื่ออาชญากรรมโดยอ้อม ด้วยเหตุผลว่ารัฐไม่สามารถคุ้มครองประชาชนให้รอดพ้นจากอาชญากรรมหรือการกระทำความผิดได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอัญชลี ฉายสุวรรณ (2534) ที่ได้สรุปว่า เมื่ออาชญากรรมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และผู้กระทำความผิดก็ไม่สามารถชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นได้ทั้งหมด รัฐจึงต้องเป็นผู้รับภาระในการจ่ายค่าทดแทนให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม เพื่อให้ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมได้รับความยุติธรรม

นอกจากนี้ จากการศึกษายังพบว่า การบังคับสูญหายนั้นเป็นการที่เจ้าหน้าที่รัฐกระทำโดยมีเจตนาที่จะปกปิดชะตากรรมของผู้สูญหาย ซึ่งทำให้ครอบครัวไม่อาจรู้ได้เลยว่า ผู้สูญหายยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ หากเสียชีวิตลงแล้วจะสามารถค้นหาศพจนเจอเพื่อนำมาประกอบพิธีทางศาสนา และยุติความทรมานทางจิตใจจากการไม่รู้ถึงชะตากรรมของผู้สูญหายได้หรือไม่ แต่หลักเกณฑ์การชดเชยเยียวยาในปัจจุบันนั้นเป็นการชดเชยด้วยเงิน ซึ่งเห็นว่ายังไม่สอดคล้องกับความเสียหายที่ครอบครัวของผู้สูญหายได้รับ แต่รัฐควรมีการชดเชยเยียวยาจิตใจของครอบครัวให้ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่รัฐเปิดเผยความจริงถึงชะตากรรมของผู้สูญหาย และยอมรับว่ามีการบังคับสูญหายโดยเจ้าหน้าที่รัฐเกิดขึ้นจริง รวมทั้งการที่ผู้กระทำความผิดได้สารภาพและกล่าวคำขอโทษต่อครอบครัวของผู้สูญหาย ก็อาจเป็นการบรรเทาความทุกข์ทรมานในจิตใจของครอบครัวผู้สูญหายได้ ซึ่งเป็นรูปแบบการชดเชยความเสียหายทางจิตใจตามแนวคิดเรื่องการชดเชยเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น จึงสรุปได้ว่า การไม่มีกระบวนการขั้นตอนสำหรับปัญหาการบังคับสูญหายเป็นผลต่อเนื่องมากจากการไม่มีกฎหมายที่กำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีความผิด ซึ่งกระบวนการยุติธรรมที่มีในปัจจุบันก็ไม่ได้ถูกกำหนดขึ้นมาโดยคำนึงถึงสภาพปัญหาของการบังคับสูญหาย ทำให้ผู้เสียหายหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการบังคับสูญหายไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเพียงพอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสิริรัตน์ ศรีลัคนาภรณ์ (2552) ซึ่งสรุปว่า ประเทศไทยยังขาดมาตรการในการบังคับใช้กับการกระทำความผิดบังคับสูญหาย ทั้งการที่ไม่มีการบัญญัติการกระทำนี้เป็นฐานความผิด กลไกในการร้องเรียนหรือตรวจสอบในการกระทำ ความผิดโดยเจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งการเยียวยาความเสียหายที่ยังไม่เหมาะสม

บทที่ 5

สรุป ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบังคับสูญหายในประเทศไทย: ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงเรื่องราว ประสบการณ์ในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละกลุ่มได้เคยประสบเหตุการณ์หรือมีบทบาทในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เข้าข่ายเป็นการบังคับสูญหายอย่างไรบ้าง รวมทั้งศึกษาถึงมุมมองหรือทัศนคติในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีต่อปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย โดยใช้การวิจัยในเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบกับการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารในเชิงกฎหมาย งานวิจัย และทบทวนวรรณกรรมต่างๆ และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่ออภิปรายผลถึงประสบการณ์และมุมมองที่มีต่อปัญหาการบังคับสูญหาย เพื่อนำเสนอผลการศึกษาวิจัย และแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่อไป

5.1 สรุปสาระสำคัญของการศึกษาวิจัย

5.1.1 ความเป็นมาของการศึกษาวิจัย

การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง ซึ่งเป็นปัญหาเกิดขึ้นในประเทศไทยมาเป็นเวลานาน ซึ่งมักจะเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความมั่นคง ความสงบเรียบร้อย หรือเป็นข้อพิพาททางการเมือง และผู้กระทำความผิดจะเป็นผู้ใช้อำนาจรัฐ หรือกลุ่มบุคคลอื่นที่กระทำตามที่ได้รับคำสั่งจากรัฐ ในขณะที่บุคคลที่ถูกทำให้เป็นผู้สูญหายมักจะเป็นบุคคลที่แสดงเจตจำนงหรือแสดงออกว่าตนเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ หรือมีความคิดเห็นหรือจุดยืนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตรงข้ามกับรัฐ หรือไม่เห็นด้วยกับวิธีการที่รัฐใช้ปกครองประเทศ เช่น นักสิทธิมนุษยชน นักเคลื่อนไหวทางการเมือง ผู้นำชุมชน รวมทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วย การบังคับสูญหายจึงเป็นวิธีการที่รัฐใช้เพื่อสร้างความหวาดกลัวหรือข่มขู่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือสังคมเพื่อมิให้เกิดการเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ

ประเทศไทยมีเหตุการณ์บังคับสูญหายเกิดขึ้นหลายครั้ง ซึ่งหนึ่งในคดีการสูญหายที่ได้รับความสนใจจากสังคมไทยเป็นอย่างมาก คือ การหายตัวไปของนายสมชาย นีละไพจิตร ทนายความและนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชน ซึ่งสูญหายไปอย่างลึกลับเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2547 โดยมีพยานเห็นว่า นายสมชายได้ถูกชายฉกรรจ์ประมาณ 4-5 คน จับขึ้นรถของกลุ่มชายฉกรรจ์แล้วขับออกไป และไม่มีใครได้พบเห็นเบาะแสหรือทราบชะตากรรมของนายสมชายอีกเลย

อย่างไรก็ตาม แม้การบังคับสูญหายจะเป็นการกระทำที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงและสร้างความหวาดกลัวให้กับสังคมมากเพียงใด แต่ในปัจจุบัน ประเทศไทยก็ยังไม่มียกเว้นกฎหมายที่ห้ามการบังคับสูญหายได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะการทำให้การบังคับสูญหายไม่ถือเป็นความผิดตามหลักกฎหมาย ส่งผลกระทบต่อกระบวนการขั้นตอนต่างๆ เมื่อเกิดเหตุบังคับสูญหาย ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ปัจจุบันประเทศไทยยังขาดมาตรการป้องกันปราบปรามและการดำเนินกระบวนการยุติธรรมที่เหมาะสมสำหรับการบังคับสูญหาย การขาดมาตรการดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสังคม ทั้งกับครอบครัวของผู้สูญหายที่ได้รับความทุกข์ทรมานทางจิตใจ และกับผู้ที่ทำหน้าที่ในการดำเนินกระบวนการต่างๆ

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย โดยได้ศึกษาจากมุมมองและประสบการณ์ของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหาย ทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย และครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย ประกอบกับการศึกษาบทบัญญัติทางกฎหมายต่างๆ เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนามาตรการในเชิงบทบัญญัติทางกฎหมายและการดำเนินกระบวนการยุติธรรมอันเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหายต่อไป

5.1.2 แนวคิดหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้หยิบยกแนวคิดต่างๆ ที่เห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกับปัญหาการบังคับสูญหายในประเทศไทย ได้แก่ แนวคิดเรื่องการบังคับสูญหาย เพื่ออธิบายถึงความเป็นมา รูปแบบ และสาเหตุของการกระทำเสียก่อน และได้หยิบยกแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีการกล่าวถึงสิทธิในร่างกาย เนื่องจากการบังคับสูญหายมีลักษณะเป็นการริดลอนเสรีภาพในร่างกายของผู้อื่นโดยละเมิดต่อกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่กำหนดว่าการบังคับสูญหายเป็นความผิด อันส่งผลต่อสถานะความเป็นอาชญากรรมของการบังคับสูญหาย ผู้วิจัยจึงหยิบยกแนวคิดเรื่องความเป็นอาชญากรรมมาใช้ เพื่อพิจารณาถึงแนวคิดความเป็นอาชญากรรมทั้งในแง่มุมมองทางกฎหมายและแง่สังคม ซึ่งจากการเลือกแนวคิดเรื่องความเป็นอาชญากรรม ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อการบังคับสูญหายเป็นการกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐ จึงอาจมีความเกี่ยวข้องกับอาชญากรรมโดยรัฐ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้หยิบเอาแนวคิดเรื่องอาชญากรรมโดยรัฐขึ้นมาด้วยเช่นกัน

แนวคิดต่อมาที่ผู้วิจัยได้เลือกใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย คือ แนวคิดเรื่องเหยื่ออาชญากรรม เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้มุ่งเก็บข้อมูลจากครอบครัวของผู้สูญหายซึ่งได้รับผลกระทบจากการสูญหายของคนในครอบครัวด้วย และด้วยเหตุที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงประสบการณ์และมุมมอง

ในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ทำให้ผู้วิจัยเลือกหยิบยกแนวคิดเรื่องกระบวนการยุติธรรมทางอาญามาใช้ประกอบด้วย

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยได้เลือกหยิบเอาแนวคิดเรื่องการชดเชยเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายมาใช้เป็นแนวคิดสุดท้าย เนื่องจากผู้วิจัยมีความสนใจว่า ในสภาวะที่ยังไม่มีกฎหมายสำหรับการบังคับสูญหายนี้ ครอบครัวของผู้สูญหายได้รับการชดเชยเยียวยาบ้างหรือไม่ อย่างไร

5.1.3 วิธีการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยใช้การศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพ เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อแสวงหาคำตอบของคำถามในการวิจัยที่กำหนดไว้ โดยเป็นรูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบกับการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารในเชิงกฎหมาย โดยมุ่งเน้นที่อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการบังคับบุคคลให้สูญหาย และบทบัญญัติทางกฎหมายอื่นๆ ที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน

สำหรับกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ คือ ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์การบังคับสูญหาย ทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย รวมถึงครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 มีทั้งสิ้น 7 ท่าน ประกอบด้วย ผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการในคดีการบังคับสูญหาย ได้แก่ กรมสอบสวนคดีพิเศษ, กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย และศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา รวมทั้งสิ้น 5 ท่าน และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอีก 2 ท่าน

ส่วนผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2 ผู้วิจัยได้กำหนดให้เป็นสมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย 1 ท่าน โดยผู้วิจัยได้เลือกครอบครัวที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการดำเนินการเพื่อค้นหาผู้สูญหายและเข้าร่วมกระบวนการดำเนินคดีต่อผู้ที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำความผิด ที่สำคัญคือ ครอบครัวดังกล่าวเป็นครอบครัวเดียวที่ได้ต่อสู้เรียกร้องความยุติธรรมจนคดีสิ้นสุด นำมาซึ่งการค้นพบปัญหาทางด้านบทกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม

5.2 สรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษาวิจัย พบว่า สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

5.2.1 การศึกษาประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ของผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหายและผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย

1) บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษา สามารถสรุปได้ว่า ด้วยบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน ส่งผลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่ละแห่งมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาการบังคับสูญหายแตกต่างกัน คือ เนื่องจากการบังคับสูญหายมีลักษณะเบื้องต้นเช่นเดียวกับบุคคลสูญหายทั่วไป ดังนั้น หากมีการร้องทุกข์หรือขอความช่วยเหลือ ทางศูนย์ข้อมูลคนหาย มูลนิธิกระจกเงา ก็จะเข้ามามีบทบาทในการติดตามหาตัวผู้สูญหาย ด้วยวิธีการสืบสวนวิเคราะห์ข้อมูล โดยประสานงานกับเจ้าหน้าที่ตำรวจเป็นหลัก และในกรณีที่มีแนวโน้มว่าอาจมีเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวข้อง ศูนย์ข้อมูลคนหายฯ จะตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อหาข้อมูลที่อาจเป็นประโยชน์ในการติดตามหาตัวผู้สูญหายหรือการให้คำแนะนำเพื่อดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่รัฐที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้องต่อไป

ในกรณีเป็นที่แน่ชัดว่า การสูญหายดังกล่าวเป็นการบังคับสูญหาย ทางกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพก็จะลงพื้นที่เพื่อสืบหาข้อมูลเบื้องต้น โดยเจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ เมื่อรวบรวมข้อมูลได้ในระดับหนึ่ง จึงจะส่งเรื่องต่อให้กรมสอบสวนคดีพิเศษดำเนินการต่อไป ในฐานะหน่วยงานที่เป็นหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการสืบสวนสอบสวนคดีการบังคับสูญหายซึ่งถือเป็น “คดีพิเศษ” ตามกฎหมาย นอกจากนี้ กรมคุ้มครองสิทธิฯ ยังมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการพิจารณาขอร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหายทุกฉบับอีกด้วย

นอกจากนี้ ทั้งกรมคุ้มครองสิทธิฯ และกรมสอบสวนคดีพิเศษยังมีบทบาทในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการจัดการเรื่องราวร้องทุกข์กรณีการทรมานและการบังคับสูญหาย โดยอธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิฯ เป็นเลขานุการ และมีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการออกเป็น 4 คณะ ได้แก่ อนุกรรมการคัดกรอง, อนุกรรมการติดตาม, อนุกรรมการเยียวยา และอนุกรรมการป้องกัน ซึ่งอธิบดีกรมสอบสวนคดีพิเศษได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะอนุกรรมการติดตามและตรวจสอบ เพื่อทำหน้าที่รับเรื่องราวร้องทุกข์ ตรวจสอบและวินิจฉัยกรณีการบังคับสูญหายให้เป็นไปตามอนุสัญญาต่อต้านการทรมานฯ และอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ส่วนอธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานคณะอนุกรรมการเยียวยา เพื่อทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือเยียวยาผู้เสียหายหรือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากกรณีการบังคับสูญหายที่เกิดขึ้น

สำหรับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาตินั้น เมื่อมีเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับการบังคับสูญหายมาที่คณะกรรมการสิทธิฯ ก็จะดำเนินการตรวจสอบเรื่องร้องเรียนและให้คำแนะนำหรือข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมสอบสวนคดีพิเศษ หรือคณะกรรมการจัดการเรื่องราวร้องทุกข์กรณีถูกระงับทำทรมานและถูกบังคับให้หายสาบสูญ บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสิทธิฯ จึงมีลักษณะเป็นการให้คำปรึกษาและแนวทางต่างๆ อยู่เบื้องหลังการปฏิบัติงานของหน่วยงานอีกทีหนึ่ง

สำหรับหน่วยงานสุดท้าย คือ แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย นั้น จะมีบทบาทหน้าที่ในเชิงนโยบายเป็นหลัก คือ การออกแถลงการณ์หรือปฏิบัติการเรียกร้องให้รัฐบาลไทยดำเนินการเพื่อยุติการบังคับสูญหายนั้น นอกจากนี้ แอมเนสตี้ฯ ยังติดตามดูความคืบหน้าของร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหาย และให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อให้มีการพิจารณาแก้ไขเนื้อหาให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ รวมทั้งผลักดันให้มีการให้สัตยาบันเพื่อเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาดังกล่าวด้วย อย่างไรก็ตาม แอมเนสตี้ฯ ก็มีบทบาทในเรื่องของการสืบสวนเช่นเดียวกัน เพียงแต่เป็นการสืบหาข้อมูลเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่การออกแถลงการณ์ดังกล่าวข้างต้น

2) ประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย

จากการศึกษา สามารถสรุปได้ว่า แม้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน แต่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญก็มีความเข้าใจในหลักพื้นฐานทางกฎหมายเหมือนกัน คือ การที่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่กำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีความผิด ส่งผลให้การบังคับสูญหายไม่มีสถานะเป็นอาชญากรรม ดังนั้น ผู้กระทำจึงไม่ต้องรับโทษในความผิดฐานการบังคับสูญหาย โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางรายซึ่งปฏิบัติงานทางด้านกฎหมาย ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า เมื่อการบังคับสูญหายยังไม่มี ความผิดตามกฎหมาย จึงต้องบังคับใช้กฎหมายฐานความผิดที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งพบว่า อัตราโทษของความผิดฐานดังกล่าวยังไม่เหมาะสมกับความร้ายแรงของการบังคับสูญหาย

จากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหาย และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย จึงเห็นว่า ต้องมีมาตรการสำหรับแก้ไขปัญหาการบังคับสูญหาย โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางรายมีมุมมองว่า การกำหนดให้การบังคับสูญหายเป็นการกระทำที่มีความผิดเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด รวมทั้งการกำหนดค่านิยมของการบังคับสูญหายให้สังคมเข้าใจถึงความหมายอย่างถ่องแท้ เพื่อให้สังคมตระหนักถึงความร้ายแรงของการบังคับสูญหาย อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีประสบการณ์ด้านการสืบสวนในคดีเกี่ยวกับการบังคับสูญหายมองว่า ส่วนที่สำคัญของการมีกฎหมายคือการกำหนดกระบวนการขั้นตอนที่เหมาะสมในการคลี่คลาย

คดีมากกว่า ส่วนผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ปฏิบัติงานด้านติดตามหาบุคคลสูญหาย กลับมองว่า มาตรการที่สำคัญคือการลดอำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อให้ประชาชนสามารถตรวจสอบได้มากกว่า

ในส่วนของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา พบว่า บทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันมีผลต่อประสบการณ์และมุมมองของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในบางประการ เช่น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ปฏิบัติงานด้านการสืบสวนสอบสวนโดยตรง ได้มีมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมว่า กระบวนการขั้นตอนที่ให้เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานสามารถเข้าถึงพยานหลักฐานโดยเร็วได้มีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากจุดสำคัญในการคลี่คลายคดีเกี่ยวกับการบังคับสูญหายคือพยานหลักฐานต่างๆ ที่นำไปสู่การสืบทราบชะตากรรมของผู้สูญหาย หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งปฏิบัติงานทางด้านกฎหมาย ได้ให้มุมมองว่า ครอบครัวของผู้สูญหายยังไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากการตีความตามตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัดจนเกินไป

สรุปคือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 คือ ผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบังคับสูญหาย และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย มีประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจในเชิงกฎหมายเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายไปในทางเดียวกัน แต่อาจมีมุมมองที่แตกต่างกันไปเล็กน้อยในเรื่องของความสำคัญของมาตรการสำหรับแก้ไขปัญหาการบังคับสูญหาย แต่ในส่วนของประสบการณ์และมุมมองในเชิงกระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้น ค่อนข้างมีความแตกต่างกัน ซึ่งเป็นผลจากบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน

5.2.2 การศึกษาประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ของครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มีความหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย

จากการศึกษา สามารถสรุปจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ว่า การที่ผู้สูญหายเข้าไปเกี่ยวข้องกับการร้องเรียนพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่น่าเชื่อว่าเป็นการบังคับสูญหาย หลังจากเกิดเหตุสูญหายแล้ว ครอบครัวของผู้สูญหายก็ได้ดำเนินการแจ้งความร้องทุกข์ต่อเจ้าพนักงานตำรวจ ซึ่งได้มีการสืบสวนหาเบาะแสและพยานหลักฐานต่างๆ ที่อาจนำไปสู่การค้นหาผู้สูญหายได้

หลังจากการสืบสวนสอบสวนและรวบรวมพยานหลักฐานต่างๆ ก็ได้มีการออกหมายจับเจ้าหน้าที่รัฐ 5 ราย และพนักงานอัยการได้ยื่นฟ้องเจ้าหน้าที่รัฐทั้ง 5 รายดังกล่าวเป็นจำเลยต่อศาล ในขณะที่ครอบครัวของผู้สูญหายได้ใช้สิทธิขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมในคดีดังกล่าว ทั้งนี้ ในระหว่างที่คดีอยู่ในการพิจารณาคดีของศาล ครอบครัวของผู้สูญหายก็ได้ดำเนินการอื่นๆ ด้วย เช่น การยื่นคำร้องต่อหน่วยงานภายนอกขอไต่รับเป็นคดีพิเศษ เพื่อให้เกิดกระบวนการควบคู่ไปกับการพิจารณาคดีของศาล

หรือการยื่นคำร้องต่อศาลขอให้มีการสั่งให้ผู้สูญหายเป็นบุคคลสาบสูญตามกฎหมาย หลังจากครบ 5 ปี นับแต่เกิดเหตุสูญหาย

หลังจากที่ศาลได้พิจารณาและพิพากษาคดี ซึ่งมีจำเลยต้องรับผิดชอบเพียงรายเดียวแล้ว ครอบครัวของผู้สูญหายได้ขอใช้สิทธิอุทธรณ์ เนื่องจากไม่เห็นด้วยกับคำพิพากษาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ศาลอุทธรณ์ได้พิจารณาตามบทกฎหมายและคำคัดค้านของฝ่ายจำเลย เห็นว่าครอบครัวของผู้สูญหายไม่ถือเป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย จึงไม่มีสิทธิเข้าเป็นโจทก์ร่วมอีก ทั้งพิพากษาว่า พยานหลักฐานไม่เพียงพอที่จะพิสูจน์ความผิดของจำเลยทั้ง 5 ราย ซึ่งต่อมาศาลฎีกาได้พิพากษาเช่นเดียวกับศาลอุทธรณ์ และในเวลาต่อมา หน่วยงานภายนอกที่รับเรื่องเป็นคดีพิเศษก็ได้มีมติขอยุติการสืบสวนสอบสวน ด้วยเหตุผลว่าไม่พบผู้กระทำความผิด

จากประสบการณ์ข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และมุมมองในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมจากภูมิหลังชีวิตและการประสบเหตุการณ์ที่เชื่อได้ว่าเป็นการบังคับสูญหายของคนในครอบครัว ซึ่งจากประสบการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีความเข้าใจเหมือนกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 ว่า การที่ยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ส่งผลให้การบังคับสูญหายยังไม่เป็นการกระทำที่มีความผิด จึงควรต้องมีการใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย เพื่อให้เกิดกระบวนการขึ้นตอนที่เหมาะสมกับการบังคับสูญหาย และต้องกำหนดคำนิยามของการบังคับสูญหายให้ชัดเจน นอกจากนี้ การบังคับสูญหายยังส่งผลต่อเรื่องกระบวนการทางแพ่ง คือ การเป็นบุคคลสาบสูญ ที่ไม่สามารถใช้ระยะเวลาในกรณีพิเศษ คือ 2 ปี ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งส่งผลต่อระยะเวลาในการจัดการทรัพย์สินมรดกของผู้สูญหาย

ในส่วนของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีประสบการณ์จากเหตุการณ์การสูญหายของคนในครอบครัว ทำให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีมุมมองที่เกิดจากประสบการณ์หลายอย่าง เช่น สื่อมวลชนและกระแสสังคมมีผลต่อกระบวนการสืบสวนสอบสวนอย่างมาก ทั้งส่งผลให้กระบวนการอยู่ในสายตาของประชาชน และส่งผลให้กระบวนการถูกเร่งรัดมากเกินไป แต่ที่สำคัญคือ การที่ศาลตีความตามตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัดจนเกินไปและการที่ศาลไม่ใช้อำนาจในการแสวงหาพยานหลักฐาน กลายเป็นผลเสียต่อครอบครัวของผู้สูญหายอย่างร้ายแรง เนื่องจากครอบครัวของผู้สูญหายไม่สามารถเข้าเป็นโจทก์ร่วมเพื่อต่อสู้คดีได้ อีกทั้งพยานหลักฐานที่มีความสำคัญบางชิ้นก็ไม่ถูกนำมาพิจารณาเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลย อีกประการหนึ่งคือ การที่ศาลไม่ให้การคุ้มครองพยานส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของพยานที่อาจอยู่ภายใต้ความกดดันจากการเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่รัฐ

นอกจากนี้ การชดเชยเยียวยาด้วยเงินเพียงอย่างเดียว ก็ยังไม่เหมาะสมกับความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการบังคับสูญหาย เนื่องจากครอบครัวของผู้สูญหายได้รับความทุกข์ทรมานทางจิตใจจากการที่ไม่ทราบความจริงถึงชะตากรรมของผู้สูญหายมาเป็นเวลานาน ดังนั้น การชดเชยเยียวยาที่สำคัญที่สุดควรเป็นการเปิดเผยให้ครอบครัวของผู้สูญหายได้รับรู้ถึงความจริงดังกล่าวมากกว่า

5.3 ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัย

(1) การบังคับสูญหายยังไม่ถือว่าเป็นความผิดในประเทศไทย จึงยังไม่มีผู้เสียหายตามกฎหมาย อีกทั้งกรณีที่มีการต่อสู้เป็นคดีความจนถึงที่สุดมีเพียงกรณีเดียว กรณีการศึกษาจึงมีอยู่อย่างจำกัด

(2) ประเด็นที่ทำการศึกษามีผลกระทบต่อความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ อีกทั้งประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางรายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมานานมากแล้ว ข้อมูลบางประการจึงอาจไม่ลุ่มลึกเพียงพอ

(3) กฎหมายและกระบวนการขั้นตอนที่เป็นประเด็นในเรื่องการบังคับสูญหายมีน้อย ส่งผลให้ข้อมูลที่ได้มาบางประการมีความเหมือนกัน

(4) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางราย เป็นผู้แทนจากหน่วยงานของรัฐ จึงมีความจำเป็นที่ไม่สามารถให้ข้อมูลบางประการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานได้

(5) การบังคับสูญหายเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน จึงมีบางประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญขอสงวนสิทธิ์ที่จะให้ข้อมูลหรือความคิดเห็นไว้

(6) ปัญหาและอุปสรรคในการติดต่อประสานงานเพื่อขอเข้าสัมภาษณ์ที่มีความล่าช้า และผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางรายมีเวลาที่จำกัด จึงอาจทำให้ข้อมูลการศึกษาบางประการไม่ครอบคลุมชัดเจนเพียงพอ

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) ปัจจุบันประเทศไทยยังมีได้ให้สัตยาบันเป็นภาคีในอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ซึ่งอนุสัญญาดังกล่าวถือเป็นต้นแบบของบทบัญญัติทางกฎหมายที่มีเนื้อหาครอบคลุมเพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาค่าการบังคับสูญหาย ดังนั้น ประเทศไทยควรดำเนินการให้สัตยาบันเพื่อเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาดังกล่าว ซึ่งจะมีผลให้ประเทศไทยจำต้องเร่งดำเนินการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย หรือปรับปรุงแก้ไขบทกฎหมายที่บังคับอยู่ในปัจจุบันให้มีความสอดคล้องกับเนื้อหาในอนุสัญญามากที่สุด

(2) ปัญหาหลักของการบังคับสูญหายนั้นอยู่ที่การสืบทราบถึงชะตากรรมหรือค้นหาศพของผู้ถูกบังคับสูญหาย ซึ่งหากใช้หลักเกณฑ์กล่าวเป็นเงื่อนไขในการพิจารณาถึงความเป็นผู้เสียหายที่จะมีสิทธิฟ้องร้องต่อผู้คดี ย่อมไม่เป็นธรรมต่อครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหาย บทกฎหมายที่จะบังคับใช้กับการบังคับสูญหายนั้น จึงต้องปิดช่องโหว่ดังกล่าวด้วยกำหนดลักษณะของผู้เสียหายให้ครอบคลุมถึงครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหายด้วย

(3) เนื่องจากในความเป็นจริง การสูญหายจากการบังคับสูญหายมีลักษณะที่คล้ายกับการหายสาบสูญทั่วไป คือบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้หายตัวไปจนเกิดความผิดปกติ ดังนั้น ควรมีมาตรการกำหนดข้อสันนิษฐานว่าการสูญหายใดที่เข้าข่ายเป็นการบังคับสูญหาย เพื่อแยกให้ชัดเจนจากการหายสาบสูญทั่วไป และเกิดกระบวนการสืบสวนค้นหาที่เหมาะสมในเบื้องต้น

(4) ในการบังคับสูญหายหลายๆ กรณี ผู้ถูกบังคับสูญหายเป็นเสาหลักในการเลี้ยงดูครอบครัว การสูญหายของบุคคลดังกล่าวเป็นระยะเวลาอันยาวนานส่งผลกระทบต่อทางการเงินของครอบครัวนั้น แม้จะมีการสืบสวนสอบสวนตามกระบวนการก็ต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนานกว่าจะแล้วเสร็จ จึงควรมีมาตรการที่เป็นการช่วยเหลือทางด้านการเงินในระหว่างที่ยังไม่ปรากฏข้อเท็จจริงถึงชะตากรรมของผู้ถูกบังคับสูญหาย เพื่อเป็นการบรรเทาความเดือดร้อนของครอบครัวของผู้ถูกบังคับสูญหายในทางหนึ่ง

(5) เนื่องจากการบังคับสูญหายมีความเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเป็นผู้มีอำนาจและอาจมีอิทธิพลในระดับหนึ่ง สื่อมวลชนที่ทำหน้าที่ติดตามรายงานเหตุการณ์และการดำเนินการต่างๆ ของเจ้าหน้าที่ จึงมีโอกาสตกเป็นเหยื่อจากการถูกข่มขู่หรือคุกคามในทางใดทางหนึ่งได้เช่นกัน ดังนั้น จึงต้องมีมาตรการในการคุ้มครองสื่อมวลชนในคดีการบังคับสูญหาย เพื่อให้สื่อมวลชนสามารถทำหน้าที่ได้อย่างอิสระ และป้องกันการดำเนินการที่อาจไม่โปร่งใสของเจ้าหน้าที่รัฐ

(6) เนื่องจากคดีเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ฝ่ายโจทก์ซึ่งเป็นประชาชนธรรมดา อาจไม่สามารถใช้อำนาจในการสืบหาพยานหลักฐานที่เป็นเอกสารหรือวัตถุมาได้ รัฐจึงควรมีมาตรการในการใช้อำนาจที่จำเป็นเพื่อออกคำสั่งเรียกพยานหลักฐานเหล่านั้นมาพิจารณาได้ รวมทั้งมีมาตรการในการคุ้มครองพยานบุคคล โดยอาจกำหนดให้เป็นการพิจารณาคดีแบบลับ เพื่อป้องกันภัยอันตรายที่อาจเกิดจากการข่มขู่หรือความหวาดกลัวจากอิทธิพลของเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งที่เป็นจำเลยและผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมฟังการพิจารณาคดี

(7) รัฐควรกำหนดให้การศึกษาในเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นหลักสูตรพื้นฐาน เพื่อเป็นการปลูกฝังให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของสิทธิมนุษยชนตั้งแต่ยังเป็นเยาวชน รวมทั้งเข้าใจว่าสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องพื้นฐานที่อยู่ในตัวของทุกคนตั้งแต่เกิดและมีสิทธิเข้าถึงได้ตลอดเวลา มิใช่เป็นเรื่องไกลตัวที่ต้องพยายามไขว่คว้าหาทางเข้าถึงในภายหลัง

5.4.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ควรมีการจัดตั้งกลุ่มคณะทำงานหรือกลุ่มเครือข่ายภาครัฐหรือภาคประชาสังคม สำหรับกรณีปัญหาเกี่ยวกับการบังคับสูญหายโดยเฉพาะ โดยมีบุคคลจากภาคส่วนต่างๆ ทำงานร่วมกันเพื่อเป็นศูนย์กลางในการให้คำปรึกษา บอกเล่าเรื่องราวประสบการณ์ส่วนตัว หรือแลกเปลี่ยนทัศนคติเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายอย่างเป็นอิสระ ทั้งจากมุมมองของภาครัฐ ภาคประชาสังคม รวมถึงมุมมองจากครอบครัวของผู้สูญหาย เพื่อให้เกิดความหลากหลายของประสบการณ์และ

ความคิดเห็นในด้านต่างๆ ที่อาจเป็นส่วนหนึ่งของมาตรการป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหายได้ เนื่องจากการบังคับสูญหายไม่ใช่ปัญหาที่สามารถแก้ไขได้ด้วยการบังคับใช้กฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรมเป็นการเฉพาะเท่านั้น แต่ยังคงอาศัยมาตรการอื่นๆ ที่บทกฎหมายอาจยังไม่ครอบคลุม ควบคู่ไปด้วย เช่น มาตรการเพื่อตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ มาตรการส่งเสริมความสำคัญของสิทธิมนุษยชน หรือการสร้างเชื่อมั่นว่าผู้คนในสังคมล้วนสามารถเป็นส่วนหนึ่งในการป้องกันปัญหาการบังคับสูญหายได้ เป็นต้น

5.4.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

การศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาการบังคับสูญหายในสังคมไทยในปัจจุบันมีข้อจำกัดค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ยังไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายที่จะส่งผลให้มีผู้เสียหายตามกฎหมายที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า แม้จะยังไม่มีกฎหมาย แต่ในปัจจุบันก็มีกรณีการสูญหายที่เข้าข่ายว่าเป็นการบังคับสูญหายอยู่พอสมควรในสังคมไทย ดังนั้น จึงสามารถเก็บข้อมูลจากครอบครัวของผู้สูญหายเหล่านั้นได้ โดยอาจเป็นการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบประสบการณ์และมุมมองที่มีต่อปัญหาการบังคับสูญหาย ซึ่งการศึกษาดังกล่าวอาจไม่ใช่การศึกษาในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเสียทีเดียว เนื่องจากกรณีที่เข้าข่ายเป็นการบังคับสูญหายที่ได้มีการต่อสู้เป็นคดีความในชั้นศาลนั้นมีเพียงกรณีเดียวเท่านั้น และการเปรียบเทียบประสบการณ์และมุมมองนี้อาจแสดงให้เห็นถึงข้อค้นพบอื่นๆ ที่กว้างกว่าประเด็นในเชิงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม

ภาคผนวก ก

แนวคำถามการสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มที่ 1 ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย

- (1) ในปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งใดในหน่วยงานแห่งนี้ และมีหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างไรบ้าง
- (2) ท่านเข้าใจความหมายของการบังคับสูญหายอย่างไร
- (3) ท่านคิดว่าการบังคับสูญหายเกิดขึ้นได้อย่างไรในสังคมไทย
- (4) หน่วยงานของท่านมีหน้าที่ความรับผิดชอบในคดีการบังคับสูญหายอย่างไรบ้าง
- (5) หน่วยงานของท่านมีการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อดำเนินกระบวนการต่างๆ ในคดีเกี่ยวกับการบังคับสูญหายอย่างไรบ้าง
- (6) ท่านเคยมีประสบการณ์ในคดีหรือข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการบังคับสูญหายบ้างหรือไม่ หากเคย ขณะนั้นท่านมีหน้าที่ความรับผิดชอบใดหรือได้ดำเนินการกระบวนการอย่างไรบ้าง
- (7) กรณีที่ท่านเคยมีประสบการณ์ในคดีหรือข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการบังคับสูญหาย ท่านพบเจออุปสรรคใดในการดำเนินการกระบวนการตามหน้าที่บ้างหรือไม่ อย่างไร
- (8) ท่านคิดว่าการบังคับสูญหายในประเทศไทยมีปัญหาหรือมีช่องโหว่ในการดำเนินการกระบวนการยุติธรรมอย่างไรบ้าง
- (9) ท่านคิดว่าการที่ประเทศไทยไม่มีทบัญญัติทางกฎหมายที่ใช้บังคับกับกรณีการบังคับสูญหายส่งผลกระทบต่อสังคมและกระบวนการยุติธรรมอย่างไร
- (10) ท่านคิดว่าบทบัญญัติทางกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันเพียงพอต่อการบังคับใช้กับกรณีการบังคับสูญหายแล้วหรือไม่ หากไม่ ควรมีการปรับปรุงแก้ไขหรือเพิ่มเติมอย่างไรบ้างหรือไม่ เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาการบังคับสูญหายในสังคมไทย
- (11) ท่านคิดว่าสังคมไทยจะสามารถป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหายได้อย่างไร
- (12) หากในอนาคต ประเทศไทยมีบทบัญญัติทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ที่เกี่ยวกับการบังคับสูญหายโดยเฉพาะ ท่านคิดว่าบทบัญญัตินี้ดังกล่าวควรมีเนื้อหาและลักษณะเช่นใดเป็นสำคัญ

ภาคผนวก ข

แนวคำถามการสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มที่ 2 สมาชิกครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากการยังไม่มี
กฎหมายว่าด้วยการบังคับสูญหายในประเทศไทย

- (1) ในช่วงที่เกิดเหตุสูญหาย ผู้สูญหายประกอบอาชีพใด
- (2) ผู้สูญหายได้เคยมีข้อพิพาท หรือมีความไม่ลงรอยกับผู้ที่เป็นเจ้าของบ้านที่รัฐบ้างหรือไม่
- (3) หลังจากที่เกิดเหตุสูญหาย ท่านได้ทราบข่าวคราวเกี่ยวกับผู้สูญหายบ้างหรือไม่
- (4) เหตุใดท่านจึงคิดว่าการสูญหายของบุคคลในครอบครัว อาจเข้าข่ายหรือเป็นกรณีการถูกบังคับสูญหาย
- (5) หลังจากทราบถึงการสูญหาย ท่านได้ดำเนินการขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานใดบ้าง
- (6) แต่ละหน่วยงานได้มีการดำเนินการอย่างไรบ้าง ทั้งในการค้นหาผู้สูญหาย และในกระบวนการยุติธรรม
- (7) ท่านได้มีส่วนร่วมในการค้นหาผู้สูญหายบ้างหรือไม่ อย่างไร หากมี ได้พบเจออุปสรรคใดบ้าง
- (8) ท่านได้มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมต่างๆ บ้างหรือไม่ อย่างไร หากมี ได้พบเจออุปสรรคใดบ้าง
- (9) ท่านได้รับทราบข้อมูลจากพยานหลักฐานต่างๆ ทั้งพยานบุคคลและพยานเอกสารบ้างหรือไม่
- (10) ท่านได้รับการช่วยเหลือหรือเยียวยาจากหน่วยงานของรัฐบ้างหรือไม่ เพียงใด
- (11) ท่านคิดว่าการที่ประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมายที่ใช้บังคับกับกรณีการบังคับสูญหาย ส่งผลกระทบต่อสังคมและกระบวนการยุติธรรมอย่างไร
- (12) ท่านคิดว่าบทบัญญัติทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน ควรมีการปรับปรุงแก้ไขหรือเพิ่มเติมอย่างไรบ้าง เพื่อให้สอดคล้องกับการบังคับสูญหายในสังคมไทย
- (13) ท่านคิดว่าสังคมไทยจะสามารถป้องกันและปราบปรามการบังคับสูญหายได้อย่างไร
- (14) หากในอนาคต ประเทศไทยมีบทบัญญัติทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ที่เกี่ยวกับการบังคับสูญหายโดยเฉพาะ ท่านคิดว่าบทบัญญัติดังกล่าวควรมีเนื้อหาและลักษณะเช่นใด เป็นสำคัญ

ภาคผนวก ค

อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ
(International Convention for the Protection of All Persons from Enforced
Disappearance)⁶

Preamble

The States Parties to this Convention,

Considering the obligation of States under the Charter of the United Nations to promote universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms,

Having regard to the Universal Declaration of Human Rights,

Recalling the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the other relevant international instruments in the fields of human rights, humanitarian law and international criminal law,

Also recalling the Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance adopted by the General Assembly of the United Nations in its resolution 47/133 of 18 December 1992 ,

Aware of the extreme seriousness of enforced disappearance, which constitutes a crime and, in certain circumstances defined in international law, a crime against humanity,

Determined to prevent enforced disappearances and to combat impunity for the crime of enforced disappearance,

Considering the right of any person not to be subjected to enforced disappearance, the right of victims to justice and to reparation,

Affirming the right of any victim to know the truth about the circumstances of an enforced disappearance and the fate of the disappeared person, and the right to freedom to seek, receive and impart information to this end,

Have agreed on the following articles:

⁶ สืบค้นจาก <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/ced/pages/conventionced.aspx> [วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2561]

PART I***Article 1***

1. No one shall be subjected to enforced disappearance.
2. No exceptional circumstances whatsoever, whether a state of war or a threat of war, internal political instability or any other public emergency, may be invoked as a justification for enforced disappearance.

Article 2

For the purposes of this Convention, "enforced disappearance" is considered to be the arrest, detention, abduction or any other form of deprivation of liberty by agents of the State or by persons or groups of persons acting with the authorization, support or acquiescence of the State, followed by a refusal to acknowledge the deprivation of liberty or by concealment of the fate or whereabouts of the disappeared person, which place such a person outside the protection of the law.

Article 3

Each State Party shall take appropriate measures to investigate acts defined in article 2 committed by persons or groups of persons acting without the authorization, support or acquiescence of the State and to bring those responsible to justice.

Article 4

Each State Party shall take the necessary measures to ensure that enforced disappearance constitutes an offence under its criminal law.

Article 5

The widespread or systematic practice of enforced disappearance constitutes a crime against humanity as defined in applicable international law and shall attract the consequences provided for under such applicable international law.

Article 6

1. Each State Party shall take the necessary measures to hold criminally responsible at least:

(a) Any person who commits, orders, solicits or induces the commission of, attempts to commit, is an accomplice to or participates in an enforced disappearance;

(b) A superior who:

(i) Knew, or consciously disregarded information which clearly indicated, that subordinates under his or her effective authority and control were committing or about to commit a crime of enforced disappearance;

(ii) Exercised effective responsibility for and control over activities which were concerned with the crime of enforced disappearance; and

(iii) Failed to take all necessary and reasonable measures within his or her power to prevent or repress the commission of an enforced disappearance or to submit the matter to the competent authorities for investigation and prosecution;

(c) Subparagraph (b) above is without prejudice to the higher standards of responsibility applicable under relevant international law to a military commander or to a person effectively acting as a military commander.

2. No order or instruction from any public authority, civilian, military or other, may be invoked to justify an offence of enforced disappearance.

Article 7

1. Each State Party shall make the offence of enforced disappearance punishable by appropriate penalties which take into account its extreme seriousness.

2. Each State Party may establish:

(a) Mitigating circumstances, in particular for persons who, having been implicated in the commission of an enforced disappearance, effectively contribute to bringing the disappeared person forward alive or make it possible to clarify cases of enforced disappearance or to identify the perpetrators of an enforced disappearance;

(b) Without prejudice to other criminal procedures, aggravating circumstances, in particular in the event of the death of the disappeared person or the commission of an enforced disappearance in respect of pregnant women, minors, persons with disabilities or other particularly vulnerable persons.

Article 8

Without prejudice to article 5,

1. A State Party which applies a statute of limitations in respect of enforced disappearance shall take the necessary measures to ensure that the term of limitation for criminal proceedings:

(a) Is of long duration and is proportionate to the extreme seriousness of this offence;

(b) Commences from the moment when the offence of enforced disappearance ceases, taking into account its continuous nature.

2. Each State Party shall guarantee the right of victims of enforced disappearance to an effective remedy during the term of limitation.

Article 9

1. Each State Party shall take the necessary measures to establish its competence to exercise jurisdiction over the offence of enforced disappearance:

(a) When the offence is committed in any territory under its jurisdiction or on board a ship or aircraft registered in that State;

(b) When the alleged offender is one of its nationals;

(c) When the disappeared person is one of its nationals and the State Party considers it appropriate.

2. Each State Party shall likewise take such measures as may be necessary to establish its competence to exercise jurisdiction over the offence of enforced disappearance when the alleged offender is present in any territory under its jurisdiction, unless it extradites or surrenders him or her to another State in accordance with its international obligations or surrenders him or her to an international criminal tribunal whose jurisdiction it has recognized.

3. This Convention does not exclude any additional criminal jurisdiction exercised in accordance with national law.

Article 10

1. Upon being satisfied, after an examination of the information available to it, that the circumstances so warrant, any State Party in whose territory a person suspected of having committed an offence of enforced disappearance is present shall take him or her into custody or take such other legal measures as are necessary to ensure his or her presence. The custody and other legal measures shall be as provided for in the law of that State Party but may be maintained only for such time as is necessary to ensure the person's presence at criminal, surrender or extradition proceedings.

2. A State Party which has taken the measures referred to in paragraph 1 of this article shall immediately carry out a preliminary inquiry or investigations to establish the facts. It shall notify the States Parties referred to in article 9, paragraph 1, of the measures it has taken in pursuance of paragraph 1 of this article, including detention and the circumstances warranting detention, and of the findings of its preliminary inquiry or its investigations, indicating whether it intends to exercise its jurisdiction.

3. Any person in custody pursuant to paragraph 1 of this article may communicate immediately with the nearest appropriate representative of the State of which he or she is a national, or, if he or she is a stateless person, with the representative of the State where he or she usually resides.

Article 11

1. The State Party in the territory under whose jurisdiction a person alleged to have committed an offence of enforced disappearance is found shall, if it does not extradite that person or surrender him or her to another State in accordance with its international obligations or surrender him or her to an international criminal tribunal whose jurisdiction it has recognized, submit the case to its competent authorities for the purpose of prosecution.

2. These authorities shall take their decision in the same manner as in the case of any ordinary offence of a serious nature under the law of that State Party. In the cases referred to in article 9, paragraph 2, the standards of evidence required for

prosecution and conviction shall in no way be less stringent than those which apply in the cases referred to in article 9, paragraph 1.

3. Any person against whom proceedings are brought in connection with an offence of enforced disappearance shall be guaranteed fair treatment at all stages of the proceedings. Any person tried for an offence of enforced disappearance shall benefit from a fair trial before a competent, independent and impartial court or tribunal established by law.

Article 12

1. Each State Party shall ensure that any individual who alleges that a person has been subjected to enforced disappearance has the right to report the facts to the competent authorities, which shall examine the allegation promptly and impartially and, where necessary, undertake without delay a thorough and impartial investigation. Appropriate steps shall be taken, where necessary, to ensure that the complainant, witnesses, relatives of the disappeared person and their defence counsel, as well as persons participating in the investigation, are protected against all ill-treatment or intimidation as a consequence of the complaint or any evidence given.

2. Where there are reasonable grounds for believing that a person has been subjected to enforced disappearance, the authorities referred to in paragraph 1 of this article shall undertake an investigation, even if there has been no formal complaint.

3. Each State Party shall ensure that the authorities referred to in paragraph 1 of this article:

(a) Have the necessary powers and resources to conduct the investigation effectively, including access to the documentation and other information relevant to their investigation;

(b) Have access, if necessary with the prior authorization of a judicial authority, which shall rule promptly on the matter, to any place of detention or any other place where there are reasonable grounds to believe that the disappeared person may be present.

4. Each State Party shall take the necessary measures to prevent and sanction acts that hinder the conduct of an investigation. It shall ensure in particular that persons suspected of having committed an offence of enforced disappearance are not in a position to influence the progress of an investigation by means of pressure or acts of intimidation or reprisal aimed at the complainant, witnesses, relatives of the disappeared person or their defence counsel, or at persons participating in the investigation.

Article 13

1. For the purposes of extradition between States Parties, the offence of enforced disappearance shall not be regarded as a political offence or as an offence connected with a political offence or as an offence inspired by political motives. Accordingly, a request for extradition based on such an offence may not be refused on these grounds alone.

2. The offence of enforced disappearance shall be deemed to be included as an extraditable offence in any extradition treaty existing between States Parties before the entry into force of this Convention.

3. States Parties undertake to include the offence of enforced disappearance as an extraditable offence in any extradition treaty subsequently to be concluded between them.

4. If a State Party which makes extradition conditional on the existence of a treaty receives a request for extradition from another State Party with which it has no extradition treaty, it may consider this Convention as the necessary legal basis for extradition in respect of the offence of enforced disappearance.

5. States Parties which do not make extradition conditional on the existence of a treaty shall recognize the offence of enforced disappearance as an extraditable offence between themselves.

6. Extradition shall, in all cases, be subject to the conditions provided for by the law of the requested State Party or by applicable extradition treaties, including, in particular, conditions relating to the minimum penalty requirement for extradition

and the grounds upon which the requested State Party may refuse extradition or make it subject to certain conditions.

7. Nothing in this Convention shall be interpreted as imposing an obligation to extradite if the requested State Party has substantial grounds for believing that the request has been made for the purpose of prosecuting or punishing a person on account of that person's sex, race, religion, nationality, ethnic origin, political opinions or membership of a particular social group, or that compliance with the request would cause harm to that person for any one of these reasons.

Article 14

1. States Parties shall afford one another the greatest measure of mutual legal assistance in connection with criminal proceedings brought in respect of an offence of enforced disappearance, including the supply of all evidence at their disposal that is necessary for the proceedings.

2. Such mutual legal assistance shall be subject to the conditions provided for by the domestic law of the requested State Party or by applicable treaties on mutual legal assistance, including, in particular, the conditions in relation to the grounds upon which the requested State Party may refuse to grant mutual legal assistance or may make it subject to conditions.

Article 15

States Parties shall cooperate with each other and shall afford one another the greatest measure of mutual assistance with a view to assisting victims of enforced disappearance, and in searching for, locating and releasing disappeared persons and, in the event of death, in exhuming and identifying them and returning their remains.

Article 16

1. No State Party shall expel, return ("refouler"), surrender or extradite a person to another State where there are substantial grounds for believing that he or she would be in danger of being subjected to enforced disappearance.

2. For the purpose of determining whether there are such grounds, the competent authorities shall take into account all relevant considerations, including, where applicable, the existence in the State concerned of a consistent pattern of

gross, flagrant or mass violations of human rights or of serious violations of international humanitarian law.

Article 17

1. No one shall be held in secret detention.

2. Without prejudice to other international obligations of the State Party with regard to the deprivation of liberty, each State Party shall, in its legislation:

(a) Establish the conditions under which orders of deprivation of liberty may be given;

(b) Indicate those authorities authorized to order the deprivation of liberty;

(c) Guarantee that any person deprived of liberty shall be held solely in officially recognized and supervised places of deprivation of liberty;

(d) Guarantee that any person deprived of liberty shall be authorized to communicate with and be visited by his or her family, counsel or any other person of his or her choice, subject only to the conditions established by law, or, if he or she is a foreigner, to communicate with his or her consular authorities, in accordance with applicable international law;

(e) Guarantee access by the competent and legally authorized authorities and institutions to the places where persons are deprived of liberty, if necessary with prior authorization from a judicial authority;

(f) Guarantee that any person deprived of liberty or, in the case of a suspected enforced disappearance, since the person deprived of liberty is not able to exercise this right, any persons with a legitimate interest, such as relatives of the person deprived of liberty, their representatives or their counsel, shall, in all circumstances, be entitled to take proceedings before a court, in order that the court may decide without delay on the lawfulness of the deprivation of liberty and order the person's release if such deprivation of liberty is not lawful.

3. Each State Party shall assure the compilation and maintenance of one or more up-to-date official registers and/or records of persons deprived of liberty, which shall be made promptly available, upon request, to any judicial or other competent authority or institution authorized for that purpose by the law of the State Party

concerned or any relevant international legal instrument to which the State concerned is a party. The information contained therein shall include, as a minimum:

- (a) The identity of the person deprived of liberty;
- (b) The date, time and place where the person was deprived of liberty and the identity of the authority that deprived the person of liberty;
- (c) The authority that ordered the deprivation of liberty and the grounds for the deprivation of liberty;
- (d) The authority responsible for supervising the deprivation of liberty;
- (e) The place of deprivation of liberty, the date and time of admission to the place of deprivation of liberty and the authority responsible for the place of deprivation of liberty;
- (f) Elements relating to the state of health of the person deprived of liberty;
- (g) In the event of death during the deprivation of liberty, the circumstances and cause of death and the destination of the remains;
- (h) The date and time of release or transfer to another place of detention, the destination and the authority responsible for the transfer.

Article 18

1. Subject to articles 19 and 20, each State Party shall guarantee to any person with a legitimate interest in this information, such as relatives of the person deprived of liberty, their representatives or their counsel, access to at least the following information:

- (a) The authority that ordered the deprivation of liberty;
- (b) The date, time and place where the person was deprived of liberty and admitted to the place of deprivation of liberty;
- (c) The authority responsible for supervising the deprivation of liberty;
- (d) The whereabouts of the person deprived of liberty, including, in the event of a transfer to another place of deprivation of liberty, the destination and the authority responsible for the transfer;
- (e) The date, time and place of release;
- (f) Elements relating to the state of health of the person deprived of liberty;

(g) In the event of death during the deprivation of liberty, the circumstances and cause of death and the destination of the remains.

2. Appropriate measures shall be taken, where necessary, to protect the persons referred to in paragraph 1 of this article, as well as persons participating in the investigation, from any ill-treatment, intimidation or sanction as a result of the search for information concerning a person deprived of liberty.

Article 19

1. Personal information, including medical and genetic data, which is collected and/or transmitted within the framework of the search for a disappeared person shall not be used or made available for purposes other than the search for the disappeared person. This is without prejudice to the use of such information in criminal proceedings relating to an offence of enforced disappearance or the exercise of the right to obtain reparation.

2. The collection, processing, use and storage of personal information, including medical and genetic data, shall not infringe or have the effect of infringing the human rights, fundamental freedoms or human dignity of an individual.

Article 20

1. Only where a person is under the protection of the law and the deprivation of liberty is subject to judicial control may the right to information referred to in article 18 be restricted, on an exceptional basis, where strictly necessary and where provided for by law, and if the transmission of the information would adversely affect the privacy or safety of the person, hinder a criminal investigation, or for other equivalent reasons in accordance with the law, and in conformity with applicable international law and with the objectives of this Convention. In no case shall there be restrictions on the right to information referred to in article 18 that could constitute conduct defined in article 2 or be in violation of article 17, paragraph 1.

2. Without prejudice to consideration of the lawfulness of the deprivation of a person's liberty, States Parties shall guarantee to the persons referred to in article 18, paragraph 1, the right to a prompt and effective judicial remedy as a means of

obtaining without delay the information referred to in article 18, paragraph 1. This right to a remedy may not be suspended or restricted in any circumstances.

Article 21

Each State Party shall take the necessary measures to ensure that persons deprived of liberty are released in a manner permitting reliable verification that they have actually been released. Each State Party shall also take the necessary measures to assure the physical integrity of such persons and their ability to exercise fully their rights at the time of release, without prejudice to any obligations to which such persons may be subject under national law.

Article 22

Without prejudice to article 6, each State Party shall take the necessary measures to prevent and impose sanctions for the following conduct:

(a) Delaying or obstructing the remedies referred to in article 17, paragraph 2 (f), and article 20, paragraph 2;

(b) Failure to record the deprivation of liberty of any person, or the recording of any information which the official responsible for the official register knew or should have known to be inaccurate;

(c) Refusal to provide information on the deprivation of liberty of a person, or the provision of inaccurate information, even though the legal requirements for providing such information have been met.

Article 23

1. Each State Party shall ensure that the training of law enforcement personnel, civil or military, medical personnel, public officials and other persons who may be involved in the custody or treatment of any person deprived of liberty includes the necessary education and information regarding the relevant provisions of this Convention, in order to:

(a) Prevent the involvement of such officials in enforced disappearances;

(b) Emphasize the importance of prevention and investigations in relation to enforced disappearances;

(c) Ensure that the urgent need to resolve cases of enforced disappearance is recognized.

2. Each State Party shall ensure that orders or instructions prescribing, authorizing or encouraging enforced disappearance are prohibited. Each State Party shall guarantee that a person who refuses to obey such an order will not be punished.

3. Each State Party shall take the necessary measures to ensure that the persons referred to in paragraph 1 of this article who have reason to believe that an enforced disappearance has occurred or is planned report the matter to their superiors and, where necessary, to the appropriate authorities or bodies vested with powers of review or remedy.

Article 24

1. For the purposes of this Convention, "victim" means the disappeared person and any individual who has suffered harm as the direct result of an enforced disappearance.

2. Each victim has the right to know the truth regarding the circumstances of the enforced disappearance, the progress and results of the investigation and the fate of the disappeared person. Each State Party shall take appropriate measures in this regard.

3. Each State Party shall take all appropriate measures to search for, locate and release disappeared persons and, in the event of death, to locate, respect and return their remains.

4. Each State Party shall ensure in its legal system that the victims of enforced disappearance have the right to obtain reparation and prompt, fair and adequate compensation.

5. The right to obtain reparation referred to in paragraph 4 of this article covers material and moral damages and, where appropriate, other forms of reparation such as:

(a) Restitution;

(b) Rehabilitation;

(c) Satisfaction, including restoration of dignity and reputation;

(d) Guarantees of non-repetition.

6. Without prejudice to the obligation to continue the investigation until the fate of the disappeared person has been clarified, each State Party shall take the appropriate steps with regard to the legal situation of disappeared persons whose fate has not been clarified and that of their relatives, in fields such as social welfare, financial matters, family law and property rights.

7. Each State Party shall guarantee the right to form and participate freely in organizations and associations concerned with attempting to establish the circumstances of enforced disappearances and the fate of disappeared persons, and to assist victims of enforced disappearance.

Article 25

1. Each State Party shall take the necessary measures to prevent and punish under its criminal law:

(a) The wrongful removal of children who are subjected to enforced disappearance, children whose father, mother or legal guardian is subjected to enforced disappearance or children born during the captivity of a mother subjected to enforced disappearance;

(b) The falsification, concealment or destruction of documents attesting to the true identity of the children referred to in subparagraph (a) above.

2. Each State Party shall take the necessary measures to search for and identify the children referred to in paragraph 1 (a) of this article and to return them to their families of origin, in accordance with legal procedures and applicable international agreements.

3. States Parties shall assist one another in searching for, identifying and locating the children referred to in paragraph 1 (a) of this article.

4. Given the need to protect the best interests of the children referred to in paragraph 1 (a) of this article and their right to preserve, or to have re-established, their identity, including their nationality, name and family relations as recognized by law, States Parties which recognize a system of adoption or other form of placement

of children shall have legal procedures in place to review the adoption or placement procedure, and, where appropriate, to annul any adoption or placement of children that originated in an enforced disappearance.

5. In all cases, and in particular in all matters relating to this article, the best interests of the child shall be a primary consideration, and a child who is capable of forming his or her own views shall have the right to express those views freely, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child.

PART II

Article 26

1. A Committee on Enforced Disappearances (hereinafter referred to as "the Committee") shall be established to carry out the functions provided for under this Convention. The Committee shall consist of ten experts of high moral character and recognized competence in the field of human rights, who shall serve in their personal capacity and be independent and impartial. The members of the Committee shall be elected by the States Parties according to equitable geographical distribution. Due account shall be taken of the usefulness of the participation in the work of the Committee of persons having relevant legal experience and of balanced gender representation.

2. The members of the Committee shall be elected by secret ballot from a list of persons nominated by States Parties from among their nationals, at biennial meetings of the States Parties convened by the Secretary-General of the United Nations for this purpose. At those meetings, for which two thirds of the States Parties shall constitute a quorum, the persons elected to the Committee shall be those who obtain the largest number of votes and an absolute majority of the votes of the representatives of States Parties present and voting.

3. The initial election shall be held no later than six months after the date of entry into force of this Convention. Four months before the date of each election, the Secretary-General of the United Nations shall address a letter to the States

Parties inviting them to submit nominations within three months. The Secretary-General shall prepare a list in alphabetical order of all persons thus nominated, indicating the State Party which nominated each candidate, and shall submit this list to all States Parties.

4. The members of the Committee shall be elected for a term of four years. They shall be eligible for re-election once. However, the term of five of the members elected at the first election shall expire at the end of two years; immediately after the first election, the names of these five members shall be chosen by lot by the chairman of the meeting referred to in paragraph 2 of this article.

5. If a member of the Committee dies or resigns or for any other reason can no longer perform his or her Committee duties, the State Party which nominated him or her shall, in accordance with the criteria set out in paragraph 1 of this article, appoint another candidate from among its nationals to serve out his or her term, subject to the approval of the majority of the States Parties. Such approval shall be considered to have been obtained unless half or more of the States Parties respond negatively within six weeks of having been informed by the Secretary-General of the United Nations of the proposed appointment.

6. The Committee shall establish its own rules of procedure.

7. The Secretary-General of the United Nations shall provide the Committee with the necessary means, staff and facilities for the effective performance of its functions. The Secretary-General of the United Nations shall convene the initial meeting of the Committee.

8. The members of the Committee shall be entitled to the facilities, privileges and immunities of experts on mission for the United Nations, as laid down in the relevant sections of the Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations.

9. Each State Party shall cooperate with the Committee and assist its members in the fulfilment of their mandate, to the extent of the Committee's functions that the State Party has accepted.

Article 27

A Conference of the States Parties will take place at the earliest four years and at the latest six years following the entry into force of this Convention to evaluate the functioning of the Committee and to decide, in accordance with the procedure described in article 44, paragraph 2, whether it is appropriate to transfer to another body - without excluding any possibility - the monitoring of this Convention, in accordance with the functions defined in articles 28 to 36.

Article 28

1. In the framework of the competencies granted by this Convention, the Committee shall cooperate with all relevant organs, offices and specialized agencies and funds of the United Nations, with the treaty bodies instituted by international instruments, with the special procedures of the United Nations and with the relevant regional intergovernmental organizations or bodies, as well as with all relevant State institutions, agencies or offices working towards the protection of all persons against enforced disappearances.

2. As it discharges its mandate, the Committee shall consult other treaty bodies instituted by relevant international human rights instruments, in particular the Human Rights Committee instituted by the International Covenant on Civil and Political Rights, with a view to ensuring the consistency of their respective observations and recommendations.

Article 29

1. Each State Party shall submit to the Committee, through the Secretary-General of the United Nations, a report on the measures taken to give effect to its obligations under this Convention, within two years after the entry into force of this Convention for the State Party concerned.

2. The Secretary-General of the United Nations shall make this report available to all States Parties.

3. Each report shall be considered by the Committee, which shall issue such comments, observations or recommendations as it may deem appropriate. The comments, observations or recommendations shall be communicated to the State

Party concerned, which may respond to them, on its own initiative or at the request of the Committee.

4. The Committee may also request States Parties to provide additional information on the implementation of this Convention.

Article 30

1. A request that a disappeared person should be sought and found may be submitted to the Committee, as a matter of urgency, by relatives of the disappeared person or their legal representatives, their counsel or any person authorized by them, as well as by any other person having a legitimate interest.

2. If the Committee considers that a request for urgent action submitted in pursuance of paragraph 1 of this article:

(a) Is not manifestly unfounded;

(b) Does not constitute an abuse of the right of submission of such requests;

(c) Has already been duly presented to the competent bodies of the State Party concerned, such as those authorized to undertake investigations, where such a possibility exists;

(d) Is not incompatible with the provisions of this Convention; and

(e) The same matter is not being examined under another procedure of international investigation or settlement of the same nature;

it shall request the State Party concerned to provide it with information on the situation of the persons sought, within a time limit set by the Committee.

3. In the light of the information provided by the State Party concerned in accordance with paragraph 2 of this article, the Committee may transmit recommendations to the State Party, including a request that the State Party should take all the necessary measures, including interim measures, to locate and protect the person concerned in accordance with this Convention and to inform the Committee, within a specified period of time, of measures taken, taking into account the urgency of the situation. The Committee shall inform the person submitting the urgent action request of its recommendations and of the information provided to it by the State as it becomes available.

4. The Committee shall continue its efforts to work with the State Party concerned for as long as the fate of the person sought remains unresolved. The person presenting the request shall be kept informed.

Article 31

1. A State Party may at the time of ratification of this Convention or at any time afterwards declare that it recognizes the competence of the Committee to receive and consider communications from or on behalf of individuals subject to its jurisdiction claiming to be victims of a violation by this State Party of provisions of this Convention. The Committee shall not admit any communication concerning a State Party which has not made such a declaration.

2. The Committee shall consider a communication inadmissible where:

(a) The communication is anonymous;

(b) The communication constitutes an abuse of the right of submission of such communications or is incompatible with the provisions of this Convention;

(c) The same matter is being examined under another procedure of international investigation or settlement of the same nature; or where

(d) All effective available domestic remedies have not been exhausted. This rule shall not apply where the application of the remedies is unreasonably prolonged.

3. If the Committee considers that the communication meets the requirements set out in paragraph 2 of this article, it shall transmit the communication to the State Party concerned, requesting it to provide observations and comments within a time limit set by the Committee.

4. At any time after the receipt of a communication and before a determination on the merits has been reached, the Committee may transmit to the State Party concerned for its urgent consideration a request that the State Party will take such interim measures as may be necessary to avoid possible irreparable damage to the victims of the alleged violation. Where the Committee exercises its discretion, this does not imply a determination on admissibility or on the merits of the communication.

5. The Committee shall hold closed meetings when examining communications under the present article. It shall inform the author of a communication of the responses provided by the State Party concerned. When the Committee decides to finalize the procedure, it shall communicate its views to the State Party and to the author of the communication.

Article 32

A State Party to this Convention may at any time declare that it recognizes the competence of the Committee to receive and consider communications in which a State Party claims that another State Party is not fulfilling its obligations under this Convention. The Committee shall not receive communications concerning a State Party which has not made such a declaration, nor communications from a State Party which has not made such a declaration.

Article 33

1. If the Committee receives reliable information indicating that a State Party is seriously violating the provisions of this Convention, it may, after consultation with the State Party concerned, request one or more of its members to undertake a visit and report back to it without delay.

2. The Committee shall notify the State Party concerned, in writing, of its intention to organize a visit, indicating the composition of the delegation and the purpose of the visit. The State Party shall answer the Committee within a reasonable time.

3. Upon a substantiated request by the State Party, the Committee may decide to postpone or cancel its visit.

4. If the State Party agrees to the visit, the Committee and the State Party concerned shall work together to define the modalities of the visit and the State Party shall provide the Committee with all the facilities needed for the successful completion of the visit.

5. Following its visit, the Committee shall communicate to the State Party concerned its observations and recommendations.

Article 34

If the Committee receives information which appears to it to contain well-founded indications that enforced disappearance is being practised on a widespread or systematic basis in the territory under the jurisdiction of a State Party, it may, after seeking from the State Party concerned all relevant information on the situation, urgently bring the matter to the attention of the General Assembly of the United Nations, through the Secretary-General of the United Nations.

Article 35

1. The Committee shall have competence solely in respect of enforced disappearances which commenced after the entry into force of this Convention.

2. If a State becomes a party to this Convention after its entry into force, the obligations of that State vis-à-vis the Committee shall relate only to enforced disappearances which commenced after the entry into force of this Convention for the State concerned.

Article 36

1. The Committee shall submit an annual report on its activities under this Convention to the States Parties and to the General Assembly of the United Nations.

2. Before an observation on a State Party is published in the annual report, the State Party concerned shall be informed in advance and shall be given reasonable time to answer. This State Party may request the publication of its comments or observations in the report.

PART III**Article 37**

Nothing in this Convention shall affect any provisions which are more conducive to the protection of all persons from enforced disappearance and which may be contained in:

- (a) The law of a State Party;
- (b) International law in force for that State.

Article 38

1. This Convention is open for signature by all Member States of the United Nations.

2. This Convention is subject to ratification by all Member States of the United Nations. Instruments of ratification shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

3. This Convention is open to accession by all Member States of the United Nations. Accession shall be effected by the deposit of an instrument of accession with the Secretary-General.

Article 39

1. This Convention shall enter into force on the thirtieth day after the date of deposit with the Secretary-General of the United Nations of the twentieth instrument of ratification or accession.

2. For each State ratifying or acceding to this Convention after the deposit of the twentieth instrument of ratification or accession, this Convention shall enter into force on the thirtieth day after the date of the deposit of that State's instrument of ratification or accession.

Article 40

The Secretary-General of the United Nations shall notify all States Members of the United Nations and all States which have signed or acceded to this Convention of the following:

(a) Signatures, ratifications and accessions under article 38;

(b) The date of entry into force of this Convention under article 39.

Article 41

The provisions of this Convention shall apply to all parts of federal States without any limitations or exceptions.

Article 42

1. Any dispute between two or more States Parties concerning the interpretation or application of this Convention which cannot be settled through negotiation or by the procedures expressly provided for in this Convention shall, at

the request of one of them, be submitted to arbitration. If within six months from the date of the request for arbitration the Parties are unable to agree on the organization of the arbitration, any one of those Parties may refer the dispute to the International Court of Justice by request in conformity with the Statute of the Court.

2. A State may, at the time of signature or ratification of this Convention or accession thereto, declare that it does not consider itself bound by paragraph 1 of this article. The other States Parties shall not be bound by paragraph 1 of this article with respect to any State Party having made such a declaration.

3. Any State Party having made a declaration in accordance with the provisions of paragraph 2 of this article may at any time withdraw this declaration by notification to the Secretary-General of the United Nations.

Article 43

This Convention is without prejudice to the provisions of international humanitarian law, including the obligations of the High Contracting Parties to the four Geneva Conventions of 12 August 1949 and the two Additional Protocols thereto of 8 June 1977, or to the opportunity available to any State Party to authorize the International Committee of the Red Cross to visit places of detention in situations not covered by international humanitarian law.

Article 44

1. Any State Party to this Convention may propose an amendment and file it with the Secretary-General of the United Nations. The Secretary-General shall thereupon communicate the proposed amendment to the States Parties to this Convention with a request that they indicate whether they favour a conference of States Parties for the purpose of considering and voting upon the proposal. In the event that within four months from the date of such communication at least one third of the States Parties favour such a conference, the Secretary-General shall convene the conference under the auspices of the United Nations.

2. Any amendment adopted by a majority of two thirds of the States Parties present and voting at the conference shall be submitted by the Secretary-General of the United Nations to all the States Parties for acceptance.

3. An amendment adopted in accordance with paragraph 2 of this article shall enter into force when two thirds of the States Parties to this Convention have accepted it in accordance with their respective constitutional processes.

4. When amendments enter into force, they shall be binding on those States Parties which have accepted them, other States Parties still being bound by the provisions of this Convention and any earlier amendment which they have accepted.

Article 45

1. This Convention, of which the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

2. The Secretary-General of the United Nations shall transmit certified copies of this Convention to all States referred to in article 38.

ภาคผนวก ง

รายชื่อประเทศที่ลงนามหรือให้สัตยาบันในอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคล
ทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ (International Convention for the Protection
of All Persons from Enforced Disappearance)⁷

รายชื่อประเทศ	วันที่ลงนาม	วันที่ให้สัตยาบัน
Albania	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	8 พฤศจิกายน พ.ศ.2550
Algeria	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Angola	24 กันยายน พ.ศ.2557	-
Argentina	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	14 ธันวาคม พ.ศ.2550
Armenia	10 เมษายน พ.ศ.2550	24 มกราคม พ.ศ.2554
Austria	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	7 มิถุนายน พ.ศ.2555
Azerbaijan	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Belgium	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	2 มิถุนายน พ.ศ.2554
Belize	-	14 สิงหาคม พ.ศ.2558
Benin	19 มีนาคม พ.ศ.2553	2 พฤศจิกายน พ.ศ.2560
Bolivia	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	17 ธันวาคม พ.ศ.2551
Bosnia and Herzegovina	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	30 มีนาคม พ.ศ.2555
Brazil	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	29 พฤศจิกายน พ.ศ.2553
Bulgaria	24 กันยายน พ.ศ.2551	-
Burkina Faso	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	3 ธันวาคม พ.ศ.2552
Burundi	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Cabo Verde	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Cambodia	-	27 มิถุนายน พ.ศ.2556
Cameroon	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Central African Republic	-	11 ตุลาคม พ.ศ.2559
Chad	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Chile	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	8 ธันวาคม พ.ศ.2552
Colombia	27 กันยายน พ.ศ.2550	11 กรกฎาคม พ.ศ.2555
Comoros	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Congo	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Costa Rica	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2555

⁷ ข้อมูลจากองค์การสหประชาชาติ ณ วันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ.2562

สืบค้นจาก https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-16&chapter=4

รายชื่อประเทศ	วันที่ลงนาม	วันที่ให้สัตยาบัน
Croatia	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Cuba	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	2 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2552
Cyprus	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Czech Republic	19 กรกฎาคม พ.ศ.2559	8 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2560
Denmark	25 กันยายน พ.ศ.2550	-
Dominica	-	13 พฤษภาคม พ.ศ.2562
Dominican Republic	26 กันยายน พ.ศ.2561	-
Ecuador	24 พฤษภาคม พ.ศ.2550	20 ตุลาคม พ.ศ.2552
Eswatini	25 กันยายน พ.ศ.2550	-
Fiji	-	19 สิงหาคม พ.ศ.2562
Finland	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
France	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	23 กันยายน พ.ศ.2551
Gabon	25 กันยายน พ.ศ.2550	19 มกราคม พ.ศ.2554
Gambia	20 กันยายน พ.ศ.2560	28 กันยายน พ.ศ.2561
Germany	26 กันยายน พ.ศ.2550	24 กันยายน พ.ศ.2552
Ghana	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Greece	1 ตุลาคม พ.ศ.2551	9 กรกฎาคม พ.ศ.2558
Grenada	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Guatemala	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Guinea-Bissau	24 กันยายน พ.ศ.2556	-
Haiti	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Honduras	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	1 พฤษภาคม พ.ศ.2551
Iceland	1 ตุลาคม พ.ศ.2551	-
India	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Indonesia	27 กันยายน พ.ศ.2553	-
Iraq	-	23 พฤศจิกายน พ.ศ.2553
Ireland	29 มีนาคม พ.ศ.2550	-
Italy	3 กรกฎาคม พ.ศ.2550	8 ตุลาคม พ.ศ.2558
Japan	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	23 กรกฎาคม พ.ศ.2552
Kazakhstan	-	27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552
Kenya	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Lao People's Democratic Republic	29 กันยายน พ.ศ.2551	-

รายชื่อประเทศ	วันที่ลงนาม	วันที่ให้สัตยาบัน
Lebanon	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Lesotho	22 กันยายน พ.ศ.2553	6 ธันวาคม พ.ศ.2556
Liechtenstein	1 ตุลาคม พ.ศ.2550	-
Lithuania	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	14 สิงหาคม พ.ศ.2556
Luxembourg	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Madagascar	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Malawi	-	14 กรกฎาคม พ.ศ.2560
Maldives	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Mali	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	1 มิถุนายน พ.ศ.2552
Malta	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	27 มีนาคม พ.ศ.2558
Mauritania	27 กันยายน พ.ศ.2554	3 ตุลาคม พ.ศ.2555
Mexico	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	18 มีนาคม พ.ศ.2551
Monaco	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Mongolia	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2558
Montenegro	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	20 กันยายน พ.ศ.2554
Morocco	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	14 พฤษภาคม พ.ศ.2556
Mozambique	24 ธันวาคม พ.ศ.2551	-
Netherlands	29 เมษายน พ.ศ.2551	23 มีนาคม พ.ศ.2554
Niger	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	24 กรกฎาคม พ.ศ.2558
Nigeria	-	27 กรกฎาคม พ.ศ.2552
North Macedonia	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Norway	27 กันยายน พ.ศ.2550	22 สิงหาคม 2562
Palau	20 กันยายน พ.ศ.2554	-
Panama	25 กันยายน พ.ศ.2550	24 มิถุนายน พ.ศ.2554
Paraguay	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	3 สิงหาคม พ.ศ.2553
Peru	-	26 กันยายน พ.ศ.2555
Poland	25 มิถุนายน 2556	-
Portugal	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	27 มกราคม พ.ศ.2557
Republic of Moldova	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Romania	3 ธันวาคม พ.ศ.2551	-
Samoa	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	27 พฤศจิกายน พ.ศ.2555
Senegal	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	11 ธันวาคม พ.ศ.2551
Serbia	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	18 พฤษภาคม พ.ศ.2554

รายชื่อประเทศ	วันที่ลงนาม	วันที่ให้สัตยาบัน
Seychelles	-	18 มกราคม พ.ศ.2560
Sierra Leone	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Slovakia	26 กันยายน พ.ศ.2550	15 ธันวาคม พ.ศ.2557
Slovenia	26 กันยายน พ.ศ.2550	-
Spain	27 กันยายน พ.ศ.2550	24 กันยายน พ.ศ.2552
Sri Lanka	10 ธันวาคม พ.ศ.2558	25 พฤษภาคม พ.ศ.2559
St. Vincent and the Grenadines	29 มีนาคม พ.ศ.2553	-
Sweden	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Switzerland	19 มกราคม พ.ศ.2554	2 ธันวาคม พ.ศ.2559
Thailand	9 มกราคม พ.ศ.2555	-
Togo	27 ตุลาคม พ.ศ.2553	21 กรกฎาคม พ.ศ.2557
Tunisia	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	29 มิถุนายน พ.ศ.2554
Uganda	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Ukraine	-	14 สิงหาคม พ.ศ.2558
United Republic of Tanzania	29 กันยายน พ.ศ.2551	-
Uruguay	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	4 มีนาคม พ.ศ.2552
Vanuatu	6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550	-
Venezuela	21 ตุลาคม พ.ศ.2551	-
Zambia	27 กันยายน พ.ศ.2553	4 เมษายน พ.ศ.2554

ภาคผนวก จ

ร่างพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำใ้บุคคลสูญหาย พ.ศ....⁸

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำใ้บุคคลสูญหาย พ.ศ.”

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับเมื่อพ้นกำหนดหนึ่งร้อยยี่สิบวันนับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ในพระราชบัญญัตินี้

“การทรมาน” หมายความว่า การกระทำด้วยประการใดให้ผู้อื่นเกิดความเจ็บปวดหรือความทุกข์ทรมานอย่างร้ายแรงแก่ร่างกายหรือจิตใจ

“การกระทำใ้บุคคลสูญหาย” หมายความว่า การจับ ชัง ลักพา หรือกระทำด้วยประการใดให้ผู้อื่นปราศจากเสรีภาพในร่างกาย โดยผู้กระทำปฏิเสธว่ามีได้กระทำการดังกล่าว หรือไม่ให้ทราบวาบุคคลนั้นเป็นตายร้ายดีอย่างไร หรืออยู่ที่ใด

“เจ้าหน้าที่ของรัฐ” หมายความว่า บุคคลซึ่งใช้อำนาจรัฐหรือได้รับมอบอำนาจ หรือได้รับแต่งตั้ง อนุญาต การสนับสนุน หรือการยอมรับโดยตรงหรือโดยปริยาย ให้ใช้อำนาจรัฐในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งตามกฎหมาย

“ผู้ได้รับความเสียหาย” หมายความว่า บุคคลที่ได้รับความเสียหายแก่ชีวิต ร่างกายหรือจิตใจจากการทรมานหรือการกระทำใ้บุคคลสูญหาย

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำใ้บุคคลสูญหาย

มาตรา ๔ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกระเบียบหรือประกาศเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

ระเบียบหรือประกาศนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

⁸ สืบค้นจาก <http://www.lawamendment.go.th/index.php/component/k2/item/1274-2018-07-20-10-08-55> [วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2561]

หมวด ๑

บททั่วไป

มาตรา ๕ ผู้ใดเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำด้วยประการใดให้ผู้อื่นเกิดความเจ็บปวด หรือความทุกข์ทรมานอย่างร้ายแรงแก่ร่างกายหรือจิตใจเพื่อวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

(๑) ให้ได้มาซึ่งข้อมูลหรือคำรับสารภาพจากผู้ถูกระงับหรือบุคคลที่สาม

(๒) ลงโทษผู้ถูกระงับ โดยมิเหตุจากการกระทำซึ่งผู้นั้นหรือบุคคลที่สามได้กระทำ หรือถูกสงสัยว่าได้กระทำ

(๓) ข่มขู่หรือขู่เชิญผู้ถูกระงับหรือบุคคลที่สาม หรือ

(๔) เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม

ผู้นั้นกระทำความผิดฐานกระทำทรมาน

มาตรา ๖ ผู้ใดเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐจับ ขัง ลักพา หรือกระทำด้วยประการใดให้ผู้อื่นปราศจากเสรีภาพในร่างกายโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้นั้นปฏิเสธว่ามีได้กระทำดังกล่าว หรือไม่ให้ทราบว่าคุณคนนั้นเป็นตายร้ายดีอย่างไร หรืออยู่ที่ใด ผู้นั้นกระทำความผิดฐานกระทำให้บุคคลสูญหาย

มาตรา ๗ ผู้ใดกระทำความผิดฐานกระทำทรมานตามมาตรา ๕ หรือความผิดฐานกระทำให้บุคคลสูญหายตามมาตรา ๖ นอกราชอาณาจักร ผู้นั้นจะต้องรับโทษในราชอาณาจักรตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ โดยให้นำมาตรา ๑๐ แห่งประมวลกฎหมายอาญา มาใช้บังคับโดยอนุโลม

มาตรา ๘ การกระทำความผิดฐานกระทำทรมานตามมาตรา ๕ และการกระทำความผิดฐานกระทำให้บุคคลสูญหายตามมาตรา ๖ มิให้ถือว่าเป็นความผิดทางการเมืองตามกฎหมายว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดน และกฎหมายว่าด้วยความร่วมมือระหว่างประเทศในเรื่องทางอาญา

มาตรา ๙ ในคดีความผิดฐานกระทำให้บุคคลสูญหายตามมาตรา ๖ ให้ดำเนินการสืบสวนจนกว่าจะพบบุคคลที่ถูกกระทำให้สูญหายหรือปรากฏหลักฐานน่าเชื่อว่าบุคคลนั้นถึงแก่ความตาย

มาตรา ๑๐ ในคดีความผิดฐานกระทำให้บุคคลสูญหายตามมาตรา ๖ ให้สามี่ ภริยา ผู้บุพการี และผู้สืบสันดานของผู้ได้รับความเสียหายตามพระราชบัญญัตินี้ เป็นผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาด้วย

มาตรา ๑๑ สถานการณ์ฉุกเฉิน สงคราม ความไม่มั่นคงของรัฐ หรือสถานการณ์พิเศษใดไม่อาจนำมาอ้างเพื่อให้การกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้เป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย

มาตรา ๑๒ ห้ามมิให้หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐส่งตัวบุคคลใดออกไปนอกราชอาณาจักร หากมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่าการส่งบุคคลดังกล่าวออกไปจะส่งผลให้บุคคลนั้นถูกระงับหรือถูกกระทำให้สูญหาย

หมวด ๒

คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำใ้บุคคลสูญหาย

มาตรา ๑๓ ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำใ้บุคคลสูญหาย” ประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธานกรรมการ ปลัดกระทรวงยุติธรรมเป็นรองประธานกรรมการ ปลัดกระทรวงกลาโหม ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงสาธารณสุข อธิบดีกรมสอบสวนคดีพิเศษ ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ เลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรม อัยการสูงสุด นายกฤษฎา นายความ เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งจากผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์เป็นที่ประจักษ์ในด้านสิทธิมนุษยชนจำนวนสี่คน ด้านการแพทย์จำนวนหนึ่งคน และด้านจิตวิทยาจำนวนหนึ่งคนเป็นกรรมการ

ให้อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเป็นกรรมการและเลขาธิการ และให้อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพแต่งตั้งข้าราชการของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจำนวนไม่เกินสองคนเป็นผู้ช่วยเลขาธิการ

มาตรา ๑๔ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้าม ดังต่อไปนี้

- (๑) มีสัญชาติไทย
- (๒) ไม่เป็นบุคคลล้มละลายหรือเคยเป็นบุคคลล้มละลายทุจริต
- (๓) ไม่เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ
- (๔) ไม่เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง สมาชิกสภาท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น กรรมการหรือผู้ดำรงตำแหน่งบริหารในพรรคการเมือง
- (๕) ไม่เป็นผู้อยู่ระหว่างถูกสั่งให้พักราชการหรือถูกสั่งให้ออกจากราชการไว้ก่อน
- (๖) ไม่เคยถูกไล่ออก ปลดออก หรือให้ออกจากราชการ หน่วยงานของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจ เพราะกระทำผิดวินัย
- (๗) ไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก รวมทั้งคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกแต่ให้รอการลงโทษหรือรอการกำหนดโทษ เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่กระทำโดยประมาท ความผิดฐานหมิ่นประมาท หรือความผิดลหุโทษ
- (๘) ไม่เคยต้องคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดินเพราะร่ำรวยผิดปกติหรือมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติ

มาตรา ๑๕ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสี่ปี
กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิผู้ซึ่งพ้นจากตำแหน่งอาจได้รับการแต่งตั้งอีกได้แต่จะดำรงตำแหน่ง
รวมกันเกินสองวาระไม่ได้

ในกรณีที่กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งตามวาระ แต่ยังมีได้มีการแต่งตั้งกรรมการ
ผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นใหม่ ให้กรรมการผู้ทรงคุณวุฒินั้นปฏิบัติหน้าที่ต่อไปจนกว่าจะมีการแต่งตั้งกรรมการ
ผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นใหม่

มาตรา ๑๖ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

- (๑) ตาย
- (๒) ลาออก
- (๓) ขาดคุณสมบัติหรือมีลักษณะต้องห้ามตามมาตรา ๑๔
- (๔) คณะรัฐมนตรีให้ออก เพราะมีความประพฤติเสื่อมเสีย บกพร่องหรือไม่สุจริตต่อหน้าที่
หรือหย่อนความสามารถ

มาตรา ๑๗ เมื่อตำแหน่งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิว่างลงก่อนวาระ ให้ดำเนินการแต่งตั้ง
กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายในหกสิบวัน เว้นแต่วาระของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเหลือไม่ถึงเก้าสิบวัน
จะไม่แต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิก็ได้

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้รับแต่งตั้งแทนตำแหน่งที่ว่าง ให้มีวาระการดำรงตำแหน่งเท่ากับ
เวลาที่เหลืออยู่ของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ยังอยู่ในตำแหน่ง

ในระหว่างที่ยังมิได้แต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิแทนตำแหน่งที่ว่าง ให้กรรมการที่เหลืออยู่
ปฏิบัติหน้าที่ต่อไปได้

มาตรา ๑๘ การประชุมคณะกรรมการต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของ
จำนวนกรรมการทั้งหมด จึงจะเป็นองค์ประชุม

ในการประชุมคณะกรรมการ ถ้าประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้
รองประธานกรรมการเป็นประธานในที่ประชุม ถ้าประธานกรรมการและรองประธานกรรมการไม่มา
ประชุมหรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้กรรมการซึ่งมาประชุมเลือกกรรมการคนหนึ่งเป็นประธานในที่
ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการ
ลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๑๙ คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(๑) เสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีให้มีการปรับปรุงกฎหมาย กฎ ระเบียบ หรือมาตรการอื่น
ที่จำเป็นตามพระราชบัญญัตินี้

(๒) กำหนดนโยบาย แผนงาน และมาตรการเพื่อป้องกันและปราบปรามการทรมาน การกระทำ หรือการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี และการกระทำให้บุคคลสูญหาย

(๓) กำหนดนโยบายและมาตรการฟื้นฟูและเยียวยาด้านร่างกายและจิตใจแก่ผู้ได้รับความเสียหาย

(๔) กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการการช่วยเหลือและเยียวยาผู้ได้รับความเสียหายทั้งทางการเงินและทางจิตใจตลอดรวมถึงการฟื้นฟูระยะยาวทางการแพทย์ให้กับผู้เสียหาย โดยได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง

(๕) กำหนดมาตรการเพื่อป้องกันมิให้มีการปกปิดการควบคุมตัวบุคคล

(๖) แต่งตั้งที่ปรึกษา อนุกรรมการ หรือเจ้าหน้าที่ เพื่อปฏิบัติงานตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

(๗) วางระเบียบหรือประกาศเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติหน้าที่ รวมทั้งค่าใช้จ่ายอื่น โดยได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง

(๘) วางระเบียบอื่นเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๒๐ ให้กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการ โดยให้มีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(๑) ประสานงานและร่วมมือกับส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ในการสืบหาติดตามช่วยเหลือผู้ได้รับความเสียหาย

(๒) สนับสนุนให้ส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการ ป้องกันและปราบปรามการทรมาน หรือการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรีและการกระทำให้บุคคลสูญหาย

(๓) ศึกษา วิจัย และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการทรมาน การกระทำหรือการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรีและการกระทำให้บุคคลสูญหาย รวมทั้งให้ความรู้และฝึกอบรมแก่ ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

(๔) รวบรวมข้อมูล สถิติคดี และจัดทำรายงานผลดำเนินการประจำปีเสนอต่อคณะรัฐมนตรี พร้อมทั้งแนวทางการป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำให้บุคคลสูญหาย

(๕) ปฏิบัติการอื่นตามที่คณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการมอบหมาย

หมวด ๓

การป้องกันการทรมานและการกระทำที่บุคคลสูญหาย

มาตรา ๒๑ ในการควบคุมผู้ถูกจำกัดเสรีภาพตามกฎหมาย เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มีหน้าที่ในการควบคุมบุคคลผู้ถูกจำกัดเสรีภาพต้องจัดให้มีการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกจำกัดเสรีภาพ อย่างน้อยต้องมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

(๑) ชื่อ นามสกุล ตำแหน่งบรรณ รวมทั้งข้อมูลส่วนบุคคลอื่นของผู้ถูกจำกัดเสรีภาพ

(๒) วัน เวลา และสถานที่ของการถูกจำกัดเสรีภาพ และข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ทำการจำกัดเสรีภาพ ในกรณีที่มีการย้ายสถานที่ดังกล่าว จะต้องมีการระบุถึงสถานที่ปลายทางที่รับตัวผู้ถูกจำกัดเสรีภาพ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้รับผิดชอบการย้ายที่จำกัดเสรีภาพนั้น

(๓) คำสั่งที่ให้มีการจำกัดเสรีภาพ และเหตุแห่งการออกคำสั่งนั้น

(๔) เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ออกคำสั่งให้มีการจำกัดเสรีภาพ

(๕) วัน เวลา และสถานที่ของการปล่อยตัวผู้ถูกจำกัดเสรีภาพ

(๖) ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพร่างกายของบุคคลผู้ถูกจำกัดเสรีภาพก่อนถูกจำกัดเสรีภาพและก่อนการปล่อยตัว ในกรณีที่ผู้ถูกจำกัดเสรีภาพถึงแก่ความตายระหว่างการควบคุม จะต้องระบุถึงสาเหตุแห่งการตายและสถานที่เก็บศพ

ในการปล่อยตัวผู้ถูกจำกัดเสรีภาพตาม (๕) ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มีหน้าที่ในการควบคุมตามวรรคหนึ่งบันทึกไว้ด้วยว่ามีผู้ใดมารับตัวด้วยหรือไม่

มาตรา ๒๒ ญาติหรือผู้มีส่วนได้เสียกับผู้ถูกจำกัดเสรีภาพ มีสิทธิร้องขอต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ทำการจำกัดเสรีภาพบุคคล ให้เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกจำกัดเสรีภาพตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๑

หากเจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิเสธที่จะเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกจำกัดเสรีภาพ ญาติหรือผู้มีส่วนได้เสียกับผู้ถูกจำกัดเสรีภาพมีสิทธิร้องขอต่อศาลจังหวัดแห่งท้องที่ที่มีการทรมานหรือการกระทำที่บุคคลสูญหายเพื่อให้ศาลสั่งเปิดเผยข้อมูลดังกล่าวได้

ศาลมีอำนาจสั่งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ทำการจำกัดเสรีภาพบุคคล เปิดเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกจำกัดเสรีภาพตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๑ ให้กับญาติหรือผู้มีส่วนได้เสียกับผู้ถูกจำกัดเสรีภาพได้ในกรณีที่มิคำสั่งไม่เปิดเผยข้อมูลตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสอง ให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ และให้คำสั่งศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด

มาตรา ๒๓ เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ทำการจำกัดเสรีภาพบุคคลหรือศาล อาจไม่เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกจำกัดเสรีภาพตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๑ หากการเปิดเผยดังกล่าวอาจก่อให้เกิดอันตรายหรือละเมิดต่อความเป็นส่วนตัวของบุคคล หรือเป็นอุปสรรคต่อการสืบสวนคดีอาญา

มาตรา ๒๔ เมื่อมีการอ้างว่าบุคคลใดถูกกระทำทรमान หรือถูกกระทำให้สูญหาย บุคคลดังต่อไปนี้ มีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลจังหวัดแห่งท้องที่ที่มีอำนาจพิจารณาคดีอาญาเพื่อให้มีคำสั่งระงับการกระทำเช่นนั้นทันที

- (๑) ผู้ได้รับความเสียหาย สามเษภริยา หรือญาติของผู้นั้น
- (๒) พนักงานอัยการ
- (๓) พนักงานสอบสวนหรือพนักงานสอบสวนคดีพิเศษ
- (๔) คณะกรรมการ หรือคณะอนุกรรมการหรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการ
- (๕) บุคคลอื่นใดเพื่อประโยชน์ของผู้ได้รับความเสียหาย

เมื่อได้รับคำร้องตามวรรคหนึ่ง ให้ศาลไต่สวนโดยพลัน โดยให้มีอำนาจเรียกเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลใดมาให้ถ้อยคำหรือให้ส่งเอกสารหรือวัตถุอื่นใดประกอบการไต่สวน

มาตรา ๒๕ เพื่อประโยชน์ในการระงับการทรमान และเยียวยาความเสียหายเบื้องต้น ศาลตามมาตรา ๒๔ อาจมีคำสั่ง ดังต่อไปนี้

- (๑) ให้ยุติการทรमान
- (๒) เปลี่ยนสถานที่ควบคุมหรือคุมขัง
- (๓) ให้ผู้ได้รับความเสียหายได้พบญาติ ทนายความ หรือบุคคลอื่นที่ไว้วางใจเป็นการส่วนตัว
- (๔) ให้มีการรักษาพยาบาลรวมทั้งการฟื้นฟูร่างกายและจิตใจ
- (๕) ให้เปิดเผยเอกสารบันทึกหรือข้อมูลอื่นใด
- (๖) กำหนดมาตรการอื่นใดที่เหมาะสมเพื่อประโยชน์ในการระงับการกระทำหรือเยียวยาเบื้องต้นกับ ผู้ได้รับความเสียหาย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

หมวด ๔

การดำเนินคดี

มาตรา ๒๖ ให้คดีความผิดตามพระราชบัญญัตินี้เป็นคดีพิเศษตามกฎหมายว่าด้วยการสอบสวนคดีพิเศษ

ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐในสังกัดกรมสอบสวนคดีพิเศษเป็นผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้พนักงานสอบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นผู้มีอำนาจสืบสวนสอบสวน และให้นำบทบัญญัติในหมวด ๓ การสืบสวนและสอบสวนคดีพิเศษตามกฎหมายว่าด้วยการสอบสวนคดีพิเศษ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

มาตรา ๒๗ ให้ศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบเป็นศาลที่มีเขตอำนาจเหนือคดีความผิดตามพระราชบัญญัตินี้

หมวด ๕ บทกำหนดโทษ

มาตรา ๒๘ ผู้ใดกระทำความผิดฐานกระทำความทรمان ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึงสิบห้าปี และปรับตั้งแต่หนึ่งแสนบาทถึงสามแสนบาท

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นเหตุให้ผู้ถูกระทำรับอันตรายสาหัส ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สิบปีถึงยี่สิบห้าปี และปรับตั้งแต่สองแสนบาทถึงห้าแสนบาท

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นเหตุให้ผู้ถูกระทำถึงแก่ความตาย ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สิบห้าปีถึงสามสิบปี หรือจำคุกตลอดชีวิต และปรับตั้งแต่สามแสนบาทถึงหนึ่งล้านบาท

มาตรา ๒๙ ผู้ใดกระทำความผิดฐานกระทำให้บุคคลสูญหาย ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึงสิบห้าปี และปรับตั้งแต่หนึ่งแสนบาทถึงสามแสนบาท

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นเหตุให้ผู้ถูกระทำได้รับอันตรายสาหัส ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สิบปีถึงยี่สิบห้าปี และปรับตั้งแต่สองแสนบาทถึงห้าแสนบาท

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นเหตุให้ผู้ถูกระทำถึงแก่ความตาย ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สิบห้าปีถึงสามสิบปี หรือจำคุกตลอดชีวิต และปรับตั้งแต่สามแสนบาทถึงหนึ่งล้านบาท

มาตรา ๓๐ ถ้าการกระทำความผิดฐานกระทำความทรمانตามมาตรา ๒๘ เป็นการกระทำแก่บุคคลอายุไม่เกินสิบแปดปี หญิงมีครรภ์ ผู้พิการทางร่างกายหรือจิตใจ หรือผู้ซึ่งพึ่งตนเองไม่ได้เพราะอายุหรือความป่วยเจ็บ ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษหนักกว่าที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๘ กึ่งหนึ่ง

ถ้าการกระทำความผิดฐานกระทำให้บุคคลสูญหายตามมาตรา ๒๙ เป็นการกระทำแก่บุคคลตามวรรคหนึ่ง ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษหนักกว่าที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๙ กึ่งหนึ่ง

มาตรา ๓๑ ผู้ใดสมคบเพื่อกระทำความผิดตามมาตรา ๒๘ มาตรา ๒๙ หรือมาตรา ๓๐ ต้องระวางโทษหนึ่งในสามของความผิดนั้น

ผู้ใดมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดตามมาตรา ๒๘ มาตรา ๒๙ หรือมาตรา ๓๐ ต้องระวางโทษเช่นเดียวกับตัวการในความผิดนั้น

มาตรา ๓๒ ผู้บังคับบัญชาผู้ใดทราบว่าได้บังคับบัญชาที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาโดยตรงของตนจะกระทำหรือได้กระทำความผิดตามมาตรา ๒๘ มาตรา ๒๙ หรือมาตรา ๓๐ และไม่ดำเนินการที่จำเป็นและเหมาะสม เพื่อป้องกันหรือระงับการกระทำความผิด หรือไม่ดำเนินการหรือส่งเรื่องให้

ดำเนินการสอบสวนและดำเนินคดีตามกฎหมาย ต้องระวางโทษกึ่งหนึ่งของโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น

มาตรา ๓๓ ถ้าผู้กระทำความผิดตามมาตรา ๒๙ มาตรา ๓๐ วรรคสอง หรือมาตรา ๓๑ ช่วยให้มีการค้นพบผู้ถูกกระทำให้สูญหาย โดยผู้นั้นมิได้รับอันตรายสาหัสหรือตกอยู่ในภาวะอันใกล้จะเป็นอันตรายต่อชีวิต ให้ข้อมูลที่สำคัญและเป็นประโยชน์ในการสอบสวนดำเนินคดี ให้ลงโทษผู้กระทำความผิดน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ แต่ไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่ง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- Amnesty International Thailand. (2561). สิทธิมนุษยชนคืออะไร ? Retrieved from <https://www.amnesty.or.th/latest/blog/62/>
- MRG Online. (2558). ฎีกายกฟ้องคดี "นายสมชาย" หายตัว ซ้ำไม่พบหลักฐานเชื่อมโยงจำเลย. Retrieved from <https://mgronline.com/uptodate/detail/9580000142380>
- ThaiPublica. (2555). 25 ตุลาคม : 8 ปี อาชญากรรมรัฐที่ตกใบ. Retrieved from <https://thaipublica.org/2012/10/8-years-tak-bai-by-state-crime/>
- ThaiPublica. (2560). คดีที่หายไป – 3 ปีคดีบิลลี่ “พอละจี รักจงเจริญ” ภรรยาระบุไม่มีความผิดอะไรที่จะต้องกลัว มันใจระบบยุติธรรมแต่คนไม่ปฏิบัติ. Retrieved from <https://thaipublica.org/2017/04/polajee-rakchongcharoen-or-billy/>
- The Momentum. (2561). อนาคตรัฐสวัสดิการไทย ในเงื่อนไขการเมืองและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง. Retrieved from <https://themomentum.co/thailand-and-welfare-state/>
- Voice TV. (2560). ‘คนหายมีทุกที่’ แต่ไทยยังไม่มี กม.จัดการคดีที่ชัดเจน. Retrieved from <https://www.voicetv.co.th/read/519946>
- กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ. (2557). สาระสำคัญของอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ. Retrieved from http://www.rlpd.go.th/rlpdnew/images/rlpd_1/International_HR/2557/CED.pdf
- กองผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลฎีกา. (2559). คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10915/2558. Retrieved from <https://deka.in.th/view-590036.html>
- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2538). คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1 (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติ. (2555). รายงานการดำเนินการคณะอนุกรรมการเยียวยา พิณฟู และป้องกันความรุนแรง (เมษายน-พฤษภาคม 2553). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติ (คอป.).
- ความเหลื่อมล้ำฉบับพกพา. (2560). ความเหลื่อมล้ำด้านสิทธิและโอกาส. Retrieved from <https://thai-inequality.org/pages/3-2?fbclid=IwAR39kLF7qrzeZ34ruCEQiVx6XsVN7PI6olp6DDwQJeyU8ZMlvTSRdPxPX8>

- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2551). สังคมวิทยาอาชญากรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฬารัตน์ ยะปะนัน. (2553). ความผิดอาญาแผ่นดินและความผิดอันยอมความได้. จุลนิติ, 7, หน้า 151-152.
- ชนะรัตน์ ผกาพันธ์. (2561). มาตรการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของประเทศไทย. (สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- ชลธิชา เกียรติสุข. (2554). การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนในการดำเนินคดีทางศาล: ศึกษากรณีการให้ความช่วยเหลือทางด้านทนายความในคดีแพ่งโดยรัฐ. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไทยโพสต์. (2561). วาระแห่งชาติ: สิทธิมนุษยชนร่วมขับเคลื่อน 4.0. Retrieved from <https://www.thaipost.net/main/detail/2910>
- น้ำแท้ มีบุญส้าง. (2557). หลักการพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา. วารสารธรรมศาสตร์, 33, หน้า 51-70.
- บุรณ์ ฐาปนดุลย์. (2560). หลักสิทธิมนุษยชนในที่ทำงาน. วารสารศาลรัฐธรรมนูญ, 19, หน้า 47.
- ปกป้อง ศรีสนิท. (2556). คำอธิบายกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ประชาไท. (2561). ดีเอสไอ รับคดีบิลลี่หายเป็นคดีพิเศษ. Retrieved from <https://prachatai.com/journal/2018/06/77607>
- ประเสริฐ เมฆมณี. (2525). หลักทฤษฎีวิทยา. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- ปุระชัย เปี่ยมสมบุรณ์. (2535). สิทธิที่เหยื่ออาชญากรรมพึงได้รับจากกระบวนการยุติธรรม. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, 32, หน้า 389-390.
- ภิรมย์ ศรีประเสริฐ. (2551). ปัญหากระบวนการพิจารณาตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติของประเทศไทย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช. (2553). แนวทางการให้ผู้กระทำผิดหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่าย: กรณีรัฐจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา. รายงานการศึกษา.
- มูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ. (2558). การบังคับให้บุคคลสูญหายในประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ.
- เมธาวิ คงพิกุล. (2556). กฎหมายและมาตรการทางอาญาในกรณีเจ้าหน้าที่รัฐบังคับให้บุคคลสูญหาย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540. (2540, 11 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก. หน้า 61-62

- พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2542. (2542, 25 พฤศจิกายน).
ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 116 ตอนที่ 118 ก. หน้า 1-2
- พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ.2544.
 (2544, 12 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 118 ตอนที่ 104 ก. หน้า 23-28
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550. (2550, 24 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 124
 ตอนที่ 47 ก. หน้า 11
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134
 ตอนที่ 40 ก. หน้า 4-17
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2560. (2560,
 12 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 123 ก. หน้า 2
- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมสอบสวนคดีพิเศษ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ.2560 (2560, 17
 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 85 ก. หน้า 6-7
- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ.2561. (2561, 25
 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 135 ตอนที่ 37 ก. หน้า 17
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. Retrieved from
<http://www.royin.go.th/dictionary/index.php>
- วัชรินทร์ ปัจเจกวิญญาสกุล. (2535). สิทธิของเหยื่อ: กรณีเด็ก. บทบัณฑิตย, 48, หน้า 111.
- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2558). ความเป็นมา. Retrieved from
<http://www.nhrc.or.th>
- สิริรัตน์ ศรีรัตนภรณ์. (2552). สิทธิของเหยื่อตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองบุคคล
 ทุกคนจากการหายสาบสูญโดยถูกบังคับ ค.ศ. 2006. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต),
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุดสงวน สุธีสร. (2543). เหยื่ออาชญากรรม. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด.
- สุนัย ผาสุก. (2561). การไม่ปฏิบัติตามคำสัญญาของประเทศไทยที่จะยุติ ‘การสูญหายของบุคคล’.
 Retrieved from <https://www.hrw.org/th/news/2018/08/29/321955>
- สุภกิจ เจริญเวช. (2553). การช่วยเหลือผู้เสียหายในคดีอาญาตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย
 และค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้เสียหายที่
 ได้รับการช่วยเหลือในเขตกรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต),
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โสภา ชปิลมันน์. (2537). อาชญากรรม: ปัญหาที่ควรแก้ไขในสังคมปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย
 วัฒนาพานิช.

อมรรัตน์ กรियाผล. (2527). ทัศนคติของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมต่อการลงโทษผู้กระทำผิดโดยการชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา: ศึกษาเฉพาะในกรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), มหาวิทยาลัยมหิดล.

อรัญ สุวรรณบุปผา. (2518). หลักอาชญาวิทยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

อัญชลี ฉายสุวรรณ. (2534). การทดแทนค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อੰณพ ชูบำรุง และ ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด. (2538). ว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรม. นครปฐม: โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาสาธารณสุขอาเซียน.

อੰณพ ชูบำรุง และ อุนิษา เลิศโตมรสกุล. (2555). อาชญากรรมและอาชญาวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัศวิน วัฒนวิบูลย์ และ อมรรัตน์ กรियाผล. (2530). การชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา. วารสารอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม, 4, หน้า 16-17.

อานนท์ อาภาภิรม. (2521). มนุษย์กับสังคม: สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: บำรุงนุกุลกิจ.

ภาษาอังกฤษ

Universal Declaration of Human Rights. (1948).

Inter-American Conversation on Forced Disappearance of Person. (1994).

Rome Statute of the International Criminal Court. (1998).

The International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance. (2006).

Adler, M. J., & Michael, J. (1933). Crime, law and social science. New York: Harcourt Brace.

Beccaria, C. (1819). An essay on crimes and punishments. Philadelphia: Philip H. Nicklin.

Bioethics Journal. (2017). An Introduction to the Concept of State Crime from the Bioethics Principles Perspective. Retrieved from <http://journals.sbmua.ac.ir/en-be/article/view/19032>

Bonger, W. A. (1916). Criminality and economic conditions. Boston: Little Brown.

Durkheim, E. (1951). Suicide. New York: The Free Press.

Garner, B. A. (2001). Black's law dictionary (7 ed.). USA: West Group.

Hentig, H. V. (1977). Victimology: The Victim and His Criminal. Reston, Virginia: Reston Publishing Company.

Mannheim, H. (1973). Pioneers in criminology. Montclair, NJ: Patterson Smith Publishing

Corporation.

Meiners, R. (1978). Victim Compensation: Economic, Legal and Political Aspects.

Lexington: Lexington Books.

Quinney, R. (1979). Criminology. Boston: Little Brown.

Reiss, A. J. (1981). "Forward: Toward a Revitalization of Theory and Research on
Victimization of Crime". The Journal of Criminal Law and Criminology, 72(2).

ReviseSociology. (2016). What is State Crime ? Retrieved from

<https://revisesociology.com/2016/12/09/what-is-state-crime/>

Schafer, S. (1977). Victimology: The Victim and His Criminal. Reston, Virginia: Reston
Publishing Company.

Sellin, T. (1938). Culture conflict and crime. New York: Social Science Research Council.

Sutherland, E. H., & Cressy, D. R. (1966). Principles of Criminology (7 ed.). Philadelphia:
J.B. Lippincott.

The Guardian. (2014). Khmer Rouge leaders guilty of crimes against humanity and jailed
for life. Retrieved from

<https://www.theguardian.com/world/2014/aug/07/khmer-rouge-leaders-guilty-of-crimes-against-humanity-and-jailed-for-life>

Tutor2u. (2017). State Crimes. Retrieved from

<https://www.tutor2u.net/sociology/reference/sociology-state-crimes-explained>

Vermeulen, M. L. (2012). Enforced Disappearance Determining State Responsibility
under the International Convention for the Protection of All Persons from
Enforced Disappearance. Cambridge: Intersentia Ltd.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ปณิธาน พิมลวิชยาภิจ
วัน เดือน ปี เกิด	27 กันยายน พ.ศ.2534
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.2557 นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY